

Veracruz.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

MEXIKÓ.

(Estados Unidos Mexicanos.)

Griffin: Mexico of to day. Newyork 1886. *Garcia Cubas*: Étude géographique des États-Unis mexicains. Mexico 1889. Boletín semestral de la dirección general de estadística de la república Mexicana à cargo del dr. Antonio Panafiel. Mexico 1892. *Hesse-Wartegg*: Das heutige Mexiko. Wien, Hölzel 1889. *Busto*: L'administration publique au Mexique. Paris 1890. *Bánó József*: Uti képek Amerikából. Bpest 1891. *Xantus János*: Nyugoti Mexikóról. Földrajzi közlemények XVII. köt. 217 s köv. l. *Cronau Rudolf*: Amerika. Leipzig, Abel et Müller 1892.

NAGY számokban beszélve hatszor annyi Mexikó területe, mint hazánké, de népessége alig kétharmada a miénknek, jelölül annak, hogy az óriási birodalom legnagyobb része még csaknem lakatlan. Mindamellet Mexikó 12 millió főre menő lakosságával is jelentékeny helyet foglal el az új világrészben s ezt a helyet még előkelőbbé teszi történeti multja, mely Amerika felfedezésének és gyarmatosításának megszilárdulásával áll kapcsolatban s ezen kívül a természet ritka gazdagsága különösen aranyban és kulturnövényekben. A magyar ember önkéntelenül összekapcsolja mindezekkel a fogalmakkal azt a hosszú évtizedeken át tartott politikai zavargást, melyet innen „mexikói állapot”-nak is neveztek el s melynek egyik áldozata uralkodóházunk kiváló tagja, Miksa császár volt, de ez az utóbbi vonás különösen a legutóbbi évtizedben, midőn Mexikóban a vállalkozó yankeek vertek gyökeret s vasuthálózattal és más kulturális intézményekkel gazdagították azt, már kevésbé találó.

Mexikó területe Amerika északi felének déli csücsát alkotja, melyet a Florida felől félhold alakúlag huzódó mexikói öböl foko-

zatosan keskenyít meg. Északon még a mérsékelt égöv alatt fekszik, de déli részének már igen jelentékeny darabja jut be a forró égöv alá és sem a tengerpartok közelsége, sem magas hegyei nem gátolják meg a tropikus éghajlat érvényrejutását. Az egész területen csak két nagyobb földrajzi egyed emelkedik ki, a Csendes oczeán oldalán Kalifornia hosszan lecsúszó félszigete s a mexikói öböl felé Yucatan, mely Amerikában ritka kivételkép északkelet felé nyúl ki Florida irányában, minthogy ha falát képezné a mexikói öbölnek. Ez a kinyúló félsziget különben földrajzilag már nem tartozik Északamerikához, mivel előtte terül el a tehuatepeci földmélyedés, mely csak 212 m. magasságu s mintegy elválasztó rész Északamerika és a középamerikai kordillerák között. Mexikó tehát részben már Középamerikában van s így a szárazföldön természetes határa délfelé nincs. De nincs északra sem, hol az Egyesült-Államokkal sok helyen egészen egyenlő természeti viszonyok vannak, melyeket két nagy folyó, a Colorado és a Rio Grande del Norte csak szerződésszerűleg megállapított határként választ el egymástól.

Eltekintve a két félszigettől és a középamerikai mélyedéstől egész Mexikó hegyes fensík, valódi hegyi vár, melyet a két tenger partján elterülő mocsaras és egészségtelen lapályok aránylag igen kis területen egészítenek ki. Igen természetes, hogy az órási kiterjedésű fensík nem egységes egész, hiszen hegyi területének hossza 2000 km. s középszélessége 630 km., egészben véve azonban igen könnyen lehet két nagy lépcsőzetet különböztetnünk meg benne. Az alsó déli rész sokkal alacsonyabb (400—500 m. átlag), míg a nagyobb északi rész átlagos magassága (2200 m.) már nagyon is jelentékeny. S ezt a hatalmas északi fennsíkot nem szelik át hegylánczok, csak 160—200 m. magas dombok s a partihegységek sorozatában csak szakadékok törnek utat, de nem völgyek. A hegyek alatt levő parti síkságot a tenger homokja teremtette meg s ez a teremtmény még most is hatalmasan működik a Golfáram és a téli tengeri viharok következtében, úgy hogy kikötők alig képződhetnek s nagyobb részt hamar elhomokosodnak. Ugyanezen viszonyoknak megfelelően nincs Mexikóban jelentékeny folyó, legalább olyan, melyet a határnál elfutó folyókkal össze lehetne hasonlítani s igen sok patak sós mocsarakba s hegyi tavakba ömlik, mielőtt a közel tengerhez eljutna.

A nagy hegység déli részén eruptív kőzetek az uralkodók, középen sok az ércgazdag agyagpalaréteg s keleten mesozoai és tertiár képződések találhatók. Mellőzve az egyes hegycsoportok

elnevezéseit, melyek között a Sierra Madre gyűjtőnév játszik legnagyobb szerepet a földrajzokban, csak a főváros környékét emeljük ki azért, mivel itt vannak a legnevezetesebb egyes hegyek, a tűzokádók és az örök hóval borított csúcsok. *Anahuac* (vízmenti) fenn-

A Citlaltépetl aljáról.

síknak nevezik ezt a nevezetes vidéket, hol nem kevesebb mint 13 vulkán emelkedik fel még pedig nem függélyes irányban sorakozva, mint az amerikai szárazföld más vulkán csoportjai, hanem szeszélyes elhelyezéssel kelettől nyugot felé. Ma már nagyobb részük nyugodt, kitörések igen ritkán fordulnak elő, de a két legnagyobb örök hóval borított hegyóriás örökösen leheli ki a kénködöket. Ez a két legnagyobb hegy, melyekről később még külön is megemlékezünk, a *Popocatépetl* (5420 m.) és a *Citlaltépetl* vagy *Orizaba* (5450 m.), mindkettő

együttal a legszebb s legérdekesebb hegyóriás a mexikói földön. Kivülöttek kiváló érdekekkel bir még *Jorullo* (1300 m.), melynek születési napját is tudjuk, mivel 1759. szept. 14-én (Kazinczy Ferencz születési évében) tört ki a földből, három havi forrongás után mintegy 80 □ km. földterületet hólyagalakúlag emelve fel, czukornád- és indigó-ültetvényeket s egész falvakat pusztítva el. Félévi pokoli vulkáni munka kísérte ezt a ritka születést s a talaj éveken át volt izzó s csak két évtized multán kezdett begyepesedni. Ma csendes a vulkán ismét, de, miként már Humboldt sejtette, itt a 18—19 é. sz. fok alatt lenn nagy mélységben 830 km. hosszúságban vészes katlan van, honnan a földalatti tűz a külső porphyrréteget keresztül törve időről-időre utat keres magának. Az egész környék tele van bazaltkúpokkal, melyek egészen a síkságból emelkednek ki, mindenütt bugyognak, hőforrásokat, lávát és hamut ismer fel a geologus szeme a talajon s egész sereg kisebb-nagyobb tó emlékeztet a hajdani kráterre. A földrengések mindamellett a vidéken nagyobbbrészt ártatlanok, bár gyakoriak s e mellett itt-ott előfordul az is, midőn egy-egy csattanás által félbeszakított földalatti moraj (bracuid) ijeszti meg a lakókat valóságos földrengés nélkül.

A hegységeknek megfelelően a mexikói fennsíkon három éghajlati zónát különböztetnek meg. Az alsó zóna, a forró vidék (tierra caliente) körülbelől 1300 m. magasságig terjed, átlagos évi hőmérséklete 25°C s a mocsaras és egészségtelen partvidéken kívül a tropikus növényzettel bíró előhegységeket foglalja magában, hol, miként az Orizoba vidékéről vett képünk mutatja, pálmák, mimosák, dracaenák s kúszó növények festői szépséget nyújtanak a vidéknek. A középső zóna, a mérsékelt vidék (tierra templade) 1000—2000 m. magasságban van, átlagos hőmérséklete 20—21°C s a nagy csapadék kellemetlenségétől eltekintve csaknem örökös tavaszi vidéknek tűnik fel. Ezen a tájon uralkodók a déleuropai fák, tömérdek kosborfaj és gyümölcs tenyész benne. A forró zónában dühöngő sárgaláz és a kevésbé veszélyes, de igen kellemetlen fekete hányás (vonito prieto) itt csakhamar megszűnnek, a levegő enyhe, balszamos, a nagy forróság és nagy hideg egyaránt ismeretlen, csak olykor okoz a sűrű köd s erős eső kellemetlenségeket. Némely pontok azonban, hol örök zöld tenyészettel találkozunk, földi paradicsomoknak mondhatók. Még feljebb van a hideg égöv (tierra fria), hol az átlagos hőmérséklet már csak 16°C, sőt a forró nyári hónapokban sem emelkedik 19 felé. A levegő itt ritkább, élesebb, az ég derült és felhőtlen. Ezen

Tortilla készítés Mexikóban.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

a területen gyakoriak a fenyők, czédrusok s a Mexikót kiválón jellemző kaktuszok és agavék, melyek 3600 méter magasságig mindenütt előfordulnak, különösen pedig a homokos és vízben szegény vidékeken. A ritka lég káros hatással van a tüdőre, különösen a száraz évszakokban, midőn erős déli szelek uralkodnak s a különböző légrétegek egyensúlyának megzavarodása folytán a kopár fennsíkokon hatalmas portölcsérek keletkeznek, melyek folytonos üvöltés között óránként 28 km. gyorsasággal száguldanak át a rónákon homokot s más apró tárgyakat ragadva magukkal nem ritkán 500—600 m. magasságig.

Mexikó természeti kincsei igen nagyok, különösen földjének nagyobb része rendkívül termékeny s csaknem minden növény képes itt tenyészni. Első sorban azonban *ásványgazdagsága* volt híres s a spanyol uralom jelentékenyen kihasználta ezt. Amerika felfedezése óta napjainkig 16 milliárd korona értékű ezüstöt s majdnem 800 milliónyi aranyat hoztak innen, csak mint vert pénzt. A jelen század közepéig a világ nemes ércz termelésének egy ötöde innen került ki, bár a közlekedés és bányászat nagyon gyarló volt. Ma évenként 2 tonna aranyat s 600 tonna ezüstöt termelnek és pedig az ország nagyobb részében, különösen a Sierra Madre hegységben. Nagy mennyiségben bányásznak továbbá higanyt, platínát, rezet, vasat, ként s egyes drágaköveket, melyek között a jaspis, sárga ámbra jelentékenyebbek. A bányászat évi termelésének átlaga 250 millió korona s ez az összeg még fokozható.

Kevésbé virágzó a *földművelés*. A nép legnagyobb része csak tengerit és babot eszik s teljesen megelégszik azok tenyésztésével, mely nagy fáradságot nem igényel, a mint gondolható abból a tényből, hogy az elvetett tengeri szem után 6—7 hét múlva már hántani lehet. Különösen szeretik a tengeri lisztet pogácsa alakjában, melyet tortillának neveznek s melynek elkészítése az asszonyok feladata. A babfajok közt legelterjedtebb a frijoles, mely talán a legjobb bab a világon. A burgonyát, habár innen hozták Európába, nem nagyon szeretik. A szőlőnek is jóformán csak gyümölcsét használják fel, italul az *Agave americana* (maguey) nevű növény elkészített nedvét használják, mely erjetlenül pulque, erjesztve mescal név alatt ismeretes italt ad. Különben ennek a növénynek sárgásfehér nedve, bár kissé émelygősen édes, elkészítetlenül is használható s a megvágott galyból naponta két liter is jó. Ugyanannak szálai s rostos részei kender gyanánt használtatnak fel. Nagyban tenyésztik mindenütt s

hogy a szarvasmarhák az ültetvényeket le ne legeljék, ugyancsak agave kerítést ültetnek körül, mely 4—5 év múlva egészen tömör tüskés fallá lesz. Kedvelt eledel még a csokoládé, mely szintén innen ered, az ananász és narancs. Ujabban a gyapotot, rizst és kokuszdiót is nagyban termelik. Kávé, indigó, vanilla, bár tenyésztésük sikeres, csak egyes részeken termeltetnek s nagy kivitel sem ezekből sem a gabonaneműekből nincs. A gazdaságnak másik nagy csoportja, az állattenyésztés, már kevésbé jellemző. A mexikói csaknem kizárólag európai állatokat tenyészt, köztük különösen lovat és kecskét. Feltűnő nagy a kecskenyájak száma, némely majorságban (Haciendas de Cria) 10 ezernél több van. A lovak is nagyon elterjedtek. Sok helyen még most is ritka a kocsi s a nők is lovakon vagy öszvéreken utaznak, melyek különösen a hegyi vidékeken megbecsülhetlenek. Némely félreeső vidéken találhatók elvadult lovak, szarvasmarhák és juhok, melyeknek őseit Európából hozták ide. Különböző vadállat még van elég, köztük jaguárok, pumák, farkasok, óriási szarvasok, krokodilok, de Mexikó jellemző vadai inkább a madarak és hüllők csoportjába tartoznak. Igen gyakoriak mindenütt a skorpiók, salamanderek, varangyok s a madarak között különösen a szép kolibrik, melyeket az indiánok költői gondolattal a nap sugarainak neveztek. Itt van hazája az óriás kigyónak, melyet egykor szent állatnak tartottak s az ültetvényeket rémítgető pekár disznónak. Innen eredt a pulyka is, de ma már vadon ritkaság. A régen élt állatok közül kiveszett teljesen a bölény s a régi mexikóiak eledelül is használt néma kuttyája (techichi). Az apróbb állatok között kereskedelmileg fontos a festőanyagot nyújtó cochenille, melyet opál növényen tenyésztene. Nagyon sok a hal és az osztriga is, különösen a kaliforniai öbölben. Ugyanennek a csendes viharmentes beltengernek főkincse a sok gyöngykagyló, melyek La Paz várostól észak felé 240 km. kosszúságban állandó telepet alkottak a tenger alatt. Május havában gyöngyhalászok népesítik be itt az elhagyott tengerpartot, pár nap alatt sátrakból és deszkabodékból új falvak alakulnak, honnan naponként több száz buvár száll a tenger mélyébe. A halászat eredménye mindenkor kétes s a buvárok élete, ki a vállalkozótól nem kapnak fizetést, csak a halászott gyöngy felét s a mellett élelmezésük fejében rendesen rabszolgái lesznek, nagyon nyomoruságos, de, mert a vállalkozás valódi szerencsejáték, mindenkör sok jelentkező van. Megemlítjük itt egyuttal, hogy Mexikó florája és faunája nemcsak a magassági viszonyok szerint külön-

bőző, ami igen természetes, de a nyugoti s keleti partok csaknem egészen más képet nyújtanak s a Csendes-oczeánban levő sziget-csoportok (Tres Marias, Reville-Gigedo és mások) egészen önálló állat és növényfajokat mutathatnak fel.

Jellemző az állam gazdasági viszonyaira az óriási latifundiumok. Már a hódítás korszakában mérföldek szerint osztották ki itt a birtokokat s lényegesen most sem változott a helyzet. Csak példaként említjük fel, hogy van tanya, melynek területe 88 km², hogy Saltillo és Zacatecas között körülbelől 300 km. terület három földesúr tulajdona s egy részvénytársaságnak 6 millió hektár földje van. Nem csoda ily körülmények között, hogy a nép nagyobb része tényleg valóságos nyomorult rabszolga, bár a rabszolgaságot már rég eltörölték s hogy a gazdagok és proletárok között óriási űr van. Aránylag még legboldogabbak a bányamunkások, kik szintén tényleges rabszolgák, de rendszeren városokban lakva, a szabadságról legalább fogalmat szereznek. A nagy területtel bíró gazdálkodások kiegészítő részei az óriási baromtenyésztő-telepek. Miként

Kreol.

egykor a mi alföldünkön, az emberi társaságtól elkülönítve, óriási csordák és nyájak vannak, melyek őrizői, a csikósok (mustangs, ladinos) és gulyások (vaqueros) valóságos félvad állapotban élnek örökké lóháton és rendes lakás nélkül. Igen gyakran megtörténik, hogy ez az amerikai csikós és gulyás nem is annyira őrizője a rábízott baromnak, mint inkább vadásza, mert rendes körülmények között teljesen szabadon legelnek s csak akkor, ha szükség van, kerítik meg őket a karikás ostorral lóháton nyargalózva. S hogy még teljesebb legyen a kép, megemlítjük, hogy az amerikai csikósok és gulyásokról is sokat tud a népköltészet, szerelmük, harcaik és hősi kalandjaik a költészet tárgyai, bár ők maguk rendszeren csak tudatlan indiánok vagy félvérek.

Mióta vasút szeli át a hatalmas birodalom főbb részeit, természetesen sokat változott ez a régi élet, de Mexikóban még mindig csak kivétel a városias életmód s az *ipari tevékenység*. Már maga a gyér népesség s a jó kikötők csekély száma megnehezítette ennek kifejlődését s annyiival inkább a szakadatlan belvillongás és polgárháború, mely e szegény nép történetét annyira igénybe vette. A bányászaton kívül jóformán csak a gyapot fejlesztett ki nagyobb ipart, mely mintegy 50.000 embert foglalkoztat s évenként átlag 13 millió kgr. termelést ad. De ez az ipar is túlnyomólag az Egyesült-Államokból ide telepedett vállalkozók alkotása s a munkások nem a kreolok és fehérek közül erednek, hanem a türelmes és szorgalmas, de csak utánzó tehetséggel bíró indiánok között. A termelt árúk és gyártmányok nagy része csak a belfogyasztás számára van s a kivitel még most sem haladja meg a félmilliárd korona értékét, bár ebből magára a nemes érczre 200 m. jut. Maga a vasúti hálózat is csak a 80-as években lett jelentékeny, midőn amerikai vállalkozók hazájukat Mexikó főbb helyeivel összeköttetésbe hozták részben igen merész emelkedésű és rendkívül kanyargó hegyi vonalakkal. De a két tengerpartot a főváros felett még most sem csatolja össze vasút s a legrégebb (1850) veracruz-i vonalon kívül a legjelentékenyebbek ma az Unio felé mennek. A legjelentékenyebb magasságot (3041 m.) a vasútvonal Salazar mellett éri, oly magasságban, minőhöz hasonló rendes közlekedő vasút az óvilágban nincs. Csatornát a két oczeán között többször terveztek, Tehuantepec mellett, mivel ez a New-Yorkból San-Franciscoba vezető útát 1400 km.-el tenné rövidebbé, mint a nicaraguai s 2500-al, mint a panamai csatorna, de a komoly megvalósítás még a messze jövő feladata. A kereskedelmet nagyban bénítja a védvámrendszer, melytől várja — az Unio példája után — a mexikói is vagyonosodását. A legtöbb árúnál az érték egy harmadánál több a vám s ezért a csempészet nagyon kifejlődött, különösen északon, hol 2700 km. hosszú határvonal választja el az Egyesült-Államoktól. Mindenesetre jelentékeny lendületet idézett elő azonban a nagy középamerikai vasút kiépítése (1884), melynek 1971 km. hosszú vonalán ma harmadfél nap alatt lehet Mexikóból az északi határhoz eljutni, holott azelőtt erre az útra teljes egy hónap volt szükséges. A nagy folyók és csatornák hiánya a belhajózást igen gátolja, a tengeri hajózás sem nagyon jelentékeny.

Egyszóval Mexikó még nem tartozik a legműveltebb államok közé. Elvileg csaknem minden tartományban kimondatott a kötelezett

és ingyenes népoktatás, de a nagy országban még csak 12 ezer iskola van, kevéssel több, mint félmillió tanulóval, a nagyobb városok környékén kívül az olvasni tudás még nem általános szükség, nyilvános könyvtárak csekély számmal vannak s csak a hírlapok szaporodtak meg ujabban jelentékenyen s a múzeumok alapítása lett általánosabbá. Említésre méltó, hogy Amerikában a spanyol nyelvet itt beszélik legszebben a kastilliai dialektus szerint.

Pedig az *európai elem* Mexikóban aránylag igen csekély. A 12 millió lakosból egy ötödrész sem jut Európában születettekre vagy azok egyenes, nem kevertvérű utódaira. A népesség gyarapodását a politikai zavarok és vérengzések egész a legújabb időkig meggátolták, a beköltözés pedig nem lehetett jelentékeny azért, mivel a csekély számú telepítésre alkalmas területet részint nagybirtokosok foglalták le, részint rabló indiánok s a közbiztonság más ellenségei veszélyeztették. Ma már a spanyolon kívül amerikai, azaz yankee, továbbá francia, olasz s német is van a fehérek között, de mindenütt csak szór-

Mestiz.

ványosan. A legnépesebb elem az úgynevezett *kreol* avagy a fehér szülőkötől származott benszülöttek, kik már nem spanyoloknak, hanem amerikaiaknak tartják magukat. Egykor ők, mint a spanyol hódítók utódai, voltak az uralkodók s a városokban még most is körükből kerülnek ki nagyjából a kereskedők, tisztviselők s lateinerek, valamint falvakban a gentry tagjai, de az uralmat már tényleg az ujabban beköltözött fehérek gyakorolják oly annyira, hogy sok egyházi s világi állásra kreolt nem választanak. A kreol valósággal külön népfajjá lett. Középnagyságú, csinos szikár testalkatú nép, különös sárgásbarna arczbőrrel s jellemzően villogó

szemekkel s élénk mozdulatokkal, mely sajátságok különösen a fiatal nőknek szokatlan vonzóerőt kölcsönöznek. A kreol vérmérsékletének megfelelően könnyelmű gyermekhez hasonlít, ki gyorsan határoz, szereti a változatosságot s mindent utánoz, de a kitartó munkától lehetőleg óvakodik s mindenütt keresi az élvezetet; de e mellett büszke és az idegeneket megveti. Életmódjuk s társadalmi viszonyaik ennek következtében „ünnepnapias“, mely rövid ideig rendkívül vonzó és kellemes, de állandóságában csaknem visszataszító. Az ügyes s udvarias modorú kreol szívarozva, dalolva s estenként kedélyes, tréfás társalgásba csoportosulva, kellemes megjelenés, de tunyasága, rondasága s veszekedő hajlama csakhamar előtérbe lép s ezzel együtt babonás s korlátolt gondolkozásmódja.

Már maga a kreol is bizonyos fokig közeledése a fehér embernek az indián felé. Mert Mexikóban, az Egyesült-Államokban tapasztaltakkal csaknem ellentétben, a fehérek hódítása nem volt oly gyökeres és az őslakókat megsemmisítő, ellenkezőleg a rézbőrű maradt itt az úr s a fehér közeledett felé. Az ország lakosságának csaknem fele (43°/_o) kevertvérű egyénből áll s ezeknek ősei még Mexikó meghódítása korában telepedtek itt le. Van közöttük olyan, ki fehér és néger vegyüléke (mulat), avagy négerék és indiánok házasságából származott (zambo, chinós) avagy végre a fehér vér különféle vegyülékét mutatja (terceron, quarteron), a legnagyobb rész azonban fehér atya és indián anya származéka. Ezek a *mestizek*, Mexikó népének legjellemzőbb alakjai. A mestiz színe világossárga, gyakran azonban oly tökéletesen fehér, mint a déleurópaiak. Mexikó társadalmi életében, mely a színek és eredet szerint csaknem merev kasztokat állít fel, ezek a mestizek a kreolok és indiánok között középhelyet foglalnak el, ők a polgári elem alsóbb osztályai, a bérlők, napszámosok és pásztorok. Egészben véve erősebbek és inkább munkabírók, mint a kreolok, de egyuttal még könnyelműbbek egész a jellemtelenség határáig. A kborló útonállók s koldusok közülök kerülnek ki. A farmerek (haciendadok) és korcsmárosok (rancherok) aránylag a legműveltebbek közöttük. Mindannyi szereti a csecsebecsét s ezért öltöztetik aranyzsinórokkal, selyemövekkel, bársonnyal, ezüst gombokkal s más csecsebecsékekkel diszített, különösen festői a vállravetett színes köpeny s az elmaradhatlan fegyverek. Rendesen lóháton járnak, díszes nyereg és kantár főbüszkeségük s lóháton cigarettázva társalog a férfi és nő is egymással. Szeretik a heverést is oly annyira, hogy csaknem minden egyes ház verandáján vagy

előtte két fa árnyékában láthat az utazó egy-egy mestizt, a mint magát a kifeszített függőágyban kényelmesen ringatja.

Szigorú értelemben véve kevertvérűnek kellene mondanunk Mexikó *indianjait* is. Igen csekély kivétellel valóságos vad indián Mexikóban már nincs s a régi fejedelmek utódai csakugy összeházasodtak a spanyolokkal, mint a hódító és a legyőzött törzsek. Szigorú tudományos osztályozás közöttük nem is lehetséges. Egyes tudósok mintegy 200 élő vagy kihalt nyelvet különböztetnek meg Mexikó indián lakói között még most is, midőn ezer és ezer felede el őseinek nyelvét s midőn a spanyol hódítást követett vérengzések és himlőjárványok a régi nép nagy részét elpusztították. Valóban egész népek tűntek el itt néhány nemzedék alatt s az ujonnan keletkezett törzsek nem a régi indiánok többé, még Kanada és Brazília népe is más s csak a sötétes arcbőr s a sajátságos melancholikus kifejezés emlékeztetnek náluk a közös eredetre. Az indián rendszeren komor és mélabús, még örömeiben is, panasz nélkül tűr és nem fél a haláltól. Ma már nagyobb részük keresztyén, de az új vallásnak csak külsőségeit

Azték.

sajátította el s nem egy helyen nagy tisztelettel ragaszkodik a „régiszentek” neve alá rejtőzött egykori bálványokhoz s a vallásos babonává süllyedt pogány szertartásokhoz. Életmódja rendszeren egyszerű, de, mint a fehérek és mestizek rabszolgája, sok tekintetben nyomorult, legélénkebb még a nagy városoktól távol, hol az általa is elsajátított s nagy ügyességgel kezelt lovaglás a régi szabad életnek s harcias világnak emlékeit megtartotta.

Két törzs vívott ki magának világhírnevet közöttök: a *tolték* és *azték* indiánok. Az első egészen elpusztult, az utóbbinak másokkal kevert maradékai még legalább megőrizték őseik nyelvét, a nahuatl nyelvet, mely egykor Mexikó és Középamerika klasszikus nyelve

volt, mely a régi helynevekben örököltette meg magát s melyet sajátságos elő- és utóragai s rendkívüli hajlékonysága következtében a nyelvészek is nagyban dicsérnek. Mindkét törzs magas fokán állott a műveltségnek. A toltékok a fenmaradt hagyományok szerint északról a VI-ik században vándoroltak be Mexikó területére, meghódították azt, meghonosították itt a tengeri, gyapot s bőrtanyasítást, az aranybányászatot, a szövést; templomokat s városokat állítottak fel, országútakat létesítettek s a kereskedelem érdekében rézpénzt is vertek. Fővárosuk Tula jelentékeny hely volt. A XI-ik században gyakori szárazságok és ragályos betegségek meggyengítették az országot, idegen hódítók jöttek s ezek közül a szintén északi eredetű aztékek lettek a föld urai, kik szintoly műveltek, de e mellett még harciasabbak is voltak s birodalmuk fővárosa Tenoktitlán a spanyolok letelepüléseig a legnevezetesebb hely volt Amerika földjén. Ennek a híres városnak környékén élnek még legnagyobb számmal ma is az aztékek, nem harcias s uralkodó törzs többé, hanem szegény földművelők; alakjuk is igénytelen: fekete hajúak, alacsony homlokúak, nagy fülűek, kiálló pofájuk szakáttalan, kedélyük nyomott, melánkólikus s ennek megfelelően tunyák és hallgatagok, de izomerejük még nagy s olykor feltámad önértetük.

Egész külön irodalom támadt ujabban, hogy ennek a csodálatos autochton *középamerikai indián műveltségnek* fenmaradt emlékeit összeszedje és megőrizze. Sajnos, hogy nagyon is töredékesek az emlékek. Cortez Ferdinánd, Mexikó híres meghódítója, maga rombolta szét az általa annyira megbámult Tenoktitlánt, hogy helyébe azonnal felépítse a mai fővárost részben a régi építészeti remekek romjaiból. Herostratusi dicsőségét még túllicizálták a vakbuzgó papok, köztök Zumarraga és Nunez de la Vega érsekek, kik valóságos hajtóvadászatot tartottak minden mexikói emlékre s különösen az irományokra. Mert e nép írni is tudott, bár írása képirás volt, melyet pamutszövetekre, csinosan símitott bőrökre, agave-rostból készített papírra színekkel festettek avagy kövekre véstek be. Tudós iskoláik s akadémiáik is állottak fenn s különösen művelték a számtant, a jogi s történeti ismereteket. Utódaik a megmaradt emlékekből csaknem négyszázadra menő részletes krónikát állíthattak össze. Ismerték a csillagokat, az évet 18 húsznapos hónapra osztották és öt szökőnappal toldották meg. Voltak írott törvényeik s a királyi önkényt öregekből álló független bíróságok ellensúlyozták. Földművelés és bányászat volt főfoglalkozásuk, de különösen az ötvös-mesterséghez

Cortez Ferdinand.

nagyon jól értettek. Szobraik és épületeik, melyek különösen a mayatörzs által lakott s spanyol pusztaságnak kevésbé kitett Yucatan félszigeten maradtak meg, még ma is bámulat tárgyai. Egyszóval itt a középkor derekán, midőn Európában sötétség uralkodott, már jelentékeny fokú műveltség volt. Ezt a műveltséget is különben az egyház kormányozta. Papok voltak a társadalom legelőkelőbb tagjai, ők építették a leghatalmasabb épületeket, köztök a Cortez hadjárataiból jól ismert hatalmas pyramist a fővárosban, hol a rettenetes Hujcilopoktli hadistennek a legyőzött ellenség és a rabszolgák élő testből kivágott vérző szívét hozták áldozatként. Nem terjeszkedhetünk ki ebben a földrajzi kézikönyvben az aztékek rendkívül érdekes műveltségének részletesebb ismertetésére s különös magyarázatot nem is adunk a mellékelt színezett lapon látható amerikai régiségekről, melyek itt Középamerikában s részben Peruban talált s ma csaknem minden nagyobb múzeumban őrzött emléktárgyak közül valók, csak azt az egyet említjük fel, hogy napjainkban már a legtöbb szakférfiú hajlandó ezeket az emlékeket az óvilág műveltségével kapcsolatba hozni s különösen sokan vannak, kik azt hiszik, hogy az aztékek a Szunda szigeteken és az ausztráliai szigetszoporton át idevándorolt púnok, kik itt az ősi babyloniai és egyiptomi műveltségnek kezdeteit önállóan fejlesztették ki. Ez az elmélet azonban még jelenleg nagyon bizonytalan, annyival inkább, mert a maya iratokat még nem fejtették meg s épen nem lehetetlen, hogy az aztékek s velük együtt a többi indiánok egészen önálló emberi csoportot alkotnak. A hódító spanyolok soha sem ismerték el a közös eredetet s komolyan állították, hogy e nép értelmetlen (no gente de razon), középfaj az ember és állat között.

Az aztékek és mayák utódai vannak még jelenleg is legnagyobb számmal Mexikóban, bár részben más törzsekkel egybeolvadva. Az előbbiekről Veracruz és Mexikó között s a fővárostól északnyugotra laknak s egyes csapatokban az Egyesült-Államok némely részeiben, Uj-Mexikóban és Texasban is feltalálhatók. A mayák Yucatan félszigetnek s közvetlen környékének csaknem kizárólagos lakói. Mindkét nagy törzs ma már teljesen saturálva van európai szokásokkal, kizárólag római katolikus hitvallásúak s rendezett falvakban élnek, többnyire fehérek vagy mestizek vezetése alatt, de gyakran úgy is, hogy közigazgatási s egyházi tisztviselőik saját körükből kerülnek ki s a fehérekkel rendszeren csak a vásárokon érintkeznek. Mindkét törzs erőteljes s alapjában véve romlatlan faj, mely a földműveléssel

és biborbogár tenyésztésével lelkiismeretesen foglalkozik s az agave nedvéből készült szeszes italokat nagyobb mértékben csak ritkán használja. Egyszerű falvaik nagyobb részt faházakból állanak. Fara-gatlan s kúszó növényekkel erősen összekötött cölöpök tartják a gerendázatot és a pálmalevelekkel vagy szalmával fedett házakat, melyekben — gyakran a háztető egy része közt — mindenkor van tornác s pihenés órái számára. Lakószobáikban bútorzat alig van, kákából vagy pálmalevelekből készült gyékények az asztalok, székek és ágyak, a falakon függnek az evőeszközök és szerszámok, valamint a pálmalevelekből font kosarak, melyek a kamarát helyettesítik. Nehéz munkában lefolyó napjaik után szeretik a társas együttlétet s még inkább a vásárokra járást, melynek kedvéért sokszor 8—10 órát is gyalognak teherrel megrakva és csaknem járhatatlan hegyi ösvényeken. Ez az időrabló szenvedély, mely az indián gyámoltalansága következtében igen gyakran nagy anyagi áldozatokkal s pazarló mulatozásokkal kapcsolatos, csaknem lehetetlenné teszi a nagyobb résznek a zöldágra-vergődést, de ha egyszer kiemelkedik társai közül, lakása és életmódja is átalakuláson megy át s mindinkább közeledik a fehérkéhez.

Az indián lakosságnak másik felerészét — mert az aztékok és mayák körülbelül két és félmillió főt tesznek ki — nagyon bajos volna részletezni. Még a nagyobb törzsek is tucatjával vannak s pedig ezek között mindegyik 10—20, néha száznál is több nemzetiséget különböztet meg magában. Nagyjában szólva azonban a két nagy csoporttal teljesen megegyezőknek kell őket tartanunk. Az Unioval ellentétben, mint már említettük is, a mexikói indián nem pusztult el, de félig-meddig európaivá alakult át. Nem pusztult el, bár volt idő, midőn mindent megtettek, hogy kiirtsák őket. Már Casas Bertalan, kit „indiánok védője“ névvel díszített fel a történelem azért, hogy a négerek behozatalát sürgette a nehéz munkára alkalmatlan indiánok megkimélése végett, panaszkodik, hogy a spanyolok pár évtized alatt Mexikóban s Közép-Amerikában 12—15 millió indiánt öldöstek meg. S ez a pusztítás, bár kisebb mértékben, a legújabb időkig folyt, még a jelen század elején is hatóságilag rendelték el, hogy az északi határon pusztító apache-indiánok fej-bőre és füle beszolgáltatásáért 100—200 dollárt fizetnek a közpénztárból. Ma már a művelődés munkája csaknem teljes, bár az egyes törzsek között igen természetesen különböző fokozatú. Valóságos vad indián, minő az Unio területén él, csak egy pár ezer van a

Sierra Madre hegységben és Yucatantól délre s ezenkívül van még néhány törzs, mely a mi vándorczigányainkéhoz hasonló kóbor életet folytat. A többi állandóan letelepedett lakó s jó keresztyén, bár nagyobb rész teljesen műveletlen és babonás. Anyanyelvét is elfeledte a legtöbb. Körülbelül 60 kihalt nyelv emlékét jegyezték fel a történetírók.

A legvadabb indiántörzs még most is az *apache*, kik az Unio határszélén laknak s egy és ugyanazon családhoz tartoznak a fentebb említettekkel, a minthogy az Unio déli és nyugoti részében (félszázaddal ezelőtt még mexikói területen) lakó indiánok és a mexikóiak között határvonal nincs. Ezek, valamint a kaliforniai félszigeten lakó *guayacurák* valóságos nomádok s húsevők. Toll, bőr- és ékszer-díszítéseket többet hordanak testükön, mint valóságos ruhát, érzelmeikben kiméletlenek s eleségük közt kigyók, férgek s dögök sem hiányoznak. Nem ily vadak, de az idegenek szokásai elől teljesen elzárkóztak a Sierra Madre hegységben lakó *tarahumara* törzs. Nagyobb rész idegenek elől teljesen elzárt falvakban avagy épen barlangokban laknak, minden községnek közös vagyona van, melyet az orosz mir rendszere szerint művelnek az egyesek, saját nyelvüket beszélnek, önálló közigazgatásuk van s bár mindenütt láthatók a keresztek, sőt egyes kápolnák is, őseik isteneit imádják s azoknak véres áldozatokat is hoznak. Érdekes náluk az a régi szokás, hogy a menyasszony férjhez menetele előtt hosszabb időre vőlegénye szülőihez költözik. Közel hozzájuk délkelet felé van a szintén érdekes *tepehuan* (hegység urai) nevű törzs, kiknek valamint a *cora* indiánoknak sárgás arcából és egyes szótagokból álló szavaiból mongol eredetnek bizonyítékait igyekeztek némelyek leszármaztatni. Még sokkal lejjebb az anahuaci fennsíkon van egy más törzs, a *mazahuetl* indiánok, kik külsőleg is nagyon hasonlítanak a khinaiakhoz. Érdekes törzsek továbbá a kaliforniai öböl partján a *yaqui és mayo indiánok*, körülbelül 20.000 fő, kik évenként vándorutra kelnek, hogy munkát keressenek a fehéreknél, de kivétel nélkül ismét visszatérnek hazájukba. Nevezetes, hogy ezek, miként a mi cigányaink, született muzikusok s egyik főkeresetforrásuk abban van, hogy hegedűn, gitáron s hárfán játszanak a mulatni szerető mestizeknek. Jelentékeny számmal vannak még az otomik és zapotek, de ezek már egészen spanyolok. Az apróbb törzsek közül, melyek némely ősi szokásukat megőrizték, kiemeljük a Sierra Madre hegységben tartzkodó laguneros és ahomamik ama sajátságos szokását, hogy a

gyermekek születésekor a férjek is 6—7 napra betegágyba fekszenek s ezen idő alatt sem húst, sem halat nem esznek.

Ily sokféle törzs természetesen nem lehet egyforma, bár az útleírók nagyon kevés különbséget tesznek köztük, mivel rendszeren csak a többé-kevésbé művelt aztékokat s otomikat ismerik. Egészen véve azonban a mexikói indiánok sötét színű erőteljes emberek, kik között a betegség s még az öregségi gyengeség is nagy ritkaság s a sebek rendkívül gyorsan forrnak össze. A nők is izmosak, de nem szépek. A legtöbben, még a fehérek között lakók is, szeretik a magányt és a szótlanyságot, bizonyos búskomorság jellemzi vonásaikat és magukviselését, bizalmatlanok és fősvények. Némely helyen egyes törzsek valódi gyűlöletet tanúsítanak másokkal szemben s soha nem keverednek össze. A patriarchalis fegyelem sok helyen meg van, legtöbbszörre a nőre jut a legtöbb és legnehezebb munka, de hatalmi köre jóformán semmi.

Igen jelentéktelen helyet foglalnak el Mexikóban a *négerek*. Hajdan különösen a bányamunkákra nagy számmal hozták be őket, de az első nemzedékek csaknem nyomnélkül tűntek el részben azért, mert nők nem voltak köztük, részben mivel a szokatlan bányászat hamar elpusztította őket. Ma már csak a mexikói öböl partján levő városokban tartozkodnak nagyobb számban, mely körülmény annyi-
val inkább feltűnő, mivel a szomszéd szigetszoporton jelenleg már ők vannak többségben, míg az indiánok csaknem egészen kipusztul-
tak. Egyesek, valamint a négerek és indiánok vegyülékéből származó zambok, marhatenyéztéssel foglalkoznak.

A lakosság többi részét, miként már említettük is, *mestizek*, *kreolok* és más fehérek alkotják. Hajdan a szigorú gyarmati rendszer hatása alatt mind spanyol eredetűek voltak, nagyobb részt a pyraenei félsziget északi részéből (galicziaiak, aszturiak és baszkok), később andaluziak és katalauniak is. A forradalom, mely a gyarmatot függetlenné tette, több ezer loyális érzelmű családot űzött ki ismét s helyükbe nagyon kevés spanyol jött, inkább francziák, olaszok s ujjabb időkben angolok és németek. Mindamellet a spanyolok túlnyomóságát kétségtelenné teszi a spanyol nyelvnek általános elterjedése a mestizek és indiánok között s az a szivósság, melylyel e nép még az Egyesült-Államokhoz csatolt régi mexikói tartományokban is ragaszkodik őseinek szokásaihoz és nyelvéhez.

A mexikói nép konservatív hajlamáról alig lehetne frappan-
sabb példát hozni fel, mint az *egyházi viszonyokat*. Csak 1857 óta

kezdődött meg itt az Unio példája után a harcz az egyház és állam szétválasztása érdekében. 1873-ban mondták ki a vallásszabadságot a törvények, egyideűleg eltörölve a zárdákat s elkobozva a római katolikus egyház (csaknem ez ország földje felerészét tevő) óriási vagyonának nagy részét. Mindamellet a régi egyház még ma is uralkodó a köznép között, mely dús ajándékokkal halmozta el a papokat s maga az állam évenként több mint 100 m. koronát ad fizetésükhöz. Sok helyen a törvény határozott tilalma ellenére nyilvános körmenetek, ultramontán tüntetések napirenden vannak, tömérdek az egyházi ünnep és búcsú, mely utóbbiak között rendesen leginkább látogatott hely Guadalupe Mária képe, hol egykor az aztékek főisten asszonyának, Tonantzinnak szobra állott. Protestánsok az indiánok és mestizek között nagyon ritkák, de annál több a közönyösek száma, mert őseik hitét még nem feledték el egészen s papjaik szava és az állam törvénye közt levő ellenmondás, valamint a korcsmákká és színházakká alakított templomok és zárdák nagyszáma, megzavarták gyenge fejüket. A római katolikus egyháznak különben jelenleg is három érseki székhelye van: a fővároson kívül Morelia és Guadalajara városokban.

Miként az egyházi élet jóformán csak karrikaturája az amerikai Egyesült-Államoknak, az *államszervezet és politikai viszonyok* is azt igyekeznek utánózni. Mexikó 1810. szept. 16-án mondtotta ki függetlenségét Spanyolországtól. Az évfordulót itt is megünneplik s ez az ünnep a mestizek és kreolok könnyűvérűsége következtében igen sok helyen fényes, de politikai jelentősége a nép éretlensége miatt igen csekély. Több mint félszázad kellett ahhoz, hogy az egyvallású és rokonműveltségű nép — mert hiszen a mexikói éghajlat még a bevándorló európaira is csakhamar reá nyomja bélyegét — egységesnek érezze magát. Még abban az időben is, midőn az Unio nagy területeket hódított el, több állam nyíltan pártot foglal a honvédő harczosok törekvése ellen. S félszázadon át nem is külső ellenség, hanem a belföldi pártoskodás borította lángba az országot. Csaknem évenként volt forradalom. Csak a mi új alkotmányos korszakunkkal csaknem egyidőben szilárdult meg a mexikói nemzet önérzete főkép ama diadal következtében, melyet Juarez vívott ki a hazáját lenyűgző francziák ellen s mely diadalnak áldozata lett Miksa császár. Azóta is voltak s vannak kisebb-nagyobb belzavarok, melyek következtében sokan komolyan hiszik, hogy Mexikó állami léte rövid idejű lesz s az Uniohoz csatoltatik. De — nem is említve azt, hogy

Mexikó Washingtontól 2500 km. rengeteg távolságra esik — kétségtelen, hogy ez állam politikai egyedisége évtizedről-évtizedre szilárdabb lesz s ujabbban népessége is erősen szaporodik.

Különben Mexikó is, mint az Unio, államok szövetsége már 1824 óta. Minden egyes államnak külön kormányzója, törvényhozó testülete, törvénye és költségvetése van s a központi kormány az általános alkotmányos intézkedéseken kívül csak a külügyekben önálló. Az általános elvek szabadelvűek: sajtó szabadság, egyesülési jog, fegyverviselési szabadság általános, nincs nemesi cím, örökölhető előjogok, a törvény előtt mindenki egyenlő s általános választó jog van mindenütt. A legfőbb hatalmat a törvényhozó testület és az elnök együttesen gyakorolják, az igazságszolgáltatás azonban teljesen önálló; ennek jeléül a legfőbb ítélőszéknek népszavazás útján választott elnöke egyuttal az állam alelnöke is. Maga az elnök másodfokú titkos szavazattal választatik, régebben 4 évre, 1890 óta élethossziglan. Hatalma igen nagy, mert a minisztereket szabadon nevezi ki, azok ellenjegyzése mellett kormányoz, sőt „ellenség támadása, nagyobbfokú belzavarok, vagy a társadalom veszélyeztetése“ esetén az alkotmányt is felfüggesztheti. A törvényhozó testület két házból áll. A képviselőket két évre választják, minden 40.000 lakos után egyet, jelenleg 227-et, a senátusba pedig minden állam 2 tagot küld 4 évre. Mindkét ház havonként választja elnökét.

A szabadelvű törvények s intézkedések azonban egyáltalán nem képesek a százados bajokat enyhíteni, annyival kevésbé, mert az állam pénzügyei épen nem rózsásak. Az államadósság (1890.) ugyan csak fél milliárd korona, de az egyes államokat is nagy adósság terheli s a jövedelem az erőszakosan nagy vámokon kívül igen csekély. Az állam kerek számmal 200, az egyes államok 50, a városok 10 m. koronát igényelnek évente. A hadügyi költség aránylag csekély, mivel az általános hadkötelezettség daczára Mexikónak rendes katonasága csak 27.000 fő, mely hadilábon sem emelkedik 160.000-nél magasabbra.

Mexikóban jelenleg 27 állam, 2 territorium és a főváros közgazgatásilag is elkülönített kerülete (Distrito federal) van, mely Mexikó város központjától minden irányban 10 kilométernyi körben terjed. Mielőtt tehát körűtban megismerkednénk az egyes államok nevezetességeivel, légcélszerűbb lesz, ha magát a központot, mely különben is legnevezetesebb helye az egész országnak.

Mexikó város-t

ismertetjük meg lehető röviden.

Az anahuaci fennsíkon, ugyanazon a helyen, hol az azték Tenochtitlan állott, van jelenleg Mexikó városa. Messze esik a tengerparttól, de helyét azok a régi indiánok legalább is ezer évvel ezelőtt nagyon jól szemelték ki, mert valóban uralkodó városnak való pont ez a két világrész s két világtenger között emelkedő fennsíkon. A jámbor aztékok városa, melyről a spanyol hódítók sem tudtak elég sok magasztalni valót mondani, közepes számítással 300.000 lakost foglalt magában s négyszáz évvel ezelőtt ez a szám óriási volt. A mai Mexikónak alig valamivel több a lakosa, pedig száz évvel ezelőtt félannyi lakossal Amerika legelső városa volt s ma környékével együtt közel félmillió lélek lakik itt, csaknem oly magasságban (2500 m.), mint a magas Tátra némely hófedte csúcsa. Nem egy mult században élt utazó lelkesedéssel jövendölte, hogy itt lesz egykor a világ legelső s legnagyobb városa. Ma már álomnak is merész a jövendülés, Newyork és Chicagó nagyon felülkerekedtek. De Mexikó hátramaradását túlnyomólag a nép csekélyebb buzgalma s vállalkozó ereje okozta s ezenkívül az a körülmény, hogy a város környéke újabb időben nagyon megváltozott. Egykor az aztékok fővárosa ugyanezen helyen a Tezcuco tó egyik szigetén volt, melyet a szárazfölddel három mesterséges gát kötött össze. Ma már a tó az azóta terjedelmében megnőtt várostól másfél kilométernyire van s helyén egyoldalt iszapos mocsarak s másik részen sivatag homok terület s a mocsaras talaj gátolja a csatornaépítést s olykor, midőn a szomszédban, de magasabban fekvő tavak vize kiönt, több lábnyi magas víz fedi el a város utcáit. Ezer ember közül évenként 32—33 hal meg e városban, sokkal több, mint az európai nagyvárosokban s vannak évek, midőn négyszer oly nagy a halálozás, mint a születés. *

Mindamellettagadhatlan, hogy Mexikó igen jelentékeny város s nagyon felülmulja a spanyol Amerika összes városait. Kissé távolabbról nézve, hol a lapos téglával kirakott háztetők s a különböző festményekkel és porcelántáblákkal díszített homlokzatok visszénye is érvényesül, tündéri helynek gondolnánk ezt a háztömeget. Benn a nagyon is szabályos, amerikai modorban koczkaalakúlag elrakott utcák kissé unalmasak, de azért kétségkívül szép város izlésesen

A székes-egyház Mexikóban.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

épült házakkal s hatalmas középületekkel, melyek fényét a subtropikus növényzet buja gazdagsága még jobban emeli.

A nyílegyenes utcák középpontja a Plaza major, a földgömb egyik legszebb tere, hatalmas középületekkel s más boltíves szép házakkal. Az elsőség mindenesetre a gyönyörű székesegyházat illeti, melynek képe mellékletünkön van. Kissé alacsony kettős tornyu latin kereszt alakjában épült s kupolyával ellátott templom ez, melyhez a négyszögű „Sagrario” külön templom alakjában kapcsolódik. Gazdag ékítményei méltók a megfigyelésre, különösen nevezetes benne egy pár régiség, köztök a régi mexikói kőnaptár és oltárkő. A székesegyházzal szemben van a kormány palota, előbb az alkirály palotája,

Portales Mercadores.

melynek rendkívül tágas helyiségeiben nemcsak a köztársaság elnöke lakik, de benne van a legtöbb közhivatal, a pénzverő, könyvtár, nyomda, sőt még a botanikus kert is, mely különösen szép. Ugyanitt van még a világoszöld porphyrból épült s több millióba került hatalmas bányász-iskola és csillagvizsgáló torony.

Kevésbé érdekesek a város más részei; itt-ott valóságos ronda fészkeket s szemétdombokat is láthatunk, egészben véve azonban csinos két emeletes házak a túlnyomók, lapos fedéllel, erkélyekkel s tágas udvarokkal, melyekben a gondosan ápolt rózsabokrok, banánok s más forró-övi növények kertecskéket alkotnak. A fedett folyósók íveken nyugszanak, a lépcsőzetek tágasak s mindenütt van egy-egy

mythologiai alakot vagy vadállatot ábrázoló szobor vagy legalább virágedény, valamint a falakon is gyakori a falfestmény. Magán házaknál s bazárookban (portales mercadores) megszokott a bolthajtásos előcsarnok s a lapos háztetőkön, különösen esténként, a mulató társaság. Legfeltűnőbb azonban a sok óriási kolostor épület, melyekből most iskolákat, muzeumokat, kórházakat, fogházakat s hivatalokat alakítottak, némelyekből jelenleg már egész háztömb alakult, de egy-egy régi nevezetességét, különösen szent képeket és híres sírboltokat, mindenik megőrizte.

Az utcák Mexikóban sohasem oly élénkek, mint az Unio nagyvárosaiban, a legtöbben, ha különös hivatásuk másfelé nem viszi őket, a háztetőkön vagy lakásuk más részeiben tartózkodnak; nem ritkán látható mexikói nő a háztetőn, a mint fürdőszobájából jöve kibontott haját, mely vállát köpenyszerűen körülveszi és majdnem bokáig ér, itt fel s alá járva szárítgatja. A leginkább élénk helyek a sétaterek, melyek közt a legnevezetesebb és legszebb a város nyugoti végén levő Alameda park, hol valóban gyönyörű virágágyakat s szökőkutakat lehet látni. Ebben a parkban lóháton vagy kocsin minden előkelő mexikói naponkint megfordul és pedig az éghajlati viszonyoknak megfelelően leginkább a kora reggeli időben, midőn a népélet tanulmányozására is kedvező alkalom van. De még kedvezőbb a piac, melyet a kreolok és mestizek valóságos otthonának lehet tartani egész Mexikóban és itt különösen érdekes azért, mivel a városba vezető csatornákon át napról-napra egész sereg gyümölcsös és virágos csolnak jő ide bámulatra méltó gazdag és változatos színpompájú tartalommal. Idegen utazó a város festői fekvésén kívül itt gyönyörködik legjobban, mert alig lehet elégszer ellátogatnia, hogy újból-újból eddig nem látott tárgyat találjon. Régebben még egy különössége is volt ennek a piacznak: az úszó szigetek, melyek nád, káka, gyökerek s föld összekeveréséből mesterségesen alakítottak gyümölcs- és főzeléktermő kertekké s melyeket a Mexikó környékén levő tavakon tulajdonosaik tutajok módjára hajtottak egyik parttól a másikra. Ma már csak egy néhány ily úszó sziget van a Chalcotóban, de a régi volt szigetekben, melyek a csatornák partján állandóan megmaradtak, gyökeret vert a kertészet s a csolnakút e kertek (Chinampa) mentén nagy élvezetet nyújt, mintha a nagy városnak tagadhatlanul szép bijouterie kirakatai itt a természet ölében is folytatást nyernének.

Tagadhatlan, hogy emberi munka hozzájárulása nélkül is szép volna ez a környék. A forró égővi növényzet búbája háttérbe szorítja az emberi lakokat, bár, miként az nagy város szomszédságában természetes is, mindenütt, de különösen a dombos s így hűvösebb keleti oldalon paradicsomi villák és gazdagságot hirdető pompás kertek láthatók. Az ember munkája e helyen sokszor egyenesen zavarja a szép természetet avagy idegenszerűnek tűnik fel, különösen oly épületeknél, melyek a közel multban még igen gyakori rablótámadásokra tekintettel, megerősített helyekül készültek. Csak itt-ott lesz kiválóbb érdekű egy hely a kegyelet következtében, így a fővárostól nyugotra eső Popotla kis falu temploma mellett sokan felkeresik azt az ősrégi czédrusfát, melynek árnyában töltötte szomorkodva a híres szomorú éjt (la noche triste) a Montezuma által kiűzött Cortez. A természet ellenben mindenütt szép. A nagy várost sok templomával s kupoláival zöld rétek, ültetvények veszik körül, átszelve sétálóhely

Az Alameda sétater Mexikóban.

alakú kövezett útakkal és vízárkokkal. Keletre a bájos tezcucoi tó terül el, símán mint a tükör, közte és a chalcoi tó között sorban állva 6—7 kialudt tűzhányó emelkedik, mögöttök ismét magasabb hegycsúcsok s végül a Popocatepetl és Iztaccihuatl hófedte csúcsai. Nyugot felé a hegyláncz alább ereszkedik és távolodik, de itt, vala-

Agave a mexikói fensikon.

mint délfelé a 1300 méter magas Ajscuco hegy vidékén mindenütt láthatjuk a kisebb-nagyobb falvakat, fészkek gyanánt körülövezve gyümölcskertekkel és szép bokrokkal. Chapultepec nevű önállóan kiemelkedő porphyrdombon, hol egykor Montezuma szép mulató kertje volt, százados ciprusfákból álló park van, egyike az ország

KAKTUSZOK MEXIKÓBAN AZ ANAHUACI FENSIKON

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

legszebb helyeinek, melyet a gyönyörű kilátást nyújtó tetőre épített kormányzói palota pompája alig emel.

S még szebb a tenyészet és a tájkép, midőn a kopárabb vidékről, hol a kaktuszok és agavék nyújtanak sajátságos változatosságot, átlépünk a sűrűbb erdőbe, hol az élősdí és kuszó növények mind sűrűbb tömegekbe fonódnak. A sudár és kecses pálmák mellett itt gyakoriak a ceibák óriás törzsei és a mimosák finom levélzete közé a fügefélék sötétzöld, vastag, bőrs lombozata keveredik, melyekből ismét függélyes léggyökerek nyúlnak ki árnyékos lugast alkotva a kúsó növényekkel. A fák vastag ágain sűrűn fészkelnek az élősdiek eleven színű s igen sajátságos alakú virágaikkal, a vékony ágakat mindenféle moha és zuzmó lepi el s a lombok között a kajdácok ezreinek eleven csevegése és fülhasító sikoltása zugja tul számtalan más madár csicsérgését, míg az örökké játszó majmok és az örökké csillogó kolibrik andalító gyönyört okoznának, ha velük együtt nem volna ezen erdőkben a tömérdek moszkító s más kíznó féreg és mérges kigyó.

Ideje azonban, hogy Mexikó állam többi részeiről is mondjunk el egyet-mást, a mi a szakemberek körén kívül is érdekes. Nagyon sok nincs ilyen, mint az Unioban, mert e déli országban az európai művelődés kevés kivétellel a fővárosra szorítkozik s az egyes államok nagyon kevésbé térnek el természeti és társadalmi sajátságait illetőleg.

Körútunkban a mexikói hivatalos csoportosításra tekintettel külön-külön szólnunk a középállamokról, északi államokról, golf államokról s pacific államokról s csak általánosságban jegyezzük meg még, hogy a 22 kisebb-nagyobb szigetcsoporttal együtt, melyek összes területe csak 3681 km², Mexikó államnak a legujabb kimutatás szerint közel két millió (1,987,063) km² területe s az 1892-ki hivatalos becslés szerint 11,614.913 lakosa van, melyből Mexikóra és környékére (Distrito federal) 443.181 jutott.

KÖZÉP-ÁLLAMOK.

A központi kerületen kívül középállamoknak a 11 alább felsorolt államot* számítják, hol a legnagyobb népesség van, azaz oly területen, minő Magyarország és Bosznia közel 6 millió lélek, Mexikó népességének csaknem fele. Guanajuato és Mexikó államokban, melyek a főváros közelében vannak, csaknem 40 lakos jut egy km²-re, tehát majdnem oly sűrű népességűek, mint az alföldi megyék, bár a talaj viszonyok kedvezőtlenebbek. Az államok nagyobb része az anahuaci fensíkon van vagy feljebb, határaikat azonban nem a természeti viszonyok állapították meg, hanem önkény avagy egyes indián törzsek lakóhelyei.

A fővárost s kerületét magába ölelő **Mexikó-állam** még ma is oly nagy, mint Pest és Bácsmegyék együttvéve, de már csak fele régi határának, mert a központi kerületen kívül hajdan Hidalgo és Morelos államok is ide tartoztak. Fővárosa Toluca nem jelentékeny hely, mert 2580 méter magasságban s a nagy forgalmi vonalaktól távol fekszik, de csinos város s ipara jelentékeny. Az államnak legnépesebb (40 ezer l.) városa. Kisebb városok, de történetileg igen fontosak, Tazcuco és Otumba. Az előbbi egykor az acolhuen indiánok fővárosa volt, melyet közönségesen aztek Athennek tartottak, mivel itt volt a legtöbb kiváló ember s itt uralkodott az amerikai Solon Nezahualcojotl (†1470) egyike a legnemesebb alakoknak a fél vad népek történetében. Sajátságos véletlen, hogy épen e helyen egy pár évtizeddel később égettette el Mexikó első püspöke Sumarica az aztekék összegyűjtött könyveit és képeit. A régi mult emlékeiből ma már csak töredékek s néhány gulaalakú sír maradtak fenn. Sok-

* Állam	Terület km ²	Lakosság
Aguascalientes	7.644	121.926
Durango	98.470	265.931
Guanajuato	29.458	1,007.116
Hidalgo	23.101	494.212
Mexikó	23.957	778.969
Morelos	7.184	151.540
Puebla	31.616	839.468
Querétaro	9.215	213.525
San Luis Potosi	65.586	546.447
Tlaxcala	4.132	633.369
Zacatecas	64.183	526.966

kel nevezetesebbek az Otumbában és vidékén megmaradt romok, köztök két nagy pyamis templom (teocalli), egyik a nap, másik a hold tiszteletére építve, valószínűleg még a VIII-ik században, nagy ügyességet s sok számtani ismeretet tanusítva. Amecameca kis város, 2800 m. magasságban, kiinduló pontja a Popocatépetl havasra menő turistáknak; fenn az örök hóval borított vulkánnak töbörjében időről-időre még mindig dolgoztatnak néhány indiánt, hogy a terméskénnel vegyült szikla darabokat fészítő vasakkal lehasogassák s hátukon bőrszakokban vigyék fel a töbör karimájáig s onnan a hó hátán csúsztassák le.

A Mexikó-államból 1869-ben elkülönített **Hidalgo** (egy szabadsághős tiszteletére nevezve így) bányáiról nevezetes. Zimapan és Mineral del Monte a köztársaság leggazdagabb arany- és ezüstbányái, hol már az indiánok dolgoztak s az utóbbi évtized alatt 40 millió értékű aranyat ástak. Az állam fővárosa Pachuca (25.000 l.) élénk hely s a legnépesebb vidék központja, közelében Tula városka mellett az aztéki időkől számos érdekes rom maradt fenn, melyekből látható, hogy ez az ügyes nép minden anyagot felhasználott az építésre s különösen a napon szárított téglát.

Hasonlókép azték régiségeiről nevezetes **Morelos**. Fővárosa, Cuernavaca, mellett van egy csodálatosan épített csonka gula hieroglyphikus rajzokkal, melyek közt ázsiai modorban keresztbevetett lábakkal ülő emberalakokat is láthatunk s körülette erődfalai. Ezt a még türhető állapotban levő erődöt Xochicalconak (virágok vára) név alatt ismerik s igen sokszor leirták. Romokkal telt a környék is. A kis állam másik nevezetessége, hogy polgárai kiválóan kitüntették magukat a szabadságharczban s ma is munkás és jellemes emberek gyanánt ismeretesek. Apró tűzokádó hegyek s a rendkívül nagyki-terjedésű Cacahuamilpai barlang más nevezetességei. Sokkal mélyebben fekszik, mint Mexikó, növényzete inkább európai jellegű, sok gyümölcse és czukornádja terem s ezenkívül van bányászata is. Guerrero mellett volt a spanyolok első bányatelepe.

Az anahuaci fennsíknak Mexikó után legjelentékenyebb állama **Puebla**, melynek hasonnevű fővárosa 79.000 lakosával a köztársaság harmadik helye, de sok tekintetben versenyez a fővárossal is, mely rangot viselte is egy darabig Miksa császár idejében. 2170 m. magasságban fekszik vízmedrektől szegélyezett völgyben, hol a csinos gyümölcskertek között egész sereg falu s virágzó ültetvény van. A szép vidék ezenkívül még igen egészséges hely s mellbetegeknek üdülőül

szolgál. A város főnevezetessége a sok szép és gazdagon díszített templom, melyek közül a két tornyú székesegyház messze földön híres s különösen főoltára nagyon megérdemli a megtekintést. A házak és utcák szintén csinosak s rendesen porcellánnal vagy mozaikkal díszítettek, vannak freskókkal ellátott homlokzatú házak is, mint Genuában. Híres e város tanintézetéről, könyvtára a legjelentékenyebb a köztársaságban. Kereskedelme, mivel közép állomás Veracruz és Mexikó között, inkább átmeneti, de elég jelentékeny, különösen gyapotban. Az állam többi városai között leghíresebb Chohula, de csak a múltért. E helyen volt ugyanis az olmaquek s később az aztékek szent városa, hol állítólag 400 templomnál több volt. Nehányinak romjai még most is megvannak, köztök egy óriási gula, mely 18 hektár területen még most is 56 m. magasságra emelkedik s tetején 4200 m² fensík van, rajta egy cziprusfáktól körülvett templommal. A cziprusfának ez az állam valódi hazája, a legszébb 28 m. kerületű fa Atlíxcoban világhírvé lett.

Egyedül multja ismeretes ma már **Tlaxcala**, a legkisebb állam az anahuaci fensíkon. Csaknem ugyan azt a területet foglalja el, mint a hol a tlaskalthea indiánok híres köztársasága volt, melynek segítségével volt képes Cortez az aztékeket legyőzni. Ez a régi köztársaság a svájcziakéhoz hasonló volt s sok más meglepő intézménye között esküdtszék is virágzott közöttök. Tekintélyét nagyon emelte, hogy városuk volt akkor Mexikóban a legjelentékenyebb piac. Maga Cortez Granadával hasonlította össze. A mai város jelentéktelen, romjai sem kiváló, de földje termékeny és egészséges s bányászata is virágzó, különösen Tepeaca mellett híres márványbányák vannak.

Az anahuaci fensík vidékéhez tartozik még **Querétaro** állam, kis területén (körülbelől mint Torontálmegye), több népes és csinos város van különösen a Panuco folyó mellékvízének völgyében. A hasonló nevű főváros, mely világtörténeti nevezetességivé lett azért, hogy Miksa császárt 1867. jun. 19-én itt lőtték agyon, Mexikó legszébb és leggazdagabb városai közé tartozik (34.380 l.). A szabályos háztömbök három piac körül terülnek el s a nagyszámú jelentékeny épület közül kiemelkedik a Santa Clara apáca-zárda, mely több kilométernyi területet vesz igénybe s a 23 m. magasságban 74 íven nyugvó régi vízvezeték, mely a városnak egy millió köbméter vizet szállít. Igen szép város még San-Juan del Río, a „kertek városa“, melynek pompás Szűz-Mária templomához nagy búcsújárások történnek. A kisebb városok közül észak felé *Cadereita* nevezetes gazdag ezüstbányáiról.

Nyugot felé még sokkal nagyobb és népesebb állam terül el: **Guanajuato**. Csak oly sűrű a népessége, mint Mexikó államé s lakosainak száma meghaladja az egy milliót, a mennyi a $3\frac{1}{2}$ -szer oly nagy területű Jaliscot kivéve sehol sincs. Pedig az állam területe nagyobb-részt kopár s részben nehezen megközelíthető. Maga a székhely *Guanajuato*, bár népessége 58250 lélek s a polgárháború előtt csaknem kétannyi, 2031 m. magasságban kopár sziklák között, sőt részben fecskefészek gyanánt a sziklák oldalain fekszik, betetőzve egy ma börtönül szolgáló régi vár által. Országút s vasút csak egy irányban vezet fel s minden égtáj egy-egy hegyszakadékkal veszi körül s belől a föld mélyéből gyakran szállanak fel az ijesztő morajok. Mindamellett e sajátságos talajon már régóta csinos város áll hatalmas templomokkal, szép palotákkal és középületekkel, sőt óriási költséggel két meglehetősen nagy piacot is teremtettek. A nemes ércz hozta létre ezt a csodát. Még ma is évenként 30 m. korona értékű arany és ezüst termeltetik az államban, e század elején a ma vízzel borított anyabányában (veta madre) évről-évre 40 milliót szereztek. Ujabban más iparágakkal is foglalkoznak a lakosok. A székhelynél jelentékenyen népesebb (80.000 l.) *Leon de los Aldamas*, mely szintén kopár szirtetek közt fekszik, de sokkal kellemesebb vidéken s hatalmas gyárvárossá fejlődött. A harmadik nagy város az államban *Dolores-Hidalgo* történeti nevezetességű, mert innen kezdte meg Hidalgo szerzetes a szabadságharcot a spanyolok ellen. Híres város még Celaya pompás karmelita templomával, Salamanca gyapotkereskedő hely s nevezetes a Mexcal sziget a Lerma folyón, a hol volt állítólag a nahuaindiánok mythikus őshazája Antlan.

Az érczgazdag hegységek még tovább nyúlnak **San Luis Potosi** államba észak felé. Itt is hanyatlott azonban újabb időben a bányászat, a legtöbb érczet, 6–8 millió értékűt évenként, Catorce bányáiból nyerik, melyet már 1433 óta művelnek. Quadalcazor, Charcas, Salinas s más bányahelyek már nagyon hanyatlanak. Ellenben nagyon emelkedik ez állam fővárosa San Luis Potosi, különösen mióta vasúti csomópont lett. Kevés ily szép városa van Mexikónak, a szó szoros értelmében kertekkel borítva, úgy hogy távolról csak a tornyokat és kupolyákat lehet látni. Házai ősrégi spanyol jellegűek erkélyekkel és igen szép udvarokkal, de vannak hatalmas nagy épületei s pompás templomai, s gyárjai messze földön híresek. Népessége gyorsan szaporodik, ma már közel százezer lakosa van.

Mint bányatelep híres még a szomszéd **Zacatecas** állam. Régebben, Humboldt korában, itt Sombraerete kis községben volt Amerika leggazdagabb bányája s 1810 óta 1700 milliónál több került ki innen. Hajdan is igen népes hely volt ez, az állam délnyugoti részén Villanueva mellett még mindig nagyszerű romjai láthatók Chicomoztoc (hét barlang) várának, honnan az aztekek Anahuac felé vonultak. A paloták, templomok s erődök romjai 180 km² területen láthatók. Az állam főhelye, Zacatecas a külvárosaként tekinthető Guadalupeval mintegy 50 ezer lakost számlál, 2440 m. magasban fekszik, igen zord vidéken hegyhasadékokkal körülvéve, felette van egy igen érdekes bányatelep (veta grande) 2617 m. magasságban. Maga az állam különben egyike a legvízdúsabb s ennél fogva buja növényzetű vidékeknek a köztársaságban s különböző helyeken vannak sós tavai és meleg vízforrásai.

Ez utóbbiakról neveztek el egy Zacatecas által csaknem körülvett s egy közép nagyságú magyar megyénél kisebb államot **Aguascalientes**-nek. Leghíresebb meleg kénforrásai (25—38°C.) a hasonló nevű főváros mellett igen látogatottak. Ez a főváros (32,355 l.) igen kellemes hely, oly annyira, hogy klimatikus fürdőhelynek tekintik, de amellet a legélénkebb belföldi piacok egyike s különösen posztógyárjai nagyon jelentékenyek.

A közép államok legészakibb tagja **Durango** szintén a bányavidékekhez tartozik. Pénzverő intézetében évenként 5 milliónyit készítenek az itt nyert aranyból és ezüstből. Hasonló nevű fővárosa közel 30 ezer lakóval 1926 m. magasságban fensík központján fekszik, a minthogy a vad indiánok ellen (1551) emelt erőd volt hajdanta. A többi városok nem érdemesek a felemlítésre. De azért sok valóságos kuriozuma van ennek az államnak. Ezek közé tartozik, hogy Durangót időről-időre a skorpiók óriási mennyiségben lepik el, hogy itt találták a legtöbb meteorkövet (egy 19000 kgr. súlyú volt) s itt vannak azok az ősrégi sírok, melyekből több ezer agaverostba burkolt mumiát szállítottak el már a világ különböző muzeumaiba. A legnagyobb nevezetessége azonban egy Durangótól 2 km. távolságra északra fekvő 196 m. magas vashegy (Cerro de Mercado), melynek vastartalmát 460 millió tonnára becsülik, tehát többre, mint a mennyi vasat termelt az egész század alatt az új világ rész. Említésre méltó az is, hogy Durango állam lakossága csaknem tisztán fehér, túlnyomólag baszk eredetű nép.

ÉSZAKI-ÁLLAMOK.

Durangótól északra az Unio határáig csak négy állam van, melyek területe* körülbelől egyenlő a mi monarchiánkéval, de egy millió lakosa sincs, bár ujabban a népesség gyorsan emelkedett. A forradalmi zavarok, az általános zűrzavar e messzeeső államokban s különösen az apache indiánok csaknem állandó rablótámadásai az eredeti csekély népességet is apasztották s csak az utóbbi évtized alatt épített vasútak kezdték e vidéket élénkebbé tenni. 1884-ben épült ki a középamerikai vasút (1971 km.) Mexikótól Paso del Norte-ig, hol az Unio három nagy vasútvonalával találkozik s pár évvel erre a mexikói nemzeti vasút (1348 km.) s mely Nuevo Laredon át Galveston irányában köti össze Mexikó északi részét a művelt világgal.

A leginkább elmaradt még a négy állam közül **Sonora** állam, nyugotra a kaliforniai öböl partján. Elmaradottságát a mostoha természet okozza. A Sierra Madre hegység vadon vidéke csak oly barátságtalan, mint a természetnélküli homokos tengerpart s északi sarkán, hol egy valóban nagy folyó, a Colorado ömlik be a tengerbe, minden hiányzik, mi a kereskedelemre tápot nyujtana. Délfelé van egy jó kikötője *Guaymas*, mely kedvezőbb vidéken kereskedelmi emporium lehetne, itt a kopár sziklák közt azonban csak ideig-óráig tartózkodnak a hajók, a lakosok csak egy kis guanot adhatnak, gabonájukat messze földről hozzák, sőt kerti fáik számára is vasúton szállítják a termő talajt. A Yaqui és Sonora folyók mentén fekvő egyes községek jóformán oázisok s sziklahasadékok választják el egymástól. A legnagyobb (15.000 l.) város *Hermosillo* körül van legtöbb művelhető föld s itt van a legtöbb indián emlék is, az állam fővárosa *Ures* már jelentéktelen hely. Nevezetesebbek még *Magdalena* az Unio határához közel s délen *Alamos*, a bányatelep központja.

Sokkal nagyobb fontossággal bír, legalább jelenleg, Sonora keleti szomszédja a nagy kiterjedésű **Chihuahua**. Igaz, hogy óriási

*Állam	Terület km ²	Népesség
Chihuahua	227.468	298.073
Coahuila	164.690	177.797
Nuevo Leon	61.118	270.958
Sonora	199.224	154.532

területén, mely Magyarország két harmadánál nagyobb, alig jut egy lélek egy négyszögmérföldre s keleti részén terül el a kietlen Bolson de Mapimi, Északamerika egyik legkellemetlenebb sivatagja, de a Sierra Madre lejtőjén nagyszámú termékeny völgy van, mely gabona és gyümölcs tenyésztésre kiválóan alkalmas. Fő előnye az államnak, hogy rajta megy keresztül a vasútvonal, mely a Rio Bravo del Norte folyónál lépi át a mexikói határt Paso del Norte (észak kapuja) város mellett, mely ma már jelentékeny hely s különösen bor, és pálinka kereskedése fontos. A több száz km. hosszúságban határt képező folyó mellett a Conehos folyó torkolatánál van még egy jelentékeny hely, Presidio del Norte, kitűnő strategikai pont. A többi városok nagyobbrészt a vasút mentén vannak s köztök az államterületnek csaknem központján a főváros Chihuahua, mely ugyan nem oly jelentékeny többé, mint egykor a bányászat virágkorában volt, 75 ezer főnyi lakossága 13 ezerre olvadt, de még mindig szép város s különösen feltűnő hatalmas piacznán a pompás székesegyház, országház és katona iskola, továbbá régi hatalmas vízvezetke s szép parkjai. A bányatelepek közül Santa Rosa de Cosiquiraquie, Batopilas, Jézus Mária s mások ma már jelentékenyen hanyatlottak. Az állam hegyes részeiben sok a régi indián rom; Guzman mocsár környékén van egy erősített város maradáka, hol egy szentségként tisztelt meteorvas is találtatott.

Még tovább kelet felé van **Coahuila**, melynek nagyobbrésze sivatagból és sós mocsarakból áll, de keletfelé igen sok a kitűnő termő talaj. Monclova vidékén a legjobb gyapotot, Parrasnál a legjobb szőlőt termelik Mexikóban. A főváros Saltillo (20.000 l.) az állam délkeleti csúcsán 1800 m. magasságban szintén termékeny vidéken van, van benne főiskola, czirkus bikaviadatokra, több gyapotgyár s más jelentékeny épületek.

A negyedik északi állam, mely már egészen közel van a mexikói öbölhöz, de még mindig a Sierra Madre hegység kebelében, **Nuevo Leon** a legnépesebb mind megannyi között s a legtermékenyebb is. Tengeri, czukor, narancs s más gyümölcsök, gyógynövények s más termények biztosítják a könnyű megélhetést a lakosoknak s e mellett jelentékeny a baromtenyésztés s egyes iparágak. Számos városa között kétségkívül legjelentékenyebb a főváros *Monterey* (42.000 l.), északi Mexikó legelőkelőbb városa, mely újabban, mint a Texasból jövő vasútak gyűpontja, kereskedelmileg is nagyon fontos hely. Van pénzverő intézete, püspöki palotája, jogi és orvosi főiskolája s közelében gazdag

ezüstbányák. Mint katonai pont jelentékeny szerepet játszott különösen az Egyesült-Államokkal folytatott háboruban s mint aránylag alacsony fekvésű (480 m.) hegyi vidék ősszel nagyon keresett üdülő hely.

Valósággal természetes átmenetet képez ez az állam a következő csoportra, melyet

GOLF-ÁLLAMOK

néven jelöltünk, és a mely államok közül* egyik **Tamaulipas** épen szomszédságában van nagyobbbrészt a mocsaras forró vidéken. Két kikötő városa is van, mindkettő sajátágosan egészen mocsarak közé szorulva, úgy hogy szántó földre sem marad hely: Matamoros és Tampico. Mindkettő új hely, 1823-ban alapították Veracruz ellenére, mely spanyol kézben maradt. Tampico, melynek kikötője a mexikói öbölben a legtűrhetőbbek egyike, bár tengeri hajó itt sem juthat a partokig, hamar felvirágozott, különösen midőn a polgárháborúk Veracruzt elzárták, de épen olyan gyorsan hanyatlott is. Ma alig 7000 lakosa van. Még jelentéktlenebb Matamoros, mely pedig a Rio Bravo del Norte torkolata mellett van. Szemben vele Brownsville amerikai város. Testvérvárosok, de jellegük meglepően ellentétes. Az állam főszékhelye Ciudad Victoria (hajdan Aguayo) szintén jelentéktelen hely, de termékeny vidék központja, míg ellenben az északi részek kopárak s csaknem lakatlanok. A szép fekvő Tula város környékén s a Panuco folyó jobb partján sok indián rom van. Az utóbbi vidékén volt a Guzmán Nuno által kiirtott szerencsétlen huastèque indiánok országa, ma már csak kis faluban maradtak fenn a törzs utódai.

Közvetlen szomszéda a kikötő városáról általában ismert Veracruz állam. Aránylag keskeny, de 660 km. hosszú terület, melynek nagyrésze rendkívül termékeny, bár a mocsarak is jelentékeny részt követelnek. A tengerpart több km. szélességben teljesen kopár, jó kikötő sehol sincs s a parton levő szigetek nagyobbbrésze jelen-

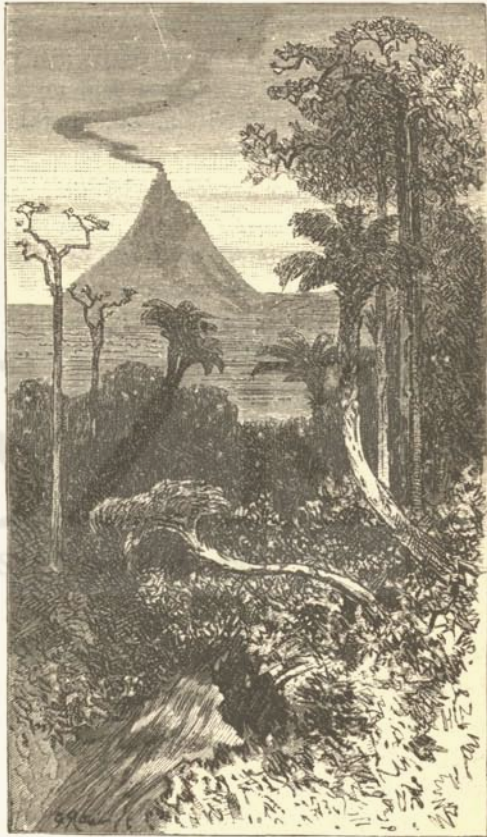
*Állam	Terület km ²	Népesség
Campeche	46.855	91.180
Tabasco	26.094	114.028
Tamaulipas	83.234	188.497
Veracruz	75.651	633.369
Yucatan	91.201	526.966

téktelen korállképződés. Maga a főváros *Veracruz* már négy ízben változtatta helyét, mióta Cortez megalapította. Jelenlegi partvidéke is kedvezőtlen s a hajók a San Juan de Ulua nevű szemben fekvő erődített sziget mellett kötnek ki. A város népessége alig 20 ezer s híres egészségtelen viszonyairól, különösen a sárgaláz csaknem állandó dühöngéséről. Még a téli hónapokban is ritkán száll alá a hőmérő $+15^{\circ}\text{C}$ alá, az utczákon gyakoriak a rákok és kígyók, egészen megszokott dolog, hogy a rothadó anyagokat keselyűk szedik össze s hogy a hatalmas templomok és szép épületek közelében szemétdombok vannak. Még feltűnőbb, hogy a kikötőnél egyetlen egyszerű emelődaru sincs s a vasút 550 m. távolságban végződik a vámháztól. Mindamellett egész 1884-ig, a nagy vasúti hálózat kiépítéséig, Mexikónak csaknem összes külforgalma Veracruzon át ment s itt kezdték építeni 1842-ben az első vasutat a fővárosig, mely azonban jellemzőleg csak 1871-ben lett készen. Még most is a nemes érczen kívül 20 millió kr. forgalma van évenként a piacznak, melyből több mint háromnegyedrészt Angliára jut. Veracruznak csaknem minden tekintetben ellentéte a régi főváros *Jalapa*, gyönyörű vidéken gyümölcs kertek között fekvő város (12.000 l.), hol a sárgaláznak hírehamva sincs, ellenkezőleg környéke tele van különféle gyógyforrásokkal s éghajlata oly egészséges, hogy a nyugalmazottak ide vonulnak vissza pihenni. Csillagvizsgáló, térképkészítő intézete nem oly híresek, mint szép asszonyai s mindenekfelett a hashajtó jalapagygyökér, melyet környékén gyűjtenek kissé rablógazdálkodó módon az indiánok s melyből tengeren túlra is évenként 150.000 kg-rt visznek el. A városban s környékén igen sok a pompás nyaraló hely, különösen Perote börtönné alakított vára körül. Van közelében pompás vízesés s vasútvonalán, mely a legérdekesebb útvonalak közé tartozik, többek közt a történelmileg is nevezetes királyhíd (Puente del Rey) az Antigua folyó mély szakadéka felett. Jóformán még szebb vidéke van az 1240 m. magasban fekvő *Orizaba* városnak (15.000 l.), hol kitűnő dohány terem. Szépségét kiválóan emeli a hasonnevű hófedte vulkán (5450 m.), melynek festői szép csúcsa a Veracruz felé jövő hajósokat is gyönyörködteti. Környéke igen termékeny s több nevezetessége közül felemlítünk egy patakot, mely 4 km. hosszú utat tesz meg sziklahegyek bensejébe rejtőzve. A város közelében van *Cordoba*, az a történetileg nevezetes hely, hol 1821-ben a spanyolok is elismerték Mexikó függetlenségét s ugyanakkor kimondatott a fehérek és színesek jogegyenlősége. A többi városok

közül *San-Andres Tuxtla* csak azért említjük fel, mert közelében van a Catemaco tava, az a gyönyörű hely, melyet az indiánok az „égbolt egy földre hullott darabja“-nak neveznek s mely környezete, vízszíne s égboltozata után megérdemli ezt az elnevezést. Megemlítjük még, hogy Veracruz állam, miként az kereskedelmi fontosságánál fogva természetes is, történeti emlékekben igen gazdag, a legtöbb indián rom Papatla indián falu mellett van, köztök egy még ma is 16—20 m. magas teocalli gula.

Veracruz állam alsó részén a mexikói öböl hajlása megfordul a Yucatan félszigetet alakítva. Nemcsak Yucatan állam, de Campeche és Tabasco, a Golfállamok csoportjának többi tagjai is, részben ide tartoznak s éghajlati és physikai viszonyaik nagyjában ugyanazonosak. A tehuatepeci mélyedés által Mexikó többi részeitől elválasztva már középamerikához tartoznak s délnyugoti hegyes vidékük Guatemalával rokon. Politikailag is legtöbbnyire önállók voltak e tartományok Mexikótól avagy lazán függöttek össze vele. A hegyi rész,

a melyet magas hegyei miatt itt is — mint a spanyol Amerikában a főhegységeket általában — Sierra Madrenak neveznek, a Csendes-Oceán felé meglehetősen meredeken, keletre azonban fensíkokat alkotva jelenik meg s egyes csúcsai igen jelentékenyek, a Soconusco 2380 m. magas. A fensíkos részen nagyjából nincsenek folyók s a források is túlnyomólag esővizet gyűjtő, de olykor

Orizaba csúcsa.

igen tágas földalatti üregekben (cenotes) mutatkoznak, melyek így a kopár vidéken egy—egy oazist alkotnak. Igen nevezetes, hogy ily esővizekből gyűlt folyó fut végig 275 km. hosszúságban az északnyugoti parttal párhuzamosan s földalatti üregben végződik, ez a nevezetes Rio Lagartos (Krokodil folyó). Az egész vidék éghajlata tropikus, nyáron északi szelekkel, tavasszal száraz s nyáron esős időjárással, mely a európaiaknak nagyon veszélyes, a sárgaláz és tüdővész okozója. A magas fensík nagyobbrésze kopár, őserdők általában hiányoznak, a kaktusz sem nő oly magasra, mint Mexikó más részeiben, de vannak kitűnő fái, köztök a mahagoni és a campechea első rangú kereskedelmi cikkek.

Legnagyobb nevezetessége azonban ezeknek az államoknak a tömérdek rom, köztök valóságos remekei az építészetnek és szobrászatnak. Yucatan félszigeten ma még háttérbe szorul a jelen a múlt mellett. A jelent, különösen a tengeri rablók (fibustierek) által kiirtott régi fehér népesség csekély gyarapodása miatt túlnyomólag indiánok képviselik, művelt, félvad s egészen vad törzsek nagy választékban. A múlt hőseinek, a maya-indiánoknak utódai ma is legkiválóbb faj, különösen a fehérekkel keverték szépsége meglepő s nyelvüket messze földön használják s értik a cserekereskedésben. Sajnos, hogy az összekötő kapocs a jelen és múlt között megszűnt, fanatikus spanyol papok túlbuzgósa folytán. Még a romok közt is igen ritka a kép, fegyver s bútor darab. De az építészet remekei, nagyobbrészt széles alapú csonka kúpok reliefekkel, óriási mennyiségben vannak. A legelsőket, Uxmal romjait, Zavala ismertette 1835-ben, a későbbi kutatók, köztök a legjelesebb Charnay, már 60 csoportot különböztetnek meg s biztos, hogy még sok az ismeretlen. Némely darabok a klasszikus ókor művészeti tárgyaival versenyeznek, de jellemző e derék indián fajra, hogy a sok ezer szobrászati tárgy közül egy sem vonatkozik háborúra.

A Veracruzhoz közel eső **Tabasco** állam telve van mocsarakkal és tavakkal s Grijalva folyó számos ágánál néhány jelentékeny község is keletkezett. A főváros San Juan Bautista 20 ezer lakossága s a tengerparton is van egy emelkedőben levő kikötője, Frontera. Hajdan jelentékeny hely volt még Palenque, a Guatemalába menő karavánok főpiacza. Az utak új elágazása hanyatlóvá tette s azután (1869) rabló indiánok pusztították el, ma nagyobbrészt növényzet borítja.

Határszélén északkeletre emelkedik fel **Campeche** állam a Terminos öblön túl. Hasonnevű fővárosa Mexikó legszebb városai

közé tartozik, bár kivételesen utczái szabálytalanok s csak 15 ezer lakosa van. Hajdan fontos kereskedelmi hely volt, most kokuszdíó, cukor és kakaóültetvények veszik körül. Érdekesekek a dombokon emelkedő erődök és az utczák alatt a mésztalajban elterülő katakombaszerű építkezések. A többi városok között legjelentékenyebb egy a Terminos öböl előtt fekvő szigeten levő Carmen. Különben az egész államban kevés a község s egyes részek még nincsenek kellőkép kikutatva. Romok mindenütt találhatók.

Legtöbb rom van Yucatan államban, hol már sokkal több modern község is van, de déli része *Iturbide* városon túl, melyet a vad indiánok területének határán nemrég alapítottak, nagyrészt szintén ismeretlen. Az állam fővárosa *Merida* (43.280 l.). Mexikó irodalmi központjaihoz tartozik, maga is régi indián romok között épült s sok háza maya izlést mutat, bár egészben inkább andaluziai községet látunk magunk előtt. Iskoláin kívül archaeologiai muzeuma s agave rostgyárai híresek. *Merida* vasúti hálózat központja, melyet Yucatan polgárai saját erejükből építettek. A tenger távol van, kikötő városa *Progreso* nem alkalmas tengeri hajók befogadására. A régi főváros *Izamal* hasonlóképp maya romokon épült, 12 guláján ma is templomok és paloták vannak s környékén láthatók az indiánok ősi útjai. Itt és *Valladolid* környékén vannak a legszebb romok. Yucatan partjain számos apró sziget van, köztök csak egy a kevésé ismert *Cozumel* jelentékeny (406 km²).

PACIFIC-ÁLLAMOK.*

Mexikó területének teljesen elkülönített s önálló tagja a Kaliforniai félsziget, melyet, bár területe Magyarország felerészét teszi, néptelensége miatt amerikai módon még nem államnak, hanem területnek

*Állam	Terület km ²	Népesség
Baja California terület	151.109	34.668
Colima	5.887	69.547
Chiapas	70.524	299.941
Guerrero	64.756	332.887
Jalisco	82.503	1,159.341
Michoacan	59.261	834.923
Oaxaca	91.664	793.419
Sinaloa	87.231	233.684
Tepic terület	29.211	34.668

bivnak **Baja California** (Alsó Kalifornia) név alatt. Folytatása az Egyesült-Államokhoz tartozó hasonló nevű államnak, de csekély kivétellel valóságos félsziget, melyet az 1200 km. hosszú kaliforniai öböl (vagy bibortenger) különít el a mexikói szárazföldtől. Miként Kalifornia államban, itt is a jezsuita missionáriusok alapították az első telepeket, melyek azonban a missionáriusok kiűzése után (1767) nagyjából elpusztultak s az egész terület elhanyagoltatott, oly annyira, hogy 1884-ben az Ojo de Liebre öbölben mexikóiak egy 6□ km. kiterjedésű amerikai ipartelep romjait találhatták, raktárakkal és vasútakkal, melynek létezéséről sem tudtak. Az elhagyatottság legfőbb oka a félsziget nagy vízszegénysége, mely miatt a gránitból és harmadkori homokkőzetből álló talajon csak itt-ott van gazdag növényzettel borított völgy, legnagyobb a Magdolna-öböl környékén. A feltűnően csekély számú népesség nagyjából a déli vidéken lakik, hol *La Paz* főváros is van gyönyörű öbölben, melyet még nem használtak ki kellően, A város azonban nagyon emelkedik s közelében (San Antonionál) gazdag arany- és higanybányák vannak, az előbbiekből már a jezsuiták évenként 12 m. értékű érczet yertek. u Aranybányái következtében emelkedik ujabban az északnyugaton Santa Inez öböl mellett fekvő Mulege város. Nevezetes öblök még Todos-Santos az amerikai határhoz közel s különösen Santa Magdalena, melynek nagy jövője lehet. Az állandó népesség-nél azonban sokkal nagyobb a nyári vándornépesség, mely halászat, gyöngykeresés s vadászat végett jó ide, még az indiánok is túlnyomólag csak nyári vándorok. Némely helyen azonban gyökeret vert a művelődés, hatalmas marhatenyésztő telepek s gyümölcs kertek lepik meg az utazót. San José például valóságos narancserdőben fekszik, mely a kokusz-pálmák kimagasló kecses sudaraival igen kellemes látványt nyújt. A legtöbb helyen azonban most is néptelen a terület s benn vadjuh, havasi kecske és szarvas, a patakon és apró szigeteken pedig a nagy gázlók és az óriási mennyiségben tenyésző tengeri madarak az urak, vadászok Eldorádójává alkotva a félszigetet.

A Kaliforniai félszigettel szemben a bibortengeren túl legelől találjuk **Sinaloa** államot, melynek legnevezetesebb helye *Mazatlan* kikötő város (18.000 l.), hol a kaliforniai hajók rendszeren megfordulnak, mivel a kaliforniai félsziget déli csúcsával, Szent Lukács fokkal, egyenlő irányban fekszik s így a mexikói nagy szárazföldnek legközelebb eső pontja. Hajdan túlnyomólag nemes érczeket

szállítottak innen, ma sok iparterméket is, mert a városnak jelentékeny gyártelepei vannak. Rövid idő múlva bizonyosan túlszárnyalja a fővárost, Culiacánt, mely ma kissé népesebb, de régi jelentőségét, midőn észak kulcsa volt, már elvesztette.

Délre e nagy államtól a hasonló nagyságú, de sokkal sűrűbb népességű **Jalisco** következik, melynek fővárosa *Quadalajara* Mexikó legjelentékenyebb városainak egyike, több mint százezer lakossal. Széles nyílegyenes utcák, nagy terek, számos szökőkút, melyeknek vizét hatalmas 25 km. hosszú vízvezeték táplálja, nagy templomok, s szép paloták és hatalmas gyárak mutatják a város virágzását

Székesegyház Quadalajarában.

Leghíresebb épülete a képünkön látható kéttornyú székesegyház, melyben Spanyolország híres festőinek remekeit s tömérdek pompás műiparcsikket szemlélhetünk. Híres még főiskolája, kórháza, árvaháza s bikaviadatokra szánt czirkusa. A város előkelőségét tanúsítja a sok nyaraló, mely környékén mérföldekre terjed, különösen a Lerma folyó mentén s a szép Sapula tó partján. Nagyonbbrészt e tó környékén még sok jelentékeny hely van ebben az államban, köztök a vásáráról messzeföldön híres *Lagos de Moreno* (42.000 l.), Bolanos, az ezüstbányák központja s Tequila, Mexikó Tokaja, hol a hasonló nevű kitűnő maguey-pálinkát készítik. Felemlítjük még, mint érde-

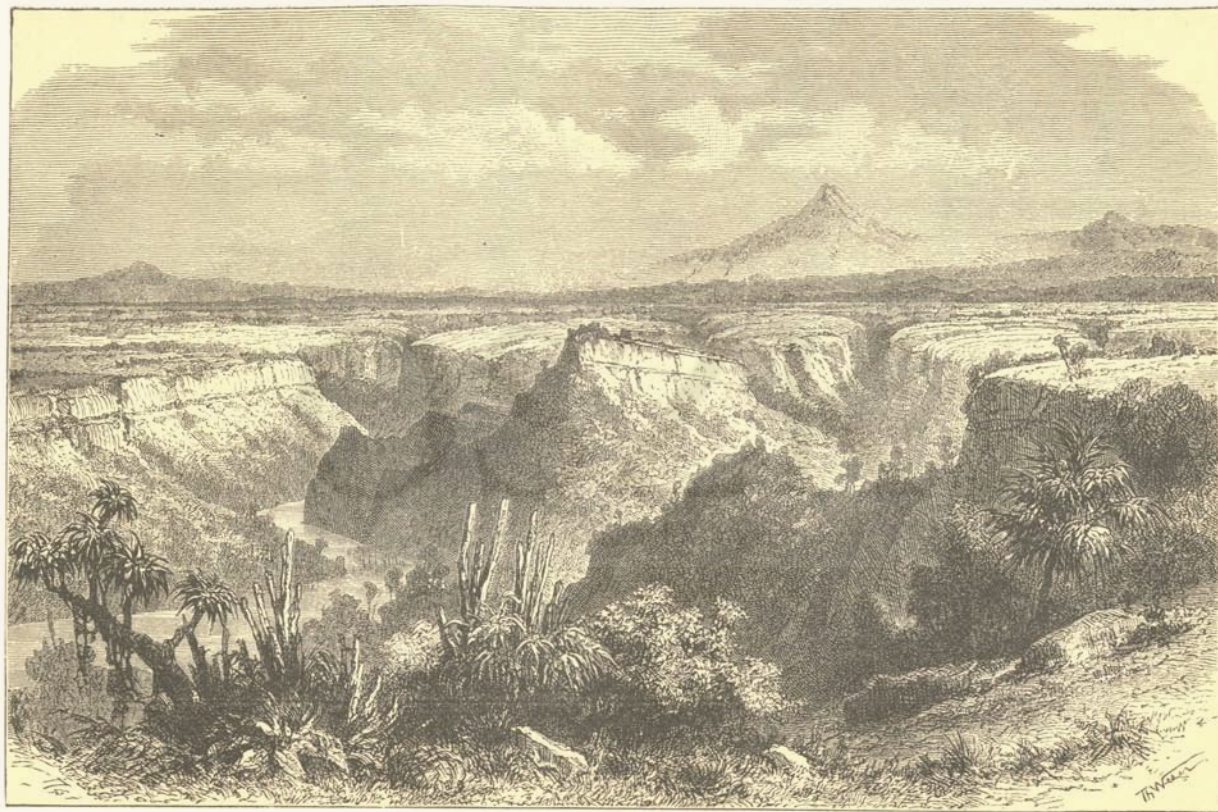
kes tényt, hogy Mexikó meghódítása idején az itt levő indián állam feje nő volt.

Jalisco állam csaknem teljesen közbeszorítja a kis **Tepic** területet, mely különben nem jelentékeny. Hasonnevű fővárosa kellemes és egészséges helyen fekszik, de kikötője, San Blas, hol hajógyár is van, különösen a nyári hónapokban nagyon egészségtelen. Még egy jelentékeny helye volt egykor Compostola, nyugoti Mexikó stratégiai főhelye, de ez ma már elhagyatott község.

Délre Jaliscótól van **Colima** állam, egyike a legkisebbeknek Mexikóban, de több tekintetben nevezetes. Xantus János, ki két éven át tartzkodott itt, részletesen írta le ezt az államot s leírása ma is a legjobb magyar ismertetés a régi Mexikó egy részéről. Különösen nevezetes ebben az államban három tűzokádó hegy, melyek közt a Volcan del nieve (4200 m.) ma már hóval borított, míg a Pico del Colima (3400 m.) és a Volcan del Fuego (3900 m.) még rendesen füstölögnek. E tűzokádókkal összeköttetésben nagy víz által kimosott hegyrepedések (barancák) vannak mindenütt a tenger felé, legnagyobb a Van Bertram Baranca, mely 70 km. hosszú s 700 méter mély. E hasadékok miatt csak a legújabb időkben építettek vasutat Colimán keresztül *Manzanillo* kikötő városig, mely azóta gyorsan emelkedik, bár vidéke egészségtelen. Az állam fővárosa *Colima* (25.000 l.) csinos s virágzó város élénk kereskedelemmel. Általában az egész állam a földgömb legtermékenyebb országai közé tartozik s nagy jövője lehet, ma azonban még a földművelés is kezdetleges s ipara alig van.

Colimát két oldalról veszi körül **Michoacan** állam, mely a tengerparttól az ország közepéig terjeszkedik. Az anahuaci fensíkről az állam fővárosába, az 1940 m. magasban fekvő *Moreliába* vezető vasút gyönyörű tájképeket mutat. Maga a főváros is, bár mocsaras vidéken, igen csinos hely, pálma és narancs kertjei vonzóvá is teszik. Híres székesegyháza, theologiai intézete, gyönyörű kertjei s félmilliónál többbe került vízvezetéke. Az államnak még számos érdekes városa van, melyek részben Mexikó függetlenségi harcainak emlékeiről nevezeteseek, a legszebb köztők a régi főváros *Pátzcuaro* (kolibrik városa), a hasonló nevű tó mellett elragadóan szép vidéken, mely romokban is gazdag. A környék indiánjai híresek ügyességükről a madártollak felhasználását illetőleg.

Még mindig közel fekszik Mexikó fővárosához a következő **Guerrero** nevű állam is s egyenes vasútösszeköttetése van oda,

Hasadékok Mexikóban.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

mindamellett már félművelt államnak látszik. Maga a főváros Chilpancingo jelentéktelen hely s környékén túlnyomólag csak színes emberek élnek. Egyedüli jelentékeny helye az államnak *Acapulco*, melynek krateralakú kikötője a legszebb Mexikóban s 4—500 hajó számára elegendő. Ezért, bár a kopár hegyek által visszavert forróság a nyaralást itt csaknem lehetetlenné teszi, lakossága pár év alatt 3000-ról 15.000 emelkedett fel s hajóforgalma is állandóvá lett. Lakossága is nagyon vegyes jellegű.

Még csak két államról kell megemlékeznünk: Oaxaca és Chiapas államokról. Mindkettő délkelet felé fekszik, részben túl a tehuan-

Colima tűzhányó.

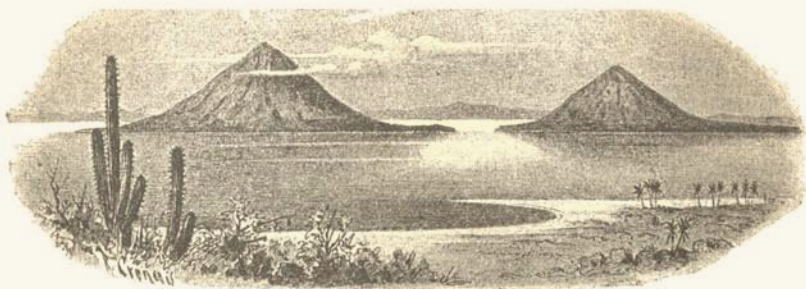
tepeci mélyedésen s ezért földrajzi szempontból már Középamerikához tartozók. Történetileg e két állam csakugyan csak a legújabb időkben csatlakozott állandóan Mexikóhoz s nem épen küzdelem nélkül. Mindkettő régen a máya műveltségi körhöz tartozott s a szomszéd Yucatanhoz hasonlóan itt is tömegesen fordulnak elő a régi indián romok, melyek közt *Mitla* romjai Oaxacában szakértők állítása szerint részben a görög művészettel is párhuzamba állíthatók. Itt Miahuatlan mellett láthatók többek közt etruszk jellegű edények, porphyroszlopok, falfestmények s mindenekfelett egészen szabályszerű épületek. Oaxaca mellett találtak egy bámulatra méltó reliefet, mely győzedelmes harczost ábrázol ritka szép idomításban. Palenque

mellett van egy egész nagy város romokban, 7 km. területű tér telve mindenféle emlékekkel, köztük egy 10 méter magas négyszögű torony oszlopcsarnokkal környezve, szobrok, basreliefek, sőt zeneszerek is.

Oaxaca államban a legjelentékenyebb hely a hasonnevű főváros, közel 60 ezer lakossal, a legszebb városok egyike Mexikóban, kitűnő szép s igen egészséges helyen. A várost környező völgyben, mely egykor Cortez magántulajdona volt, virágzó községek vannak, melyek lakói túlnyomólag a cochenillebogár tenyésztésével foglalkoznak. Itt van Santa Maria del Tule mellett a legnagyobb (52 m. területű) ciprusfa a világon, melyet az indiánok babonás tiszteletben tartanak. Jelentékeny helyek s folyvást emelkednek az Északamerikát Középamerikától elválasztó s egész 207 méterig sülyedő mélyedés két végpontja: Tehuantepec, a Csendes-Oczeán s Minatitlan a mexikói öböl partján, melyek felvirágzásukat a szoroson keresztül menő vasútnak köszönhetik, a melyen át van most a legrövidebb út a két világ-tenger között. Tehuantepec azonban nagyban felülmúlja társát. Híresek pálma és narancsligetei, szép asszonyai s a hegyek közt kóborgó tigrisei (jaguar), melyről ered a város neve: tigrisek hegye. A többi városok azonban még nagyon kezdetlegesek, bár a vasút mentén s a két tenger partján egymásután alakulnak a gyarmatok. Svédek, svájczok, francziák, sőt khinaiak is telepednek itt le.

Mexikó utolsó állama, melyről megemlékezünk, **Chiapas** földrajzilag már egészen Középamerikához tartozik s népessége még ma is túlnyomólag indián, kik itt las Casas püspök vezetése alatt nagyon korán lettek műveltekké. Földje, bár magas csúcsokkal bíró fensík, rendkívül termékeny s két kis kikötője a Csendes-Oczeán partján, Tonalá és San Benito vagy Soconusco, bár nagyobb hajók nem közelíthetik meg, nagyon élénk. Különösen sok csokoládét szállítanak ki. A főváros, San Christobal, 2104 m. magasságban, püspöki székhely, de nem jelentékeny pont. A guatemalai határ felé Comitán a legjelentékenyebb hely, de ez sem modern város. Mindezek a helyek inkább az indián régiségekről híresek s jelenleg is túlnyomóan indián lakossággal bírnak. Mexikó, mint már fentebb láttuk, nem volt képes a hatalmas Uniohoz hasonlóan a fehér ember diadalát minden tekintetben megvalósítani s annnyival kevésbbé itt a határszálen, hova a vasút is jóformán csak ma jutott el.

A Nicaragua tó mellett.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A KÖZÉPAMERIKAI KÖZTÁRSASÁGOK.

Bianconi F.: Republiques de Honduras et de San-Salvador. Paris, Chaix. 1891. — *Stoll Ottó*: Guatemala. Lipse, Brockhaus. 1886. — *Biolley*: Costarica et son avenir. Paris, Girard. 1889. — *Polakowszky*: Costarica. Zeitschrift der Ges. f. Erkunde zu Berlin 1891. — *Wagner Móricz*: Die Republik Costarica. Leipzig, 1879. — *Türr István*: A darieni csatorna. Földr. Közl. 1876-ki évf. — *Squier E. G.*: The states of Central America. London, 1868. — *Bates H. W.*: Central and South America. London, 1882. — *Brigham T.* Guatemala. The land of the Quetzal. London, 1887.

HOSSZASAN s kanyarogva nyúlik délkelet felé a középamerikai szárazföld. Legkeskenyebb része a sokat emlegetett Panamánál csak 55 km. széles, olyan forma távolság, mint Budapestól Hatvan, de középszélessége sem haladja túl a 120 km. távolságot, míg hossza 1500 km. Az egész terület oly nagy, mint Németország s csaknem mindenütt hegyes. Az Atlanti-Oceán partján a kanyargások nagy öblöket alkotnak, a Honduras öböl és a mosquitó part igen jelentékenyek, de ezekben az öblökben is ritka a jó kikötő, mivel a partvidék nagyobbbrészt lagunás s igen sekély mélységű. A Csendes-Oceán partján még az öblök is ritkák, legjelentékenyebb a Fonseca-öböl, s a partok legtöbbszöire meredékek. Leginkább jellemző az egész vidékre a sok vulkáni hegy, melyek közül 11 még ma is működik. Ezek egyuttal a legmagasabb hegycsúcsok is. Guatemalában egymás mellett emelkedik fel Középamerika három legmagasabb csúcsa az *Agua* (3753 m.), *Acatenango* (3906) és *Fuego* (4200 m.),

mindhárom még a legujobb időkben is igen sok pusztítást okozott. A legérdekesebb tűzokádó azonban az *Izalco* (597 m.) San-Salvador államban, mely a hasonló nevű város mellett 1793. márcz. 29-én emelkedett ki a föld mélyéből s azóta folyvást önti ki magából a gőzt és hamut, mintegy állandó világító torony, e mellett azonban időről-időre romboló erejének hatalmát is mutatja egész borzalmában. Még újabb tűzokádó is van itt, az 1880-ban keletkezett Ilopango a Fonseca öböl közelében. Működő vulkánok közelében magas hegyektől körülvett szép tó közepén emelkedett fel ekkor az új tűzokádó, hatalmas forradalmat okozva ott, úgy hogy egy természetbúvár hetekkel keletkezése után egy óra alatt 237 dörgését számlálta meg. Azóta is gyakran működik s a titokteljes földalatti erő nem egyszer eltünteti a környezetében levő összes tó vizét. — Eltekintve azonban egyes csúcsoktól a hegyek magassága átlag csekély, sok helyen 200 méter magasra sem emelkedik a vízválasztó a két Óceán között s ezért keletkezett a sok összekötő csatorna terve, melyekről később még megemlékezünk.

Középamerika földjének az óvilág területén óriási homok-sivatag felel meg, mely a Szaharától Arábián és Perzsián át csaknem egészen a khinai tengerpartig nyúlik. Az újvilág szerencsésebb e tekintetben is. A Golfáram melege s a tenger vizének kigőzölgése a nagy melegséget enyhíti s erős csapadékot hoz létre, mely a gazdag tenyészet szülő okává lesz. Csodálatos módon azonban még a csekély vízválasztó is képes ezt a hatást ellensúlyozni és a nedves atlánti partvidék olykor csaknem kiáltó ellentétet alkot a néhány kilométernyi távolságban elhúzódó száraz Csendes-oczeáni partokkal. Amott tropikus őserdőket látunk, melyeknek kúszó növényei kétségbe ejtik a települőket, örökzöld mosolyg elénk minden időszakban, de néhány lépéssel nyugot felé már ritkulnak vagy éppen eszerjékké változnak az erdők s februártól májusig kopár levéltelen minden fa és minden bokor. Az ellentét oly nagy, hogy — szinte meszeszerűen hangzik — az Atlanti-Óceán partvidékét, mely pedig népes és művelt szigetek szomszédságában van, még ma is csak nagyjában ismerik, mert az őserdőkbe s lagunák közé nagyon kevesen hatoltak be s a városok és más telepek túlnyomólag a Csendes-Óceán felé eső részen vannak, hol a kikötőkben szegény part s azontúl a földgömb legmesszebb kiterjedő tengersivatagja következik.

Lehetetlen ez okból egységes leírást adni Középamerika külsejéről. Még a két tengerpart nagy eltérésein kívül itt is feltalálhat-

AZ ÉJ KIRÁLYNŐJE (CEREUS NYCTICALUS)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

juk, miként Mexikóban, a magassági fokozatokat: a tierra calientet tropikus jellegével, a tierra templadat örökzöld subtropikus növényzetével s végül a tierra friát, hol északias vagy havasi nyári növényzet van. Legalul pálmák az uralkodó fák, 500 méteren felül már más fák s különösen a kúszó aljnövények a jellemzők. A subtropikus vidéken hatalmassá növekedik a különféle harasztfa, mely faalakú fűvek néha a tölgyfákkal is versenyeznek s ismét feljebb 2000 m. magasságon túl a tűlevelű fák nyulnak fel egész a hóesés határáig. Csodálatosan gazdag mindahárom vidék, de különösen az alsó tropikus rész, gyönyörű virágokban. Az őserdők galyaira letelepedett élősdű növények között az orchideák és bromeliaceák számtalan fajja tenyészik s a virágpompát kedvelő newyorki milliomosok megbízottjai gyakran jönnek ide az őserdőkbe nagy fáradsággal keresve új- és új fajokat. Talán nincsen meg e növényzetben az Amazon környékén levő flora ereje s dúsgazdagsága, egyes példányok azonban, minőket mellékleteinken a *Cereus nycticalus* és *Langsdorffia hypogea* mutatnak, méltán sorolhatók a tropikus éghajlat legszebb alkotásai közé. De még a Csendes-Oceán partvidékét sem lehet teljesen érdektelennek mondani. Igaz, hogy a Kordillerák aljától nyugotra fekvő dombosorok és síkságok nagyobb részét fű és apróbb cserjék borítják, de azért gyakori a kis erdő, mely, mint egy-egy virágcsokor, változatosságot hoz a tájképbe s az esős idők derekán, július havában, sötét zölddé változik itt is a lomb színe s tarkabarka színt ölt fel a talaj, melyen más időben csak alacsony fű tenyészik.

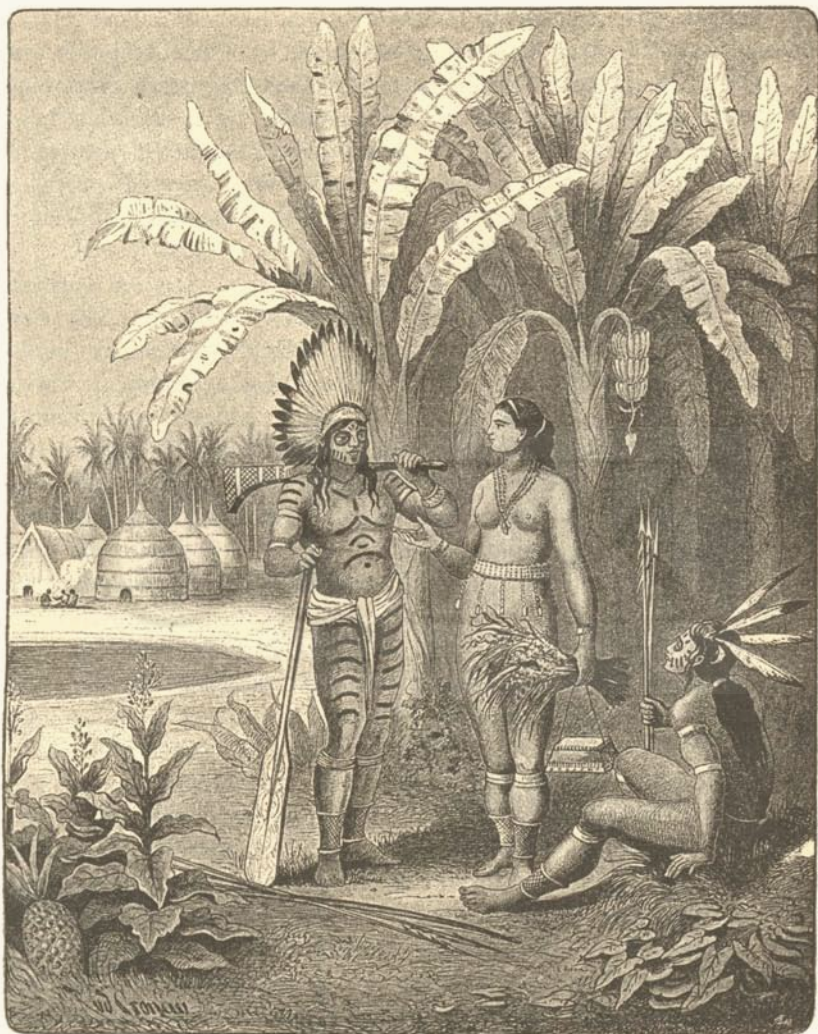
Igen érdekes Középamerika *állatvilága* is, különösen a keleti part őserdeiben. Emlősökben aránylag szegény ez a vidék, de annál gazdagabb madarakban és rovarokban. Guatemalában 600-nál több madárfaj tenyészik. Az őserdőt éjnek idején a felriasztott madarak trombitaszerű hangjai, a jaguár messzehangzó ordítása, a kúszó növények ágain játszó majmok sivítása, a fiatal kajdácsokkal telt fészket megrohanó kígyó szíszegése töltik be. Nappal a szem a hegyek smaragdzöld vizében gyönyörködik, melyek sziklák között rohannak le, míg az erdőkben mindenütt feltűnnek az óriási kúszó növények légygökereikkel, melyek össze-vissza kúszált hajókötelek alakjában csüngenek le. A tikkasztó melegben remek csillogó pillangók szállanak virágról-virágra és a sűrű lombok között egy pár feltűnően tarka madarat mindig láthatunk. Különösen érdekesek a vastagsőrű tukánok, a pompás bársonyfekete tanagerek tűzvörös

folttal farkuk fölött, a repülő drágakövekhez hasonló deliczék. A kuruku vagy quetzal nevű kúszó madár, melynek tollaiból készítették a régi indiánok gobelinszerű tollfestményeiket, aranyfényű smaragdszínű szárnyakkal és háttal bir, hasa tűzvörös színű, farktollai néha egy méter hosszúak. A carpintero (ácsmadár) színe ezüstös vagy aranyos tűzvörös. Legtarkábbak a Trogon resplendens és a Ramphastus carinatus nevű madarak, talán a leggyönyörűbb tropikus állatok. Gyönyörűek a pillék is, különösen a nagy kék morgohos, a nehéz szárnyú heliconidák s a rovarok között a desmiphora fasciculata nevű czinczér, melynek hosszú barna s fekete szőrrel fedett teste majdnem a hernyókhoz hasonlít. Az emlősök közül európai embert a lajhár, hangyales, mosómedve, tapír s más szokatlan alakok érdeklik. Halak a folyókban csekély számmal vannak, de érdekes, hogy a két oczeán partján nagyjában ugyanazok a halak fordulnak elő.

A víziállatok közül az ide nagy számmal járó költöző madarak és a tömérdék mennyiségben található alligatorok főképp a tavakban találhatók, melyek többnyire igen szép fekvésű hegyi tengerszemek; körülvéve kék szaggatott szirtekkel, melyek néha csaknem a víz közepéből látszanak kiemelkedni, míg egy más oldalon termékeny zöld talaj vagy sűrű erdők foglalnak helyet. A tavak között legjelentékenyebb a Nicaragua tó, melynek területe 8600 km.² s mélysége 16—80 m. E hatalmas tó vize iható s partja némely helyen oly mély, hogy nagy hajók is kiköthetnek. Benne számos jelentékeny sziget van s az egész víztükör a szintén jelentékeny Managua tóval csaknem állandó összeköttetésben áll.

A természet szépségeinek élvezete azonban még mindig nagy nehézségekkel jár. Középamerika jelenleg is csak félművelt világgrész. Csaknem minden részében vannak kisebb vasúti vonalak, három ponton már a két Oczeánt is sinek kötik össze, de az országútak nagyon ritkák s csaknem általában elhanyagoltak. A gőzhajók Panama kivételével csak hetenként egyszer avagy még ritkábban fordulnak meg a kikötőkben s az országok bensejébe vezető ösvényeken öszvérek vagy ökrök segítségével nagy nehezen lehet bármit is szállítani, a nagyobb rész pedig teljesen elzárt vidék a világtól, hova csak ritkán jut idegen ember. Valóban óriási az az emberi munka és költség, melyet már eddig Középamerika felkutatására s hozzáférhetővé tételére fordítottak nagyobbrészt eredménytelenül. Maga Kolumbus tette meg az első kísérletet 1502-ben, midőn Honduras partjain a Ganges-felé vezető utat kereste. Utánna még teljes

10 év telt el, midőn Balboa a mai panamai szoroson nagy nehézségek között áthaladva a Csendes-Oczeánt először megpillantotta,

Karibok.

abban az időben, midőn Amerika keleti partvidékének nagyobbbrészén már megfordultak európaiak s csak néhány évvel azelőtt, midőn

Magelhaes az egész szárazföldet megkerülte. S azóta is folyton tartott és tart a felfedezés munkája, de, mintha csak új danaida hordóba öntenék a kutatók fáradságaikat, még mindig jelentékeny területek vannak ezen a keskeny földszalagon, melyeken művelt ember sohasem járt, sőt olyanok is, melynek rejtekébe a bennszülöttek sem hatoltak be. Az Atlanti-Oceán part hosszának nagyrésze ezért néptelen. Az őserdők útját állják a letelepedésnek, de kétségtelen, hogy a szomszéd szigeteken az első foglalás után letelepedett spanyolok is hozzájárultak a vadon alkotásához azáltal, hogy e partvidékeket évtizedeken át pusztították, hogy rabszolgákat rabolhassanak innen.

Az az egykor oly sokat emlegetett indián törzs, a karibok, kiknek nevét a szomszéd hatalmas tengerből megőrizte s kik egykor a legelső indiánok voltak, Kolumbus fáradt hajósainak barátságos vendégfogadói, elpusztultak teljesen. Kuba szigetén, hol a spanyolok legelőször vertek gyökeret, ma már nincs irmagja sem az ősbennszülötteknek, kiket a spanyolok vadsága kegyetlenül pusztított el. Itt-ott egyes törzsek még a régi karibok utódainak vallják magukat s ezek közé tartoznak azok az alakok is, melyeket Honduras államból bemutatunk, kétségtelen azonban a szakférfiak előtt, hogy ezek nem a nyugotindiai őslakók közvetlen utódai. Azok ma már elpusztultak, végzetükké vált, hogy először találkoztak az úszó házon jövő fehér istenekkel, kik tényleg aranyra éhes vadak voltak.

A karibok elpusztulása, melyet már a jámbor Casas püspök oly rémséges színekkel festett, gyökereztetten meg azt a hitet, mintha az *indiánok* általábanvéve kivesző nép volna. Az Egyesült-Államokban, hol a szegény vadaknak életerős művelődéssel kell megküzdeniök, bizonyos tekintetben áll ez a hit, Középamerikában azonban, hol a már vénülő spanyol nép lett az új s vele szemben az aztekek és mayák művelt törzsei állottak, az indián még most sem enged. Még kevésbé, mint Mexikóban. Tulajdonképeni fehér ember csak elvétve fordul elő az egész terület egyes pontjain s a kevertvérűek társadalmi élete olyan, mely talán fehér őseikénél is alantabb áll. Nem ők emelték fel magukhoz a velök összevegyült vadakat, de maguk szállottak le hozzájuk, kivéve a gögöt, mely a fajkülönbség érzetét nevelte s a szellemileg és erkölcsileg közelálló indiánokat, miként a mexikóiaknál, értelmetlen lényeknek merte keresztelni. De nemcsak ez a tény, hanem már a számarányok is mutatják az indiánok nagy szívósságát. Középamerika $3\frac{1}{2}$ milliónyi lakosságából jóval

több mind $2\frac{1}{2}$ millió még tiszta indián s bizonyly nagy azoknak a félreeső helyeken lakó kevertvérűeknek száma, kiket méltán lehetne közéjük számítani.

A középamerikai indiánok egyes törzseit a nagyobb földrajzi művek s útleírások jól megkülönböztetik egymástól. Könnyen lehetne legalább félszáz nevet elősorolnunk, de azért három nagy csoportot meg lehet különböztetnünk: a mayák, karibik és quichek utódait.

Leginkább átalakultak a karibik utódai a sok vérkeresztkezés következtében, különösen Costarica némely vidékein annyira fehérek az indiánok, hogy csak pontosabb megtekintés után ismerhető fel náluk az amerikai fajtól való származásnak némi nyoma; még jellemük is átalakult, nem bizalmatlanok, sőt valóban szeretetre méltó udvariasságot és szolgálatkézséget találunk náluk. Hondurasban a karibok és négerek utódai, az ugynevezett zambok, kiválóan szép faj, nagyon ügyes tengerészek, különösen híresek teknősbéka halászatukról. A *quichetörzs* szintén szép testalkatú s értelmes faj, de teljesen műveletlenek, mivel többnyire az erdők mélyé-

Indián főnök.

ben laknak, hol tőreikkel (machete) nyitnak utat maguknak a sűrű bozóton keresztül. Ennek a törzsnek ősei egykor itt Középamerikában Mexikó és Peru között jelentékeny művelt államot alkottak, melynek romjai különösen Guatemala hegyes vidékein gyakran előfordulnak s melynek emlékei közül fennmaradt még a szentkönyv (Popol-Vuh) számos történeti hagyománnyal.

Égészen műveletlen vad indián Középamerikában nincs, sőt csaknem minden községben akad egy-kettő közöttök, ki írni-olvasni

tud, spanyolul pedig a férfiak legnagyobb része képes többé-kevésbé beszélni. A műveltségi fokozat a fehér lakókkal szemben talán még kisebb, mint a mi hegyi mőczaink és a környékükön levő városok lakosai között. Nagyon elősegíti ezt az általánosan divatozó társas együttélés. Tanyák s elszórt hegyi lakások Középamerikában ritkaságok s mivel a mezei munka is rövid ideig tart és nem fáradságos, a falusi indián ráér a kocsmában ülni és vásárokra járni, miáltal sajátságai sokat enyhülnek. Azonkívül csaknem minden községben megvan a bíró és pap, kik rendesen nagy hatalommal rendelkeznek a szegény nép felett s még magánéletük viszonyait is egyöntetűvé igyekeznek tenni s oly hatással, hogy egy-két nemzedék multán a középamerikai indián társadalmi élete az európai parasztéval egyenrangú lesz. Ma még az eredet különbsége nagy válaszfalt von az indiánok és fehérek közé. A jogegyenlőség a köztársaságokban csak papiron van, az indián tényleg rabszolga s oly annyira különálló uraitól, hogy még katonának sem alkalmazzák s a háborúkban csak mint teherhordó szerepel. A közigazgatást csaknem kizárólag a ladinok (kevertszínnűek) veszik kezükbe s még oly helyeken is, hol a ladinok vagyon s műveltség tekintetében a velők együtt lakó indiánokkal egyenlő rangba vannak, a színekülönbözet elegendő aristokratikus hajlamok érvényesítésére. A legtöbb helyen pedig hasonlíthatlanul felette áll az indián erkölcsi tekintetben a megromlott ladinoknak s nem egyszer történik meg, hogy vagyoni helyzete szintén kedvezőbb.

Az ősök szokásai ily körülmények között lassanként elhalványulnak s főkép csak a népünnepek alkalmával tűzik ki fejükre azt a tolldíszítést, mely európai fogalmak szerint az indiánok elmaradhatlan jelképe. Ilyenkor mutatják be a régi harczias jellegű tánczokat is, melyekben a nők igen ritkán szerepelnek s ilyenkor sem érintkeznek a férfiakkal, mint az európai tánczoknál, csak sajátságos rhythmikus mozdulataik tanusítják, hogy a férfi és nő egy párt alkotnak. Mint mindenütt, hol új művelődési alak kezd gyökeret verni, a régi szokások az új keretbe illeszkednek s különösen a katolikus egyház szentjeinek nagy serege és szertartásainak változatossága nyújt alkalmat a pogány emlékek megőrzésére. Még jelentékenyebb változást idéz elő náluk a pálinka (aguardiente) gyors elterjedése, mely a szegény nép önérzetét és munkakedvét egyaránt megbénítja. Pálinkázás nélkül nem történhetik összejövetel és örömlás, pedig ezek igen gyakoriak s különösen feltűnő, mily nagy

előszeretettel ünneplik meg a hét éven alul elhalt kisdedek temetési torát ama vallásos babonás hitben, hogy ezek egyenesen angyalokká lesznek; még maguk a szülők is habozás nélkül résztvesznek az örömnepben és pálinkázásban. Családi életük az iszákosság daczára átlag sokkal tisztább, mint a ladinoké, kiknél — különösen a férfiaknál — a házastársi hűségnek nyilvános megsértése egészen rendes s különös feltűnést nem is okozó dolog. Az indián korán nőszül, még a 12 éves férjek sem nagyon ritkák, családi élete azonban rendesen tiszta. Annál feltűnőbb ez a körülmény, mivel Középamerikában a közlekedés fejletlensége miatt az indiánok nagyrésze, mint

Indiánok tánca.

fuvaros vagy teherszállító, gyakran van távol tűzhelyétől s azonfelül a földgömbnek kevés pontja van, hol különösen az utolsó században, annyi forradalom és zavargás fordult volna elő, mint itt.

Az örökös zavargásnak alapja kétségkívül az a tény, melyet már fentebb is érintettünk, hogy Középamerika physikailag nem egység. Még a geológiai összetartozást is kétségbe vonják, ellenkezőleg világosnak látszik, hogy Észak- és Délamerika szárazföldje csak újabb korszakokban egyesült s azelőtt nemcsak Tehuantepec völgyében s a Panama szorosnál, de még legalább 3—4 más helyen többé-kevésbé széles csatornák voltak, melyek a mai Középamerika helyén szigetcsoportot alkottak. Ez a tény s a két világtenger part-

vidékének feltűnő ellentéte nagyban gátolják itt egy nagyobb birodalom létesítését, az egyesüléshez talán csak az a vasúti kapocs fog szilárd alapot szerezni, melyet jelenleg terveznek Mexikótól egész Panamáig. De az egyesítés eszméje különösen a szomszéd Mexikóra tekintettel állandóan fennáll s új-új tápot nyer. A spanyol uralom idején a terület nagyjából együtt volt külön kormányzóság alatt. 1823-ban, midőn Középamerika függetlenségét kivívta, egyes részek Mexikóhoz csatlakoztak, de a nagyjából Guatemala központtal egységes állam lett. Csak 1838-ig, mert ekkor már érvényesült az egyes részek eltérő sajátsága s egyszerre öt köztársaság támadt. A kis köztársaságok több ízben kötöttek véd- és dacszövetséget, 1879-ben középamerikai köztársaság néven egyesültek is, mindannyiszor azonban jóformán csak papíron, mert a féltékenység az egyesülés megvalósulása előtt háborúban tört ki, mely után a szakadás rendesen nagyobb volt, mint valaha. A kis területnek egyik északkeleti része, a Yucatan félsziget partján, ezenkívül csakhamar hódító zsákmánya lett. Az angolok gyarmataként szereplő Brit Hondurast értjük, melyen már 1717-ben telepedett le egy Wallace nevű angol tengeri rabló (a honnan nevezik a tartományt Belizenek), de egész a múlt század végeig spanyolok, portugálok, francziák s angolok versenyzésének tárgya volt. Csak 1798 óta kétségtelen angol terület.

Ily módon Középamerikában jelenleg hat * önálló terület van jóval több mint három millió lakossal, míg a függetlenség kimondásakor még egy millió sem lakott e területen. Az egyes államokról külön-külön mondunk el egyetmást s körútunkat azzal kezdjük meg, mely politikailag egészen külön áll az öt köztársaságtól.

BRIT HONDURAS.

Belize vagy Brit Honduras, bár egészen a tengerparton fekszik, a legritkább népességű a hat állam között s sajátságosan talán a legkevésbé ismert, bár területe jóval kisebb, mint Pest és

* Állam	Terület km ²	Népesség
Brit Honduras	19.585	28.000
Guatemala	121.140	1,460.017
Honduras	120.480	431.917
Salvador	18.720	777.895
Nicaragua	133.800	312.845
Costarica	51.760	243.205

Bácsmegyék együttvére. Valóban elhagyatott gyarmat. Területén alig van több 1500 fehér embernél s azok is egy pár városban vannak együtt. Az összes művelt föld 17.840 hektár, két harmad részben latifundium, az állam és egy részvénytársaság területe. Bensejébe behatolást a tömérdek mocsár és a Cockscomb hegység nehezíti meg, melynek legmagasabb csúcsa a Pic Victoria azonban csak 1127 m. Legnagyobb akadály a gyarmat felvirágzásának a rendkívül kedvezőtlen partvidék, tele sziklazátonyokkal és homokpadokkal, melyek a Belize nevű főváros kikötőjébe is nagyon nehezen engedik be a hajókat.

Mindemellett Belize nem utolsó gyarmata a nagy brit birodalomnak. Éghajlata nem kellemetlen, a közép hőmérséklet 26—27°C, talaján a növényzet igen gazdag, a földművelés jutalmazó s hegyeiben egy kis aranyon kívül különösen sok a márvány. Lakóit évtizedeken táplálta itt az anyatermészet, mivel a Panama vasút megújításáig csaknem kizárólag fakereskedés volt foglalkozásuk. Különösen gyakori a mahagonifa, a forró égöv legtekintélyesebb fája, mely 15 méternyi magas törzsön olykor valóban óriási leveles kupolákat mutat fel. Ma már gabona, kakao, dohány, biborbogár, indigo s különösen sok gyümölcs kerül ki innen a cserébe hozott iparcikkek fejében. A kis gyarmatnak egy pár hozzá tartozó szigettel együtt, melyek közül a legnagyobb Turneffe, 1884 óta (addig Jamaikához tartozott) külön kormányzója s egy kis törvényhozó testülete van, mely azonban csak 10 tagból áll. Mint érdekes kuriozumot említjük fel, hogy a négerek külön szabadsalommal belső ügyeik elintézésére királynőt szoktak választani s azt nagy pompával iktatják be hivatalába.

A kis állam *Belize* nevű fővárosában, mely a hasonló nevű folyó torkolatánál van, csak 7000 ember lakik, házai nagyjából fából készültek s oszlopokon nyugosznak. Csekély katonasága is van. Csaknem ily népes a másik főhely *Corosal* északfelé a Chetumal öböl mellett, a főczukorültetvények közepén Mexikó határához közel. A többi helyek sokkal jelentéktelenebbek s részben csak halásztanyák vagy ültetvények. A fővárostól nem messze mocsaras vidéken egy Szent György nevű erőd is van még. Nevezetes, hogy az angoloknak eme gyarmatán csaknem kizárólag a római katolikus vallás az uralkodó.

GUATEMALA.

Dél felé tőszomszéd Középamerika legjelentékenyebb állama, Guatemala. Nem a legnagyobb köztők, bár területe Romániáéval meglehetősen egyenlő, de legtöbb lakója van s történelmileg is vezérállam jelleggel bír. Az ős bennlakók által adott név, mely valószínűleg „sasok hazája“ jelentőségű, megmaradt a spanyol uralom alatt és egy nagy majdnem egész Középamerikát magába ölelő tartomány ezt a nevet kapta. Hosszú időn keresztül nem tudott gyökeret verni a fehér emberek hatalma. Cortez hódító útjából alig maradt fenn némi emlék, még a következő században is virágoztak az önálló indián tartományok s csak 1697-től fogva tudott fehér ember itt állandóan megmaradni. Északon, különösen az Usumacinta forrás vidékén még mindig vannak független indián törzsek.

Guatemala nem egyenlően népes. Az Atlanti-Oceán partvidéke, mely különben aránylag rövid, és az ettől Mexikó határa felé vonuló rész csaknem teljesen lakatlan, mocsarakkal és őserdőkkel telt, a Csendes-Oceán mocsáros partja szintén kevésbé népes, legsűrűbb népességű a közepén elhúzódo többé-kevésbé széles fensík, mely Amerika legáldásosabb vidékei közé tartozik, bár magassága átlag másfélezer méter s körülette nem egy hegy emelkedik fel itt az egyenlítő alatt egészen az örök hó vidékeig. A nyugoti rész ebből a fensíkből még csaknem tiszta hegyvidék (Altos), kelet és észak felé tágul a terület s fel egészen az Usumacinta és Montagna folyókig községekkel megrakott művelt vidék terül el, itt-ott egy-egy nagy tó alkot határt. Tengeri és banán termelése ősrégi e vidéken s a mult században már felhasználták a termékeny földet kereskedelmi növények tenyésztésére, különösen a csokoládét itt termelték Madrid számára. Később a cochenille tenyésztés virágzott nagyban, a jelen század közepén már évenként egy millió kilogrammnyit vittek ki. Az 50-es években ennek helyére a kávé jött s Guatemalát több évtizeden át gazdag országnak tartották. A politikai belzavarok, a szállítás nehézségei, a panamai vasút s más okok meggátolták a gyors fejlődést, sőt bizonyos hanyatlásnak voltak okozói. Guatemala még most is szegény ország. Külkereskedelme (főkép Angliával) alig 40—50 korona fejenként, az ültetvények száma inkább apad, mint szaporodik s a köznép főeledele, mint sok-sok évtizeddel ezelőtt, csak tengeri és banán, ritka még a napon sült hús is. Kísérletet tettek később indigoval, gyapottal, kaucsukkal s khinafával, mindez azonban csak itt-ott

sikerült. Öszvért kivéve még a háziállatok száma is oly csekély, hogy bevételre van szükség. A szegénységet jellemzi az, hogy quiche nyelven a papot a község legelső és legvagyonosabb embe-

Indián férfi Guatemalában.

rét „tyúkhúsevőnek“ nevezik, hogy a czukornádból is pálinkát csinálnak s hogy a gazdag termékenységű föld és a bevándorlóknak tett számos ígéret sem vonz idegeneket; alig telepedett meg itt

nehány tirolinak nevezett felsőolaszországi kalandoron kívül nagyobb csapat.

Ez az oka, hogy itt talán még nagyobb arányban vannak az indiánok, mint Középamerika más országaiban. Tulajdonképp csak két nagy csoportja van a népességnek: a földművelő indián s a kisiparos s tisztviselő ladino, de az előbbi közel egy millió. A fehérek s bevándorlók száma összesen sem éri el a tizezeret. A nagy-

Indián nő Guatemalából.

számú indiánok túlnyomólag máya törzsek elspanyolosodott alakban. A legtisztabban a Pentó vidékén maradtak fenn, hol egész a múlt század elejéig önálló királysága volt az itzáknak, hatalmas királyság, melyet Cortez is meglátogatott s a rege szerint emléktől ott hagyta lovát, melyet a jámbor indiánok istenként imádtak. Hatalmas volt a quichek birodalma, állítólag több millió lakossal, de ezeknek ma csak romjaik eredetiek, a nép maga átalakult. A nagy területen még 18 indián nyelv él, a nép öltözete európaias, mint képeinken látható. Még nagyobb az átalakulás gondolkozásmódjukban. Hivatalosan mindmegannyi katolikus, de az ősi természetvallás nyomait megőrizték. Itt-ott fennmaradt még a régi húsz

napos naptár emléke a szerencsés vagy szerencsétlen napokkal. Az atyaisten a napot, Mária a holdat, a szentek a csillagokat s az azokra vonatkozó kultusztárgyakat rejtik el. Szent György képe előtt két lámpást gyújtanak meg, egyet a szent, egyet a sárkány számára s a gyermekek születésénél állatnevet is adnak nekik, hogy azok az állatok védszentjeik legyenek.

A társadalmi életet azonkívül, mit különösen a ladinok és indiánok jellemzéseként fennebb elmondottunk, Guatemalában

különösen a közlekedés nehézségei jellemzik. A nagyban üzött földművelés s különösen a kereskedelmi növények tenyésztése élénk forgalmat tesz szükségessé. Az állam kormánya ellenben alig gondoskodott vasutakról, de kőutakról sem. A nagyobb utakat teherhordó indiánok lepik el, még a nők is nagy csomagokat hordanak, nem ritkán 40—50 km. súlylal fejükön hat órát gyalogolva egyfolytában. Különösen a nagyobb városok közelében állandók az ily karavánok, melyek számára tömérdek utszéli csárda van. Ily helyeken mindenütt víg élet tart. A guatemalai indián már annyira spanyollá alakult, hogy dalolni szeret s hangszereken is játszik, a flóta (chirimiya) és szájharmonium (marimba) legkedveltebbek.

(Guatemala.)

Otthon a kocsmákban szintén víg az élet, bár a pálinka monopólium. Az indiánok felett a falusi bíró szerfölött nagy hatalommal bír, oly községekben, hol ladinok nagyobb számmal vannak, ezek számára külön bíró van. Különben a községek eléggé rendezettek, iskola csaknem mindenütt van s legalább gyalogposta közvetíti a társadalmi érintkezést. Egyes megyék felett (ilyen 22 van departement névvel) a „jefe politico“ (politikai főnök) a főhatóság s a közös ügyeket a törvényhozó testület 69 választott képviselője s a főbíróság intézi az elnök vezetése mellett.

A köztársaság fővárosa, *Guatemala*, ma a legnépesebb városa Közép-Amerikának, körülbelül 80 ezer lakossal. 1520 m. magas fen-

síkon fekszik, csinos és kényelmes utcákkal, melyeknek épületei azonban a földrengések gyakorisága miatt nagyobbérszt csak földszintesek. A legjelentékenyebb paloták a pompás közkuttal diszített főtéren vannak, így a székesegyház, az érseki palota, az országház. Gyárai s közintézetei, köztök egyetem és nagy bikaviadalra szánt czirkus, nagy számuak. Muzeumai gazdagok s zárdái igen nagy

Ó-Guatemala.

kiterjedésűek. A vakító fehérre meszelt házak erős téglákból épültek, ablakaik nagyobbérsze kiálló vasrácsoszáttal birnak, míg benn már izlésben épült négyszögletes keresztfolyosókat s rendesen szökőkutakkal s virágokkal diszített udvarokat találunk.

A főváros, mint szabályos alaku 11 m. széles utcái is mutatják, újabb keletű, közmegállapodás útján építették 1776-ban (a legrégibb épület ma is meg van), azután, hogy a régi fővárost földrengés tönkre tette. Tulajdonkép már ez a régi székhely is újabban keletkezett, úgy, hogy három főváros volt egymás után. Az első 1527-ben Almolonga kellemes völgyében Alvarado építtette, de ez a

város már 17 év múlva teljesen elpusztult; helyén tó keletkezett, mely ma is fennáll s partján csak egy kis indián falu jelöli a régi székhelyet. A második főváros azonban még most is elég tekintélyes hely, bár 1774-ben s később 1874-ben csaknem teljesen elpusztult. Ó-Guatemalának vagy közönségesebben *La Antigua*-nak nevezik, az Agua és Fuego hatalmas vulkánok alatt fekszik. A múlt század közepén 34,000 lakosa volt, a jelen század közepén ismét felemelkedett lassan a népesség mintegy 15 ezerre s jelenleg a második

pusztulás után körülbelől ismét ugyanannyian laknak itt. S mintha régebbi időkben is ily gonosz játékot űzött volna a tűztalaj a fővárosokkal, 1892-ben az Agua alján Santiago de los Caballeros község közelében egy indián Pompéjít ástak ki, vulkánhamuval hirtelen elborított nagy várost telve házakkal és csontvázakkal. A kiásott nagybecsű telepet ásatója Alvarado Manuel Pompéjának nevezte el.

A két fővároson kívül legjelentékenyebb hely a köztársaságban *Quezaltenango*, a Mexikó felé terjedő nagy hegység (Los Altos) vidékének s egy a jelen század első felében önálló köztársaságnak főhelye (24,000 l.) 2346 méter magasban fekszik a Quemado (füstölő hegy) alján, igen festői rendetlenségben, látatömbökből épült házak-

Flores.

kal. Nevezetes a különben is kedves hely arról, hogy az indiánok számára itt készítik azokat a tollakat és díszöltönyöket, melyeket bálokban vagy vallásos szertartásaiknál használnak. Közelében kávé és kakaoültetvények között több jelentékeny hely van. Észak felé a Montaña völgyében és környékén szintén több virágzó község van. Hajdan Izabal 100 km. távolságra benyúló öble és tava kereskedelmi emporiummá volt kinövenendő, de a monopolium s egészségtelen vidék nem engedték gyors fejlődését, Kalifornia fölvirágzása s Panama vasutja elnyomták teljesen s ma Izabal város utczáin mimosa tenyészik. A tengerparton az ujonnan alapított Livingston s Szent Tamás kikötők kezdenek kissé élénkülni. Az ország benső részeiben kereskedelmi növény termelésére kitűnő talajával *Cobán*, egy fák közé

rejtett szép város (18,000 l.) s a Peten tó áldott környéke a legvirágzóbbak. A tó főhelye a sziklás szigeten festőileg fekvő *Flores*. Ismeretes helyek még e köztársaságban Esquipulas a Montagna mellett, hol jan. 15-én a vidék legnagyobb templomában levő „fekete Krisztus”-hoz messze földről sok ezer indián zarándokol el, továbbá a Csendes-Oczeán közelében Escuinta kitűnő éghajlatu nyaraló hely, Solola az Atitlan partján festőileg fekvő szép község és sok más hely.

SAN SALVADOR.

A legkisebb állam a középamerikai köztársaságok között, de a legnépesebb, mert területén minden négyzetkilométerre 36 lakos jut, a melyhez hasonló népsűrűség az új világban a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Magában az Egyesült-Államokban csak a közép atlanti államoknak van ily sűrű népessége, ha az egész köztársaság ily népes volna, legalább 350 millió ember laknék benne. Itt azonban a népesség a 14 departement mindegyikében elég sűrű s nagyobb kiterjedésű pusztaságok nincsenek.

Pedig a természet nem kedvező a sűrű népességre. A kis San Salvador tele van hegyekkel és vulkánikus képződésekkel. A Nagytenger felől tekintve az ország benső részét alkotó fensik hatalmas természetes falazatnak látszik alacsony előtte fekvő hegylánczczal és tűzokádó kupokkal. Majdnem úgy tűnik fel, mintha a Csendes-Oczeán hullámai egykor e hegytorlaszokig nyomultak volna és az alacsony, körülbelül 600 m. magasságu partlánczolatot a későbbi időkben vulkáni erők tölték volna fel. Az utas az állam egyik végétől a másikig salakkal és hamuval telt medren halad keresztül, melyben láva folyások, vulkáni kőzetek és tajtkövek között csaknem unos-untalan egy-egy már kihalt avagy még füstölgő tűzokádó hegyet találunk. Cuscatlan neve, a nahuatl indiánok nyelvén, földrengések völgyének felel meg, Ilopago tó hullámvásait a babonás bennlakók a gonosz szellemmel hozzák kapcsolatba s San Vincente vulkán alján bugyogó források mutatják a még ki nem halt természeti erők hatalmát.

A forrongó talaj azonban igen termékeny és nagy kamatot ad a földművelő gazdának. A kávé, melyet csak 1860 óta termesztenek nagyobb mennyiségben, ma már 4 millió dollárt hoz be a külföldről s jelentékeny ezen kívül az indigo, dohány, rhabarbara, perui balzsam termelése is. Egyes helyeken, különösen Union és San Miguel kerü-

letekben a bányászat eléggé jelentékeny. Az indigo, melyet itt termelnek, állítólag a legfinomabb a földön. A nagy termékenység s a sűrű népesség természetesen némi polgáriasodást hozott létre, bár az összes lakosságból alig tizezer a fehér ember. A kis államnak már egy kis vasuti hálózata is van, postái és távíró huzalai kiterjedtek s mindenek felett jelentékeny haladást mutat közoktatásügye. A népiskola ingyenes és kötelezett, középiskola minden nagyobb városban van, köztük 4 leányok számára s az állami egyetem öt fakultásával, melyek közül egyik mérnököket képez, csaknem európai színvonalon áll. Van a kis államnak az általános hadkötelezettség alapján szervezett s számos katonaiskola által gyámolított hadserege, rendes egy kamarából álló törvényhozó testülete s négy minisztere. Az egyházi vagyron államosítása óta a római katolikus klérus hatalma nagyon alászállott. A lakosság már csaknem teljesen egyöntetű, mert az indiánok elfeledték anyanyelvüket és őseik vallását, nemcsak spanyolul beszélnek, hanem mintegy spanyolul gondolkoznak. Az az éles ellentét a nemzetiségek között, melyet Guatemalában észleltünk, itt már szűnőfélben van.

Az állam fővárosa *San Salvador*, a hasonló nevű vulkán közelében, igen élénk iparúzó és kereskedő hely, 1854-ben s később 1873-ban csaknem egészen elpusztította a földrengés, de lakosai merészen ismét ugyanazon helyen építették fel, bár 150 év alatt nyolczszor vala itt hatalmas földrengés. Közelében szintén virágzó hely tengerparti kikötője, Puerto La Libertad. Maga a főváros azonban nem oly népes mint *Santa Ana* (30.000 l.) a nevezetes Izalco vulkán közelében, mely 1770-ben keletkezett s azóta többször, különösen 1869 máj. 19-én iszonyu rombolásokat tett. Van még ezeken kívül is több jelentékeny város itt p. Mataja, fontos vasbányákkal, San Miguel, a fakereskedés központja, La Union, a pompás Fonseca öböl mellett fekvő kikötő város s mindezek népessége néhány évtized óta gyorsan emelkedik. Általában San Salvador vidám jövő elé néz, bár a közép-amerikai államok politikai forrongása itt is sok haladást akadályoz.

HONDURAS.

Honduras állam is csak oly termékeny, mint San Salvador, ásványgazdagsága még nagyobb s e mellett fekvése Közép-Amerika derekán, igen alkalmas kikötőkkel s a kis Oczeán között fekvő legjobb összekötő völgygyel, uralkodó helyzetet biztosítanak számára a

szomszéd kis államok felett. Mind a mellett ez a végzete nem valósult meg, ellenkezőleg ma is néptelen és a művelődés alacsony fokán áll, e mellett azonban szomoru nevezetessége, hogy Közép-Amerika államai között itt van a legkevesebb irni- olvasni tudó, államadósága ellenben tényleg a legnagyobb a földgömb összes nemzetei között, fejenként átlag ezer korona, míg Franciaországban csak 835. Egyes tartományai éghajlat, termékenység, meg természeti szépség tekintetében földi paradicsomnak volnának nevezhetők, ilyen különösen Olancho, de itt a milliók számára pompás otthont ígérő helyen is alig 30 ezer ember lakik apró ronda falvakban szétszórva. S az egész államban, mely Guatemalával csaknem egyenlő nagyságu, alig ötödrésznyi ember lakik, nem egész 400 ezer oly területen, hol 6—8 millió lélek sem alkotna sűrű népességet.

A gyászos események egész sorozata okozta ezt. Közép-Amerika atlanti partvidékén itt van a legtöbb folyó torkolat s ezek a folyók jó távolra hajózhatók kisebb járművekkel. Ez az oka, hogy Honduras közel 300 éven át a tengeri rablók és az Antillák rabszolgákat kereső ültetvényeseinek áldozata volt. A spanyol uralom tönkre mentével szabad köztársaság alakult e helyen is, de a polgári háboruknak csaknem szakadatlan sorozata követte egymást s csak napjainkban (1883) csinált Bogran elnök némi kis rendet és erősödre alkalmas békét. A szomoru pénzügyeket azonban ő sem tudta megjavítani s miként hollók a dögre, úgy rohantak Európa pénzemberei a szerencsétlen Hondurasra. Különösen nevezetes volt a panamai botrányhoz hasonló szédelgés az itt építendő oczeánközi vasuttal. A Comayagua fensikon ugyanis csak kis alacsony domb választja el a Rio Humuya forrásvidékét, mely innen egyenesen északra tartva az Atlanti Oczeánnal egyesül, a Csendes tengerbe ömlő Rió Goascorantól. Egész Amerika földjén itt van az egyetlen hely, hol a két világ tengert alagut nélkül is össze lehet vasuttal kapcsolni. Későn ismerték fel e tényt, a mint-hogy Honduras, bár Kolombus 1502-ben látogatott el partjaihoz, egész mostanáig ismeretlen ország vala. Squier utazási művének megjelenése után azonban 1867-ben megkezdék a nagy vasut tervét s a szédelgés fél milliárd frankot emésztett fel s ma még a vasutnak csak igen kis töredéke (92 km.) van készen.

Az ily módon polgárháborúk és bankárok által kiszipolyozott nép földműveléssel és baromtenyésztéssel nyomorúságosan tengeti életét, maga a kormány főkép vámokból, továbbá dohány- és pálinkamonopoliumból él, de jövedelmeinek negyedénél többet kell

az államadósság kamataira fordítani. A bevándorlás csaknem teljesen hiányzik, tiszta fehér lakosság alig van s a gyönyörű természet élvezetét nagyon megnehezíti az utak hiánya, különösen az Atlanti vidéken esős időben csaknem teljesen szünetel a közlekedés. Gyalog kirándulásokra azonban igen sok kellemes hely van s nem egy helyen egészen lakatlan részekben angol park alakú cserjékre találunk, melyek madárvilága sok gyönyörűséget okozhat. A ragyogó tollazatú borsmadár, a különböző papagályok nagy mennyiségben fordulnak elő, különösen gyakoriak a fenyvesekben a fecskék, melyek kora hajnalban millió számra repülnek fel kanyargós ívekben az égboltozat felé s este ugyanily módon viharszerű zajjal ülepednek le ismét. Merendon erdőségeiben még a mesés quezal madarat is meg lehet találni.

A legérdekesebb részek a köztársaságban a tengerpartok vidékei. Honduras csaknem tisztán az Atlanti Óceán partjára van utalva, a Csendes tenger mellett igen csekély partvidéke van az egészen vulkanikus természetű Fonseca öböl háttérében. De ez az öböl a legszebbek közé tartozik, a szárazföldre mélyen benyúló számos vízmedence csoportosulata apróbb és nagyobb szigetekkel tarkázva. Itt van a köztársaság legnagyobb városa *Amapola* is (30,000 l.) a Tigre szigeten. 1868 óta igen látogatott szabad kikötő. Az Atlanti Óceán partja kevésbé kellemes, de nevezetes messze kiterjedő tengeralatti emelkedéséről, mely mintegy a Yucatan félsziget folytatásának látszik, geológiai korban elsüllyedt szárazföldnek. Mértföldekre a parttól mindenütt sekély a víz, de egyszerre, minden átmenet nélkül, 3—4000 méter mélységet találunk. A tengerparton a Karibi tenger szélén egész sereg apró korallsziget emelkedik fel, az úgynevezett Bai szigetek, melyek nagyon népesek. A legnagyobb köztük az 50 km. hosszú és 14—15 km. széles Ruatan sziget igen jó kikötővel.

A köztársaság jelenlegi fővárosa *Tegucigalpa* (12,000 l.), a Choluteca folyó jobb partján körszinpád alakjában épült, eléggé csinos és élénk hely, de környéke alkalmasabb bányászatra, mint földművelésre. 1880 előtt a főváros *Comayagua* volt, mely ma kopár és elhagyatott hely. Nevezetes, hogy mindkét városban egyetemek vannak, de ezek jóformán csak a nevet bitorolják. A többi városok, melyekben tízezer lakos sincs, egy pár kikötő hely kivételével egészen jelentéktelenek s többnyire egészségtelen vidéken fekszenek. Érdeemes megjegyezni közülök *Copan* nevét, mely nyomorult fészek,

de nevezetessé lett a közelében talált hatalmas romokról s a történetileg enlegetett tibulcai barlangról. Ezen a vidéken még tiszta indiánok laknak, a chorti törzs maradványai, különben Honduras népe ma már tulnyomólag ladinokból áll, kivéven a tengerparton nagyobb számmal letelepedett négereket, kik nagyobbbrészt az Antilákról megszökött s itt egykor köztársaságot alakított rabszolgák utódai.

A vegyesvérű ladinok könnyelműsége és munkamegvetése átka a köztársaság társadalmi életének. Itt is inkább nyomort szenved a benszült, minthogy fáradoznék. E mellett Hondurasban nagyon elterjedt a vadházasság, olyannyira, hogy egész életre kiterjedő családi élet ritkaságok közé tartozik. A vagyonától megfosztott papság szintén nyomorult helyzetben van s nagyon kevés a tekintélye, bár az egész lakosság római katolikus s teljesen vad kóborló indiánok itt már nincsenek.

NICARAGUA.

Hondurashoz hasonlóan Nicaragua is igen termékeny, de néptelen és félművelt állam. A társadalmi viszonyok azonban már egészen mások. Lakosságának csak felét teszi a ladino, s ezek is csoportonként oszlanak meg, mivel az ország talajának változatosága, a folyók és tavak nagyobb tagosultságot létesítenek. Ezért vannak nagyobb s élénkebb városok s a fejlődésnek több támasza. Ujabban végre kiváló lendületet nyert ez a köztársaság külső hatás következtében, mely egy oceánközi csatorna létesítésével áll összeköttetésben.

Természeti viszonyait tekintve a két Oczeán partvidéke s a közbeeső részek itt is csaknem önállóak. Az Atlanti Oczeán mentén az ugynevezett mosquito parton őserdők terülnek el mocsarakkal telve. Európai ember alig lakik e vidéken, bár aranytelepei miatt időről-időre sokan látogatják. Épen ezért 1670-ben az angolok foglalták el e partokat. 1783-ban lemondtak róla s a benszült indiánok csaknem korlátlan szabadsággal rendelkeztek, valóságos mosquito király is volt. Nicaragua több ízben követelte jogát a területre s hosszabb vita után 1881-ben Ferencz József magyar király nekik ítélte azt. Beljebb jegeczes palából, kvarczból, doloritekből s régi trachytokból álló talajon hegyek s nagykiterjedésű savannák találhatók, melyek azonban szintén csekély népességűek. Ellenben

a harmadik nagy öv a Csendes-Oceán partvidékével és a nagy tavakkal már eléggé népes s lávaképződményekből s fiatal tőzegtől álló talaja igen termékeny. Az első övben egy kis bányászaton kívül az erdészet lényeges, gyanta és mahagoni fa a fő kereskedelmi cikkek, a második övnek nagyterjedelmű legelőin állattenyésztés az uralkodó, a harmadikban a földművelés és különösen kereskedelmi növények tenyésztése.

Az egész országnak természeti központja a 8600 km² területű nagy Nicaragua-tó, mely nagy vizállás esetén a szintén jelentékeny Managua-tóval áll összeköttetésben, mely ezenkívül vizét a *Rio San*

A Rio San Juan partja.

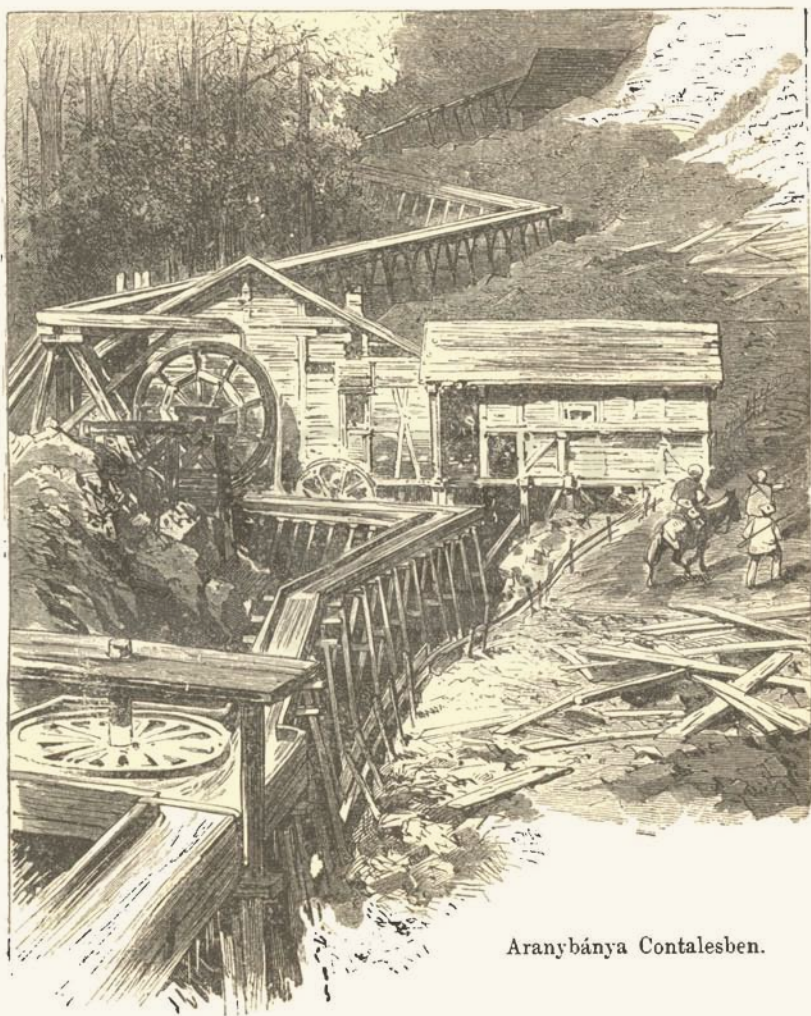
Juan útján egész az Atlanti-Oceánig terjeszti. Ez utóbbi Közép-Amerika legnagyobb folyója. A Nicaragua-tó keleti végén ered, partjai kezdetben alacsonyak, náddal borítottak és mocsárosak, később azonban gyakoriak lesznek a sellők és az élénk mozgású és habzó vízduzzadások meglepő festői ellentétet tüntetnek fel a parton levő sötét komor őserdőkkel. Jobbról s balról egy pár jelentékeny folyó ömlik be s önmaga még jóval torkolata előtt egy Colorado nevű külön ágat bocsát délkelet felé. Torkolata 32 km-re szétágazó hatalmas delta, mely azonban mindinkább eliszaposodik.

Régóta foglalkoztak már azzal az eszmével, hogy azt a hatalmas víztömeget, melyhez hasonló Közép-Amerikában nincs, a várva-

várt oceánközi csatorna kiépítésére felhasználják. Sokkal hosszabb lenne itt a csatorna, mint Panamánál, azonban bizonyosan könnyebb az építése. Érdekes, hogy ezt az eszmét a vállalkozó yankeek karolták fel. 1889-ben Monocal tanácsára, ki az egész vidéket felmérte s a csatorna építésének költségeit 90 millió dollára becsülte, New-Yorkban megalakult a „Nicaragua-Canal-Construction-Company“ s még ugyanazon évben hozzá kezdtek a munkálatokhoz. A csatorna a San Juan torkolatánál Greytown városnál kezdődik s nagyrészt a folyó mellett menne három nagy zsilippel a Nicaragua-tóig. A Csendes-Oceán felül Brito kikötőtől menne egy rövid csatorna ugyanezen tóba. Az egész csatorna 273 km. hosszú utjából e szerint csak 46 km. volna a valódi csatorna. Mélységét 9 méterre, szélességét 25 - 49 méterre tervezik, úgy hogy a legnagyobb tengeri hajók is jár hassanak rajta. A zsilipek miatt, melyeknél 45 perczig kell egy hajónak időznie, naponkint csak 32 hajó mehetne át a csatornán s így egy év alatt 12.680, de még így is elegendő jövedelem volna a befektetett 90 millió dollárral szemben, s különösen csekélynek mondható ez a kiadás a Panama-csatornába fektetett sok száz millióval szemben. A nagy művet állítólag egy évtized alatt elkészítik.

Jelenleg is élénk már e helyen a közlekedés. A vasútak hossza 153 km, a hajók forgalma évről-évre emelkedik s az összkereskedelmi forgalom 15 millió koronát meghalad, bár a gyáripár még egészen hiányzik s a kivitt árúk csaknem kivétel nélkül nyers termények, különösen banán és déli gyümölcsök. A szarvasmarha tenyésztés rohamosan emelkedik, bár nem egyes gazdák foglalkoznak vele, mint inkább kupeczek, kik több ezer főből álló csordákat tartanak. A bányászat még kezdetleges állapotban van, de szép jövőt ígér, mert a megnyitott aranybányák Contales kerületben s az ezüsbányák Segoviában igen gazdagok. Volt idő, midőn egy az Unióból eredő Walker nevű kalandor itt akart a Mississippi vidékén a rabszolgaság eltörlése által hanyatlásnak induló gyapottermésnek új hazát alkotni. A világtörténelemben ritka vakmerőséggel és kitaratással, erőszakkal tört be ide Walker háromszor egymásután, városokat ostromolt s kalandor rablótársaival királyságot akart alapítani s csak hosszas háborúk által üzetett vissza. Ez a kalandos vállalat is tanúsítja azt a nagy hírnevet, mely egykor Nicaragua névéhez csatlakozott. Újabb írók határozottan állítják, hogy a tartomány középhegysége Ameriká, melyet újabban (1874) Belt fedezett fel, volt eredete a földrész elnevezésének, mivel ezt a meredek sziklacsúcsok-

kal és szirtekkel szeszélyesen megrakott hegységet egykor kincses bányának tartották s Amerigo Vespucci, kinek hízelt, hogy neve a híres hegységéhez hasonló, nagyon terjesztette ezt az elnevezést.

Aranybánya Contalesben.

Kétségtelen, hogy a Csendes-Oczeán felé eső részt, mely az egész tartományban a legtermékenyebb és legegészségesebb és a hol valóságos kert alakú szép vidékek vannak, a spanyolok Mohamed paradicsomának hívták.

Régi virágzásából azonban ma már csak töredékek maradtak fenn s a Csendes-Oceán vidékén kívül az egész terület néptelenné lett. De ezek a töredékek jelentékenyek. Managua vidékén tömörkedő rom hever részben rejtett helyeken. Squier Momotombitó szigeten mintegy ötven óriási bazalt emberszobrot talált. Bransford Omotepából nahuatl sírokból 800 tárgyat vitt a washingtoni muzeumba. S minő élet lehetett itt hajdan. Leon helyén a spanyol hódítás idején Subtiaba város volt mintegy százezer indián lakossal, a legnagyobb hely egész Közép-Amerikában. Elpusztult minden, részben a vakbuzgó papok miatt. Feljegyezte a történelem többek közt Bobadilla missionarius nevét, ki 1524-ben egész nap égetett indián könyveket, képeket, naptárakat s más emlékeket, de a mellett egyszer 9 óra alatt nem kevesebb 29.000 embert keresztelt meg. A vad bigottság nagyon soká dult ebben az országban. Még a jelen század elején is polgárháborúig fajuló versengés volt a klerikalis Leon és a szabadelvű Granada között s nem oly régen (1852) missionariusok ünnepies isteni tisztelettel szentelték fel a tűzokádó hegyeket, hogy kiűzzék belőle az ördögöket.

Nagy és pusztító itt a tűzokádó hegyek hatalma. A legborzasztóbb pusztítások egyike, melyről a történelem megemlékezik, itt történt 1835. jan. 20-án, midőn a Coseguina vulkán 43 órán keresztül folytonosan lövöldözte pusztító láváit és hamuit, melyek kétezer kilometer távolságra is eljutottak, még a földrengést 40 km. területben mindenütt megéreztek s az óriási földalatti erő hatásaként a Negro folyó négy helyen változtatta meg irányát. Egy másik vulkánt, a Masayat, mely negyedóránként dobálta ki magából folytonosan a tüzet, a spanyolok „pokol“-nak nevezték el s indián neve is „morgóhegy“-et jelent.

Az egész ország jelenleg 10 kerületre s 3 vidékre oszlik, melyek közül épen a nyugoti kisebbek a legnépesebbek. A főváros *Managua* (20.000 l.) a hasonló nevű tó mellett csak újabb időben emelkedik, hajdan gyapot, jelenleg kávé termelése jelentékeny. Még mindig népesebb a hajdani főváros *Leon* (30.000 l.), bár néhányszor elpusztította a polgárháború s még inkább a felhőszakadások által megárasztott hegyi patakok. Széles egyenes utcáin sok a rom, de vannak nevezetes épületei, köztük a valóban izléses székesegyház és az egyetem. Egykori versenytársa *Granada* a Nicaragua tó mellett sokkal kevésbé népes, de élénkebb. Iskolái (köztük egy úgynevezett egyetem) s gyárai mozgalmas életet nyújtanak és a város érdekes

fekvése természetes talajmélyedések között jelentékenyebbnek tűn-
teti fel, mint a milyen valóban. A város környéke is igen népes s
több csinos hely van itt, köztük Nindiri és a jelentékeny Masaya,
melyeknek túlnyomólag indián lakosai gyümölcsfák között szétszort
kunyhókban, mint valami primitív villákban laknak. A köztársaság
más részeiben azonban, különösen a nagykiterjedésű mosquito part-
vidéken, hol csak mocsárok szakítják meg az áthatolhatlan őserdőt
s hol az eső az év háromnegyed részében csaknem folytonosan hull,

Indián kunyhó Masayában.

az egyes telepek alig állanak néhány kunyhóból, melyet favágók,
vagy bányászok nemritkán csak ideiglenes tartózkodásra építettek.
Az egész terület legnépesebb helye Blewfield csak 500 lakossal bír.
Itt is nőnek azonban az új telepek, melyeket tervszerűen állítanak
fel, pálmaligeteket varázsolván a mocsarak vidékére. Egyes kikötő
helyek újabban nagyon emelkednek, bár még mindig legjelentéke-
nyebb a Corinto kikötő a Csendes tenger partján, hol az évi forga-
lom 10 millió koronát meghalad. Nem egy helyen észlelhető a

haladás s nem lehetetlen, hogy a nagy csatorna kiépítése után egyes ma még alig ismert helyek nemzetközi jelentőségre fognak szert tenni.

COSTARICA.

Sok tekintetben előrehaladottabb helyzetben van nagy szomszédjánál a kis Costarica köztársaság. Nem nevének (Costarica gazdaság partot jelent) megfelelő kiváló termékenységé miatt, mert e tekintetben a többi középamerikai államokkal nem versenyezhet, de mivel népessége leginkább egyöntetű s a legműveltebb. Costaricában ugyanis alig egy pár ezer indián kivételével csaknem minden lakos európai vagy legalább európaias szokásokkal és műveltséggel bíró ladino, ki indián vérkeverékére már alig emlékezik. Sőt maguk az indiánok is az őserdőkben lakó guatusok kivételével spanyol nyelven beszélő betelepedett földművesek s részben feltűnő fehér színűek. Későn kezdett a köztársaság területén betelepedni a fehér ember s az indián még a múlt században is fegyverrel védte ősei területét, de a tartomány keskenysége miatt, mely mindenütt a tengerparthoz van közel, a tengeri rablók pusztításainak erősen kitett fekvése a fehérek uralmának rendkívül kedvezett. A népesség ma már egyöntetűbb itt, mint Közép-Amerika más részeiben, nincs oly sok ellentétből származó politikai zavar s könnyebb a haladás is. S dicséretére legyen mondvá Costarica népének, ez a haladás az utóbbi pár évtized alatt rohamos volt. 1883-ban még csak 12%-a a lakosságnak tudott írni és olvasni, jelenleg már 45 s a népességnek nyolczadrésze jár a jól felszerelt iskolákba. 1830-ban még egy nyomda sem vala, 1887-ben már 10. 1811-ben a szállított levelek száma egész éven át 600 volt, 1888-ban már 3 millió. 1817-ben még nem termeltek itt kávé, ma csak a kivitel 16 millió kilogramm. A külkereskedelmi forgalom 50—60 millió korona értéket képvisel. Az ország törvényei liberálisak, van általános választási jog, vallás szabadság, esküdtszék; a halálbüntetés eltöröltetett, a szabadság feltételei biztosítvák.

Mindezen nagy előnyök dacára Costarica is a többi közép-amerikai államokhoz hasonlóan, csak részben művelt ország, sőt nagyobb részt ismeretlen. Keskeny földszalag az egész, nagysága 4—5 közép-magyar megyéjével hasonlítható össze, de az atlánti partvidék itt is csaknem teljesen néptelen s az ország lakosságának több mint három-

negyed része a közepén levő keskeny vulkanikus fensíkra szorúl össze, sőt az ország népének csaknem negyedrésze a fővárosban, *San-Josében* és környékén él, mely város, meg a régi főváros, *Carthago*, jóformán az egyedüli nagy helyek s mellettük csak ujabban kezd virágozni egy pár kikötő város, Punta-Arenas, Limon és mások. Látszik is rajtuk a modern jelleg. Az utcák egyenesek, parkok mindenütt láthatók s magában San-Josében már 1887-ben villammal világították az utcákat. Mindezekhez járul a tropikus éghajlat gyönyörű növényzete, a mindenfelé uralkodó nagy kiterjedésű kávéültetvények, hogy a tájkép még kellemesebb legyen.

Egészben véve azonban már maga a vulkanikus fensík igen érdekes. Egymáshoz közel emelkednek fel csúcsok, némelyik igen magasra, így az Irazu 3500 m. magas s csúcsán e területen meglepőleg néha a hó is megjelenik. Több vulkán még ma is romboló, így a Poas több kárt okoz s igen gyakoriak a földrengések, különösen az esőzések után, de a legtöbb már kialudt; az egykori kráterek helyén tengerszemek vannak s a hegy oldalaiából meleg vizek s ásványos források bugyognak fel. Festőivé teszi e képet, hogy a hegyek sorozata változatos görbületekben következik egymásután s közbe-közbe folyók futkosnak a völgyekben, melyek azonban, bár hármát is „rio grande“ névvel jelöl a costaricaiak spanyol büszkesége, alig hajózhatók. A legszebb rész talán a nápolyi öbölre emlékeztető Nicoya-öböl, melyben Capri szigetéhez hasonló fekvésű kis sziget van Szent-Lukács nevére keresztelve, hova régi időktől fogva járnak a kincskeresők, hogy a tengeri rablóknak állítólag ide rejtett kincseit kikutassák.

Costarica egy időben még bevándorlók célpontja is volt, különösen midőn az Aguacate hegységben egy pár gazdag eret találtak. A bevándorlás eredménye lett, hogy jelenleg csaknem minden európai nemzetnek van itt képviselője, ezenkívül négerek, khinaiak és malájok. De az ásványgazdagságnál csakhamar sokkal jövedelmezőbbnek bizonyult a kereskedelmi növények tenyésztése s ma mindenki arra, különösen kávé és csokoládé termelésre adta fejét, oly annyira, hogy még a kenyérlisztet is máshonnan szerzik be. A kis ország is iparkodott nemzetközi csatornát létesíteni az egymáshoz hasonló nagyon közel fekvő Dulce és Chiriqui öblök között, azonban a terv csak kísérlet maradt.

Közép-Amerikáról szólva legalább néhány szóval itt kell megemlékeznünk a délamerikai Columbia köztársaságnak egyik departementjéről, mely földrajzilag még Közép-Amerikához tartozik s különben is hosszú időn keresztül Costarica követelte a maga részére. Ez a napjainkban oly híressé lett

PANAMA,

mely a Közép- és Dél-Amerikát összekötő földszalagnak legkeskenyebb részén fekszik. Elég jelentékeny terület (82.600 km², már 1870-ben 221.052 lakossal), azonban valódi jelentősége csak fekvésében van, mert különben éghajlata rendkívül egészségtelen s népe nagyon műveletlen.

Valódi hírneve tudvalevőleg az itt tervezett csatornával áll összekötésben. Ott, hol a két világtenger legközelebb jó egymáshoz, Panama városánál, a földszalag szélessége csak 55 km. és a legmagasabb pont a tenger színe felett csak 80 m. Igen természetes, hogy már régóta óhajtottak itt csatornát építeni, különösen mióta (1853) vasutat létesítettek a két part között. 1878-ban adta meg Columbia kormánya Wyse francia tengerésztisztnek az engedélyt a csatorna építésére, melynek alapján hozta létre Lesseps Ferdinánd, a szuezi csatorna világhírű építője, a Panama-társaságot. Ő maga azt hitte, hogy 12, legfeljebb 18 év alatt elkészül az egész munkával s az legfeljebb 1050 millió frankba fog kerülni. 1881-ben kezdtek a munkához s 8 év alatt 55 millió köbméter földet ástak ki, de már másfél milliódot öltek bele s mivel több pénzt a legnagyobb erőfeszítések árán sem kaphattak (ebből keletkezett 1892-ben a világhírű Panama botrány per), 1889-ben a munkálatokat megszüntették s ma már a nagy költséggel létesített felszerelések is tönkrementek, részben a tropikus buja növényzet által bevonva.

Egészen vége Panama természeti viszonyai valóságos folytatását képezik Costaricának és a többi közép-amerikai államoknak. Ugyanaz az ellentét a kis oceán partvidéke között s ugyanazon hegylánc folytatása azzal a különbséggel, hogy Chiriqui vulkánal jóformán befejeződik a tűzokádó hegyek sorozata, bár a régi kőzetek között jelentékeny mennyiségű újabb s régibb eruptívközetek jönnek elő. A hegylánc itt csaknem mindenütt erősen erdős, 600—700 m. magas, iránya többnyire észak-nyugati s a főgerincz keskeny és éles,

de egyes csucsai rendesen szélesek. A növényzet és állatvilág csaknem ugyanaz, mint Costaricában, de ezzel együtt már sokkal inkább tropikus jellegű, mint Középamerika más részében.

A nagy őserdőségek közepette az egész tartományban csak kis helyen fordulnak elő a községek sűrűbben: a panamai csatorna közelében, meg ezenkívül Veraguabán a Kordillerák és Azuero félsziget között. Az aránylag csekély számú lakosok között még jelentékeny, közel 10.000 főből álló vad indián van s ezenkívül a négerek száma (6000) is sokkal nagyobb, mint Középamerika más részeiben. Azonban a nagy többség itt is ladinokból áll, azzal a különbséggel, hogy az itteniek műveltsége még kisebb s nemzeti öntudata is csekély. A fehér ember, ha 8—10 hónapon át kiállotta a sárgalázt s tüdőbajokat, rendesen életben marad s egészséges lesz, de erélye s munkakedve hanyatlak. Földművelődéssel is kevesen foglalkoznak már e helyen s a közvetítő kereskedelem szolgálatában álló nagy többségen kívül a legtöbb az egyszerű megélhetésre gondol. A Szent-József-sziget környékén sokan foglalkoznak gyöngyhalászattal.

Néger.

A kerület székhelye *Panama* a Csendesoczeán hasonevű öblében fekszik félszigeten s mind a mellett valóságos kikötője nincs s tengerpártját is használhatlanná teszik az erős északi szelek, oly annyira, hogy a tengeri hajók a várostól délre fekvő Taboga szigetnél kötnek ki. Különben a város még most is jelentékeny (25.000 l.) mert kereskedelmi forgalma igen nagy. Épületei közül a kollegium és a székesegyház nevezetesebbek. Igen sok nagy épület, köztök a festői dömészárda most már rom, buja növényzettel borítva, míg mellettük új utcák keletkeztek nagy fogadókkal és üzletekkel. A régi spanyo-

lok „Sepultura de Vivos“ (Élők sirja) névvel illették e helyet s valóban 1521-től fogva, midőn alapították, csak tengődő életet élt, míg Kalifornia virágzása fel nem élénkítette. A tervezett csatorna másik végén fekvő *Colon* vagy *Aspinwall*, melynek levegője még egészség-telenebb, ennyire sem emelkedett s lakosainak száma alig kétezer. Valamivel népesebb *Nata* vagy *Santjago de los Caballeros*, mely város arról nevezetes, hogy 1510-ben alapították a spanyolok, tehát egyik legrégebb város Amerikában. Nevezetes hely még *Puertobello*, híres kikötő város óriási nagy vásárokkal, de szintén igen egészség-telen vidéken. A többi helyek még kevésbé jelentékenyek s hasonlókép bátran mellőzhetjük a kisebb-nagyobb folyók és hegyek neveinek felsorolásait is. Panama és egész Közép-Amerika még csak ébredőben vannak, nagyobb részének jelentősége nagyon is helyhezkött.

Indián falu.

Szent Tamás szigete.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

NYUGAT-INDIA.

Benko Jerolim: Reise S. M. Schiffes „Zrinyi“ über Malta, Teneriffa nach West-Indien in den Jahren 1885 und 1886. Pola, 1887. Fortunat *Danté*: Nouvelle géographie de l'île de Haiti. Port-au-Prince 1888. St. *John*: Haiti or the black republic London 1884. *Abad*: La Republica Dominicana. Santo Domingo 1889. *Musson S. P.* és *T. L. Roxburgh*: The handbook of Jamaica for 1891—92. London Stanford 1891. *Tippenhauer*: Die Insel Haiti. Leipzig, Brockhaus 1892. *Monet H.*: La Martinique. Paris Savine 1892. *Ford Izsák*: Tropical America London Stanford 1893.

KÖZÉP-AMERIKA szigetvilága, melynek különböző elnevezései között még legáltalánosabb Nyugat-India, annak emlékére, hogy Kolumbus itt tulajdonkép Kelet-Indiát hitte elértnek, három nagy csoportra oszlik: a Bahama szigetcsoport, továbbá a Nagy-Antillák és Kis-Antillák. Maga a Bahama csoport több száz szigetből áll és a Kis-Antillák száma is valósággal legio, úgy, hogy a Nagy-Antillák négy legnagyobb tagja (Kuba, Haiti, Jamaica és Portorico) nagyon kiemelkedik közöttük s a többiek közül egyes csoportoknak ismét külön elnevezéseik vannak, melyek között legismeretesebb a Kis-Antillák nagyobb részének tengerészeti csoportosítása szél mentében és szél ellenében fekvő szigetekre (Leeward és Windward szigetek). A szigetek legnagyobb része angol birtok, ezenkívül a spanyolok, francziák, hollandok valamint dánok birtokában vannak egyesek, egy pár apróbb Venezuela délamerikai köztársasághoz tar-

tozik. Önálló csak Haiti szigete, két köztársasággal, melyek egyike néger.

Közel öt millió km^2 területen fekszik e sziget-világ, körülbelül oly nagy területen, mint Európa Oroszország nélkül s így igen természetes, hogy az egyes sziget-csoportok magában a tengerben is bizonyos osztályozást létesítettek. A Bahama sziget-csoport a szél ellenében fekvő szigetekkel egy hosszú kerekded gát oszlop-fejeinek felel meg, mely gát a többi szigeteket az Atlánti oceántól elzárva, itt Közép-Amerikában is csaknem teljes Földközi tengert alkot s ebben a tengerben ismét a hatalmas Kuba sziget, mely Florida alatt elhúzódva, csaknem a Yucatani félszigetig nyúlik, két óriási öblöt alakít meg: egyik, a felső szabályosabb rész, a mexikói öböl, a másik a Karibi vagy Antilla tenger. Az előbbeni másfél, az utóbbi csaknem két millió km^2 kiterjedésű. Mellettük vannak még a sokkal kisebb bahamai és Cayman tengerek. De még e tengereken kívül messze kinn az oceánon is van egy kis sziget-csoport, az angol hatóság alatt álló Bermudák, melyeket már nem is szoktak Nyugat-Indiához számítani. Egészben véve a szigetek területe e nagy tengeren csak 245.399 km^2 , azaz kisebb, mint Magyarország területe.

Nem valószínű, hogy ez a sziget-csoport helyén valaha egységes szárazföld lett volna. Alkatrészeik nagyon eltérők egymástól. A Nagy-Antillák jegeczes képződmények, Bahama szigetét korallok építették fel. Venezuela partjain újabb mészkő alakulatu szigeteket találunk, a Kis-Antillák nagyobb része vulkáni eredetű s Trinidad ősi sziklákat mutat. De nem egyenlő a tenger talaja sem. A bahamai szigetek alacsony zátonyból emelkedtek ki, a mexikói öböl is sokkal sekélyesebb, mint a karibi tenger, mely utóbbinak egyes pontjai ismét nagyon különböznek. Kuba délkeleti partjain 5800, Grand Cayman szigettől délre (Barlett mélyedés) 6269 m. mély a tenger, más helyeken azonban ismét alacsony, úgy, hogy itt a tenger mélyének térképe érdekes hegy és völgy vidéket tüntetne fel. Nevezetes, hogy Portoricótól északra van az Atlanti oceán eddig ismert legmélyebb (8341 m.) pontja.

Legnagyobb nevezetessége ennek a szigetvilágnak földünk egyik legnagyobb csodája, melyet *Golfáram* (Gulfstream) név alatt ismernek, az a páratlan nagy folyó, mely hideg vizrétegek között örökké langyos marad, mely kijutva a nagy oceánba, több százezer km^2 területet áztat, de sohasem apad, sohasem árad, pedig hullámai másodpercenként 30—45 millió köbméter vizet szállítanak, két ezer-

szer annyit, mint az óriási Mississippi, melynek víztömege a Golfáraménak csak 300.000-ed része, valódi parányiság. A földgömbnek ezen legnagyobb folyója, mely a világkereskedelemre nézve elsőrangú fontossága s Európa északi részének életadója, rendszeren hat hónap alatt körutat tesz a karaihi tengerben és a mexikói öbölben s azután visszaveti Alabama partjaira a Mississippinek mocskos vizét, mely az ő sötét kék hullámainak hosszában huzódik tova s Kuba északi part-

Nyugatindia termékei.

szélei s Florida déli csúcsa között 59 kilométer széles s 370 méter közepes mélységű torkolaton az oceánba szakad. Valóságos torkolat ez. Az egyik oldalon elmosza a partot, a másikon áradványokat rak le s nagyon valószínű, hogy a Bahama szigetek és a szomszéd szirtzátonyok (keys), melyek tőle északon hosszú rendekben sorakoznak, oly tengeralatti padok zsámolyán nyugszanak, melyet részben a nagy áramlat feltöltései alkottak.

A Golfáramot igen gyakran nevezik viharok apjának vagy fergetegek királyának is, mert útja, mely a forróövi meleget az északi mérsékelt vidékekre hordja, igen gyakran országútul szolgál az orkánoknak is, mintha a légköri oczeán és a vizek oczeánjának mozgalmai karöltve haladnának. Tény, hogy maga az orkán szó karibi eredetű (hurakan vagy huiranvucan) s Európa népei, kik eddig csak a bora és mistral pusztításait ismerték, borzadva szemlélték az itt dúló viharokat, mely házakat és fákat elrepít, sziklákat hány a mezőkre s egész vidékeket tesz tönkre. Különösen gyakoriak a nagy viharok augusztus hónapban, legtöbbszörre zápor és jégverés kíséretében. Az ily fergetegek a tengert is forrongásba hozzák s ekkor keletkeznek a vihártölcsérek (tornadok), midőn a tenger, mint valami forrongó katlan, emelkedik és süllyed, a felkorbácsolt hullámok sokszorosan keresztezik egymást s csodálandó magasságig toronyszerű hullámhegyek keletkeznek a hajósok veszedelmére. Volt eset (1876), midőn az orkán pusztításainak borzalmát látva a harcza készült francziák és angolok megtörötten barátokká lettek s hogy még egy csodálatos eseményt jegyezzünk fel, Guadeloupe szigetére 1685-ben ily vihar vitte el a pelikán madarat, mely ott meghonosult.

Állatvilág tekintetében különben nagyon meglátszik a nyugat-indiai sziget-csoport szétagoltsága. Csaknem minden egyes szigetnek meg van saját külön állatja, olykor még a könnyen közlekedő madarak közül is, annyival különbözék a hüllők és puhányok, melyeknek itt van egyik főhazájuk. Majmok, kajmánok, kigyók, teknőczők, kajdácsok, deliczák, vízi tyúkok, moszkítok, skorpiók s más csúszómászó állatok óriási mennyiségben fordulnak elő. Egészben véve azonban a Nagy-Antillák Mexikó s a Kis-Antillák Dél-Amerika faunájához közelednek. Ugyanez áll a növényzetre vonatkozólag, bár kétségtelen, hogy a sziget-világ rendkívüli termékenységének kiaknázása óta nagyon megváltozott itt minden s a tropikus gyümölcsök, pálmák és más helyi bokrok mellett mindenütt előtérbe lépnek a kereskedelmi növények: a dohány, czukornád, kávé, gyapot, kakao, vanília, szegfűszeg, festőcsüzleng, sassaparilla, gyömbér, ananász, rizs s annyi más. Ültetvények és kereskedelmi telepek váltják fel egymást csaknem mindenütt a szigetekeken, a kikötő helyeken összezsúfolt lakásokon kívül a tanyák az uralkodó tájkép alkotók, mert egész Nyugat-India jóformán gyarmatárukat tenyészt.

Ez a sajátságossága magyarázza meg különös társadalmi és népesedési viszonyait. Mint említettük, az eredeti indián lakosság

Czukornád-ültetvény az Antillákon.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

METROXYLON. ÉS LIVISTONA PÁLMÁK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

csaknem teljesen megszűnt, de helyükbe nem dologkerülő félvérűek, hanem rabszolgák jöttek. Az unio gyapottermő déli államaihoz hasonlóan itt is rendkívül megsaporodott a a négerek száma, kiket az ültetvényeken nélkülözni nem lehetett már csak a subtropikus éghajlat nagy forrósága miatt sem. A kereskedők és a nagy latifundiumok tulajdonosai természetesen sokáig ragaszkodtak a rabszolga-fenntartásához.

1790-től egész 1886-ig folyvást új-új kísérletek történtek a felszabadítás meggátlására s midőn a jövő már előre látható volt, megkezdődött a khinai kulik behozatala. Még jelenleg is fennálló modern rabszolgaság ez, 3—10 évre ügynökök által ravaszul kibérelt munkaerők lenyűgzése. S mintha a szabadság diadala megelégednék a jogi külső alakításokkal, Nyugat-Indiában a régi állapotok

Kolumbus.

még mindig sértetlenül megmaradtak. Megmaradt (a hideg Kanadán kívül egész Amerikában egyedül) az idegenek uralma is. A forrongó Közép-Amerika tözsomszédságában itt még valóságos gyarmatok vannak, mert a rabszolgatartó földbirtokos konzervatív mindenütt. S a régi viszonyoknak megfelelően barbár tudatlanság és polgáriasan betyári szenvedélyek, nyomor és fényűzés váltakoznak egymás mellett.

Minő más élet volt itt egykor, midőn Kolumbus e szigetekre jutott! Tulzott lehet s bizonyosan némi részben elfogult az ő és az első európaiak ítélete az itt lakó indiánok ártatlanságáról és békeszeretetről, mindenesetre más volt azonban a környezet az őserdőkkel s a világtól elzárt helyzet. Kolumbus itt kötött ki először s egész felfedezői útja jóformán erre a szigetszoportra szorítkozik, 1492. okt. 12-én jutott el először a Bahama szigetszoportnak egyik kis Watling nevű földjére, melyet a bennszülöttek Guanahaninak hívtak s ő San Salvadornak keresztelt el. Néhány nap múlva eljutott Haiti szigetére, melyet ő Hispaniolának nevezett el s következő útazásaiban egyenként meglátogatta a többi szigeteket. Látta a szárazföldet is az Orinoko torkolatánál és Hondurasnál, de sejtelve sem volt haláláig, hogy új földrészt fedezett fel. Utánna csaknem 300 éven át a spanyolok uralmának túlsulya daczára zürzavaros volt a szigetszoport története s csak a jelen század első felében jöttek létre a mai állapotok, melyek szerint e csoport túlnyomólag európai gyarmatvilág maradt, bár Amerika más részei már régen levetették az idegen jármat. Hajdan, míg az Unio hatalmassá nem lett és a gőz ereje nem szabadította fel a hajókat attól, hogy a Golfáram kényelmesebb eszközét használják, élénkebb is volt a gyarmatok összekötése Európával, ma e tekintetben hanyatlottak, de nemzetgazdasági fontosságuk előidézte azt, hogy sűrű népességűek, átlag 3—4-szer sűrűbbek, mint Mexikó vagy Közép-Amerika.

Áttérve most már az egyes szigetek ismertetésére mindenekeelőtt a négy nagy szigetet,* az úgynevezett **Nagy Antillákat** fogjuk ismertetni, melyek között vannak a régi spanyol birodalomnak egyedüli amerikai romjai, Kuba és Portorico, míg Jamaika angol kézben van s Haiti szigetén két önálló köztársaság keletkezett, az egyedüliek a szigetszoporton.

* Név	km ²	Népesség
Kuba	118.833	1.600.000
Haiti	77.253	1.377.000
Jamaika	10.359	639.491
Portorico	9.314	806.768

KUBA.

Az „Antillák gyöngye“, a mint Kubát különösen dús növényzetéről elnevezték, madárn nyelv alakban 1300 km. hosszúságban kanyarog Yucatan félszigettől Haiti felé. Hegyláncz borítja egész hosszában, nyugat felé dombok alakjában, de keletre egy pár magas hegye is van, köztök a 2375 m. magas Sierra de Tarquino. Hajdan minde-

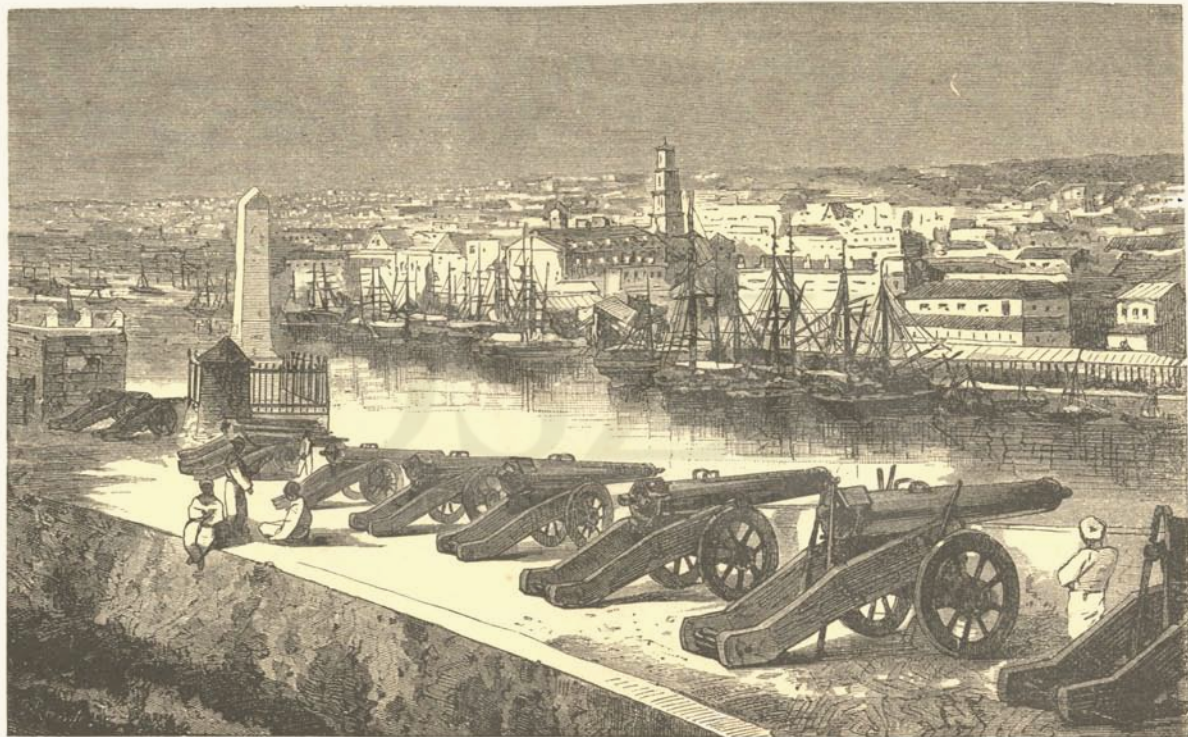
Kert Kuba szigetén.

nütt őserdők voltak itt, ma már főkép csak a délnyugoti hegységekben, hol óriási nagyságu mahagoni és ébenfák s áttörhetlen bozótok találhatók. Ily helyeken a vidék változatos szépsége párosulva a tropikus növényzettel valóban elragadó. A ragyogóan tiszta égboltozat alatt szebbeknek látszanak a hullámzó völgyek, a gazdag vizű patakok és a hatalmas pálmák. Ez utóbbiak nagyszámmal fordulnak elő, 30 különféle fajtát számoltak meg, valamint növényzete is igen

változatos (több mint 4000 faj virág) s illatozása balzsamos. A földi paradicsom kellemeihez tartozik az is, hogy ragadozó emlősök nincsenek itt, még a skorpiók és kígyók mérgé is enyhe s hogy a forróság aránylag rövid ideig tart, míg valóságos tél ismeretlen, hó és jég sohasem látható. Itt-ott a mocsáros tengerparton a forró esős időszakban a sárgaláz uralkodik, de a sziget nagyobb részében ismeretlen baj ez s a tropikus légkört az európai is megszokja, bár munkakedve határozottan lohad.

Csakhamar felfedezése után 1511-ben elfoglalták a spanyolok Kubát, melynek Kolumbus és fia Juana és Ferdinandina nevet akartak adni. Hadjáratuk a bennszülött harcziás karibikkal szemben kegyetlen volt. Hatuci kazika, kiről az az emlékezetes mondás maradt fenn, hogy csak azért nem keresztelkedik meg, hogy holta után ne jusson egy égbe a spanyolokkal, vitézen védte övét, de eredménytelenül. 1554-ben már csak 60 család indián volt, holott a felfedeztetéskor 30 nagy törzs élt itt. Sok időn át a spanyolok sem szaporodtak. Zűrzavaros életviszonyok s tengeri rablók gátolták Kuba felvirágzását. De megmaradt spanyolnak; csak 1762-ben 10 hónapon át uralkodtak itt az angolok. Ez a rövid uralom döntött a sziget jövője felett az által, hogy az angolok Havana fővárost szabad kikötőnek kiáltották ki s a kubai kereskedelemnek más szomszéd szigetekkel szemben szokatlan nagy lendületet adtak. Az erősödő gyarmat mindamellett hive maradt Spanyolországnak, még a napoleoni korszakban is (innen „örökhű“ mellékeve), de a forrongó s elszakadni törekvő elemek aknamunkája sohasem szűnt meg, mert sokan pártolják az Unio területéről is, hol már egykor 30 millió dollárért megakarták venni a szép szigetet.

A kubai társadalmi forrongásnak nemcsak politikai oka van. A spanyolok és más fehérek igen éles ellentétben vannak a bennszülött kreolokkal és ladinokkal, a kereskedelem hullámvásáinak megfelelően nőttön-nő a proletár elem s már is jelentékeny a szerencsétlen khinai kulik száma (50.000-nél több), kiket fehér rabszolgák gyanánt szállítanak ide a régi rabszolgakereskedőkre emlékeztető hajósok oly nyomorult és embertelen módon, hogy 10–15 % már útközben elhal. Nyílt ellentétben áll az uralkodó elemmel a félmillió néger is, kiket csak 1880-ban szabadítottak fel a rabszolgaságból vérengző s púszító forradalmak után. Másik lényeges baj a sok latifundium, melyet lehet okozni főképp azért, hogy a rendkívül jó termőföldből még 20 millió hold erdő s ugyanannyi a teljesen műveletlen föld. A

Havanna.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

főváros közvetlen környékén egy ötöde van a lakosságnak, sok hely elhagyatott.

A termőföld legnagyobb részét ültetvények borítják, különösen a nyugati részen, mely minden tekintetben előbbre haladt. Dohány, kávé és különösen cukornád ültetvények vannak mindenütt. Öt milliárd korona értékűt termelnek ebből évenként. Különösen a cukornád, melyet „a sziget királyá”-nak nevez a nép, messze elterjedt mindenütt, a paraszt egy pár hold földjét is ezzel ülteti be; ma már ez is gyárba küldi árúját feldolgozni, nagyobb telepeken külön keskenyágányú vasútak vannak a szállításra. Nagyon jelentékeny a dohánytermelés is, különösen a sziget lapos nyugati csúcsa, Vuelta Abajo, állítólag a földgömb legjobb szivarát termi. A városi lakosok az itt s Délamerikában hihetetlen mennyiségben fogyasztott szivarkák készítésével házi iparszerűleg is foglalkoznak. Ezeken a jelentékeny kereskedelmi

Kínai kulik.

növényeken kívül az angolok újabban henequen és más rostos növénytenyésztést is meghonosították, emelkedőben van továbbá a baromtenyésztés is igen helyesen, mert a cukornád árának ingadozása már nagyon sok nyomort okozott.

A sziget fővárosa *Havana* avagy teljes néven San Christobal de la Habana, nemcsak azért, mert 200.000 lelket számlál, de mert a világforgalom egyik legnevezetesebb központja, különös figyelmet

érdemel. Gyönyörű szép háromöblű kikötőjéből tekintve, valódi nagy várost látunk magunk előtt, elől jelentékeny erődök a sziklákon falvakkal körve, azután a nagy kiterjedésű háztenger felett karcsú harangtoronyok, óriási pálmák és számtalan árboczok erdeje, köztök a kertek zöld lombjai, a házak veres cserepei oly képet nyújtanak, melynek messze földön alig van párja. Közelebbről tekintve azonban csal a kép, mert a város utczáinak nagyobb része szűk, a házak alacsonyok s az egész rendkívül piszkos és a szárított hústól (tafaja) bűzös. Este azonban fényes világítás mellett ismét vonzóvá lesz a kép, különösen a széles és tropikus növényekkel díszített sétatérteken (alamedas), hol késő éjjelig hemzseg a dologtalan nép olykor csak a fényes kirakatokat és egymást bámulva. Különben van a városban egy pár szép épület is, minők a vámpalota, a kormányzó s számos nagy úr lakóhelye, a posta palota, az egyetem, az óriási Tacon színház, a nagy bikaviadali arena és számos templom, melyek közt legnevezetesebb az 1724-ben épült székesegyház, a hol látható Kolumbus egyszerű sírboltja is, kinek hamvait 1796-ban hozták ide San Domingóból. A fővárosból indul ki egész sereg vasút s kikötőjéből 10 gőzhajótársaság közvetíti a forgalmat a világ minden részébe. Megemlítjük ez alkalommal, hogy 1846-ban egy rettenetes orkán, mely szerencsére csak 34 km. távolságra terjedt ki Havannában 2000 házat tett tönkre, ötezret nagyon megrongált s 235 hajót súlyosított el.

Kevésbé nevezetesek a sziget többi városai, bár számos jelentékeny van közöttök, első sorban a régi főváros *Santjago de Cuba* (71.300 l.), melyet még 1514-ben alapítottak, tehát Amerika legrégebb városai közé tartozik. Kikötője kitűnő s a város is szép, de igen egészségtelen s ezért vagyonosabb lakói júliustól októberig csaknem kizárólag a környező dombokon laknak. Még népesebb (87.760 l.) *Matanzas*, mely újabban kikötőjének felszerelése után hatalmasan emelkedik. Az egykor szintén fővárosi jelleggel bírt régi város *Baracon* ma már egészen jelentéktelen, de környéke szép s az innen Santjago felé vezető vasút tájképei gyönyörűek.

Kuba szigete mellett több kisebb-nagyobb sziget terül el, legjelentékenyebb (2110 km²) az *Isla de Pinos* (fenyősziget), melynek egy része sajtószerű képet ad a mocsár és szárazföld közti átmeneti állapotról.

Az egész Kuba szigetet előbb 4, ma 2 nagy kerületre osztják 6 tartománynyal s 134 megyével. A főhatalmat a kormányzó a cortes-sel

osztja meg. A hadsereg 19.000 emberből áll s egy kis hajóhadból. Az államadósság körülbelül egy milliárd korona, a kiadásokat (128 millió) felerészben a vámbevételek fedezik. Az iskola 6—9 évre kötelező, azonban még a fehérek között is igen sok az illiteratus ember. Megemlítjük végül, hogy a népesség a jelen században meghatszorosodott s Kubában vannak jelenleg a legszebb kreol nők.

HAITI.

A Nagy Antilláknak, nagyságot tekintve, második szigete, mint említettük, különösen arról nevezetes, hogy önálló néger állam van rajta, mely államnak lakosai is csaknem teljesen afrikai eredetűek.

Haiti szigete felfedezése óta 1630-ig spanyol gyarmat volt. Kolumbus, ki a földet, mivel az első nagyobb terület volt, melyet látott, Hispaniolának (Espagnola) azaz Kispanyolországnak nevezte el, maga alapított itt telepet, egyuttal azonban az ő emberei voltak az elsők, kik az itt lakó indiánok öldösését megkezdték. Egy milliónál több indián lakott itt akkor öt külön fejedelem alatt, néhány évtized múlva már csak egy pár család maradt fenn, kiket Boye faluban mesterségesen dédelgettek egy fizetett főnökkel, ki „Haiti sziget kazikája“ nevét viselte. A fehér ember azonban alkalmatlan lévén a mezei munkára 1505 óta négereket szállítottak ide s csakhamar szabadalmazott társaság kötelezte magát évenként 4000 rab-szolga szállítására. Még ekkor sem lettek kedvezők a viszonyok. A tengeri rablók folytonosan pusztítottak s egy szomszéd kis szigeten, Tortueban, a fibustierek főtanyájukat verték. Ezek foglalták el 1630-ban a szigetet is, felhasználván a spanyolok és francziák háboruszkodását s tőlük szállott át az 1697-ben Franciaországra. A lakosság, köztük a négerek is, teljesen francziákká lettek s a nagy francia forradalom napjaiban (1793. jun. 21—23) a fellázadt négerek minden fehért kiirtottak. A francia köztársaság elismerte a négerek önállóságát s vezérök Toussaint-Louverture tábornoki rangot nyert. De a négerek nem voltak többé hű alattvalók s felhasználva az anyaország zavarát önállóvá tették magukat. Császárok és elnökök váltották fel egymást, 1844-ben a szigetnek nagyobb része San Domingó néven önálló köztársasággá alakult s az is maradt, tulnyomólag spanyol színezettel, míg a négerek a francia jelleget tartották meg. A két köztársaság közül Haiti néger köztársaság nyugoton a kisebb, de

népesebb (28.676 km² 960.000 lakossal), San Domingó 48.577 km²-nyi területén ellenben egy fél millió ember sincs.

A néger köztársaság lakosai csaknem kizárólag négerek, bár a közöttük élő fehérek között nem egy emelkedik előkelő állásra. Így a papok csaknem általában francziák és angolok s nem oly régen egy Jung A. nevű magyar bankár volt itt pénzügyminiszter. Az önállóság érzete nagy a négernél, így idegenek nem szerezhetnek földbirtokot, de természetes józan esze megbecsüli másokban az értelmet. Feltűnő nagy számmal mennek innen egyes néger ifjak külföldi felsőbb tanintézetekbe, különösen Francziaországba, bár helyi iskoláik között is van néhány előkelő. Egészben véve azonban Haiti köztársasága, épen úgy mint az afrikai Libéria, csak azt tanusítja, hogy a néger faj még nem érett meg a politikai önállóságra. Parlamentjükben, lapjaikban s társadalmi életükben mindennapi a zűrzavar és pártoskodás, iparuk alig van, egykori kitűnő országutjaikat annyira elhanyagolták, hogy most már öszvéren is alig járhatók. Mindenek felett nagy baj, hogy a köznép lehetőleg kerüli a munkát s nagyon babonás. A hivatalos katolikus vagy wesleyi egyházak mellett nagyon elterjedtek a varázslók és boszorkányok rejtett isteni tiszteltei, ujabban különösen gyarapodik a „vaudoux“ nevű pogány vallás, melynek egyes exaltált hívői emberáldozattól sem riadnak vissza. Jellemző azonban, hogy a pogány templomokban a nagyhatalmu kigyóistenség mellett szűz Mária s más szentek képei is láthatók. A nép műveletlenségének megfelelően a közigazgatásban is sok a baj, a megbízhatlanság, a megvesztegetések. Az utóbbi időkben azonban a helyzet javult, különösen anyagilag s a közművelődést illetőleg. Van nyomdájuk, hirlapjaik, 1876 óta egyetemük is, postaközlekedésük jó, de vasutjuk még nincs.

A néger restség és közönyösség hatása mindenféle változatokban mutatkozik az ország minden részében. A szabadságharcz előtt fennállott 3000 ültetvény közül ma alig száz van rendes kezelés alatt, nagyon kevesen termelnek még czukornádból is többet, mint a mennyi a nélkülözhetlennek tartott rum előállítására szükséges, a hajdani csatornahálózat egészen elpusztult, nagyszerű romok közelében piszkos deszkakunyhók szolgálnak lakásul, a réteken, szántóföldeken és ültetvényeken elhatalmasodott a tüskés bayaond-bozót s csak dohányytelepek vannak nagyok, mivel ezeknek kezelése itt alig kerül valami fáradságba.

Ily általános képet nyerünk közlelről tekintve a fővárosról, *Port-au-Prince*-ről, melyet újabban hivatalosan *Port-de-Republique*

névre kereszteltek. Távolról a kellemes erdőkoszorúzza hegyek alján dombon fekvő város hatalmas erődnék látszik, benn olyan, mintha a vandálok földén volnánk. Már a tengerparton, azután meg az egyes utcákban hatalmas romokat találunk rajtuk nőző fákkal s olykor a falba épített deszka- vagy pálmalomb-kunyhókkal. Az utcák nagyrésze kövezett, de piszkos s kocsival nem járható. Mocsarak vannak mindenütt s ezeken egy-egy ledöntött fatörzs a hid. Középületei közt legnagyobb a senatus, de az is izléstelen s a székesegyház, mely igen alacsony. Mindamellet ez a város nemcsak székhely, de kétség-

Lakosok Haiti szigetén.

kivül a legelső község az országban. Lakosainak száma 61.000 s szép kikötőjében több száz hajó fordul meg évente. A régi fővárosban *Cap Haiti* (régebben *Cap Français*), mely pedig a legnépesebb északi parton van, már csak 18,000 lakost számláltak, holott a múlt században ezt tartották Nyugat-India legszebb városának s fényűzéséről „Kis Páris”-nak is nevezték. Ma már a többi vidéki városok között is akad népesebb. De ezek sem érdemelnek külön említést. Figyelemreméltóbbak az új néger fejedelmek által épített paloták romjai, köztök Henrik fellegvára, Millot mellett egy 812 m. magas

sziklán, mely arról nevezetes, hogy sziklába vésett gyalogúsvényen vitték fel ide óriási költséggel az építő-anyagot és az ágyúkat s másként most sem közelíthető meg. Ez a rom még meglehetősen ép, de a közelében levő s ugyanazon néger császár által épített Sansouci nevű kéjlak, mely rendkívül pompás volt, ma már teljesen elpusztult.

Némileg kellemesebb hatása van a Haiti keleti részén fekvő másik köztársaságnak *Domingo*-nak (*Republica Dominicana*), melynek lakosai túlnyomólag mulattok. Eredeti bennszülött lakossága ennek is műveletlen és renyhe, de újabb időben nagyon sok fehér ember vándorolt ide a szomszéd szigetekről és az Unióból s ezek jelentékeny mozgalmat teremtettek. Különösen az Egyesült-Államok polgárai bányákat nyitottak, ültetvényeket létesítettek s vasutat építettek. Mindamellett jelenleg oly gyér a köztársaság népessége (9 lélek egy km²-re) s oly szerény igényű a bennszülött mulatt, hogy a változás csak igen kis körben mutatkozik s a nép nagy tömege ősei szokásainak megfelelő konzervatív életet él a hajdani fényében hanyatlott városokban, melyek körül olykor napi járókra terjedő területek kopárok és elhagyatottak.

San Domingo fővárosnak, melyet Kolumbus Bertalan 1496-ban alapított s így Amerika legrégibb városa, ma mintegy 20.000 lakosa van. Hajdan ez a hely volt az új világ fővárosa s legnevezetesebb épületei virágkorából, a XVI. századból származnak, közülök az 1514—1540 közt épült pompás gót székesegyház, melyben nyugodtak 1794-ig Kolumbus hamvai. Szép még az egykori kormányzói palota, jezsuita kollegium és fegyvergyár is. A város az Ozama folyó torkolata mellett fekszik, hol a tenger tiz mértföldnyire benyúló öblöt alkot, kikötője azonban nem valami kedvező s újabban *Puerto Plata* és *Sanchez* versenyeznek vele külkereskedelmi forgalom tekintetében. A többi városok főkép történeti szempontból nevezeteseek, mivel a régi időkben nem egy virágzó hely volt itt, melyet később polgárháborúk avagy földrengések elpusztítottak, ma is híres még *Higuey* nagy búcsújáró hely s *Santjago*, Amerika legrégibb városának egyike, melyről lakói azt hiszik, hogy a földgömb legegészségesebb helye.

Valóban csakis a természetellenes történeti viszonyok okozták, hogy Haiti szigete ma annyira lehanyatlott. Alig van Középamerikának a természettől oly annyira megáldott országai között gazdagabb mint ez. Forró, de szerfelett nedves éghajlata alatt nemcsak a tropikus és subtropikus, de a legtöbb mérsékelt övi növény is kitünően tenyészik. Felületét három csaknem páratlanul szabályos hegyláncz

négy természetes részre osztja, hol a síkságok a hegyekkel rendszeresen váltakoznak; a síkságokon cukornád, kakao és gyapot terem, a hegyeken kávé, alma, baraczk, fenyők és pálmák egymás mellett. Különösen sok becses fája van s bányakincsei rendkívüliek. Nagy előnye a szigetnek rendkívüli parttagozata, mely körülbelül 3000 km. parthosszat alkot, oly óriási vonalat. minő Izlandtól Labradorig. Még a fehér ember is aránylag könnyen megél itt, a sárga láz ritkább, mint a szomszéd szigeteken, bár a déli órákban szabadban dolgozni lehe-

Öböl Haiti szigetén.

tetlen. Maga Kolumbus, az aranygazdagságáról híres Cibao hegyről letekintve a gyönyörű vidékre „Vega real”-nak (királyi rónának) nevezte a sziget egyik nagy völgyét s e neve meg van ma s megérdemli azt.

JAMAICA.

A nagyságra nézve harmadik Antilla-sziget, az angolok gyarmata. 1655-ben hódította el a spanyoloktól Penn admirál, kit Cromwell Haiti elfoglalására küldött ki, pár év alatt valódi barbársággal

ülték el innen az eredeti birtokos spanyolokat, miként azok már jóval előbb kipusztították a több mint százezer itt lakó békés indiánt. Nem távoztak el azonban a spanyolokkal az itt is elszaporodott négerek, ellenkezőleg többször fegyvert fogtak az angolokkal szemben (Marunforradalmak). Különben maguk az angolok tömegesen szállították ide a négereket. 1680—1780 között az angolok által Afrikából hozott két milliónyi rabszolga közül 610.000 Jamaikába került. 1808-ban már megtiltották a rabszolgák behozatalát s hivatalosan 1838 óta szabad itt a néger, mindamellett most is óriási túlsúlyban vannak, több mint félmillió, a lakoságnak $\frac{5}{6}$ -a. A szabaddá lett néger itt is munkakerülő és babonás, ősi szokásai közül titokban még a polygamia is megőrizte. A felszabadulás után az első években az ültetvények parlagon heverték s a khinai kulik behozatala sem tudta azokat újból felvirágoztatni. A 60-as években uralkodott nagy szárazságok s az Egyesült-Államok polgárháborúja szintén nehezítették a helyzetet, melyhez járult még, hogy a csekély számú fehérek között az erkölcstelen élet és politikai jellemtelenség gyökeret vertek. Anglia kormánya ez okokból Jamaikára megszüntette a szabad alkotmányt, a szigetet koronabirtokká nyilvánították s csak 1884 óta adtak számára autonóm jogokat. Azóta emelkedőben vannak itt az anyagi és társadalmi viszonyok, de még mindig primitívebb jellegűek, mint más angol gyarmatokban.

Pedig ez a sziget is nagyon megáldott a természettől. Partjain nem kevesebb mint 16 biztos kikötő és 30 öböl van, egyik folyója, a Black river, 50 kmnyire hajózható, hegyeiben sok értékes fa és ásvány van, különösen nagymennyiségű ólom s talaján nagyon jól tenyésznek a kereskedelmi növények. Czukor, rum, kávé és egy pár gyümölcs nagy mennyiségben kerül ki innen most is külföldre, de feltűnő, hogy egész sereg oly tárgyat kell máshonnan hozni, köztök dohányt, halat, rizst, lisztet, melyeket otthon is szerezhethének be vagy termelhetnének. S még feltűnőbb, hogy bár a népesség egészen sűrű (58 lélek egy km²-re), a földet igen sok helyen nem művelik s a néger kunyhók körül csak oly primitív ültetvények vannak, melyekből az áldott természet az embert, csaknem munka nélkül képes eltartani. Sok gondot fordít azonban az új parlament az iskolákra és közlekedési eszközökre s e mellett divatosá lett újabban Jamaika a turisták előtt. A nyugatindiai élő természet pompájához itt hatalmas szép hegyvidék járul, a kék hegység, melynek legmagasabb csúcsa, Coldridge (2262 m.) zürzavaros és épen ezért festőileg

vonzó hegyvidék központja, hol a ma már kialudt, de földrengésekre emlékeztető vulkánok is emelkednek.

A kis ország jelenleg a partjain levő apró szigetekkel együtt három kerületre oszlik, melyek mindegyikében több virágzó kis város van. Az egykori főváros *Port Royal*, régebben egymásután háromszor pusztult el, 1692-ben földrengés, 1703-ban tűz és 1722-ben óriási orkán dühöngött itt. Ezért a hatóság a fővárost a nem messze eső *Kingston*-ba tette (40.000 l.), mely valódi európai jellegű csinos város lett igen sok kerttel. *Port Royal* is emelkedett ujabban, mint az angol közép-amerikai hadi tengerészet székhelye. Ma a két város egy pár közbeeső községgel együtt csaknem összenőtt s távolról hatalmas helynek látszik, melynek szépségét a háttérben meredeken felemelkedő magas csúcsok igen emelik.

A többi városokról felesleges külön megemlékeznünk. Legrégibb közöttük a Kolumbus Diego által alapított *Santjago de Vega*, ma *Spanishtown*, hol még egy ősrégi templom is van. Itt és a többi kisebb városokban a néger elem a tulnyomó s feltűnő, hogy csaknem mindenütt sokkal több nő lakik. A parti szigetek közt legjelentékenyebb a *Cayman szigetcsoport*, melynek mintegy 4000 lakosa csaknem kizárólag halászból, madár- és teknősbéka-fogásból él. Gyakoriak itt és a főszigeten a vándorló tengeri rákok (*Cancer ruricola*), melyek néha millió számra árasztják el a vidéket.

Országos Széchényi Könyvtár

PORTORICO.

A legkisebb a Nagy-Antillák között *Portorico* vagy teljes nevén *San Juan Baptista de Puerto Rico*. Körülbelül oly nagy, mint valamelyik nagy magyar megye, de sokkal sűrűbb népességű, mert közel egy millió lélek lakik itt. Kubával együtt maradéka a hajdani spanyol amerikai birodalomnak, ma mint önálló tartomány kezeltetik. Az indiánok kiirtása után az itt letelepedett spanyoloknak sok bajuk volt a tengeri rablókkal s ezért a múlt század közepéig, midőn az egész szigeten alig lakott 15.000 ember, nagyon elhanyagolt helyzetben volt. A jelen század második negyedétől fogva azonban rohamosan emelkedett a gyarmat, idegenek vándoroltak be és pedig főképp fehérek, kik a Nagy-Antillák közül egyedül itt alkotják a többséget. Jellemző, hogy kulikra sem volt szükségük, a tulajdonképi parasztelel itt a néger mellett a *gibarok*, azaz indián és spanyol

utódok, kik a középamerikai ladinokhoz hasonló könnyelmű, de igénytelen egyének; a mulattok és kreolok inkább iparral foglalkoznak vagy a kis hivatalokat töltik be.

Az ország termékenysége folytán, bár nem elég észszerű a mezőgazdaság és állattenyésztés, nemcsak teljesen ellátja sűrű népességét, de nagy mennyiségben szállít ki külföldre cukrot, kávé, rizst és gyümölcsöt. Kitűnő dohányát Kubában dolgozzák fel. Kenyér helyett a köznép banánt és más gyümölcsöt eszik. A gazdag természet igen sok nevezetes növényt és állatot teremt itt, de sok az alkalmatlan állat is, minők a vampyrok, az egerek és kigyók. Szarvasmarhák s lovak gyorsan szaporodnak s nevezetes, hogy e népes szigeten a hegyek között elvadult európai sertések élnek, melyekre rendszeren vadásznak.

A sziget, melynek alakja csaknem teljesen szabályos parallelogramm, a partjaira eső kis szigetekkel két nagy tartományra oszlik: északra és délre. Közigazgatási, sőt részben egyházi ügyekben a kormányzó a fő irányadó, pénzügyekben pedig a vámhatóság. Katonaság igen jelentékeny. Vasúthálózata nagy, az iskolák ellenben rossz állapotban vannak. Igen jelentékeny társadalmi tényező itt az állandó katonaság, mivel mindenki köteles mint népfelkelő rendőri szolgálatot tenni s a népfelkelők gyűlései határoznak rendszeren a községi ügyekben is, különösen a házi adóztatást illetőleg.

Az ország fővárosa *San Juan* de Puerto Rico (24,000 lak.) északon egy nagy öböl mellett félszigeten fekszik, meglehetősen eliszaposodott kikötővel. Szabályos és eléggé tiszta, de nem jelentékeny város s különösen nagy hátrányára van, hogy vízvezetéke hiányzik. Az országban hat város van, melynek nagyobb népessége van, köztök *Ponce*, Portorico legelső kikötő városa s az ősrégi iparüzéséről nevezetes *San German*. A parti szigetek nagyobb része néptelen s egy csomó közöttük inkább zátony vagy korallgát. Ezek a zátonyok biztosították különben Portorico nyugalma a hajózás fejletlenebb korszakában s ez a nyugalom jelentékenyen járult felvirágzásához.

A KIS ANTILLÁK.

Portorico szigettől délnyugot felé félkör alakban zárja be a karibi tengert egy számos tagból álló szigetcsoport, melynek nagyobb tagjai is 39 s nem kevesebb, mint öt európai nemzetnek s ezenkívül a

délamerikai Venezuela államnak tulajdona. A legnagyobb (4544 km²) közöttük Trinidad, a legkisebbek jóformán csak zátonyok.* Összes területük mintegy 13,000 km² (Pestmegyéjéhez hasonló) s lakossága meghaladja a 800,000-et. Mindennek $\frac{3}{4}$ -e az angolok kezében van. Az egész szigetsort hegyes, nagyobb részt vulkánikus, bár mészkőrétegek is vannak rajtuk a legkülönbözőbb alkatu hegykúpokkal.

Az egész szigetsort jellege meglehetősen egyenlő. Az éghajlat tropikus, de többnyire nem olyan forró, mint fekvésüknél fogva lehetne, mivel a tenger felől fuvó hűvös szelek mindenüvé behatolnak. Évszak kettő van: száraz és esős; amaz nagyobbára október végétől áprilisig tart, mely időszakban a levegő nagy nedvessége egészségtelen viszonyokat teremt. Elég gyakoriak a meleg forgó szelek (tornádók) és orkánok. A forró és nedves éghajlat az európai növényzetnek nem kedvez, ellenben az Indiából vagy Afrikából importált termények buján nőnek és alig szorulnak gondozásra. Czukornádültetvények csaknem mindenütt vannak s általában ezek az ültetvények a középamerikai szigetvilágnak jellemző vonásai közé tartoznak. Nagy mennyiségben tenyésztik még a kávé, pamutot, kakaót, indigót, dohányt és gyömbért, melyekkel nagy kereskedelmi forgalmat is csinálnak. A lakosok élelmi szere főképp a banán, maniok, kukorica és a déli gyümölcsök. Madarak, különösen papagályok, továbbá hangyák s hullók nagy mennyiségben fordulnak elő, nagyobb emlősök ellenben ritkák.

Mindenekelőtt különösen kell megemlékeznünk **Trinidad** szigetről, mely nemcsak legnagyobb, de minden tekintetben legérdekesebb

* A nevezetesebb szigetek főbb adatai:

Sziget neve	Tulajdonos	Terület	Népesség
Trinidad	Anglia	4,544	109,638
Guadelupe	Franciaország	1,603	120,000
Martinique	"	988	150,700
Domingo	Anglia	754	27,178
Sta Lucia	"	677	31,610
Curaçao	Venezuela	550	21,319
St. Vincent	Anglia	339	35,688
Montserrat	Anglia	122	8,693
Szent-Euszták	Holland	20	5,543
Szent-Kristóf	Anglia	176	8,000
Barbados	Anglia	430	162,042
St. Cruz és St. Tamás	Dán	304	37,821
Tobago	Anglia	311	17,054
St. Barthélemy	Franciaország	21	2,900

is. A sajátságos három szarvú, de különben csaknem szabályos négyszögű sziget egészen külön áll az Antilláktól s Tobagoval együtt geologiailag a délamerikai kontinens különvált részének tekinthető. Már 1797-ben jutott az angolok kezébe a spanyoloktól, lakosságának nagyobb része azonban sajátságosan francia, mivel Haitiből a forrongások idején igen sokan menekültek ide. Festői szép vidékein

A növénykertből Trinidad szigetén.

kincset alig használták fel másra, mint hajók kátrányozására, újabban rendszeresen bányásszák s feltűnő, hogy bár a tó nem mély, az aszfalt kiegészíti magát. Közelében és a sziget más részeiben, hol az aszfalt a földdel összevegyül, rendkívül termékenyíti ezt s a legszebb gyümölcsök teremnek rajta; az ananász ily helyeken illatosabb s aranyosabb színű, mint másutt. Különben az egész sziget növényvilága

kivül van egy pár természeti nevezetessége: a bugyorgó iszapvulkánok Monkeytown mellett s még inkább a világhírű aszfalttó La Brea kikötő közelében. Ez a tó és környéke a szó szoros értelmében aszfalt, oly annyira, hogy bár kissé távolabbról viznek látszik, feltűnően tiszta felületén veszély nélkül lehet járni s csak szélein vannak vastag káka- és fűcsomók. Forró napokon az aszfalt lágyabb lesz s nehezebben megközelíthető, ezenkívül benne tömérdek repedés támad, melyeket sötét színű, de eléggé élvezhető víz tölt be. Maga az aszfalt szürke színű, néha fekete, kemény, kagylószerű törésű, de könnyen olvasztható. Hosszú idő-

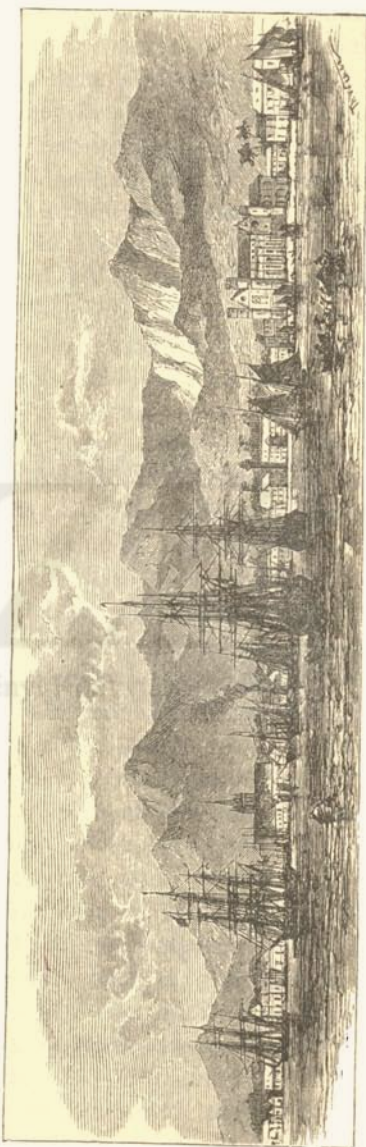
kön át e ritka természeti

pompás, botanikus kertje szépségéről, a virágok erős, kellemes illatáról és a lombok bujaságáról messze földön híres. Még a hatalmas ősfák sem ritkák, champeche, mahagóni és cédrus lombsátrakat alkotnak s az aljnövényzet pompája bámulatra kelti az európai utazót, ki ilyenekről csak képekből vagy az üvegházak halvány példáiból alkotott némi képzetet.

Trinidad szigete e vidéken a legműveltebbek közé tartozik. Meglehetősen nagy vasuti hálózata van, iskolái kitűnőek és jól látogatottak, ezenkívül nem egy virágzó gyára van, bár ezekben nagyobb részt Keletindiából hozott kulikat alkalmaznak. A főváros *Port of Spain* (Puerto d'Espana) a nyugoti parton 35,000 lakossal, előkelő kikötő és egészen csinos kertekkel ellátott hely, bár épületei igénytelenek. A többi városok közül San Fernando hadikikötő mondható még jelentékenynek. Legközelebb fekszik hozzá *Tobago* sziget, mely azonban nem jelentékeny s újabban állattenyésztő földdé alakult át.

Az angol birtokok legnagyobb szigete után nagyságra nézve két francia sziget következik: Guadeloupe és Martinique. Mindkettő más tekintetben is nevezetes s érdemes a külön felemlítésre.

Guadeloupe tulajdonképp egy kis szigetcsoport, melynek főtagja is két különböző részből áll: egy keskeny csatorna (*La rivière salée*) által elválasztott *Grand Terre* és a nyugoti *Basse Terre*. Feltűnő,

Trinidad szigete.

hogy e két egymáshoz közel álló rész geologiailag is ellentétes. A nagyobb Basse Terre nevével ellentétben egészen hegyes s még vulkánja is van, az 1600 m. magas Somlière, a kisebb, de feltűnően Grand Terre nevű rész ellenben lapos s mészképletekből áll. Ez utóbbin nincs folyó, de még forrás sem, míg az előbbin a patakok a meredek vidéken esős időben pusztítókká válnak. A legjobb kikötő, *Pointe à Pitre*, a lapos részen fekszik s kikötője következtében a legnépesebb (15,000 lak.) s általában csinos város. Mivel azonban víze nincs s mocsáros környéke egészségtelen, a főváros, *La Basse Terre*, a másik szigeten épült fel. A főváros azonban a sok középület daczára meglehetősen szegényes kinézésű és elhagyatott, míg *Pointe à Pitre* városnak képe határozottan kellemes, különösen pedig a nagy *Place de la Victoire* nevű tere, melynek egyik oldalát a tenger s három más oldalát száz éves óriási fákból álló fasor keríti. Igaz, hogy a vagyonosak a nyári hónapokban innen is elköltöznek, de csak a közelben fekvő villákba és apró szigetekre, melyekkel igen élénk amerikaiás összeköttetés áll fenn, valamint a két főváros közt is. Mindkét város és a többi községek igen élénkek. A társadalom felső rétegei a munkát a négerekre s indiai kulikra bízva mulatságnak élnek s ezek a mulatságok gyakran igen zajosak. Sok a kalandor s igen sok a vadházasság. Egészen véve azonban a gyarmat emelkedőben van s a cukorültetvények virágzóknak mondhatók, bár még sok a műveletlen terület. Éghajlata kellemetlen, de tűrhető, veszélyes azonban a sok orkán, mely igen gyakran lép fel pusztítólag. A szigettel összeköttetésben öt nagyobb s egész sereg apróbb sziget áll, köztök *St. Barthélémy*, melyet 1878-ban a lakosság megszavazása után önkényt engedett át Svédország a francziáknak. Ide tartozik felerészben (másik fele a hollandoké) a jelentékeny nagy *St. Martin* sziget, mely különösen tengeri sófőzéséről ismeretes s végül *Terre-de-Haut* nevű kis sziget a „les des Saintes“ sziget-csoportban, melyen igen hatalmas erőd van s ezért az Antillák Gibraltárjának is nevezik. Az összes sziget-csoport lakossága 149,424 lélek, kik mindannyian igen élénk összeköttetésben állanak Martinique-el, a szomszéd francia gyarmattal.

Martinique több tekintetben a legfontosabb francia gyarmat Nyugatindióban. Népeisége igen sűrű, 170 ember egy km²-re, bár a terület két harmadát erdők és mocsarak borítják, az évi termés értéke 30 m. korona, aránylag jó útjai, jelentékeny vasútja van (közük sok iparvasut az ültetvényekhez) s végül meglehetősen nagy

számmal közintézetei és gyárai. Mind a mellett még ez a virágzó francia gyarmat is fejletlenebb, mint az angolok némelyike. Sokat tesz, hogy az iskolákra csak újabb időben kezdenek figyelmet fordítani s azért a lakosság $\frac{3}{4}$ -e írni és olvasni nem tud, hogy a néger- és kulikkal, tehát a tulajdonképi munkás elemmel, semmit sem törődnek s az uri osztály, mely még a vagyonos négert is lenézi, erkölcstelen életet él. Sok tekintetben az éghajlat okozza ezt, mely nyáron csaknem tűrhetetlen s az embereket déli alvásra s éjjeli életre szoktatja. A tropikus télen, t. i. a július—novemberi esős időben csaknem állandók itt az orkánok, vízáradások és ragályos betegségek, az esős idő multával pedig a moskitók, skorpiók s más állatok millió számban jönnek elő s ezekkel együtt ennek a szigetnek és szomszédjainak legnagyobb réme, a háromszögletes fejű mérges lándzsakigyó, melynek marása pár pillanat alatt megöl s melyet mind a mellett a nép még csak nem is kísértett meg kiirtani. A sziget már 1635 óta van a francziák hatósága alatt, kik azóta több ízben küzdöttek itt — a négerekkel, kik óriási mértékben elszaporodtak. A főváros *Fort de France* (15,000 lak.) igen csinos európai jellegű község nagyon kellemes öbölben, de jelentékenyebb nála *St. Pierre* (26,000 lak.), mely a francziáknak Amerikában legelső városuk a Mont Pelée lejtőinek alján félköralakulag huzódva el. Az utóbb említett városban van az értelmiségi központ s több nevezetesség között egy világhírű botanikus kert. Mind a két városban azonban csak a fehérek az uralkodók, kiknek száma az egész szigeten alig tizezer, de nagy szerepet játszanak a néger mint bizalmas házi szolgák és dadák, kik csaknem teljesen ellenőrzés nélkül nevelik a gyermekeket egész serdülő korukig oly annyira, hogy a legtöbb Martiniqueban született francia a négeres nyelvjáráásokat állandóan megőrzi.

A francziákkal osztoznak a St. Martin szigeten a hollandok, kiknek ezenkívül részben a venezueli part mellett több kisebb-nagyobb szigetük van, összesen mintegy 1100 km² területen 50,000 lakossal. A legnagyobb közöttük, területre s népességre nézve az egésznek mintegy fele, *Curaçao*, melynek fővárosában, *Willemstadban* lakik a szigetcsoport kormányzója is. Curaçauról neveztek el a híres édes citromból készült liqueurt, melyet itt még most is nagyban készítenek. A népesség főfoglalkozása itt is az ültetvényekhez van kapcsolva, bár 'e mellett baromtenyésztést is űznek. A több szigetek közt *Bonairen* sófőzés és cochenille tenyésztés, *Saba* és

St. Eustasius szigeteken pedig gyapottonyésztés a főfoglalkozás. Ezek a szigetek már nem hiresek rendkívüli termékenységükért, de népük szorgalmasabb és rendszeretőbb

Jelentékenyebbek a dánok gyarmatai. Három* szigetük és a körülöttük lévő 13 szigetcske a virginiai szigetcsoporthoz tartozik, melyet Kolumbus nevezett el így a 11,000 szent szűz tiszteletére, mivel sok száz sziget van itt egy csoportban. A legjelentékenyebb, bár nem a legnagyobb közöttük **Szent-Tamás szigete**, melynek festői fekvésű fővárosa *Charlotte Amalie* (12,000 lak.) Nyugatindia egyik forgalmi központja, mivel a Nagy- és Kis-Antillák között középen fekszik, egyuttal pedig a legrövidebb vonalon, mely Európát a Karibi tengerrel összeköti. Távirósodronyai s gőzhajói Észak- és Középamerika minden nevezetesebb kikötőjével egyenes összeköttetésben állanak, oly annyira, hogy a lakosok csaknem kizárólag kereskedéssel foglalkoznak és a kis városban minden nemzetiség képviselve van; a nép főtársalgási nyelve nem dán, hanem angol. Csinos és európaias külsejű még *Christianstadt*, *St. Croix* sziget székhelye is, de a többi helyek jelentéktelenek. *St. Croix* nagyobbbrészt sík föld, csak egyes partjain vannak alacsonyabb mészsírtjei. Szent-Tamás hegyes, *St. Jean* sziklás. Mindhárom sziget talaja igen termékeny s cukornád és gyapot nagy mennyiségben terem rajtuk. A fehér lakosság nagyobb része kreol, de sok bevándorlott ember van, köztük herrnhuttiak és zsidók nagy számmal. A dánok e szigeteket, melyek régebben csaknem lakatlanok voltak, már 1671-ben foglalták el s a többi nyugotindiai szigetekhez képest aránylag zavartalanul birták. Újabban a lakosság beleegyezésével el akarták adni a gyarmatokat az Unionak, azonban a washingtoni kormány az ajánlatot visszautasította.

A virginiai szigetek többi része Angliához tartozik, egy pár spanyol telep kivételével. Mindezek jóformán kopár sziklaszigetek, a legjelentékenyebb *Tortola*, hol cukort és gyapotot is termesztene. E szigetek, több más részben igen jelentékeny szigettel, a **Leeward-csoport** kiegészítő részei, melyek együttvéve brit szövetségi gyarmatot alkotnak 6 elnökséggel s ugyanannyi törvényhozó testülettel. A legnagyobb e szigetek között *Dominica*, de nem egyuttal a leg-

* Sziget neve	km ²	Népesség
St. Croix	218	18,430
St. Tamás	86	14,389
St. John	54	944

KOSBOR - FÉLÉK NYUGATINDIÁBAN.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

jelentékenyebb is, mivel nincs alkalmas kikötője s ezért nem fejlődhetett ki. Sokkal nevezetesebb természeti szempontból részben magas hegyei miatt (Morne Diablotin 1638 m.), melyek ásványgazdagsága és gyógyforrásai még kiaknázatlanok, részben mivel állat- és növényvilága a természetbúvárnak igen sokat ígér. Nevezetes különösen izzó tava, tömérdek vadméhe és pompás gyümölcsfái. Hires e sziget arról is, hogy mellette volt 1782-ben a döntő tengeri csata, mely e vidéken az angolok uralmát biztosította a francziáké felett. Sokkal jelentékenyebb politikai, műveltségi és kereskedelmi szempontból *Antiqua*, melynek fővárosa St. John (20,000 lak.), a szigetcsoport társadalmi központja s egész Nyugatindióban a legműveltebb helyek egyike, hol több könyvtár, hirlap, őrütek háza, jó iskolák s más közintézetek vannak. A sziget ültetvényei is jelentékenyek. Kár, hogy az erdők kiirtása folytán a szigeten kevés víz van, bár indiai neve Yahama források országát jelenti; ennek következtében gyakori a szárazság. Nagyobb s eléggé népes sziget még *St. Christopher* (más néven *St. Kitts*), hol ezüstöt és ként is természetnek. A sziget természeti szépségei nagy számúak, különösen a régi fővulkánja a 1315 m. magas Mount Misery hegy festői. Ültetvényei virágzók s jelentékeny kereskedelme van cukorral és rummal. Nevezetes, hogy e szigeten a nők száma feltűnően több, mint a férfiaké. A többi szigetek nem fontosak.

Kisebb, de jelentékenyebb az angolgyarmatok másik csoportja, az úgynevezett **Windwardszigetek**, melyekhez az apró szigeteken kívül három nagy tartozik: Santa Lucia, St. Vincent és Granada. Összes területük 1425 km² mintegy másfél százezer lakossal, tehát mindhárom jelentékenyen sűrű népességű.

Sta Lucia a legszebb fekvésű szigetek közé tartozik, hatalmas középhegység, főkikötőjénél oszlopként őrtálló kúpok, fantasztikusan váltakozó hegyi vidékek a pompás tropikus növényzettel egyesülve örökké emlékezetes képet vésnek be agyába annak, ki e szigethez közeledik. S benn a szigeten még feltalálhatók a Nyugat-Indióban már-már mythussá váló őserdők maradványai, a hol csak baltával és késsel lehet utat törni, bár a pálmák, czedrusok és lombfák hatalmas koronái egész az égbe látszanak emelkedni. Különösen érdekesek itt a kosborok s más élősdí kúszónövények, melyek millió számra lepik meg a nagy fákat, lebegő hidakat és virágfüzéreket építve s az egész erdőt behálózva úgy, hogy néha csak kúszó állatok juthatnak rajta keresztül. Az erdő szélén kolibrik,

papagájok, harkályok tarka tolla csillámlik fel, beljebb már ritkább a madár s a sötétben inkább denevérek, skorpiók s kigyók tartózkodnak. Mindehhez hozzájárul a sziget vulkáni jellege, mely kénbányáknak, ásványvizeknek s melegforrásoknak okozója. A szép sziget mindamellet sokáig lakatlan volt s egész a mult század végeig a francziák és angolok között örökös versengés levén birtokuk felett, nagyon kevésbé népesedett. Ma 43—45 ezer lakosa lehet, kik között a francziák többségben vannak s azért a gyakorlati életben még franczia mértékeket is használnak. A sziget főhelye *Port Castries*. Kitünő öböl mellett fekszik, melyet vihar esetén is biztosnak tartanak s azért az angol hajóhad fő szénlerakó állomása, forgalma jelentékeny s a város is elég csinos, de társadalmi élete igen rossz, mivel — mint mondják — itt élnek Nyugotindia legromlotabb négerei. Sajnos, hogy cholera- és himlőjárványok is gyakran uralkodnak itt.

A szomszéd **St. Vincent** szintén vulkanikus talaj, de hegyei nem emelkednek magasra s inkább dombalakuak. Legmagasabb hegye a Souffriére vulkán hatalmas kráterével, melynek kerülete 5 km. s mélysége 150 m. Szerencsére 1812 óta nem működik. A sziget földje termékeny. Czukort, kávé és rumot igen nagy mennyiségben szállítanak ki, bár újabban a czukor árának apadása nagy zavarokat okozott. A sziget lakosságának nagyobb része itt is néger, de kivételesen még él e helyen mintegy másfélszáz karibi indián, teljesen megszeliült utóda azoknak a harczias ősöknek, kik 1796-ig még az angolokkal szemben is diadalmasan küzdöttek nem egy ízben. A jelenlegi karibok főteendője a czukorládák és hordók ki- és beszállítása a hajókra, mely, olykor viharos időben nehéz, munkát nagy ügyességgel képesek teljesíteni. A sziget székhelye Kingstown festői fekvésű, de különben nem jelentékeny hely.

A Windward szigetek harmadik nagyobb tagja **Grenada** egészen hegyes ország vulkanikus csúcsokkal telve, melyek legmagasabbika 1143 m. A sziget főbb terményei czukor, gyapot, dohány és indigó. Legjelentékenyebb kereskedő városa St. George mintegy 5000 lakossal. A sziget közelében vannak a *Grenades* vagy Grenadinok nevű szigetcsoport, mintegy 300 sziklás, de termékeny kis sziget összesen 90 km. területtel.

St. Vincent szigetről keletfelé 78 tengeri mf. távolban van még egy nagyobb földrajzilag önálló jellegű sziget, **Barbadoes**. Félreeső fekvése okozta, hogy ezt a szigetet régebben alig ismerték. Hitele-

sen csak 1605 óta tudunk róla, midőn Blossom Olivé angol megtalálván partra lépett s egy pár fára felírva e pár szót: „Jakab, Anglia és e sziget királya” tovább vitorlázott. 1624 óta állandó letelepedések történtek egymás után; később véres harczok is folytak birtokáért, de 1814 óta már csendes itt az élet s a sziget történetének legnagyobb nevezetessége volt az 1831-ki nagy orkán borzasztó pusztítása, melynek (120.000 lakos közül) 1591 ember halála s 30 m. koronánál több kár volt eredménye. Békés fejlődése rend-

Partvidék Barbadoes szigetén.

kívül népessé tette, egy km²-re 400-nál több lakos esik. A lakosok a földet gondosan művelik s az eredmény jelentékeny anyagi haszon, bár a föld nem nagyon termékeny s a sok vihar az őserdőket csaknem teljesen elpusztította, holott a sziget neve a part kúszó növényekkel telt (szakállas) fától ered. A gyarmat iskolái kitűnők, minden felekezet papját közköltiségből fizetik, államadósság csekély, vannak jelentékeny közintézetei, köztök javító-intézet, örültek-háza, takarékpénztár; nincsenek továbbá latifundiumok s csaknem minden

talaj gondos művelés alatt van. Fővárosa *Bridgetown* (21.000 l.) az Antillák legszebb városai közé tartozik, igen nagy székesegyházzal, kormányzópalotával s hatalmas vas vásárcsarnokkal. Az utcái élet igen eleven, de csak reggel és este, mivel délben a forróság miatt mindenki lehetőleg otthon marad. Feltűnő a szép városban, hogy a legtöbb ház földszintes s fából épült. A sok földrengés okozza ezt. De ennél is jobban pusztít itt a sok orkán. 30 év alatt háromszor csaknem egészen tönkre tette a várost. Legveszélyesebb a forró nyár juniustól októberig. A passatszelek megszűnése után, midőn a tikasztó meleg miatt már lélegzeni is alig lehet, hirtelen sötét felhők támadnak esténként gyors s rendkívül hatalmas villámlásokkal, úgy hogy az egész égboltozat lángtengernek látszik. A tenger viharos lesz s nagy hullámokat vet, melyek csakhamar futnak a szél előtt. Ekkor rögtönösen előjő az orkán s vadul futkosva ront s elseper mindent, pár óra alatt szomorú kopár romtelepet hagyva a művelődés és virágzó természet színhelyén.

A BAHAMA SZIGETEK.

Az Antillák szigetsorozatjától északfelé a mexikói öböl oceáni részét Floridától Haitiig 29 nagyobb, 661 kisebb sziget s közel háromezer sziklazátony vagy korallpad környezi csaknem szakadatlan egymásutániségben. Különösen az északnyugoti csoport csaknem összefüggő egésznek látszik, olyannyira, hogy csak egy csatorna vezet el közöttük, más helyeken sekélyes a tenger, mintha megannyian egy nagy zátonypadon állanának. A legtöbb sziget ezenkívül nagyon alacsonyan fekszik, a tenger dagálya gyakran elárasztja őket, sőt előfordul az az eset is, p. Andros szigetnél, hogy, mert a tengervíz a sziget lagunáival egyesül, minden dagály alkalmával három szigetté változik át s apálykor ismét egygyé lesz.

Ez a szigetsorozat a Bahamák, mindmegannyi korallok vagy kagylók alkotása, vulkáni működésnek semmi nyoma. Mészköves talajuk felül kőkemény, de lejjebb lágyabb, víztől megrongált. A talaj általában igen termékeny, bár nagyobb épületfa aránylag csekély számmal fordul elő. Élővize azonban az egész csoportnak nincs, a lakók is csak esővizet használnak. Hiányzanak a nagyobb állatok is. Egy kis tengeri nyúl, gyík s az egykor egész Közép-Amerikában elterjedt némakutya az eredeti emlősállatok, madarak halak és különösen teknősbékák ellenben nagymennyiségben élnek itt. Igen jelen-

tékeny a növényvilág. Kereskedelmi növények és gyümölcsök tömegesen találhatók s mindenütt műveltetnek, valamint a gyapot is, mely itt eredeti s már az európaiak beköltözése előtt tenyésztetett.

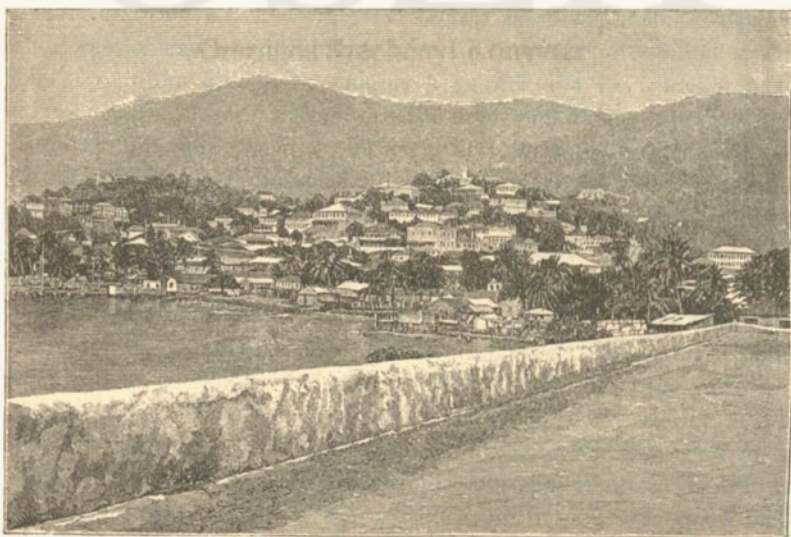
Nagyon érdekes ennek a szigetcsoporthoz tengeralatti világa. Csaknem minden sziget partján a hullámok ellen korallkerítések által védve látható a tiszta és mozdulatlan tengertükrök alján egy-egy „tengeri kert“, hol a legkülönbébb polypok csoportosan élnek s részben félig nyílt bimbóknak, részben kinyílt tarka virágoknak látszanak, melyek között ismét számos alga tenyészik, némelyik pálmához hasonló nagy leveleit lengetve a vízen. Egy-egy hal megjelenése e tengeri kertekben előcsalja rejtekeikből a rákokat, radiolákat, férgek s más állatokat s csodás világot lát maga előtt a természetbúvár, míg a halász és a spongya-gyűjtő a tengeri kerteket méltán kincstárának tekinti.

Ismeretes, hogy a Bahama szigetcsoporthoz volt az első föld, melyet Kolumbus 1492. október 12-én megpillantott. Utána csakhamar elfeledték az először látott szigetet s jelen századunkban, midőn a földrajz iránt általános lett az érdeklődés, sokat vitatkoztak, melyik lehetett Guanahani vagy San Salvador. Négy különböző sziget közül, melyek mindegyikének azonosságát hatalmas érvekkel támogatták, bár egymástól több száz km. távolságra vannak, ma rendesen Watling szigetet tartják a régi San Salvadornak. Állandó európai letelepülő e szigetcsoporthoz csak 1629 óta van s csak másfél század múlva 1787-ben lett ez a csoport állandóan angol gyarmattá. Ma a szigetcsoporthoz mintegy 50 ezer ember lakik, kiknek nagyobb része néger. A bennszülöttek teljesen elpusztultak. Már 1509-ben erőszakkal vitték el Bahamának Kolumbustól oly magasztalóan emlegetett lakóit Haitiba, hol nyomorultul veszttek el. Ekkor a Bahama sziget teljesen néptelenné lett s száz éven át, a történelem feljegyzése szerint, csak egyetlen egyszer kereste fel a szigetet európai ember, az is kalandos célból: az indián regéknek hitelt adva kutatta Bimini csodatevő megifjító forrását, mely állítólag itt van.

A legnagyobb sziget *Andros*, de jelentéktelen és csekély népességű. A főhely New-Providence szigeten *Nassau* város (8000 l.), melyet még az első letelepülők alapítottak. Csinos erődített kikötővel bíró város, mely a szigetcsoporthoz és egyúttal a hajózásnak is valódi központja s egyúttal Amerika egyik legegészségesebb helye, hol járványok nem képesek meghonosodni s melyet újabban igen sokan valódi biztos gyógyhelynek tartanak tüdőbajokra nézve. Ez a

sziget általában sűrű népességű, a többiek ellenben már kevésbé népesek. Bevándorlás újabban nincs, de a népesség gyorsan növekedik s gyarapodik. Piacczuk főkép az Unio s az ottani kereskedelmi viszonyoktól függ a sófőzés, czukortermelés s más fontosabb megélhetési eszközök virágzása.

A Bahamai szigetszoporttal kapcsolatban lehet megemlékeznünk a **Bermuda szigetekről**, melyek nem tartoznak Középamerikához, mivel sokkal inkább északfelé fekszenek (32° é. sz. és 65° k. h. Gr.), de szintén angol hatóság alatt állanak. A Bermudák vagy Somer szigetek önálló korallzátonyon vannak, melyet minden oldalról mély (3600 m.) tenger környékeztet. A legközelebbi pont a szárazföldön a Hatteras fok Északkarolinában mintegy 1000 km-re van innen. Számuk 149 s összes területük mintegy 50 km². Összesen 8 szigeten laknak, de ezek igen népesek (15.884 lakos 1890-ben). A lakosok főfoglalkozása halászaton kívül zöldségek tenyésztése. Forrás az egész szigetszoporton nincs, mindenki esővizet gyűjt. Nevezetes, mint klimatikus gyógyhely. A szigetszoport főhelye *Hamilton* (8000 l.) Main szigeten, a kormányzó és a 36 tagból álló parlament székhelye. Jelentékeny kereskedelmi forgalma van még St. Georgenak. Irlandból 1824 óta ide szoktak egyes bűnösöket deportálni.

Charlotte Amalia, Szent Tamás sziget fővárosa.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

DÉLAMERIKA ÉSZAKI RÉSZE.

(Colombia, Venezuela és a Guyanák.)

Sievers W.: Reise in der Sierra Nevada de Santa Maria. Leipzig, Gressner et Schramm. 1887. *Sachs*: Aus den Llanos. Leipzig, 1879. *Nunez Ricardo et Jalhay H.*: La republique de Colombie. Bruxelles, 1893. *Candelier*: Rio Hacha et les indes goajires. Paris, Firmin Didot. 1893. *Condreau Henri*: Chez nos indians. Quatre années dans la Guyane francais. Paris, Hachette. 1893. *Brunetti J.*: Le Guyana francais. Tours, 1890. Humboldt és Schomburgk testvérek régi művei még mindig használhatók. *Xantus János*: A colombiai Egyesült-Államok és a panamai szoros. Földr. Közlemények. XV-ik kötet, 1887.

A FÖLDGÖMB nagy részei között a legszabályosabb alakulata van Délamerikának, egy nyugoti partján egész hosszában elnyúló hegygerinczel, mely kelet felé tágas síkságba lapul s végül ennek a síkságnak is van a nagy hegygerincztől független s annál sokkal alacsonyabb háttere. A síkság az egész földrésznek két harmadát alkotja s ez a síkság igen csekély kivétellel a nagy nedvesség miatt rendkívül termékeny.

Délamerika jellege határozottan visszatükröződik a legészakibb részben is. Nyugaton, a Colombiai Egyesült-Államokban, az Andesek

hegyláncza az uralkodó, közepén van a nagy síkság a hatalmas Orinoco folyó medenczájével kapcsolatban, keletfelé pedig alacsonyabb hegyláncz terület el. Ezekhez csatlakozik még két önálló hegység az északi parton, melyek talán az Antillák hegysorozatának egykor geologiailag összefüggött töredékei. Ennek megfelelően a folyók iránya is változó. Nyugaton az Andesek párhuzamos hegylánczai között a nagy Magdalena folyó csaknem egyenesen halad délről északfelé, a síkságon a hatalmas Orinoco szintén egy irányba megy nyugatról keletre, még Guyana hegyvidékén az Essequibo és más folyók már váltakozó irányt követnek.

Az *Andes hegység*nek, mely Colombia határain túl nem terjed, három párhuzamos lánczolata van itt, mindegyik északfelé törekedvén. A középső hegyláncz, melyet Colombia régi nevéről új-granadai Kordilleráknak is neveznek, a leghatalmasabb, a nyugati hegyláncz a legalacsonyabb. A Magdalena folyam völgye a keleti és középhegy között vonul el s ennek egy keleti oldalvölgye vezet a bogotai fennsíkra, a melyből a patakokat már az Orinoco számára gyűjti össze a Rio Meta. A nyugati és közép Kordillerák között van a Magdalena hálózatához tartozó Rio Cauca keskeny völgye. A középhegyláncz a Meridai Kordillerák neve alatt összeköttetésbe jő Venezuela parti hegyeivel, melyek egész Trinidad szigetig folytatódnak. Szigetként önálló csoportot alkot 16.400 km² hatalmas területet borítva be a Magdalena torkolatától keletre fekvő Sierra Nevada de Santa Maria. A másik nagy hegység, mely Guyana területének nagyrésztét, közel egy millió km²-t borít el, Serra Parima vagy guyanai hegyláncz néven ismeretes s összeköttetésben áll a rokon geologiai alakulatú brazilai hegységekkel, de mindenütt belföldi hegy, a tengerparttól 40—90 km széles síkság választja el.

Mindezek a hegységeken, különösen pedig a colombiai Andeseken feltaláljuk a Mexikóban észlelt hármasszokozatot az éghajlatok között. Máskülönben a hegyek és a síkság éghajlata között igen nagy a különbség, valamint az állat- és növényvilág is eltérő, egyező csak az, hogy a tropikus meleg a nagy csapadékkal karöltve — mely utóbbi több helyen évenként két esős időszakot is létesít — buja termékenysé teszi a talajt s Délamerika északi részét a földgömb leggazdagabb, bár — lakosainak csekély száma és műveltsége folytán még alig kiaknázott — vidékei közé emeli.

A részletekről az egyes országok ismertetésénél szólva, nyugatfelől kezdjük meg körutunkat.

COLOMBIA KÖZTÁRSASÁG.

A már ismertetett Panamát is ideszámítva Colombiának hivatalos adatok szerint 1,330.875 km² területe s közel negyedfél millió lakosa van azaz csaknem oly nagy, mint Középeurópa, de nincs annyi lakosa, mint Hollandiának, mely területének $\frac{1}{40}$ -ed része. Egyik tartományában, Caucaban, melynek területe nagyobb, mint monarchiánké, egy lélek sem jut egy km²-re s vannak az országnak egyes vidékei, különösen az Orinoco felé, melyek egészen néptelenek.

A néptelenségnek történeti okai vannak, különösen a századunk közepéig csaknem folytonosan ismétlődő háborúk. mivel Colombia hegysége, bár magassága gyakran megközelíti az 5000 métert s egy pár csúcsa (Tolima vulkán 5584 m.) még nagyobb, épen nem mondható zordonnak s megközelíthetlennak. Völgyeiben mindenütt folyók vannak, legnagyobb folyója a *Magdalena*, mely 1600 km. hosszú s 240.000 km² vízhalózattú, tehát a Rajnánál nagyobb, a legtöbb helyen hajózható, valamint a hegység bensejében is számos terjedelmes völgyet és nagy fennsíkot találunk. Még a hatalmas középhegylánczon is, hol nem egy örök hóval borított csúcsot láthatunk, 3000 m. magasságig mindenütt láthatók erdőségek és a legtöbb helyen, különösen a jegeczes palarétegek vidékén, megszűnik a hegyalkatok meredek ridegsége is. A nyugoti hegylánczatban, hol vulkán nem található, az erdőségek uralkodók és buja növényzet tölti ki a tisztásokat. Hinnünk kell, hogy ez a buja növényzet és az áthatolhatlan őserdő riasztotta vissza a letelepedéstől az embert, kivévn egyes helyeket, hol gyilkos láz ölte ki az ott lakókat.

Már távolról titokzatos nagyszerű képzetet alkotunk magunknak erről az országról, hol tropikus torróság és ragyogó kék ég mellett a parthegység magasra nyúló hófedte csúcsai fogadnak. Az első kép ugyan a parton, különösen a Magdalena folyó torkolatánál lehangoló, mivel a várt gazdag növényzet helyett homokpusztát találunk kaktuszokkal, szétszórra fekvő bokrokkal s a homokban futkosó gyíkokkal. Rövid idő múlva azonban csaknem teljesen átalakul a környezet. A körtefához hasonló Manzanillo fénylő levelekkel, meg tulipiros gyümölcsökkel egész ligeteket alkot, itt-ott feltűnik egy kókuszpálma és a gyönyörű harangalakú ceiba hatalmas koronája. A kúszó növények folyvást szaporodnak. Észrevétlenül jutunk az *őserdőbe*, hol a partokat már annyira ellepi a sok fa, hogy azok együttesen zöld

kőfálnak látszanak, melyek felé egy-egy pálma emelkedik magasba, mintegy börtönből vágyakozva a napfény felé. Az állatvilág is rendkívül élénk. Óriási alligatorok, tarka papagályok, piros flamingók mozognak a víz szélén; benn az erdőben hemzsegek a különféle majmok és madarak, folytonosan lármázik a pávián és az óriási nagyságáról elnevezett ökörbéka, a tisztásokon pekárik csordája tűnik fel, a mesékben oly híres baziliszkus üldözi a rovarokat s egy-egy tündérszép madár ragadja meg figyelmünket, köztök a hokos (crax) fekete tollal s orrán narancsszínű duzzadással, a smaragd- és rubin fényben ragyogó pharomacrus, a kanalasgém, a fecsegő apró papagályok.

Hasztalan kísérlették meg mindeddig a legkiválóbb írók leírni az őserdők csodavilágát. Ezt csak bámulni lehet, a toll csak egyes képeket, egyes hatásokat örökíthet meg, de soha az egészet. Magasból tekintve az őserdő hullámzó zöld tengernek látszik egy-egy kiálló árbocczal, de a mely mégis összefüggő egész, sűrű tömeg, a hova még a nap sugara sem képes behatolni. Kétségtelenül legjobb és legtisztább képzetünk lesz felőle, ha itt a növényvilág élethalál harcát igyekszünk felismerni. Mert az áldott természet gyors növesztő ereje átkot hoz magával, az egyes növénynek küzdeni kell másokkal térért és napfényért s küzdenie kell különösen a tömérdek élősdinövénynyel. Még az óvilág bambuszainak megfelelő guadua hatalmas szárai is mintegy verekedve kuszálódnak össze, mivel azonban itt még nincs aljnövényzet, a küzdelem alig vehető észre. Ellenkezőleg az őserdőkben s a mangrove csalitokban a tömérdek folyondár örökös harcot folytat a hatalmas törzsekkel, minden lomb és galy száz és száz kötélekkel fűződik a másikhoz, gordiusi csomó gyanánt tömkelegeket találunk mindenütt, még a hatalmas ember sem képes másként eljutni a napfényhez, mintha fejszéjét használja s nem szükséges négykezű majomnak lenni az állatnak, hogy a lombkoronák tetején csaknem oly biztossággal menjen végig, mint a föld szőnyegén, itt pedig, hol az erdő alja is bozótos sűrűség, fenn még biztosabban. Az élethalál küzdelemnek legjellemzőbb alakja a gyilkosfának nevezett matapalo (ficus drendroica), az őserdők növénytigrise, mely különösen a cobijapálma karcsú törzseit keresi fel áldozatául. A legtöbb esetben csodálatos bizzarr kígyószerű kanyargásokkal kúszik fel a törzsön, néha számtalan oldalhajításokkal veszi körül a pálmát s nem egy esetben külsőleg is hasonló a tigrishez, mely áldozatára rohan és karmait abba vágja. A matapalo folyvást szorosabban öleli

össze áldozatát annyira, hogy annak nedvkeringése megszűnik, a hatalmas törzs elhalványul s lassanként előbb rothad el, mielőtt ellensége megszűnt volna élni. Ha valamely véletlen a matapalot előbb öli meg, a pálma talán életben marad, de törzsén állandóvá lesznek a kacsakaringós mélyedések, a hangyák és darazsak természetes fészkei. A gyilkos kúszónövények nem ritkán pompás alakot öltenek fel, festői szép leveleik, tarka virágaik híresek s különösen a kosbor (orchis) családhoz tartozók gyűjtése ma már ezer és ezer ember állandó kenyérkeresete.

A hegytömegek közepette nem egy helyen szakadékok által elkülönítve nagy kiterjedésű fennsíkok, mesák, találhatók, melyek rendesen hűvösebbek s szárazabbak, néha még az erős évszak is teljesen hiányzik. Az őserdő helyét itt pompás virágkert foglalja el, mely azonban kevésbé változatos. Csodálatos jelenségeként ezek a fennsíkok itt a hatalmas hegyóriások között valóságos messzeterjedő síkságok s hogy a csalódás, mintha tündérszárnyakon hirtelen új világba jutottunk volna, még nagyobb legyen, eltűnnek még a banán és cukornád is s helyettük búza- és burgonya ültetvényeket találunk, meg legelőket alacsony fűvel. A haciendák kertjein kívül jóformán fűz és ausztraliis gummifa az egyedüli fák, még a hegyek aljában is kopár a vidék olyannyira, hogy különösen ködös időben hajlandók vagyunk az egész síkságot nagy hegyitónak tartani.

A nagy Andes hegységen kívül kétségtelenül legérdekesebb hegyvidéke Colombiának a karibi tenger partján fekvő *Sierra Nevada de Santa Maria* nevű óriási sziklatömb, mely bárom oldalról meredeken emelkedik fel a síkságból és tengerből 5100 m. magasságra s csak északkelet felé van összeköttetésben az Andesekkel. Nem kevesebb, mint 11 csúcsán van örök hó és a legtöbben erdőség is. Délfelé és nyugotra óriási mély völgyekből tömérdek patak sok vizet hord a szomszéd folyókba és a tengerbe, de a hegy alján sok helyen vannak még kopár homokos vidékek s nem egy helyen egykori jégárak nyomaiként kiterjedt morénák. Az egész jegeczes őskori képletekből álló hegytömeg önállósága oly nagy, minő nagy hegyvidékeken ritkaság.

Hatalmas a természet mindenütt, pazar gazdagságot tár elénk csaknem minden talpalattnyi terület; szegény egyedül az ember. A pompás őserdők közelében és tisztásain négy bambuszgalyra fektetett banánlevél fedi a kunyhót, hol a természet királya lakik. Benn a kunyhóban három egymásmellé állított kő a tűzhely, néhány függő

ágy, egy-egy horgászó készülék, lőfegyver s egy pár ékszer az egyedüli butorok. Nincs több, mert a többi munkával kellene megszerezni s arra a tropikus éghajlat lakója legtöbbször képtelen. Nem érzi nagy szükségét. A kenyérfa és kókuszdió, a maniók és banán, itt-ott egy-egy vadállat vagy hal elegendő táplálékot adnak. Ha többre vágyik, leéget egy darabot az őserdőből s készen van pompás termőföldje, melyen három hó alatt már kész a kukorica s azután még ugyanabban az évben kávé és kakaót is termelhet rajta. A narancsfa mindenütt vadon is terem, némely helyen a földieper piros szőnyegnek látszik, s a czukornád, ha egyszer elültetik, negyedszázadon át megmarad, további munkát nem igényelve. Még ha költőpénzre volna szüksége, pedig az indián pénzt leginkább csak pálinkáért ad ki, igen könnyen gyűjthet eladnivalót az erdőben, hol a becses viaszpálma nagy tömegekben fordul elő, emellett mindenütt van kaucsukfa, perui balzsam s tömérdek használható gyümölcs. Mindezek azonban rendesen kárbavesznek vagy idegenek szedik össze, mert a colombiai hazájának dúsgazdagságát nem képes élvezni. Még a vagyonosabb földbirtokosoknál is gyakori eset, mint a régi magyar nábobok korszakában, hogy enni és innivalójuk tömérdek, de készpénzük jóformán semmi. Egykor nagy volt a szarvasmarha és lótenyésztés, de a polgárháborúk ezt a keresetforrást jelentékenyen megrontották.

Igen természetes, hogy ily viszonyok között Colombiában valószínű iparról és kereskedelemről alig lehet szó. Iparcikkei közül csak a fonott Panama-kalapok lettek híresek s talán a fonás (függőágyak, vitorlák készítése) fejtett ki náluk legjobban. A tengerparton gyöngyöt, korallt itt-ott gyűjtenek, de csekély mennyiségben. Nagyon elhanyagolt bányászatuk is, bár hegyeiben csaknem minden ércz található, ezenkívül borostyánkő, smaragd, higany és más s különösen Choco aranybányái egykor világhírűek voltak. Ennek a bányának vidékén lakott a XVI-ik század elején az „arany ember“-nek (eldorado) nevezett muyska indián főnök, kinek palotája a rege szerint ragyogott a sok aranytól. Évtizedek múlva, midőn az aranyember országának híre Európában már mesés alakot öltött, különösen német kalandorok fegyveres expedíciókat küldöttek ki ennek az országnak felfedezésére s összebarangolták Colombiát, a Yurari terület és szomszéd országokat egészen a guyanai tengerparton levő Parama hegységig természetesen hasztalanul. De a rege fennmaradt s Eldorado mesés ország még ma is állandó alakja a gyermekkönyveknek. Ma már Colombiában nem is oly nagy az aranyláz. A

kereskedelem az ország dúsgazdagságához képest igen csekély. Kávét és dohányt visznek ki egyedül nagyobb mennyiségben, némileg még marhabőröket s Panama kikötőjében több hajó fordul meg évenként, mint az ország többi kikötőjében összesen.

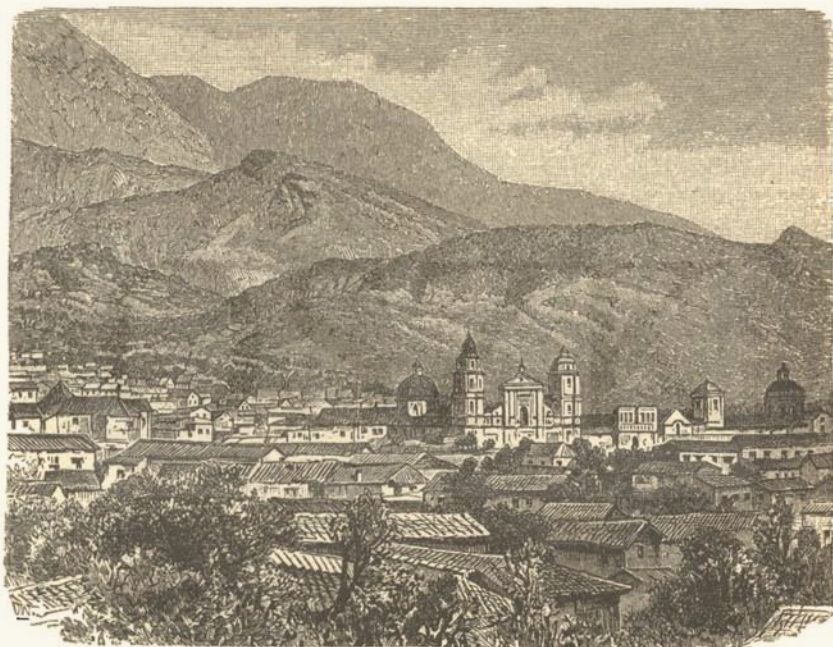
Lakóház Colombia bensejében.

Colombia szomorú nemzetgazdasági viszonyai részben történetével állanak kapcsolatban. Nagyon korán jöttek ide az első leteleplők, de csakhamar cserben is hagyták, mivel az első pillanatban mutatkozott aranybőség csalékonynak mutatkozott. Századokon át jóformán csak névleges spanyol uralom állott fenn Délamerika egész északi vidéke

felett „Uj granadai alkirályság“ czim alatt. Egy pár tengerparti város kivételével az országot csak nagyjából ismerték s dús terményeit a spanyol rabló gyarmati politika zárkozottsága nem engedte értékesíteni. A jelen század elején, midőn a spanyol világuralom Amerikában egészen szinpadias zajjal összeomlott, itt is keletkezett önálló állam, de a politikai élet kiforrására évtizedekig tartó polgárháborúra volt szükség. 1819-ben Columbia köztársaság név alatt szervezkedett a hajdani alkirályság, 1831-ben elváltak Venezuela és Ecuador az óriási területből, 1840-ben Panama állam keletkezett, 1861-ben végre megalakult a mostani állam egyelőre, mint önálló államok szövetsége. de még ezentúl is hosszú pártoskodások és harczok folytak le, míg végre 1887-ben központosított szervezettel egységes köztársaság lett belőle. Az új állam azonban még folyvást küzd a pénzügyi zavarokkal s népe tudatlanságával. Maga a klerus is egészen műveletlen s tekintély nélküli. Igen nagy területek, különösen a llanos vidékeken teljesen néptelenek s csekély népességéből közel százezer a még teljesen vad indiánok száma.

Az első spanyol hódító, Jiménez de Quesada két millió indiánt talált még itt a Magdalena folyó mellett elterülő fennsíkokon, köztök a hatalmas muysca törzset (chibcha néven is ismerik), melynek székhelye a mai nagy Cundinamarca departementben volt. Nem tartoztak ezek Amerika legműveltebb ősi lakói közé, de nem is voltak az utolsók. A napot imádták, városaik s rendezett hadseregük volt, társadalmukban az absolutismus mellett szigorú kasztrendszer uralkodott, ügyes fafaragók voltak, földműveléssel és aranybányászattal foglalkoztak, emberáldozatokat hoztak, isteneiknek és a tekintélyesebb emberek sírjai felé szobrokat állítottak. Ma ez a hatalmas törzs már nincs meg, nyelvük valóságos holt nyelv egy-egy szomszédaik között fennmaradt szó kivételével. Még azok a muyscák is, kik Bogotától délre a félreeső völgyekben vad életet élnek, más nyelvet sajátítottak el s részben alkottak magoknak. Az egykor hatalmas nép főhelye, az Iracai naptemplom Sogamoso mellett, melyet a hódítás alkalmával spanyol katonák gondatlanságból gyujtottak fel, ma már alig felismerhető rom. Más romok is igen csekély számmal vannak, legértékesebb közöttök egy kövezett út Santa Marta közelében. Nem messze innen tartózkodnak a róluk úgynevezett Goajira félszigeten a brazilai Nu-Aruak népcsoporthoz tartozó goajira-indiánok. Harczias s bátor nép, kitűnő lovasok s önálló érzülettel telve. Még sohasem hódoltak meg s bár számuk alig 25.000, félszigetükön

ők az úrak, fehér ember letelepedését sem engedik meg. Itt a tengerparton és vasút tözsomszedságában ez a nép még mérgezett nyilat használ, asztalkészlete agyagcserép s fakanál, életmódja őseiéhez hasonló. De tagadhatlanul szép faj, különösen feltűnő a férfiak nemes magatartása. A többi indián törzs — s számok valóban legió — évtizedek óta erősen keveredik a fehérekkel, olyannyira, hogy a mestizek vagy cholok száma, kik a vérkeveredésből erednek, ma már csaknem annyi, mint az indiánoké. Megemlítjük itt alkalmilag,

Bogota.

hogy Colombiában igen sok zsidó vagy zsidó eredetű ember is lakik, főkép Antioquia területén.

Colombia köztársasága, mely az Uniot sok tekintetben utánozza s két kamara rendszerű törvényhozás felett rendelkezik, 9 departamente oszlik, melyek közül egy — Cauca — csaknem oly nagy, mint monarchiánk. Igen nagy még (kétszázezer km²-en felül) Cundinamarca, de még a kisebb tengerparti vidékek (Magdalena, Panama és Bolivar) és 70.80.000 km² területűek, azaz az egykori

Erdélyországnál jóval nagyobbak. A többiek neve: Santander, Antioquia, Bogota és Tolima.

Az ország fővárosa *Bogota* (régi néven *Santa-Fé*) a nagy Cundinamarca departementben fekszik 2610 m. magas fennsíkon hatalmas hegyek alján, melyek megvédik a keletről jövő orkánok ellen s a melyekből kapja egészséges friss vizét. Éghajlata nedves, de nem egészségtelen. Legfőbb baja a tömérdek földrengés, melyre tekintve a házakat alacsonyan, de rendkívül erősen építik. Vasútja nincs, — s e tekintetben a legnagyobb ritkaságok közé tartozik a fővárosok között, — sőt a legközelebbi vasúti állomáshoz, a Magdalena mellett fekvő Hondához, oly rossz úton lehet eljutni, hogy az öszvérkaravánok néha több héten át szállítják a csomagokat s mindemellett a város lakossága 87.000 s kereskedelme eléggé jelentékeny. Még szépnek is mondható a város, különösen szökőkútakkal díszített piacai s három egyenes főutcája, melyeknek feltűnő sajátysága, hogy a házfedelek nyulványai járdájukat csaknem teljesen befedik. Legszebb épülete mindenestre az 1814-ben épült székesegyház, melyben szűz Máriának rendkívül értékes drágakövekkel díszített szobrát őrzik. Környékén igen sok csinos falu van s egy pár természeti nevezetesség. Egyik Pandi falu mellett az *icononzoí két természetes híd* a Suma Paz folyó felett, az egyik 97·7 m. magasban van a víz tükre felett, 14·5 m. hosszú és 12·7 m. széles. A másik még híresebb természeti nevezetesség a *tequendamai vízesés* Socha mellett, hol a Rio de Bogota, a Magdalena egyik mellékfolyója, 175 m. magasságból két szökelléssel hull le a mélybe rendkívül festői környezetben. Már a muysca indiánok babonás tisztelettel viseltettek a természetnek eme remeke iránt s istenek lakóhelyének tartották. Híres továbbá e vidéken még *Muzo*, melynek környékén igen gazdag smaragdbányák vannak.

Az ország többi városairól nagyon keveset lehet feljegyeznünk. Az egy Panamát kivéve, melyről már fentebb megemlékeztünk, mindmegannyi helyi nevezetességű s a legnagyobb részük inkább hanyatlónak mondható. Mindenekfelett jellemző azonban, hogy a legtöbb s legjelentékenyebb község nem a síkságon van, hanem a Magdalena és Cauca folyók közép és felső völgyében. Mindkét folyó torkolatának környéke, valamint a nyugoti part hosszában folyó Atrato völgye kevésbé népes s maga a tengerpart is csak északi keleti részén mutat sűrűbb telepeket. A műveltebb lakosság főhelye Bolivar departement, melynek székhelye *Cartagena da las Indas*,

bár csak 10 ezer lakossal bir, igen élénk kereskedelmi hely, a khina fakéreg és dohány főkiviteli piacza, e mellett a köztársaság fő katonai

Tequendamai vizesés.

pontja. A város különben nem szép, sőt bizonyos fokig kellemetlen, mivel a különben is szűk utcákat teljesen sötétekké teszik az alacsony oszlopcsarnokok s a házak előrenyúló erkélyei. A vagyonosabb

lakosok a forróság idejét Turbaco indián faluba töltik, melynek nevezetessége 18—20 apró folyvást bugyborékoló iszapvulkánja. Ujabban erősen versenyez vele kereskedelmi fontosság tekintetében *Barranquilla*, mely a Magdalena folyó torkolatánál van s már is 20.000-nél több lakót számlál. Mivel azonban a nagy folyó torkolata iszapos s a környék a sok mocsártól egészségtelen, ennek a városnak jövője sem biztató.

A Csendes-Oczeán partján legjobb kikötő *San Buenaventura* Cauca departamentben. Ma még nagyon elhagyatott, de esetleg szép jövője lehet, mivel közelében gazdag aranybányák vannak, különösen Barbacoas és Quibdo környékén. Nem messze van innen Colombia egyik legszebb fekvésű városa *Popayan* (8000 l.) a Cauco forrásához közel a Purace és Sotara vulkánok alján. A város jelentőségét nagyon emeli, hogy a főközlekedő útvonalba esik Bogota és Quito között. Közelében van a Pusambio folyónak három nagy vizesése, a legnagyobb 125 m. Ez a folyó savanyú ízű vizet tartalmaz s ezért a spanyolok Rio Vinagre (Eczetfolyó) nevet adtak neki. Környékén a falusi lakosok a hegyi patakok felett a képünkön látható primitív bambuszhidakat szokták használni.

Nevezetes helyek még: *Santa Márta* kikötő város a karibi tengerparton, melynek élénk összeköttetése van az angol gyarmatokkal Középamerikában, *Medellin*, egyike a legnépesebb városoknak (37.237 l.) Antioquiában, *Chinquiquira*, a legnagyobb búcsújáróhely az egész országban, *Socorro*, Santander székvárosa (16.000 l.), egyike a legélénkebb, de azért falusias jellegű városoknak.

VENEZUELA.

Kissé rendezettebb viszonyokat és fejlettebb társadalmi állapotokat találunk a Columbiával szomszédos Venezuelában, de ez az ország is inkább természeti viszonyaiért érdemli meg a különösebb figyelmet. Nem is csoda. Területe legalább háromszor oly nagy, mint a magyar korona országainak területe — a bennszülöttek még többet, másfél millió km²-nyit vindicálnak maguknak, — de ezen az óriási területen alig lakik több ember, mint az erdélyi részekben s azok jelentékeny része is vad vagy félvad indián.

Pedig itt volt az amerikai szárazföldnek első pontja, hova maga Kolumbus eljutott (1498). Ezért kezdetben a szigetekkel ellentétben

Bambuszhid Colombiában.

Ferra firma (szárazföld) nevet adtak neki, később arany gazdagságért Castillo de oronak (Aranykastilia). Mai neve Vespuccitól ered, ki a jelenlegi Coro helyén czölöpökre épített indián falut találván azt Kis-Velenczének (Venezuela) nevezte el, mely név azután az egész országra kiterjedt. Felfedezése után nemsokára V. Károly császár adósság fejében Welser augsburgi bankárnak adta az országot, ki a nagyhírű Eldoradó kutatására expeditiókat nevezett, de midőn a mesés arany kincseket az indiánok kinzatasával sem tudta felfedezni, lemondott róla. A spanyolok is lehetőleg durván bántak a néppel s valódi szipolyozói voltak az országnak. Nemcsoda ennél fogva, hogy a spanyol uralom megtörője, a baszk eredetű, de venezuelai születésű Bolivar Simon emléket oly kiváló kegyelettel őrizi a nép, mint talán schol más nemzeti hőstét. Városok és falvak viselik nevét, egész sereg szoboremléke van, csaknem minden helyen ő róla nevezték el a főpiacokat, a pénzt bolívarokban számítják s mindenütt nevével találkozunk. A nagy hős felszabadító munkája után azonban még félszázadnál több telt el csaknem folytonos lázongásokban s csak napjainkban kezd Venezuela szilárdan haladni előre.

Az ország hegyes része és síksága nagyon eltérő jellegűek. A hegyes rész a népesebb, de egyúttal a kisebb is, leginkább az északi partokon. Nyugat felé a colombiai hegységekhez csatlakozva találjuk a Sierra Nevada de Meridát, melynek egyes csúcsai 4000 m.-nél magasabbra emelkednek s összeköttetésben állanak alacsonyabb hegylánczokkal, melyek délfelé nyúlnak a Maracaibo tó környékén. Távolabb keletfelé a szintén magas venezuelai parthegység következik, a part mellett gránit, az ország benseje felé krétaképződmény. A kettő közt a pompás Valencia tó környékén van az ország legműveltebb s legnépesebb része. Messze keleten van a guayanai fensík s ezzel kapcsolatban a Parima hegyláncz, melyről Guyanánál fogunk megemlékezni.

Sokkal érdekesebb csaknem minden tekintetben a nagy alföld, a világhírű llanos, mely az északamerikai prairiekkal s a még délibb pampákkal Amerika legjellemzőbb sajátságai közé tartozik. A nagy magyar Alföld sokszorosított kiadása ez a tropikus éghajlat buja termésével párosított, rengeteg síkterület, hol napokon át alig találunk emberi lakot és fát, de ahol pompás 2—3 méter magas fű tenyészik oly annyira, hogy még a jaguár s más nagy állatok jelenlétét is csak a fű hullámozása árulja el.

Mielőtt azonban kissé bővebben szólnánk erről a csodálatos

nagy síkságról, illő, hogy külön emlékezzünk meg a venezuelai nagy Alföld Tiszájáról, mely a llanos éltető ere. Az *Orinoco* folyó az, a földgömb egyik legnevezetesebb víze. Folyása rövidebb, mint a Dunáé (2500 km), de vízhálózata egy millió km^2 -re terjed s hullámai másodpercenként 4500 köbméter vizet hordanak. Még jóformán folyásának derekán ott, hol Apure folyót magába veszi, 5 km. széles az óriási folyó medre, ez a meder folyvást nagyobb lesz, torkolata előtt 22 km-nyivé s itt apróbb-nagyobb ágakra oszlik, melyek összesen 22.000 km^2 területet borítanak el s deltájának 17 torkolata között a két szélső 300 km. távolságra van egymástól, távolabb, mint Budapest Bécs-től. Mindezekről tekintve a tengerparttól 510 km. távolságban még érezhető az apály és dagály és az esős hónapok idején a folyó vize mérföldekre önt ki partjain túl, nyár derekán pedig vize örületes gyorsasággal halad előre meg-
 rakva fákkal, sőt egyes földszigetekkel,

Bolívár Simon.

melyeket vad futásában a parttól elszaggatott. Különben a folyó partvidéke kevésbé érdekes. Hegyi részében van egy pár szép vízesése, de azután nagyjából erdőtlen síkságon halad át, csak délfelé mutatkoznak itt-ott a tropikus őserdők, melyeket rendszeren már a folyó szélén összegyűlemlő hatalmas vizinövények s mögöttük sűrű apró bokrok előre jelölnek. A faszegény partrészen sem hiányzik azonban a pálma, a növényvilág örök ifjúságának jelképe, mely a tropikus tájképek nélkülözhetlen kiegészítő része.

Földrajzi szempontból legnagyobb nevezetessége, hogy Esmeraldánál egy Casiquiare nevű ágat bocsát ki, mely délnyugat felé az Amazon hálózatahoz tartozó Rio Negroba ömlik s így a földgömb legnagyobb vízi bifurkatióját alkotja meg. Igen érdekes még Ciudad Bolívar mellett levő szorosa is, hol a kevéssel azelőtt 2—3 km. szélességű hatalmas folyót óriási gránitszirtek 850 méterre szorítják össze s ezáltal folyásának nagy rohanást kölcsönöznek.

Különös figyelmünket érdemli meg az Orinoco hatalmas deltája, mely a tropikus vidékeken általában előforduló *mangrove erdőségek* leginkább tipikus példáit mutatja. A mangrovefa itt is leginkább a rhizophora mangle, melynek sajátossága, hogy szabadon álló támaszkodó és terjeszkedő gyökerei vannak s hogy élő azaz a fán kicsirázó gyümölcsöket terem, melyek lehullva az iszapban gyökeret vernek. A mangrove erdőségekben nincsenek kúszó galyak és élődi növények, mint az őserdőkben, de a fa gyökerei sugáralakúlag összefolyó tömkeleget alkotnak s lombja fényes örökzöld babér alakú leveleivel, melyek függőlegesen állanak a láthatár felé, szokatlan árnyat terjeszt szét. Ebben az árnyékban és a gyökerek tömkelegében megüledett iszapban egész sereg osztriga, rákfaj, kígyó s mindenekfelett tömérdek szúnyog tenyészik, melyek a mocsarak kigőzölgésével együtt állandóan elűzik innen az embert. De csak az embert. A mangrove erdők fái rendkívül népesek. Papagályok, kolibrik, majmok ezer számra látogatják a természet terített asztalát, a mocsarakból rózsapiros ibisek és veres flamingok olykor piros felhő képében emelkednek fel, hatalmas pelikánok, jégmadarak, kecskefajok és bűvárok ülnek a galyakon, különösen naplementekor okozva óriási lármát, melyet éjjel a jaguárok s hajnalban a paviánok ordításai váltanak fel. A mocsaras vidéktől félő ember távolról összefüggő sötét falnak látja az erdőt, de az élet zaja onnan messziről is elhatol hozzá. A természetbűvár és vadász szembeszáll a veszélyekkel, hogy kincsekhez juthasson. Itt mindenkor talál egyetmást. Ilyen a híres arendajo, mely más állatok hangját ügyesen utánozza s erszényalakú csüngő fészkeket rak, a kolibrikhoz hasonló pompás gabula, a szivárványszínű tanagra, az óriási csőrű tukan, a narancspettyes icterus, az óriási boakígyó, a visszataszító alakú, de pompás húsú leguan, a komikusan komoly és méltóságos tapir és annyi más.

A természet rendkívüli gazdagsága nem terjed ki az embervilágra. A „nagy víz“ (ez az Orinoco szó jelentése) medencéjében 200 millió ember is elférne, de 800.000 sincs s a legnagyobb város

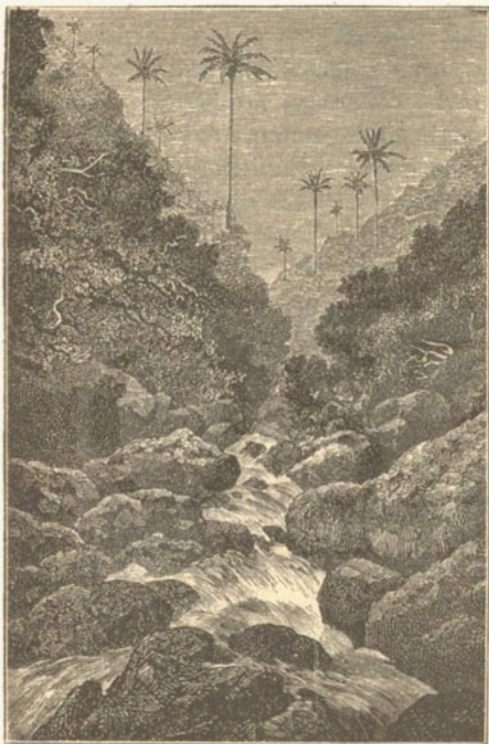
Ciudad Bolivar csak 12 ezer lakosú. Az óriási folyó olykor visszasztítává lesz, mert napokon át egyetlen csonakot sem látunk rajta. Kihalt környéke is. Az indián vadászatból él, de nagy fáradságot nem csinál magának. Humboldt ismertet többek közt egy törzset, mely itt a mesés gazdagságu vidéken az esős időszakban megelégszik azokkal a földdarabokkal, melyeket az Orinoco kiöntései folytán némileg halzsirossá lett áradványokból szedett s ágyúgolyók gulájához hasonló módon kunyhójában felhalmozott.

Különben a nagy síkság nem minden időben kedvez az embernek. A nagy meleg idején hirtelen elszárad a növényzet, megkeményedik és repedezetté lesz a talaj, millió számra repkednek a moskitok s a nagy állatok némelyike, köztök az alligator és a boakígyó, mozdulatlanul alszik a föld mélyében. Az eső csodás változást idéz elő. Mesés gyorsasággal nő a fű, a főzelékhez hasonló mimozák rögtön zöldelnek, mocsarak támadnak mindenfelé és azokkal együtt zsibongóvá lesz az élet. Az esős idő ápriltól októberig tart, novemberben már ritkán esik s azt is hamar felszárítja a forrón sütő nap, mely embert és állatot örökös szomjúságra kárhoztat. Mindenesetre bámulatos az első pillanat, midőn az utas a fű rengeteg oceánjába jut, hol nincs változatosság, ha csak egy-egy őrtálló pálma nem nyújt ilyet.

Az esőzés nyugaton általában nagyobb s azért itt a nagy legelők (esteros) még a száraz időszakban is épebben maradnak. Keletfelé azonban a nagy síkságnak, bár sohasem emelkedik 250 m. magasságon felül, némi tagozata van, mivel a talajba mélyedt folyók közt magasabb vagy legalább a llanos eredeti niveaujának megfelelő táblázatok vannak, melyeket „mesas“ (asztalok) névvel jelölnek. A mesak rendszeren sokkal szárazabbak és kevésbé termékenyek, mint a folyók völgyei. Különbség van továbbá a hegyek alján fekvő llanos altos és az Orinocohoz közelebb fekvő llanos bajos közt. Az előbbin alacsonyabb fű tenyészik, mely hamarább elszárad s ezért száraz időben a legelő marhákat a llanos bajos vidékére hajtják.

Mert a llanos ősrégi időktől fogva legelőnek használtatik. Hajdan, miként a mi hortobágyi pusztánkon, csaknem félvad állapotban voltak itt a szarvasmarhák és lovak s millió számra szaporodtak el. A polgárháborúk alatt azonban divatba hozták a lamos gulyáinak és méneseinek pusztítását s csaknem egyidejűleg az Orinoco nagy kiöntései következtében pusztító ragályok támadtak, melyeknek többek közt az egy 1843-ik évben közel 7 millió ló esett áldozatául.

Azóta a legelésző állatok száma jelentékenyen megapadt s részben ennek szokták tulajdonítani, hogy a llanoson a barmok által le nem legelt rügyekből és csemetékből lassanként egész csalitok és ligetek támadnak, melyek a régi pusztá egyik legregényesebb jellegét, a végtelen zavartalan egyformaságot, már eddig is nagyon megváltoztatták.

Hegyi tájkép viaszpálmákkal.

egy szép és áldott növény, a hatalmas viaszpálma, mely kiváló táplálék is. Vadon terem itt e mellett egy igen becses csicsóka faj, az ehető batáta, sőt a cacao is, melyet természetesen ültetvényeken még inkább tenyésznek s mivel eredeti hazája, állítólag itt terem a legjobb minőségű. Valószínűleg ebben az országban van eredeti hazája a paprikának is, melyet az indiánok nagyon szeretnek.

Elképzelhető, mily változatos és érdekes képet nyújthat egy ily

Különben addig sem volt egészen fanélküli a nagy síkság, különösen a széleken. Ellenkezőleg igen sok híres fának itt van avalódi hazája. Ilyenek a híres balzsamot termő kopaivafa, továbbá a tacamajaca, melynek nedve az elemigyanta, meg a 6—8 méter magas cobija pálma. Mindenekfelett pedig említésre méltó a csodálatos tehénfa (galactodendron), melynek hatalmas olykor 30 méter magasra növő törzséből még a legnagyobb szárazság idején is édes tápláló tejet lehet nyerni. Kissé fentebb a hegyek között óriási 10—12 m. magas kaktuszok és agavék sűrűn fordulnak elő a pálmák között s még a sziklás vidékeken is van

dúsgazdag ország valamely élénkebb piacza. A kofáknak nyílt piacon kiterített durva pokróczán egymás mellett vannak az édes ananász, a pompás dinnye, baraczk, citrom, guayava, manga s ezenkívül az itt nagyon kedvelt szárított babok, melyekből legalább 200 különféle fajt ismernek. A főzelékes kofa káposztát, murkot, répát, zellert, sajátságos gyökereket, paprikát, tamatát, ugorkát, pitahayat (kak-tuszgyümölcs,

melynek piros héját a crêmek festésére használják), vízi kokost, banant ezerféle változatban árul, a paprikát is zöld, sárgás és piros vagy éppen téglaveres alakban. Sárgás arcú, tehát a nagy síkságról jövő indiánok tyukokat, kacsákat, galambokat árulnak, mások öszvérek oldalairarakott hordókból vékony szeletekre vágott besózott húst kínálnak, de emellett a boltokban is rendes árú a hús és hal, melyeket helyi szokás szerint az utczára nyíló kira-

Kávészüret.

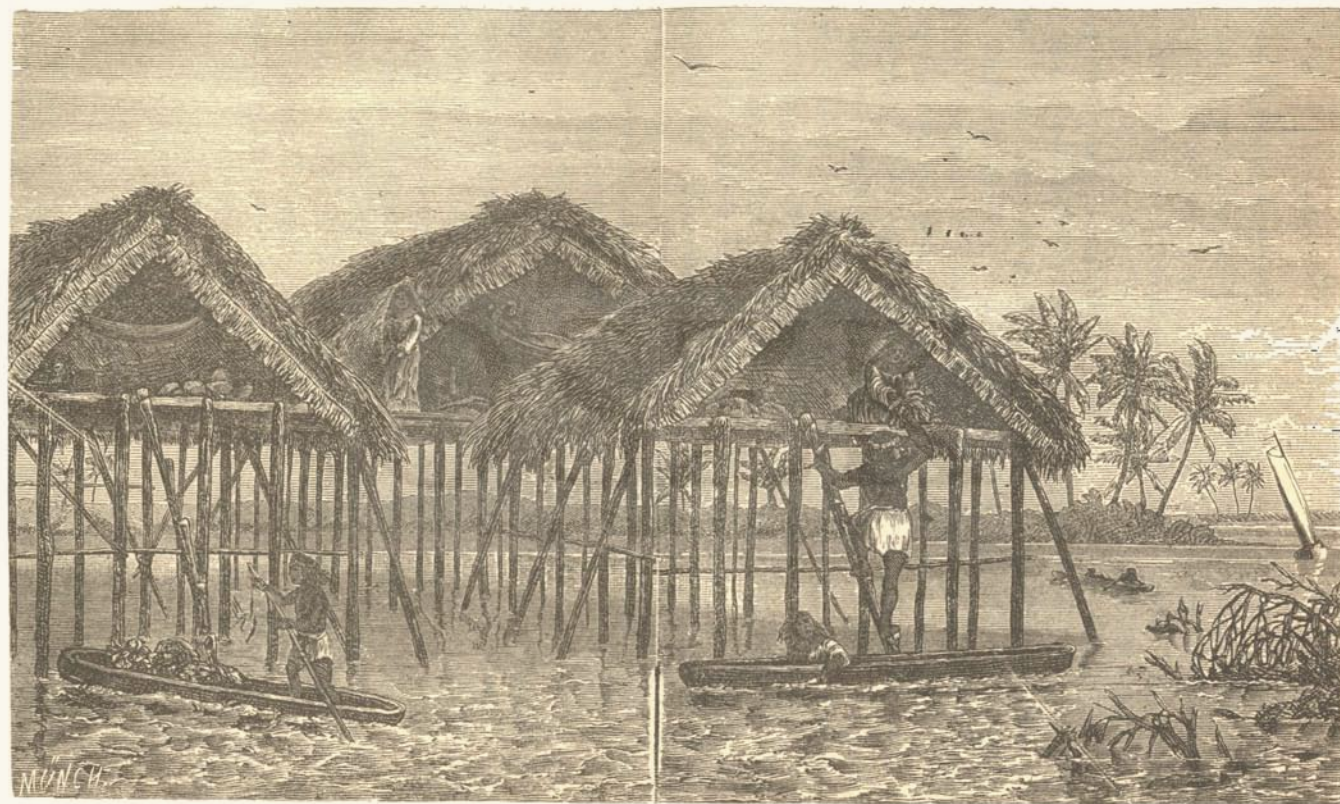
kot asztalokra fektetnek, mellettük az elmaradhatlan mérleggel. A piacok különlegességei közé tartoznak a guacharo madár (*Steatornis Caripensis*) bulladékából szedett magvak, melyeknek a venezuelai indiánok kiváló gyógyerőt tulajdonítanak, a kenyérfa gyümölcse, leguan hús és sajátságosan készült túrós sajtok. A tengeri kenyér (arepa) a köznép között legelterjedtebb. Itt említjük meg, bár piacra nem nem kerül, a Venezuelában gyakori villamos halat (*Gymnotus elec-*

tricus), mely híressé vált s iskolai könyvekben is ismertették, mivel Humboldt igen érdekesen, bár tévesen, írta róla, hogyan szokták megfogni, midőn a vízbe hajtott lovakon már elgyengítette villamos csapásait. Ily mérges hal még itt a tövises rája (*trygon hystrix*).

A nép egyrésze, különösen a mérsékelt éghajlat alatt, kereskedelmi növények tenyésztésével is foglalkozik s elég élénk összeköttetésben áll Európa piaczával. Különösen jelentékeny a kávétermelés, melynek eredményeként évenként 60 millió kor. értékűt, az egész kivitel $\frac{3}{4}$ -ét, szállítanak hajókra. A csinos fényes örökzöld levelű kávébokrok némely helyeken egész erdőket alkotnak, rendszeren $1\frac{1}{2}$ —2 m., de néha 8—10 m. magasságban. Szüretkor, midőn a fényes zöld levelek közt hófehér virágok és piros, majd violet bogyók váltakoznak a fán, a kép nagyon érdekes. Kevésbé szép a már egészen faalakú kakao, de sokkal hálásabb s némely helyen szintén erdőségeket alkot. Gyapot, indigo, cukor, dohány szintén termeltetnek, ősalakjában fordul elő a sassaparilla, kaucsuk, vanillia, és khinafa. A földművelésen kívül a bányászat és ipar is kezd fejlődni. A bányászattal mintegy 20.000 ember foglalkozik. Van jelentékeny sófőzés, gyöngyhalászat s egy pár gyár is, de a lényeg a földművelés és állattenyésztés. Legújabb számítások szerint 8 m. szarvasmarha, 6 m. juh s mintegy 2 m. más (ló, öszvér stb.) állat tenyésztése közel 200.000 embert foglalkoztat.

Az ország az Unio példája szerint bizonyos önállósággal bíró 9 államra és négy nagy, de néptelen territoriumra oszlik, ezenkívül a főváros és környéke külön szövetségi kerület. A két legnagyobb „területen”: Felső Orinoco (545.876 km²) és Yuruary (210.164 km²) csakis néhány ezer kóbor indián lakik, legnépesebbek a tengerparti vidékek. A lakosság óriási többsége (98%) kevertvérű spanyolul beszélő s római kath. vallású ember. Tiszta indián alig van 300.000 s ezek közül is a vadak (*indios braves*) a hegyek közé vonultan élnek, négerek, kik túlnyomólag teherhordók, csak a tengerparton vannak és a tiszta fehérek, alig 50 ezer, főkép a városokban.

A főváros *Caracas* (70 ezer l.) nem fekszik a tengerpart mellett, de külön 38 km. hosszú és tájképi szépségéről híres vasúti vonal köti össze La Guaira kikötővel és ezenkívül is élénk piacza van. A város, melyet földrengések gyakran pusztítottak, újabban modern jellegben épült széles egyenes utcákkal, nagy terekkel és nem egy kiváló középülete van: egyetem, műegyetem, művészeti

Guajira indiánok ezölöpkunyhói a Maracaibo tavon.

akadémia, muzeum, érseki palota, két színház s más efféle. Vízét 45 km. hosszú vízvezeték szolgáltatja. Éghajlata, mint hegyek alján fekvő völgyé, eléggé egészséges, de a forróság olykor oly nagy, hogy a vagyonosabb lakók a folyókba erősített asztalok s padokon társalognak és kártyáznak.

Újabb időben versenyezni kezd vele *Valencia* vagy *Tacarigua* (40 ezer l.), mely a csaknem tojásdad alakú csodálatosan szép s sziklás szigetekkel borított, bár újabb történeti korszakban is jelen-
tekenyen apadt hasonnevű tó mellett fekszik, igen egészséges és művelt vidéken. Az ország másik nagy tavának, a tengerrel összeköttetésben álló sekélyes, de óriási nagy *Maracaibonak* szintén van egy csaknem ily népes s szintén ugyanazon nevet viselő városa, mely azonban egészségtelen éghajlata miatt kevésbé élénk és környéke is néptelenebb. Nevezetes e tó arról, hogy partjain még most is van néhány régi erőd s itt-ott még láthatók a goajira indiánok czölöpökre épített kunyhói, melyekről, mint fentebb írtuk, az ország neve származik. A tengerparti városok közül, még *La Guairát* sem véve ki, legjelentékenyebb *Puerto Cabello*, bár népessége egészségtelen éghajlata miatt lassan emelkedik. A nagy (1145 km²) és igen termékeny *Margarita* sziget főhelye *Asuncion* emelkedőben van. Az *Orinoco* városait mind felülmulja *Ciudad Bolívar* (12 ezer l.), hol a rendkívüli gőzhajó forgalom következtében az Antillákról egész sereg vállalkozó telepedett le. A város különben igen sokat szenvedett a polgárháborúk alatt. Nevezetes még a belföldön *Merida* a hasonnevű fennsíkon egyeteméről s az *Orinoco* mellett fekvő *Caycara*, hol a syenit- és gránitsziklákon régi indián alakok (állatok, nap, hold, butorok) nagy számmal fordulnak elő. Hasonnemű rajzokat és apróbb szobrokat más vidékeken is találtak oly nép területén, mely egészen barbár állapotban él. Az alkotó törzs ma már elpusztult vagy összevegyült a hódító elemmel, a minthogy Venezuela mai indiánjainak utódjai is néhány nemzedék múlva valószínűleg fehéreknek fogják magukat tartani.

GUYANA GYARMATOK.

Délamerika északkeleti csúcsán vannak egymás mellett az európaiak összes gyarmatai a nagy szárazföldön. Közös nevük is van,

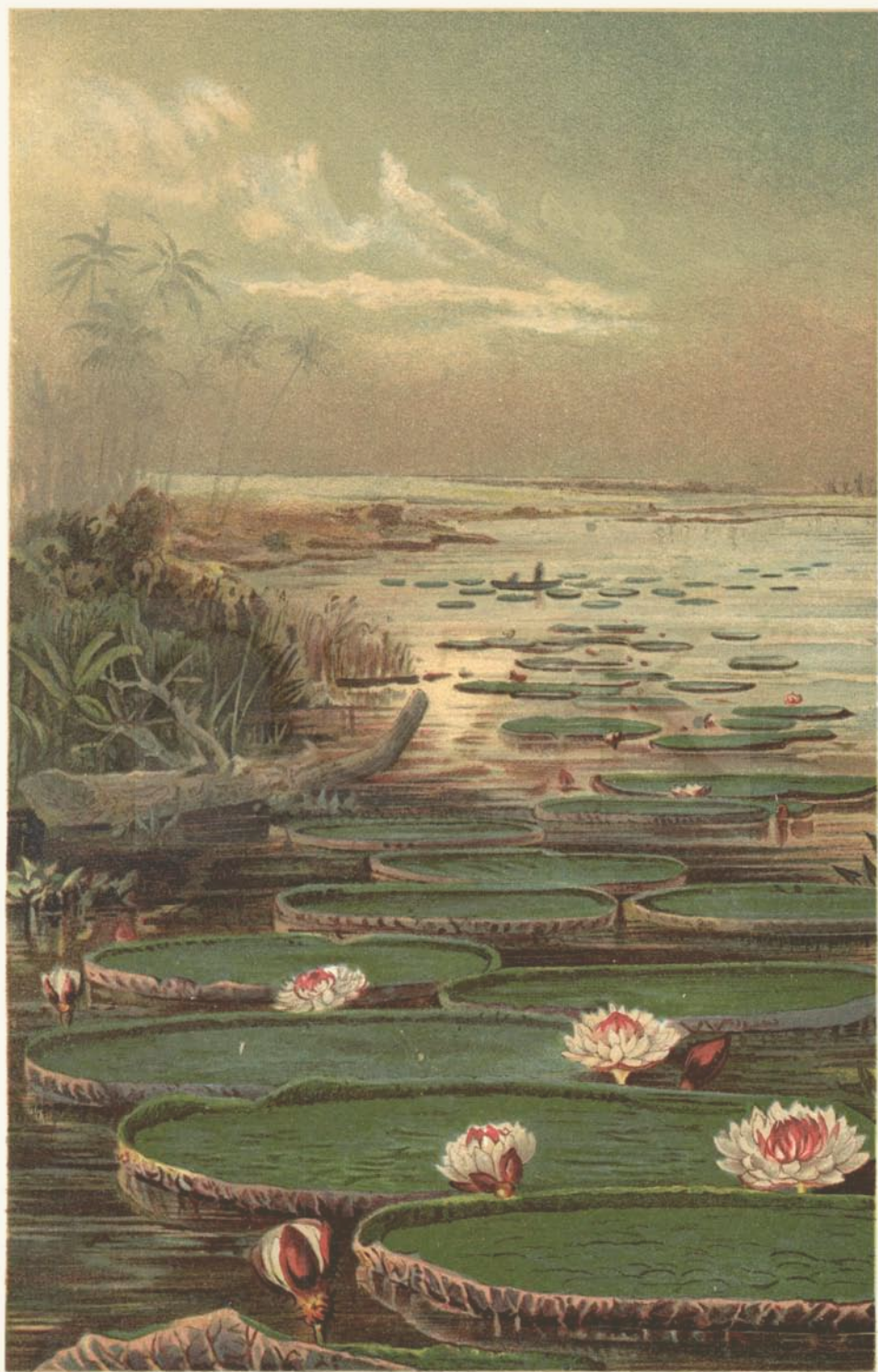
Guyana, vagy Guayana, de mindháromnak van külön elnevezése is.* Nem nagyon régiek ezek a gyarmatok, de történetük eléggé változatos. Legelőször (1580) a hollandok igyekeztek itt letelepedni, utánnuk (1626) a francziák jöttek. A hollandoké volt a legnagyobb terület, de a napoleoni háborúk alatt az angolok foglalták el jelentékenyebb részét és az 1815-ki béke óta meg is tartották azt. A franczia és holland terület között a Maroni, a holland és angol között a Corentyne folyók alkották régebben a határokat s mindhárom állam lenyújtotta azt délre egészen az Amazon vízválasztójáig, mindemellett a határvillongások állandóak voltak egész korunkig nemcsak e három gyarmat között, hanem a szomszéd Venezuela és Brazília köztársaságokkal is. Sőt megtörtént napjainkban, hogy egy kalandos szellemű franczia hirlapíró Brazília és Guyana között önálló császárságot akart létesíteni, mely azonban voltaképen csak papíron volt meg, kalandos üzelmek ingatag alapjaként. Hajdan Guyana név alatt még sokkal nagyobb, közel 2 millió km² területű vidéket értettek, az Orinoco, Amazon és Átlanti-Oceán között fekvő egész területet, de a spanyolok része ebből a nagy területből Bolívar várossal együtt Venezuelához, a portugali rész pedig Braziliához csatoltatott állandóan.

Guyana egész területe különben egyöntetű jellegű. A tengerpart vidéke átlag 75 km. szélességig lapos, részben mocsarakkal és mangroveerdőkkel borított, részben igen gazdag legelőkkel. Nyugat felé a síkságból fokozatosan emelkednek fel a hegyek, melyeken a folyók kataraktákban törnek át. Nehány vizesés nagy hírnévre tett szert, így az Essequibo folyónak nagy vizesése, továbbá az Orinoco zuhatagjai Atures és Maipures mellett. Az Essequibo vize először 45 m. szélességben esik le 5 m. meredek sziklafalon, azután 20 m. hosszúságban fut végig kőszirtek között s végül ismét 3 m. mély mederbe ömlik. Még nevezetesebb a Padamo és Kundanamo folyók összefolyása, mindkettő zuhatagokban végződik, melyek együttes szélessége 260 m., úgy hogy a zuhatagokkal keletkezett sűrű fehér felhők messze távolban elborítják a levegőt, sőt a magas törzsű pálmák koronáit is, emellett azonban a két folyó vizének különböző színe jó távolban megkülönböztethető.

* Gyarmat neve	km ²	lakosok száma
Brit Guyana v. Demarara	229.600	284.887
Holland Guyana v. Surinam	129.100	68 873
Franczia Guayana v. Cayenne	78.900	29.637
	<u>437.600</u>	<u>383.397</u>

A heglánczok között tágas völgyek és fennsíkok találhatók, melyek tájképileg is jellemzők, mivel nagyobbrészt fátlanok, míg a hegyeket s olykor a folyók partjait nagy erdőségek borítják. Esős időkhben ezek a savannák óriási árterületek, melyeken át a tengerparttól egész az Amazonig ellehet hatolni csolnakokon. Innen keletkezett a nagy Parima tóról szóló rege, de részben ezzel áll összeköttetésben a folyók sajátságos elágazása. Száraz időszakban a talajt a llanosokkal ellentétben rövid fű borítja itt-ott 1—2 m. magas gulaalakú hangyaboly által megszakítva, szarvasmarhák és lovak legioinak legelő helye. A tájkép kevésbé vonzó, mivel a kulturának nagyon kevés nyomaival találkozunk. Legérdekesebb még a folyókon feltűnő gyakran előforduló *Victoria regia*, a vizinövények királya, melynek $1\frac{1}{2}$ —2 méter átmérőjű hatalmas levelein, az indiánok jellemző elnevezése szerint vízi tányérok, nagy gázlómadarak is megállhatnak s melynek pirosas rendkívül kellemes illatú virágai valamint gyermek fej nagyságú gyümölcsei egyiránt bámulat tárgyai.

Nagyon nevezetesek Guyana területén az egyes heglánczoktól elkülönítve álló csúcsok, melyeknek sokszor igen csodálatos alakjuk van. Legjellemzőbbek a Duida és Roraima. A *Duida* a venezuelai részek mellett délen és nyugaton meredek és méltóságos, csúcsa kopár és sziklás, lejtős részein azonban nagy erdőségek terülnek el, mint függő kertek. Tetejéről messze kilátás terül el az Orinoco vidékének jelentékeny részét térkép gyanánt varázsolva a szemlélő elé. Sokkal jelentékenyebb és érdekesebb a *Roraima*, egy Venezuela, Brazília és brit Guyana összeszögellésénél 2600 m. magasságba emelkedő hatalmas kiterjedésű piros homokkőszikla, melynek mind a négy fala csaknem teljesen függőlegesen emelkedik fel 4—600 m. magasba. Távolról tekintve mérőónnal szabályosan alakított óriási kockának látszik s az oldalain itt-ott található csenevészbokrok távolról csak egy kissé sötét színt adnak a piros szirtnek, mintha az időjárás nyoma látszanék rajta. A tetőn nagy síkság van csodálatos alakú sziklatömbökkel borítva. Még feltűnőbb a meredek sziklafalakon lehulló sok vizesés, melyek közt öt nagyobb van s egy — Kamaiba nevű — valóban óriási. A csodálatos hegyet először (1884) Im Thurm Everardnak sikerült megmásznia s a tetőn valóságos kincseket talált, unikumokat különösen növényekből. — Nevezetes önálló hegycsoport még az úgynevezett „ördögsziklák“ Rupununi mellett, melynek 260 m. magas s két harmadrészben kopár gulaalakú csúcsa festőileg emelkedik ki a lombzatból. Kisebb önálló

VIKTORIA REGIA.

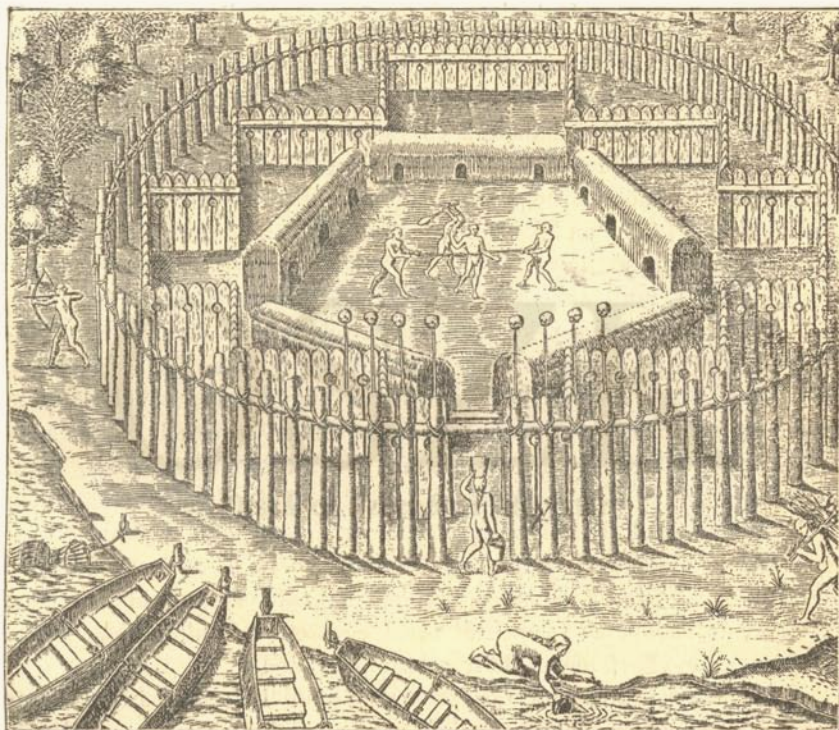
OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

hegységek különös alakú oszlopok, tűk, nagyszámmal fordulnak elő. Legnagyobb csoport a Tumuc-Humac hegység, melynek vidékét azonban, mint általában Guyana déli részét, csak nagyjában s részben még így sem ismerik.

A nagy területnek ősi lakosai, a karibok és tupiindiánok, ma már csaknem teljesen eltűntek, részben a háborúk következtében apadva meg, részben összeolvadva más törzsekkel. A tupiindiánok

Tupi-indiánok faluja.

tisztán is megvannak még Paraguayban és Argentínában, hol külön megemlékezünk felőlük. Valószínű, hogy őseik innen jöttek fel észak felé, mivel a Brazíliában még élő tupitörzsek már vegyültek. Eredeti harcias érzületük is elveszett. Délamerika első felfedezői csodálatos dolgokat tudtak elbeszélni e vad katonás indiánokról, kik e mellett földművelők is voltak és miként itt bemutatott még a XVI-ik századból eredő kép tanúsítja, primitív, de nem érdektelen erődök-

ben laktak, melynek kapuján a legyőzött ellen koponyái hirdették a diadalt. A ma itt lakó indiánok, épen úgy mint a venezuelaiak, csaknem kizárólag a nu-aruaak törzsekhez tartoznak. Legnevezetesebbek köztök a vapisianák és atoraiok, szép karcsú alakok rokonszenves arcvonásokkal, melyek mellett a nagy római orr feltűnő. A férfiak rövidre nyirt haját hordanak, a nők leeresztik csaknem a földig. Barbárságuk jeléül orraikban lapított réz- vagy ezüst pénzt, alsó ajakaikban csengettyűket vagy hengeralakú csontdarabokat hordanak, e mellett egész öltözetük csak öv. Lakásuk igen tág és kerek dom alakú. Sokkal magasabb fokon állanak az arravak indiánok, erőteljes szép faj feltűnő sötét hajjal, kik már földműveléshez is értenek, bár túlnyomólag halászok és vadászok. Ezek is — különösen a nők — barbár módon tetoválják magukat főképp a szájuk körül és a kitépdesett szemöldök helyén. Az ujonnan letelepedettekről az egyes országokban külön emlékezünk meg, itt csak azt emeljük ki, hogy Guyanában feltűnő nagy számmal vannak a zsidók, de nagyobb részük még a mult századok zsidóüldözése után kivándoroltak utóda.

A három gyarmat között minden tekintetben leginkább fejlődött **Demerara**, a brit terület, habár itt is, mint a másik kettőnél, jóformán csak a partvidéket ismerjük, a nagyobbbrész a belföld felé indiánok háborítatlan birtoka, sőt tulnyomóan egészen néptelen. A lakosságból körülbelől 20 ezer fehér, 70 ezer khinai és indiai kuli, 10 ezer néger s másfél-százezer indián, kik közül legalább 8000 még teljesen vad. A kulik hullámzó népesség, nagyrészüik ugyanis öt évi szerződéses idejének letelte után eltávozik ebből az egészségtelen országból, a négerek ellenben újabban gyorsan szaporodnak s nem kevesen az európaias telepektől távol egészen vad állapotban éltek, részben az egykori megszökött rabszolgák utódai

A gyarmat fővárosa *Georgetown* (54.000 l.) a Demarara torkolatánál Guyana legjelentékenyebb városa s általában igen jelentékeny hely. Alig van ötezer fehér lakosa s fekvése oly czélszerűtlen, hogy a lakásoknak nagyobbbrészét tisztán egészségi szempontból oszlopokra építik, de azért sok tekintetben Európában érezzük magunkat. Van ugyanis itt gázvilágítás, lóvasút, artézi kútak, botanikus kert, kitűnő ethnografiai és természetrajzi muzeum, kórház, árvaház, két színház, lóversenytér, elevator, telephon, kisebb-nagyobb iskolák, egyszóval csaknem mindaz, mit Európa közép nagyságú városaiiban kereshetünk. Innen indul ki a gyarmatnak egyetlen 34 km. hosszú vasútja, mely azonban jellemzőleg nem más nagyobb város-

hoz vezet, hanem a parton levő czukorültetvényeket köti össze a legnagyobb kikötővel. Ezek a czukorültetvények a tengerparttól befelé szabályos dominó kövekhez hasonló modorban terülnek el derékszögű árkok által elkülönítve. A vízepítészetben oly tökéletes hollandiak létesítették így a telepeket, hogy az alacsony partra betoluló tengervíz s a hegyi patakok áradásait gátakkal és csatornákkal felfogják és egyúttal a száraz időre tekintettel és egyenlően megosszák. A tenger felől hatalmas kőgát is védi az ültetvényeket. A czukor ma már teljesen háttérbe szorította itt a kávé és gyapot termelését s az ország főjövedelmi forrása lett. Nem kevesebb mint 115 részben igen nagy czukorgyár foglalkozik az aratás feldolgozásával.

A csekély népesség miatt azonban ez a művelt vidék igen kis területre szorítkozik. A fővároson kívül még csak egy jelentékenyebb hely van, New-Amsterdam (8300 l.), a Berbice torkolatánál szintén nem messze a fővárostól. A többi helyek jelentéktelenek, sőt a tengerpart s az Essequibo folyó alsó részén kívül még a telepek csak szétszórva fordulnak elő. Ezért a gyarmat politikai felosztása három kerületre jóformán elméleti jelentőségű. Mint kuriozumot említjük még, hogy a gyarmat kormányzója mellett tíz tagból álló parlament (Court of policy) működik, mely törvényeket is alkot.

A hollandok területe, az úgynevezett **Surinam**, a szomszéd angol területtel összehasonlítva nagy hanyatlást mutat. Napokon keresztül utazva láthatjuk itt egymás mellett a folyók partjain fennállott ültetvények és gyárak romjait; nem egy helyen még a gépek is megvannak, eltemetve a tropikus növényzet dúsgazdag lombjai alatt s a gyárak kéményeinek töredékein pálmák emelkedtek fel. A gyarmat anyagi pusztulása a rabszolgaság eltörlésekor (1873) kezdődött meg, midőn az ültetvényesek a rabszolgákért kapott összegeket zsebre dugva Európába költöztek. A még fennálló ültetvények csaknem kizárólag zsidók kezében vannak, kik azonban maguk nem dolgoznak, hanem mindent négereknek adnak bérbe. A rendkívül termékeny gyarmatnak alig századrésze művelt terület. A főtermény itt is a czukor és a kakao. A gyarmat óriási erdőségében, mely a terület 90%-át borítja, tömérdek értékes fa tenyészik; ennek egy részét négerék tutajok alakjában behozzák a tengerpartra, de mivel a napibér s szállítás rendkívül drága, nehezen értékesíthetők, valamint a növényvilág más becses terményei is. Még legvirágzóbbak a Maróni forrásvidékén levő aranybányák, bár ezeket sem művelik czélszerűen.

A gyarmat összes lakosságának több mint egy harmada, közel 30 ezer lélek a fővárosban *Paramariboban* és közvetlen környékén lakik. A város a Surinam folyó balpartján van, mely folyó itt 1660 m. széles. A híres hollandi csín és tisztaság ebben a városban is feltalálható s emellett fekvése egészséges és kedvező. Az utcázak teljesen egyenesek, narancs, citrom és tamarind fasorokkal. A faházak 1—2 emeletesek, kényelmesek s villaszerűleg épültek. Különösen szépek a kormányzó palotája és a városház. A többi városok itt is jelentéktelenek s nem egyszer történt meg a tengerparton, hogy egyes városokat a homok elönyomulása miatt más helyre kellett költöztetni. Van egy pár falu, például Savana a Surinam jobb partján, hol kizárólag zsidók laknak. Érdekes hely *Batavia* a Coppename

Cayenne.

folyó torkolatánál, mint az ország színes lakosai között rendkívüli mértékben dühöngő belpoklosság (lepra) áldozatainak minden más emberi társaságtól szigoruan elkülönített száműzetési helye. Az egész gyarmat szomorú helyzetben van s a holland kormány, bár a közigazgatási kiadások csak 3—4 millió koronába kerülnek, csaknem évről-évre reáfizet. A gyarmat a fővároson kívül 8 kerületre oszlik, nagyobbbrészüik csak névleges.

Hasonlóan szomorú viszonyokat találunk a francia **Cayenne** gyarmatban, mely különben is a legnéptelenebb, olyannyira, hogy csak 3 km²-re jut egy lakos s ezek száma is apadóban van, bár a rabszolgaság eltörlése óta megapadt munkaerőt kulik behozatala által igyekeztek szaporítani. Cayennet tudvalevőleg III. Napoleon bűnösök

és politikai elítéltek száműzetési helyévé tette s igen sok kiváló politikus lett az itteni gyilkos éghajlatnak áldozata. Iskolák szép számmal vannak, a közigazgatás rendszeresített. Mindamellett a gyarmat nem tud emelkedni. Még az aranybányák megnyitása (1866) is csak pillanatnyi javulást okozott. 1848-ban, a rabszolgaság megszüntetésekor, 30 cukorgyár volt itt, ma csak egy s erre is az állam évről-évre 300.000 frankot fizet reá. Még a kávé és cukrot is Franciaországból, a szarvasmarhát Venezuelából s az épületfákat az Egyesült-Államokból hozzák. Egy kis a fővárostól az említett cukorgyárig vezető vasúton kívül alig van közlekedő eszköz, a parton nem jár gőzös s a kereskedelmi forgalom legfőbb tárgyai a szeszes italok. A 3000 km² területű pompás síkságon összesen 5000 szarvasmarha, 5000 disznó s néhány száz kecske és juh legel, az erdők kétszáz fajta értékes fáiból egyetlenegy sem kerül forgalomba.

Az ország fővárosa *Cayenne* (10.000 l.) hasonló szigeten a legjelentékenyebb hely s új városrésze, melyben egy csinos templom is van, eléggé szép, de nagyjában piszkos és különösen a sok rovar miatt nagyon kellemetlen, bár nem oly gyilkoló éghajlatú, mint más a gyarmat bensejében fekvő hely. A többi helyek között érdemes a felemlítésre *La Mana*, melyet a kormány ültetvényként alapított s most apácák vezetése alatt áll. A száműzöttek és rabok telepei nagyjából szigeteken és a hollandi határ közelében állanak. 1851—1883 között a kormány mintegy 20.000 bűnöst szállíttatott ide 100 millió franknál nagyobb költséggel, az átszállítottak nagyjából itt halt meg részint a telepeken, részint megszököve az őserdőkben. Szerencsésebbek voltak az egykor megszökött rabszolgák, kiknek utódai félvad állapotban élnek még ma is az őserdőkben és a mocsaras vidékeken.

Strucz-vadászat.

Cotopaxi.

TIZENÖTODIK FEJEZET.

AZ ANDES VIDÉKE

(Ecuador, Peru, Bolivia és Chile.)

Whymper E: Travels amongst the great Andes of the Equator. London, Murray 1892. *Wolf Tivadar*: Geografia y Geologia del Ecuador. Leipzig, Brockhaus. 1892. *Brehm*: Das Inkareich. Jena, 1885. *Ydiaquez Sándor*: Le Pérou en 1889. Havre, 1891. *Kunz H*: Chile und die deutschen Colonien. Leipzig, Klinkhardt. 1891. *Beranger Károly*: Relacion jeografica de la provincia de Chiloé. Santjago, 1893. *Mathews*: Up the Amazonas and Madeira rivers through Bolivia and Peru. London, 1879. *Kolberg József*: Nach Ecuador. Freiburg, 1885. *Dingman*: Ten years in South America. Notes of travel in Peru, Bolivia, Chile. Montreal, 1876. *Matzenauer*: Peru. Wien, 1893. *Király Pál*: A Galápagó- vagy Teknősbéka-szigetsoporról. Fölldr. Köz. XII. k.

DÉLAMERIKA legjelentékenyebb talajalakulata kétségkívül az Andes hegylánczat (Cordilleras de los Andes), mely az egész kontinens nyugoti oldalán végig fut 63 szélességi fokon s így mintegy 7000 km. óriási hosszú területen. De nemcsak keresztülfutó lánczat ez, hanem valóságos izmos gerincze a kontinensnek, hatalmas hegység, melynek az új világban párja nincs s a régi kontinensen is csaknem mindegyik hegységgel képes versenyezni, mivel egész sereg

csúcsa emelkedik 6—7000 méter magasságba, vannak nagy kiterjedésű vidékei, a hol még a völgyek és látszólagos síkságok is magasabban vannak a tenger színe felett, mint a svájci Alpések csúcsai s ezeket a völgyeket a hegyóriások egész serege veszi körül, melyeknek érdekességét emeli az a tény, hogy félszáznál több vulkán van közöttük, részben még működő állapotban. Épen ez a vulkáni terület az, hol az Andest alkotó természeti erő a leghatalmasabbnak mutatta magát, feljebb és lejjebb csaknem fokozatosan süllyed a hegyek magassága és különösen délen, midőn a hegyláncz már a mérsékelt égöv alá jut, bomladozni kezd az óriás tömeg, a tenger hullámai már diadalmasan képesek megtörni a szakadatlan lánczot, fjordszerű mélyedéseket és benyúlásokat alkotva, majd végül a szétbomlott lánczszemek is láthatókká lesznek, az óriási hegységből sziklás szigetek maradnak fenn töredékekül, de egyik sem emelkedik többé 3000 m. magasságra.

Miként már a hegyláncz colombiai részének leírásánál láttuk, az Andes hegység csaknem mindenütt több nagyobbbrészt párhuzamosan futó hegysorozatra oszlik. A parti lánczolat rendesen meredekebb, de alacsonyabb, míg közte és a középhegység között rendesen óriási kiterjedésű fennsíkok vannak részben szétszórta fekvő hegyekkel, részben nagy tavakkal, melyek közt a Titicaca tó világhírű. A középső rész nagyobbbrészt kopár, csak itt-ott tenyészik egy kis kaktusz vagy más tövises bokor s ezért az óriás sziklák fenségét nem enyhíti a színek és változatos alakok hatása. Itt-ott a nagy magasságban, hol már nem oly fulasztó a lég s az utast nem üldözik a moskitók milliói, hatalmas faalakú harasztokból álló cserjéket találunk, melyek örökké lengő legyezőként fedik el a mohaszőnyeget és apróbb virágokat. Ily helyeken még a hegyierdők is északi nyugodt jellegűek, a kúszó növények helyébe a szakállként lecsüngő élődiék jönnek, az aljnövényzet alacsony és szerény. Leginkább meglepő, mert a völgyben fekvő őserdővel szemben kiáltó ellentétet alkot, a néma csend. A magas hegyek állatvilága ritka, különösen hiányzanak a tarkatollú madarak meg a lármázó majmok ezrei, még a pillangók is csak elvétve mutatják magukat. A magas fák tenyésző határa azonban sok helyen 3000 m. magasságon túl terjed, valamint az örök hó is Peruban és Boliviában átlag 5250 méternél kezdődik, itt-ott még magasabban.

Önként érthető, hogy ily hatalmas hegytömegekről találó egységes képet hasztalan igyekeznénk alkotni magunknak s ezért a rész-

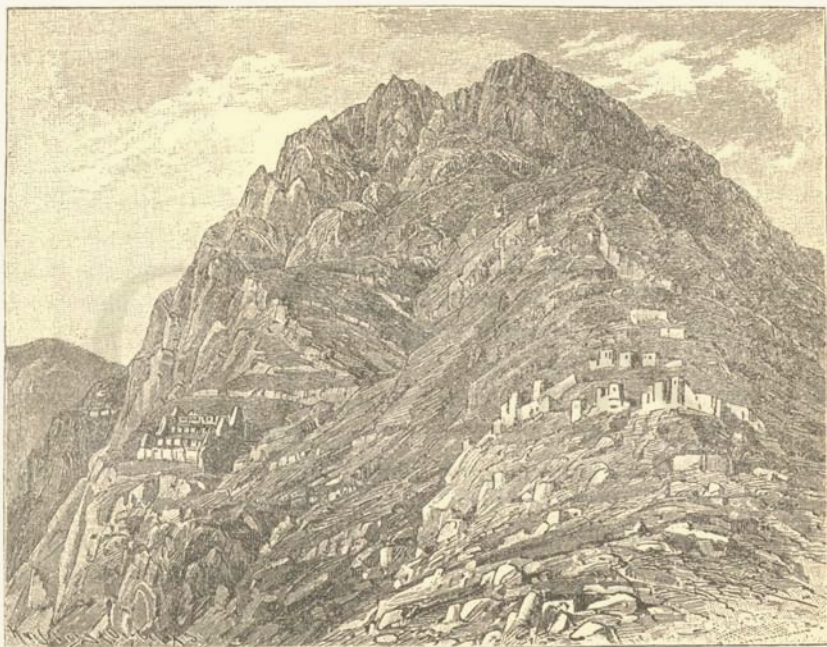
letekre vonatkozólag az egyes országok leírásáig kell várakoznunk. Egészen véve azonban a hegységnek északi részét, mely körülbelül az eddig legmagasabbnak (6970 m.) ismert Aconcagua havasig terjed Argentín és Chile határán, nagyon világosan meg lehet különböztetni a kevésbé tekintélyes déli résztől. Ugyanannál a Pastói hegycsomónál, a hol a colombiai Kordillerák nyugoti ága a középtágtól elválik, kezdődnek meg az ecuadori Andok, melyekben egész sereg óriás hegy van, köztök a híres Chimborazo. Ez még egészen erdős hegység, két zárt főhegyláncczal, közből hatalmas fennsíkkal. Lejebb a 4—16° d. sz. között van a hegység perui része, a mely már kopár, vízszegény és nagyjából vulkán nélküli, de hatalmas csúcsai vannak, a keleti lejtőjéről, mely többnyire erdős, hatalmas folyóvizek futnak le a nyugati síkság felé, másrészt azonban nyugaton, részben még a tengerig elnyulva, egészen élettelen kopár sivatagok terülnek. Délfelé haladva a párhuzamos hegylánccok közelebb vonulnak egymáshoz, az örök hó határvonala jelentékenyen alább száll, már a tölvevű fák is kezdenek mutatkozni, másrészt a tenyészet ismét élénkül s hatalmassá lesz, természetesen nem tropikus jellegű többé. Az északi részen a hatalmas emelkedésnek megfelelően az átjárók is rendkívül magasan vannak, többnyire 4000 méteren felül, úgy hogy a Csendes-Oceán partjáról rendszeren csak meredek emelkedéssel lehet eljutni a fennsíkhöz, mely meglepően egész síkságnak látszik, valósággal pedig egy-egy a természet által csodálatos módon alakított nagy fellegrár.

Nem épen kellemes az ily magasan fekvő fennsík az európai éghajlathoz szokott embernek, bár igen sok utazó nevezte el — a forró vidékekről érkezvén ide — örök tavasz honának. Igazában ez az örök tavasz legtöbbszörre örök április, az eső és szél uralma. Ott, hol már a fák tenyészete is megszűnik, az úgynevezett paramo vidékeken, csaknem állandóan üvölt a szél, sokszor van nagy eső s ezenkívül rendkívül gyakori a sűrű köd, mely mozdulatlannak látszik s a környékén levő tárgyakat magikus alakítással változtatja át. Szeptembertől májusig csaknem mindennapi a hóvihár. Mindezt súlyosítja a ritka levegő, melynek hatásaként idegen rendszeren megkapja a hegyi betegséget (soroche), bágyadtság, lélegzési nehézségek, ájulás és más jelenségek között, mely azonban nem oly veszedelmes, mint a parton uralkodó malária vagy sárgaláz s átlag félév múlva egészséges embereket nem támad meg többé.

Sajátságos s az ily természetes fellegrárok rendkívüli sok elő-

nyével összeköttetésben álló tény, hogy a tagadhatlanul nagy nehézségek daczára épen ezen a vidéken fejlődött ki a régi indiánok hatalmas művelődési központja, melylyel csak a szintén fennsíkon álló mexikói versenyezhetett. A napimádó *inkák* csodálatos államát értjük, melynek főhelye a perui óriási fennsíkon volt.

Nem lehet feladatunk történetet írni, de, miként Mexikó leírásánál az aztékekkel szemben tettük, itt is meg kell emlékeznünk

Inka-falu Peruban.

pár sorban az inkákról, kiknek csodálatos magas műveltsége már a hódító spanyolokat is meglepte s emlékeik ma is bámulat tárgyai. Az inkák (ez tulajdonképp csak az uralkodó család neve, a nép neve quichua) a XI-ik századból Kr. e. származtatják állami életüket. Midőn Amerikát felfedezték, országuk már nagy kiterjedésű volt, a fővárosban Cuzcuban 200.000 ember lakott s négy nagy csinált út vezetett innen a birodalom minden részébe, melyekkel szervezett postaszolgálat utján érintkeztek. Az inkák a kedvezőtlen helyen nagy

földművelést űztek rétöntözéssel és gazdasági állatokkal, még a guano használatát is tudták. Házaikat téglából vagy fából építették, faze-kasság, asztalosság és más iparágak virágoztak közöttük, tudományos nevelésük is volt, bárcsak az előkelők körére szorítva. Voltak a nap-isten tiszteletére rendelt zárdákban apáczaik, volt titkos társaságuk, mely a babonaság mögött az egyetlen láthatatlan istenség eszméjéről gondolkozott s patriarchalis államformájuk, melyben a király egyut-tal a főpap is volt, a demokratikus intézmények fejlesztését nem gátolta meg s bizonyos kommunisztikus jellegű volt, mely szegényt és naplopót nem tűrt el.

Az inkabirodalom fővárosa Cuzco (= nagy város), bár 3467 m. magasságban feküdt, valóságos építészeti remekekből állott. Erőssé-gébe hármas kőfalon át egy nagy kapun lehetett bemenni, melyet mindannyiszor ugyanoly nagyságú kővel zártak el. Minden fal 8—9 m. távolra volt egymástól külön megerősítve s a legbenső részén három torony szolgált védelmül. A középső torony, mely kerek alakú volt, az inka pihenő helyéül szolgált, midőn a várba jött s ezért igen díszes volt, benső falát arany és ezüst lemezek díszítették, melyekre állat- és növényalakokat rajzoltak. A másik két négy-szegletű torony a katonák lakásául szolgált s ezenkívül egész labirinthja a szobáknak volt benne. Ennél a hatalmas épületnél is sokkal jelentékenyebb volt a nap temploma, a legjelentékenyebb épület, melyet az amerikai benszülöttek építettek. Mindenik falát aranylemezek borították, a keleti fal mellett volt a főoltáron a nap óriási alakja egyetlen vastag aranylemezből. Mellette voltak az inkák mumiái aranyozott trónokon s a templomnak minden kapuja szintén aranyozott volt. A templom körül szintén aranyozott díszí-tésű zárdák és öt pavillon volt. Az első pavillonban a hold óriási ezüst szobra mellett voltak az inkák nejeinek mumiái. A második pavillon a csillagoknak szenteltetett s teteje az égboltozatot utánózta. A harmadik pavillon a szivárvány, negyedik a menydörgés és vil-lámlás tiszteletére épült. Az ötödikben volt a főpapoknak, kik mind-annyian az inkák rokonai voltak, fogadó és tanácskozási termei. Az isteni szolgálatban szereplő apáczaik számára távol a templomtól óriási zárda volt, melyben rendszeren 1500 szüz élt, kik az inka és családja számára ruhákat készítettek s kik rettenetes büntetésben részesültek, ha a szüzességet megszegték. A város egész környezete a nép nagy műveltségéről tett tanúságot. Sziklákat repesztettek meg primitív eszközeikkel, 30—40 m. mélyedéseket és völgyeket tömtek

be s óriásiépületeket állítottak fel mindenütt, bár kopár és óriási hegyekkel megrakott vidéken laktak.

Itt az óriási magasságban kopár hegyek között élt ez a nevezetes nép s nem is enyészett el végkép. Hatalmas kőépületei nagyszámmal maradtak fenn különösen a Titicaca tó környékén, a csekély számú népesség nem rongálta össze azokat teljesen s az újabb kutatók főképp Squiers tömérdek kincset gyűjthettek össze, bár még a kutatásnak csak kezdetén vagyunk. Némely helyen egész régi falvak romjai is épen maradtak, mint képünkön is látható.

Az inkabirodalmat, mely az Andes vidék nagyrésztére kiterjedt, Pizarro 1531-ben erőszakkal és durván semmisítette meg, de helyébe szervezett keresztyén országot nem volt képes létesíteni. Több mint kétszázadon át volt az inkák egykori birodalma a spanyol Délamerikának főhelye, még a Laplata államok is idetartoztak 1788-ig, de művelt állam nem volt soha. Kalandorok, spanyol hivatalnokok ideiglenesen tartozkodtak itt. A nagy szabadságharczok után az önálló köztársaságokban, mint csaknem mindenütt, hol előbb spanyolok uralkodtak, polgár háborúk folytak vagy az egyes önállósá lett országok küzdöttek egymással, a gyér népesség miatt jelenleg még valóban csekély jelentőségű határjavításokért. S az elmúlt negyedfél század után az Andes hegység jelentékeny részében, különösen a mai Ecuador és Peru államokban még mindég sötétebb a jelen, mint egykor az inkák korszakában volt.

A 80-as évek kezdetén, midőn az Andes hegységben levő köztársaságok véres és embertelen háborúja után (1884) Chile Bolivia tengerparti részeit s Perutól szintén nagy területeket hódított el s midőn Colombiával, Argentinnal határszerződések létesültek, legalább nagyjában megállapodott jogi viszonyok jöttek létre, mindamellett még jelenleg is csak megközelíthetőleg vagyunk képesek a négy állam területét és népességét* közölni. Ez az ingadozás különben az Andes természeti viszonyainak ismertetésére is nagyon illik, mert a tengerpart kivételével jóformán csak nagyjában ismerjük a vidéket, olyannyira, hogy többek közt még az Ecuador sokat látogatott fővárosa Quito felett emelkedő Pichinche tűzoltónál sem tudjuk biztosan

* Név	km ²	Népesség
Ecuador	307.243	1,204.600
Peru	1,137.000	2,980.000
Bolivia	1,334.200	1,434.800
Chile	776.000	3,165.300

a kráterek számát. De a helyzet a vasútak terjedésével s az Andes gyönyörű havasi vidékeit kutató turisták számának szaporodásával jelentékenyen javul s különösen Peruról a nemrég elhunyt Raimondi Antal nagy művében oly kitűnő honismertető mű jelent meg, minővel Európában sem minden ország dicsekedhetik.

ECUADOR.

A legfelső, Columbia tőszomszédságában fekvő, ország Ecuador, mely 1830 óta önálló köztársaság. Nevét onnan kapta, mivel csaknem egészen az egyenlítő vonalában fekszik ($1^{\circ}23'$ é. sz. és $4^{\circ}45'$ d. sz. között). Területe valamivel kisebb, mint a sz. István korona országaié, de népessége még rendkívül hegyes és zord vidékeit tekintve is igen csekély. Emellett e nép, melyből alig százezer a fehér, a szó szoros értelmében szegény és tudatlan s az egész országban alig van valami, a mit kulturalis szempontból kiváló jelentékennynek tarthatnánk.

Nem is az emberi világ, a természet az, mely Ecuadorban figyelmet érdemel, sőt bámulatot kelt. Különösen pompás itt a hegyóriások szoros összetalálkozása azon a nagy, különben kopár s ennek következtében nem egy helyen kellemetlen hatású, fennsíkon, mely átlag 3000 m. magasságban s mintegy 40 km. szélességben az egész országon átvonul. Szabálytalan sorozatban emelkednek fel itt a hegyóriások, olykor keresztvölgyeket is alkotva. Nyugatfelé a Chimborazo, Iliniza és Pinchincha, keleten a Sangay, Cotopaxi és Antisana a legtekintélyesebbek, csaknem mind még most is működő vulkán.

Az ország fővárosa Quito környékéről, különösen a Loma de Lumbisi magaslatról nagyszerű körképet nyerünk a hegyóriásokról, de csak kora reggel, mivel a nap nagyobb részében köd uralkodik. A főváros házai felett mutatkozik a Cotocachi meredek csúcsa, a Mojanda sokágú nyerge, a kettős Pinchinche óriási tömege, az Atacazo kopár kupolája és a szívalakú Corazon egyhangú szürkés-sárga falaival. Keletfelé a Chillo tág völgyén túl következnek a nagy tűzokádók, a toronyalakú Cayembe és az Antisana s ezek felett kimagaslik a Cotopaxi hófedte csúcsa, mely alatt láthatjuk Pasochoa és Rominahui kihalt vulkánokat s némileg eltakarva Sincholaguát. A hatalmas óriások tekintélyét csökkenti némileg, hogy maga a fennsík is igen magasan fekszik s hogy az óriásokon a növényzet

Chimborazzo.

jóformán kizárólag a völgyekbe és szakadékokba húzódik, másrészt azonban nagyon emeli a vulkánok szép csúcsalakzata. Különösen festői szép az Altar, melynek óriási kráter falai merész fogakban tűnnek fel.

A leghatalmasabb kúp a *Cotopaxi*, a földgömb legmagasabb (5943 m.) működő vulkánja. Mintegy 4000 m. magasságig enyhén emelkedik fel a fennsíkból, azután egészen meredek lesz az örök hó határáig, honnan szabályos kúp nyúlik fel méltóságosan az égboltozat felé. Távolról az egész hegy szabályosnak látszik, közelről szaggatott és szakadékokkal telt. A kiömlő lávák mély árkokat vésnek az örök hóban s messze lenn nagy tömegekké gyűlnek össze szétromgálván a kúp síma falát. A láva által megolvasztott hó is folyvást új-új árkokat váj a hegyfalba, úgy hogy néhol több száz méter szakadékokat találunk, melyek a kráter közelében csodálatos sugáralakban mutatkoznak. Maga a kráter tojásdad alakú, körülbelől 400 m. széles és 700 m. hosszú. A hatalmas hegy folyvást füstölög, bár 1877 óta nem tört ki, de régebben nagy rombolásokat okozott, különösen 1768-ban.

A Cotopaxitól délre széles, részben művelt völgy következik alacsonyabb hegyekkel környezve, a magasabb csúcsokat rendesen elrejtí az előttök elterülő kisebb hegyláncz. De mintegy két napi utazás után ismét elérünk az óriásokhoz egy nagyszerű völgybe, hol — mintegy várnégyszögöt alkotva — áll előttünk a meredek Carihuairazo a hatalmas Chimborazoval s velük szemben a Tunguraqua és a sokfogú Altar.

A leghatalmasabb közöttök kétségkívül a *Chimborazo*, melyet régebben Amerika legmagasabb hegycsúcsának tartottak, de Pissis mérése szerint is 6310 m. magas s így jóval nagyobb az európai havasoknál. Az örökhó határa 5300, a növényzeté 4300 m. magasban van. Sokan kísérelték meg a feljutást e hegyóriásra, de csak 1880-ban sikerült az angol Whympernek. Ő mutatta ki, hogy a hatalmas hegy nem vulkán, mint sokáig hitték. A Chimborazo nimbusza, hogy a föld legmagasabb hegye — mert Humboldt korában még ennek tartották — és legmagasabb tűzhányója, tehát elveszett s ma már kevésbé emlegetik, mint régebben. De a bukott nagyság megmaradt bámulatosan szép hegynek. Kelet felől nézve a Montblanc-hoz hasonlít, ha annak fenyves aljára nem gondolunk, örökös jégéből még több kékes jégár vonul le, itt-ott vad szaggatott szakadékok által félbeszelve. A másik oldalról egészen más hegységnek látszik, kettős kúpolával s lejtőin örökhó helyett szaggatott barnapiros

sziklakkal, melyek között négy kis secundär jégár szerényen rejtőzik el. Itt nem is oly nyugodt méltóságos a hegy, mint a keleti oldalról.

Cinchona-erdők.

A több hegyóriások még kevésbé ismertek, kivéven a rettenetes *Sangayt*, mely, mint a földgömb legtevékenyebb tűzokádó hegye,

nappal és éjjel szakadatlanul tartó bömbölésével mindenki figyelmét magára vonja. A nagy hegyek a Csendes-Oceán felé hirtelen hanyatlanak le s csodálatos képeket nyújtanak az utazónak, ki pár óra alatt 3000 m. magasságból a tenger színéig ereszkedve mintegy a különböző éghajlatokon egyszerre hatol át a kopár mohossziklákról és a bokros vidéktől a parton tenyésző kókuszpálmákig.

A parti keskeny síkság egészen tropikus jellegű gazdag növényzettel bir, de a sziklafalaktól visszaverődött gőzök egyúttal örökös esőt, feneketlen sárt és egészségtelen mocsarakat alkotnak, melyekhez hozzájárul még a hegyekről lejövvő patakok gyakori kiáradása, midőn a falvak is víz alá kerülnek. Ez az oka, hogy több község, így Bodegas tekintélyes kikötőhely a Guayas folyó mellett faoszlopokra épített Velence. Csak itt-ott emelkedik ki némely helyen a part annyira a mocsarakból, hogy az emberek tömegesebben foglalkozhatnak helyet s banán és cukornád ültetvények keletkezhetnek. A legjelentékenyebb ily hely a Guayas torkolatánál van, mely számos apró hegyi patakból eredve pár km-re a tengerbe ömlés előtt rögtönösen hatalmas folyóvá lesz s deltájával Ecuador legjobb kikötőjének alapját veti meg.

Jelentékeny gazdag növényzet van különben itt-ott a hegyek között is. Különösen hatalmasak az erdők, melyek Colombia őserdőire emlékeztetnek. A fák is ugyanazok, csak hogy egyik itt, a másik amott terem nagyobb mennyiségben, nevezetesen a kopál, a külön fajú thea. Az ecuadori fák között különös hírnévre tett szert a lázölő *khinafa*, mely nagyon közel rokon a kávébokorhoz, de rendszeren magas fa, olykor 30—40 méternyi. A fa az Andes hegység keleti oldalán az egész tropikus vidéken elterjedt, de a legjobb barna és piros színűek Ecuadorban és Peruban vannak rendszeren szétszórva. Különösen ezzel foglalkozó indiánok, kiket cascarilleroknak (héjgyűjtők) neveznek, rendszeren levágják magát a fát s úgy szedik le héját, ily módon évenként több ezer fát semmisítve meg. Egy 20 m. magas fáról mintegy 20 mázsa héj kerül. Újabban a kereset itt csökkent, mivel Jávában és Ceylonban is tenyésztik az értékes fát.

A növényvilágnál is kevésbé jellemző az állatok országa. Különösen a nagyobb állatok csaknem ugyanazonosak a peruiakkal, melyekről ott fogunk megemlékezni. Eredeti állatfaj itt jóformán csak a rovarok és pillangók családjából kerül ki, mely utóbbiak igen nagyszámmal vannak. Az állatok elterjedését nagyon megnehezíti a folyók és források csekély száma. A sok eső daczára a lávával és

homokkal borított hegyeken nem keletkeznek források, a nedvesség lefut a mély völgybe, honnan a forróság hatása alatt köd alakjában emelkedik fel. Még a más vulkánikus vidéken oly gyakori meleg források is alig találhatók. De annál több a vizekben a hal, köztök néhány sajátságos alakú s egy faj, mely csodálatos énekéről híres. Csaknem ily mesés a vulkánok mélyéből jövő hal. A Cotopaxi híres 1803-iki kitörése alkalmával is, midőn egy éjjel a hegy összes hótakarója eltűnt, valóságos haleső támadt s igen sok állat a rengeteg légi utazás után élve jutott el a földre. A tengerparti vidékeken igen gyakori s az emberrel szemben szemtelenül tolakodó a krokodil s nevezetes a peccari nevű sertésfaj, melynek a természet a büzt adta fegyverül.

A lakosság, mint már említettük, valósággal nyomorban él. A hatalmas quichua törzs ma már elvegyült, bár sok indián nép szokása emlékeztet a multakra. A legtöbben itt is keverékek avagy oly félvad törzsek, kik eredetükre nem emlékeznek. Némelyiknek eredeti nyelve is van, mint a Cayapáknak, kiknek száma azonban alig kétezer. Nevezetesek még a harczias jivarok és a már félig civilizált *nápok*, mindannyian a magas hegyek között. Jogilag az indián egyen-

Nápo-indián.

rangú a fehérrel, tényleg azonban valóságos rabszolgái a nagy földbirtokosoknak. Irni és olvasni a lakoságnak csak 8%-a tud s a köznép emellett erkölcsileg is hanyatlott, gyáva és félenk, mintha a gyakori földrengések alázatossá tették volna. Műveletlenségüket mutatja a tarka-barka öltözet előszeretete. Vallásra nézve csaknem mind elfogadták a római katolikus vallást, mely, a művelt világ-részekkel ellentétben, itt még szigorúan vett államvallás annyira, hogy minden politikai ténykedéssel egyházi jelleg van összekapcsolva, szavazni csak ily vallású jogosított, a könyveket egyházi censzorok

vizsgálják, maga a köztársaság Jézus szent szívének védnöksége alatt áll s a hadsereg ezredének neve: Isten fiai, jó pásztor, szep-lőtlen szűz Mária hívei és efélék. Az iskolákban papok tanítanak, a négy legjelentékenyebb collegiumban, melyek közül a quitóit egyetem-nek nevezik, jésuiták s az indiánok fejei még most is missionáriusok.

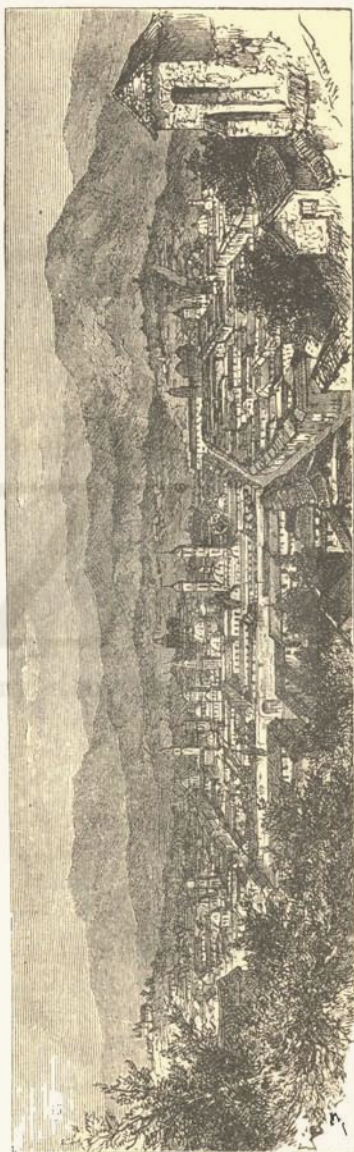
Az ország jövedelmének nagyobbbrésze a vámokból kerül be, ipar és kereskedés egy két város kivételével nincs, a dúsgazdag bányák elhagyatottak s a földművelésen kívül, mely különösen kakao-ban nagyon jövedelmező, csak az állattenyésztés bir némi jelentőséggel. Újabban egy pár kisebb vasút épült, valamint a főváros és a legje-lentékenyebb Guayaquil nevű tengerparti város környékén műútnakat építenek. Az ország nagyobbbrésében azonban még most is csak gyalogösvényeken közvetíti a forgalmat a teherhordó indián s a 16 tartomány nagyobbbrésze a szó szoros értelmében művelt emberek előtt csaknem ismeretlen félvad vidék.

A hegyi vidékek nagyobbbrésze művelésre kevésbé alkalmas. De még ott is, hol aránylag enyhe éghajlat, elegendő nedvesség és termékeny talaj gazdag aratást eredményezhetnének, a lakosság restsége és tudatlansága következtében igen elhagyatott állapotok vannak. A tanyák közül gyakran találunk vonzó myrtus- és narancsligeteket, egészben véve azonban a talaj két harmada kopár és műveletlen. Sehohsem trágyázzák a szántóföldet s az öntöző-csatornák egészen ismeretlenek. A szegény indián, kinek egy talpalatnyi földje sincs, abból él, hogy néhány darab juhát a paramokra hajtja, hol a köz-ségi legelő van. A legtöbb falu egészen elkülönítve van a nagy világtól, a mely állapotot a természeti viszonyok is elősegítene, mert csaknem mindennapi jelenség, hogy az egymástól látszólag csak egy puskaösvényre eső községek között szakadékok és árkok vannak, melyeket egy pár órai eső teljesen járhatatlanná tesz s az útasnak egész félnapra kerülőket kell tennie. A kopárabb vidéken a tengeri csak 2—3 láb magas lesz s 11 hónap szükséges arra, hogy megérjen, hasonló az eset a burgonyával. A paraszt indián ezeken kívül még csak árpat és luczernát tenyészt. Annál gazdagabb a ten-gერpart mellett levő síkság, hol minden megterem s emellett az erdő is tömérdek kincset ad, kaucsukot, növényi elefánt csontot, számos orvosi növényt és épületfát. Itt azonban a mocsarak és az egészségtelen vidék miatt tanyák is igen csekély számmal vannak.

Az egész nagy ország 16 tartományra oszlik, melyek közül 4 jut a tengerpartra, 11 a felvidékre s egy a keleti síkságra. Ezenki-

vül ide tartozik még a Galapago szigetcsoport, hol azonban csak 245 ember lakik. A legnépesebb tartomány Pichincha, melyben a főváros is van. Itt és a többi tartományok székhelyeiben lakik az ország népességének egyharmada, egyes tartományok, különösen a nagy Esmaraldas egészen néptelenek, más helyeken a vidék kisebb-nagyobb egymástól távol eső tanyákból és az erdőkben vagy havasokban elrejtett indiánfalvakból áll, más helyeken csak vándor népesség van: khinahéj vagy kaucsuk gyűjtők, pásztorok és más efélék s az útas napokon át kborolhat, hogy egyetlen emberi lényel sem találkozik.

Iegtekintélyesebb s legismeretebb hely az ország fővárosa *Quito*, mely egyúttal arról is nevezetes, hogy csaknem az egyenlítő alatt fekszik s a földgömb nagyobb városai között talán legmagasabban (2850 m.). Fekvése a Pichincha vulkán alján különben nem vonzó, meglehetősen rejtett, úgy, hogy az utazó csak közvetlen közelből veszi észre, emellett igen sok szakadék van benne. Kiterjedése igen nagy, de hivatalosan 80.000-nek mondott lakossága aligha nem jelentékenyen csekélyebb, mivel a lakóházaknak nagy udvaraik vannak s számtalan templom s csaknem üres nagy zárda van. Az egész város vályogból épült s cseréppel fedett földszintes házak tömkelege, a főpiacz körül levő utcázak kivételével csaknem

Quito

mind görbe és szabálytalan s ugyanitt vannak az emeletes s más nagyobb épületek, melyek közül legnevezetesebbek az elnöki palota, az érseki lak, a székesegyház, jezsuita templom, francziskánus zárda, a nagy kórház és a főpiacon levő pompás kút, másrészt sok a földrengések miatt megrongált épület. Quito egyeteme messze földön híres s különösen a spanyol uralom idején nagyon látogatott volt, jelentékeny a városban a textilipar és a szentképek gyárszerű készítése. A hetivásárok alkalmával megnépesülnek a város utcái s lóháton vagy gyalog tarka néptömeg vándorol ide messze vidékről. Ezek látják el élelemmel s különösen gyümölcsökkel a város lakosságát, mivel itt tengerin és burgonyán kívül alig terem valami.

Kereskedelmi szempontból sokkal jelentékenyebb, bár kevésbé népes (45.000 l.) Ecuador főikikötője *Guayaquil*, melyet maga Pizarro alapított 1533-ban. A városban nincsenek kiváló épületek, de egészben véve igen érdekes. A tengerparton 2 km. hosszúságban elterülő Maleconutza nagy faházai többnyire oszlopcsarnokokkal vagy erkélyekkel díszítvék s előttök a kikötő mozgalmas képet nyujt. Sok házon látszik a földrengés hatása s a kisebb utcák rendkívül piszkosak. Nem érdektelen, hogy a háztetőkön és kerti kerítéseken mindenütt feltalálható a dögkeselyű (*gallinazo*), mely a város tisztaságát előmozdítja s hogy e piszok közepette is gyönyörködhetik szemünk a palmafában, a tropikus világ eme királyában.

A harmadik jelentékeny és népes (30.000 l.) hely *Cuenca*, a nagy kiterjedésű Azuay tartományban a két Kordillera hegyláncz közt fekvő fennsíkon. A város népe igen szorgalmas iparúzó. Gyapotárúk, kalapok, sajt, czukorsütemények főtermékei. Épületei közt nevezetesek a püspöki palota s a volt jezsuita zárda. A legtöbb ház azonban alacsony földszintes épület árkádokkal körülvett nagy négyszögű udvarral. Ablak többnyire nincs, az ablaküveg is ritkaság, a világosságot a nyitott ajtón bocsátják be. A legtöbb épület, sőt a kertek kerítése is vályogból van, a tetőt agave szárakból építik, melyek elég erősek a cserép hordozására. A város körül van még egy pár rom az inkák korszakából, minőt Quitóban és Guayaquilban hiában keresnénk. A legérdekesebb romok Quitótól nem messze La Tacunga környékén vannak, köztök az inkák háza, melyben még 8 szobát lehet megkülönböztetni s 3 eléggé ép. A falak magassága 5 m. vastagsága 1 m. s az építés modora feltűnően emlékeztet az egyiptomi régiségekre. Nem messze innen van egy 80 m. magas „czukorsüveg”-nek (*panecillo*) nevezett régi domb, valószínűleg híres egyén sírja.

Az Ecuadorhoz tartozó *Galapago szigetcsoport* egészen külön világ. Messze távol 965 kmnyire a tengerpartól fekszik ez a kis világ : öt nagy és csaknem száz apróbb sziget csaknem az egyenlítő

Vásári jelenet Quitoban.

alatt. A szigetek felszíne 2500 km², az általuk elfoglalt tengerrész kiterjedése pedig csak 20 ezer km². Régóta ismerik, de mivel az egész terület vulkánikus, termőtalaja kevés s ásványkincsei nincsenek, néptelen volt s Ecuador is csak 1832-ben annectálta. Kezdetben

virágzó gyarmatot létesítettek itt, ma már csak egy pár tanya van a nagyobb szigeteken, különösen Florianana, Chatam és Albemarle völgyeiben. A lakosok földműveléssel és baromtenyésztéssel foglalkoznak. A szigetcsoportnak legnagyobb nevezetessége sajátos állat- és növényvilága, melyet maga Darwin ismertetett meg először. A nagyvilágtól elzárt szigetcsoporton eredetileg emlősök nem voltak s a fejlődés legmagasabb fokát a hüllők képviselték. Ezekből s más állatokból sok faj csak itt található, sőt feltűnően az egyes szigeteken is külön-külön fajok találhatók. Nagyon érdekes állatfaj itt az óriási teknősbéka, melyről nyerte a szigetcsoport spanyol nevét, az idomtalan özönviz előtti alakú, de ehető tengeri gyíkok és a sok kígyó. Újabban már vannak itt elvadult lovak, szamarak és kutyák is, melyek az ültetvényeseknek igen sok kárt okoznak. A növényvilágból feltűnőek a hatalmas törzsű cereusok, az óriási karos gyertyatartókhoz hasonló opuntiák s mindenekfelett sajátos, hogy ez a növényvilág inkább hasonlít a sarkvidéki, mint a tropikus növényekhez, az élősdiek, kúszófélék, pálmák teljesen hiányzanak. Még a szervetlen világ is, melyből két 1500 m. magas működő vulkán magaslik ki, szintén ősieks jellegű s az egész szigetcsoport régi geológiai korszakok megkövesedett emlékének tűnik fel, a legnagyobb ritkaságok közé tartozván a földön. Az ember még kevés hatással volt a természetre. A madarakat kalappal s kézzel lehet megfogni s a teknősbéka félelem nélkül jár fel s alá. Természetesen, hogy ez az élő mult is átalakulóban van s nem lehetetlen, hogy rövid idő alatt egészen megszűnik, ha a Középamerikából Ausztráliába menő hajók számára itt rendes állomásokat létesítenek.

PERU.

Ecuador szomszédja Peru hatalmas ország. Közel négyszer oly nagy, mint hazánk s lakosainak száma is több három milliónál, bár újabban Chile szomszédjának, mint háborúban vesztes fél, 20.000 km²-nyi területet volt kénytelen átengedni. Az óriási kiterjedésű Brazília kivételével nincs is Délamerikának oly nevezetes és Európában ismert állama, minő Peru. Csakhogy ezt a hírnevet nem kultúrájának vagy anyagi jólétének köszönheti, hanem nagyszerű természeti nevezetességeinek s multjának, mely az inkák aranyos birodalmának fényéből századokon át megőrzött egy-egy mythoshoz hasonló csillogó képzetet.

Egészben véve pedig az újvilágban nincs kopárabb ország, mint Peru. Egyenlítő alatt s a mesés termékenységű Brazília szomszédságában nagykiterjedésű vidékeket találunk, melyek a Szaharára s Középázsia sivatagjaira emlékeztetnek. A főoka ennek a feltűnő szárazságnak a perui tengerpart mellett elvonuló tudományos felfedezőjéről Humboldtról elnevezett hideg áram, mely meggátolja, hogy a tenger vizéből gőzök párologjanak el, különösen, mivel monsunhoz hasonló szelek sincsenek. A partokon 400 m. magasságig csak könnyű ködöket (garua) találunk, melyek legfeljebb egyes alacsonyabb fáknak nyujtanak életerőt. Még a puna regioban sincs sűrű tenyészet, a lég szárazsága nem engedi a havasi legelők létrejövését. Csak a hegység keleti lejtőin keletkeznek a híres cinchona erdők, melyekhez a mélységekben azután a tropikus őserdők csatlakoznak.

A partok vidékén a rövid folyású folyók mentén vannak kis csalitok, a garua évadjában, májustól szeptemberig, zöld gyep és virágos pázsit látható mindenütt, nyáron ellenben kopár minden s csak a szárazságot szerető kaktuszok idéznek elő némi változatosságot a tájképben. Eső azonban teljesen ismeretlen valami. Chotopában Boussingault állítása szerint 88 évig nem esett. Limában 1877. decz. 31-én villámlás és menydörgés közt eső jelentkezett s a lakosság, mely 1803 óta nem látott itt esőt, az utolsó ítélet bekövetkezésére gondolva halálra rémült s egyúttal a menydörgést földrendésnek vélte.

Kissé feljebb 1500—3000 méter magasságban az úgynevezett Sierra vidékén már gyakori az eső, különösen szeptembertől áprilig. A partvidékről jövő útas rögtön észreveheti ezt a különbséget az építkezésen; mert míg amott lapos tetejű házak vannak, a Sierrában lejtős fedél kell, hogy az esővíz lefusson. Ezen a vidéken az éghajlat mérsékelt, a hőmérő ritkán emelkedik 20° C-on felül és szintoly ritkán száll a hőfok alá.

Szintén mérsékelt éghajlatú még a magas hegyvidék (puna) is, mely 4000—4500 méterig emelkedik nagyjából a két Kordillera hegyláncz között, de az éjjelek már rendesen hűvösek. A még magasabban fekvő részt, mely rendesen örök hóval borított, Kordillerának hívják. Külön elnevezése van még a Montana vidéknek, mely alatt a keleti Kordillerák nedves és gazdag növényzetű lejtőit értik.

Keletfelé a nagy hegység sokkal lejtősebb s az itt eredő Amazon folyó és számos mellékfolyói több helyen áttörik a szikla-

falat. Nyugatra azonban a Csendes-Oczeán felé az Andes hegylánc zárt fal, melyen semminemű folyó nem megy át s szorosai is mind igen magasak vannak. Ez az oldal egyúttal igen gyorsan sülyed le, úgy hogy a tetőről tekintve a tengert lábaink alatt látjuk s a parti hegységek, bármily jelentékeny magasak is önmagukban, csaknem dombsoroknak tűnnek fel a közelben levő sziklafallal összehasonlítva. Ez a gyors hanyatlás okozza azután, hogy a hegyi lakó néhány óra lefolyása alatt a legkülönbözőbb éghajlatokat keresi fel. Kora reggel oly helyről indulva ki, mely Szent-Pétervár téli éghajlatának felel meg s hol a talaj burgonyát is alig ad, 10 óra tájban már eljuthat oly vidékre, hol Budapest májusi éghajlatát találja s hol európai növények teremnek, délben velencei, ismét pár órai lovaglás után sicíliai s estére egészen tropikus éghajlatu vidékre ér.

Ezt a csodálatos gyors utazást vasúton is meglehet tenni és pedig két helyen, az Arequipa-punoi és az orayai vasúton. Sehol a földön nem építettek ily merész és ily magasravivő vasútnak. Az előbbi Mollendotól indul ki a Csendes-Oczeán partjáról s 2363 m. magasságban átmenve a hegyszoroson felemelkedik a Titicaca tó vidékére s ezenkívül északfelé Santa Rosáig, legmagasabb pontja 4580 m. azaz oly magasságra hatol, mint a Montblanc csúcsa (az Európában oly híres Brennerhágó magassága csak 1367 m.). Valamivel még magassabbra hatol a másik vasút, mely az ország fővárosából Limából vezet Orayaba. Ennek legmagasabb pontja a La Galera alagútjánál 4834 m. s ebből az óriási magasságból 3725 métert 139 km. hosszú úton tesz meg, olykor csaknem függőlegesen emelkedve fel. A vasúti utazó kezdetben a kopár vidéken alig gyönyörködik valamiben, mindenütt kopár falak vannak egy pár kaktusszal. San Bartolome mellett azonban csodálatos kanyargások, alagútak s nagyszerű hidak minden perczen új képet nyújtanak, melyek közt legrettenetesebb az „infiernillo“-nak nevezett szikla vadon, a svájci Via Mala tizszeresen megnagyítva. Egészben véve a vonalon 61 alagút s számtalan híd van, melyek közt a Varrugasviaduct a vasúti hídépítéset valódi remeke. A nagyszerű vasutat tovább szándékoznak folytatni, míg az Amazon hajózható vidékére ér.

A magas hegység legészakibb része három hegyláncból áll a köztök fekvő hossz völgyekkel, melyek közt a középsőben folyik a Maranon, az Amazon főforrásvíze, mely itt a d. sz. 5° alatt több szakadéokban (pongo) töri át a hegységet, ezek között egy, a Pongo de Manseriche, valódi természeti nevezetesség. A három hegy-

lánccz átlag alacsony, nincs örök hó rajtuk, csak két csúcs emelkedik 6000 m.-en felül. A hegység középső részén a három hegylánccz középső tagja eltűnik s helyébe óriási, átlag 3500 m. magas fensíklép, mely lassanként tojásdad alakot nyer s délfelé óriási hegycsúcsok környezik, melyeket, minők Sahama, Sorata és Illimani, Amerika legmagasabb hegyeihez számíthatunk. Talán sehol a földgömbön nem mutatkozik a természet oly nagyszerűen, mint itt. Szaharához hasonló kopár sivatagok váltakoznak völgyekkel, melyek növényzete legalább Olaszországgéval egyenlő. Örökhóval borított hegyek emelkednek fel a végtelennek látszó síkság körül, mely azonban oly magasan fekszik a tenger színe felett, mint svájci Alpok. Az olvadó hóbol támadt folyók mély és vad sziklazuhatokon rohannak le a Csendes-Oceán felé, más oldalról pedig a hatalmas Andes hegyláncczot törik át, hogy a föld leggazdagabb folyó vízrendszerét, az Amazont, növeljék. Vannak végül a kanadai nagy tavakkal versenyző hegyi tavak, melyeknek épen semmi összeköttetésük nincs a tengerrel.

A nagy fensíkl két óriási fala közül a nyugotit, mely a Csendes-Oceánnal párhuzamosan halad, sőt egyes nyulványaival az átlag 50—60 km. széles partszegélyt gyakran ketté szakítja, Kordillerának nevezi a nép ellentétben a keleti Andesekkel. Valamivel alacsonyabb ez a hegylánccz, mint a keleti, de sokkal egyöntetűbb és hatalmasabb s csúcsvidéke kopárabb. Ezt a 4—5000 m. magas fenső részt desobladonak nevezik, mivel itt kihalt az élet, csak a kondor és vicuna uralkodik s egyes ritka pontokon kívül 250 km. szélességben még emberi romokat sem találunk. Fenn a hegycsúcson tulajdonkép csak egyes bányatelepek és a nagy tavak vidéke mutatnak emberi életet. Két ily nagy tó van, a Titicaca és az Aullagas, melyeket folyóvíz köt össze. A híresebb és nagyobb az inkák szent tava, a *Titicaca* (Laguna de Chucuyto). 3824 m. magasban fekszik a tenger színe felett, fátlan, de szép gyepes völgyben hegyek koszorúja között. Területe 8300 km², hossza 1000, szélessége 250 km, mélysége 218 m. A gyönyörű tónak tükrét sok sziget, néhány benyuló hegyfok s mindenek felett az óriási havasok teszik változatossá. A szigetek legnagyobbikán, a nap szigeten, még láthatók a régi pompás naptemplom romjai, valamint a holdszigeten is megmaradtak a holdtemplom s a hold tiszteletére rendelt apáczák zárdájának nyomai, végül a partokon pompás síremlékek kihalt nép mumiáival. A tónak évszázadok óta jelentékenyen apadt medenczé-

jével hegyi zsákok (boltones) állanak kapcsolatban, dombok vagy hegyek által körülvelt medenczék, melyeknek vizein csak szédületes drótköteleken lehet átjutni. Magán a tavon azonban már gőzhajó jár s partjaihoz vasút vezet.

A sziklavidek sivatagjának sok tekintetben külön állatvilága is van. Miként a Szaharában a homok sivatagnak hajót rendelt a természet a tévében, itt is van egy pompás teherhordó állat: a *láma*. Már a régi indiánok házi állatnak használták ezt, ma teherhordó állat. Csapatonként vonulnak egymásután az átlag 50 kgrmmal terhelt állatok az útnélküli sziklákon, menetük még biztosabb, mint az öszvérekké, de rendkívül félénkek. Ugyanezen családhoz tartoznak még a vicunák, alpakák és guanakok, melyek részben mint háziállatok a juhok helyét pótolják, részben valóságos vadak, az Andes hegység zergéi, melyek vadászata nagy gyönyörűséget nyújt, különösen a vicunákat, mivel húruk igen jó, az indiánok hajtóvadászat útján hálóba kergetve tömegesen szokták leöldödni. A vicunák legnagyobb ellensége azonban a *kondor*, ez a hatalmas madár, mely a legmagasabb hegyek felett is szédítő magasba emelkedik, de azután mesés gyorsasággal csap le egy-egy zsákmányra. A kondor az Andes hegyláncz minden részében nagyszámmal van s mivel rendkívül falánk, egy-egy dögre rögtön csoportostól száll le, néha a csordákat is megtámadja, de az embertől fél s a puma is képes elriasztani. Büszkesége a perui állatvilágnak a gyönyörű feketenyakú hattyú. A havasi legelőkön nagy számmal tenyésznek, néha 50—100 ezer főnyi nyájában a juhok, lenn a völgyben a szarmasmarhák. Gyakori és becses a sok hal is. Különös jelentősége van végre Peruban a *guanonak*, mely különféle hallal táplálkozó tengeri madárnak, minő a pelikán, flamingo s mások századokon át összegyűlt hulladéka. A guano legnagyobb mennyiségben a Chinha szigeteken található, hol európai vállalkozók nagyobb részt khinai kulikkal rendszeresen művelik s külön hajókon szállítják el. Trágyaként legbecsesebb az *augamosguano*, mely igen kemény és halvány sárgászöld, míg a közönsége-sebb fajok pirosak és sárgák. Peruban e becses anyagból még 36 millió tonna van, bár a bányászat 1841 óta erősen tart.

A növényzet a különböző vidékek szerint nagyon eltérő, általában azonban az őserdővel bíró keleti rész kivételével egész Peruban a gazdasági növények termelése a jellemző. A különböző vidékek szerint rizs, tengeri, maniok, cukornád, batata s mindenekfelett burgonya a fő kertivetemény, ez utóbbit már az inkák korában is

tenyésztették. Narancs, banán, gyapot sem ritkaságok. egyes helyeken kittäinó bor terem, valamint különféle gyümölcsök. A havasokban quinoa kedvelt kerti növény, leveleiből zöldséget, magvából kenyeret készítenek. Nagyon elterjedt a coca, melynek leveleiből az indiánok kedvelt bagója készül. Ez a csodálatos narkotikus szer ideg- és izomerősítő is s a teherhordó indián 6—8 golyocskát bevéve étel nélkül egész nap képes 40—50 kgr. terhet hegyi úton szállítani. A benszülöttek a távolságot is ily bagó darabok (cocades) szerint mérik, mint a magyar paraszt pipadohány számra. A keleti részen

Guano-telep.

mindezekeken felül előfordul a legtöbb tropikus növény. Különösen dicsérik az idevaló kakaot, indigót, cascarillet. Az erdő tele van szebbnél-szebb és értékesebb fákkal, melyek a khinint, sassaparillát, perubalzsamot, kaucsukot adják s emellett sok épületfát.

A spanyol hódítás korában Peru arany gazdagságáról volt híres s még jóval később 1762-ben a limai kereskedők massiv ezüst lemezekkel rakták ki a város utczeit, a merre az új alkirály palotájába vonult. Ma ez a gazdagság holt kincs, Sandia vidékén, mely Amerika leggazdagabb aranyterülete, hol az Inambariban s mellékvezeiben milliárdok hevernek, alig van egy pár bányász. Huaylas,

Cerro de Pasco és Tarma jóformán az egyedüli művelt aranybányák, melyekből az utolsó félszázad alatt mintegy 6 milliárd korona értékű érczet ástak ki. Híresek még a higanybányák, különösen Huanca velicában, a salétrom és a petroleum. Ez utóbbi Tumbez és Secura közt mintegy millió hektár területen van s egykor, ha az ország virágzóbb állapotba jut, annak egyik kincsforrását fogja alkotni.

Jelenleg azonban még az ország anyagi helyzete, melyet a Chilevel folytatott szerencsétlen háború is megrongált, főkép a társadalmi élet fejletlensége miatt, nagyon szomorú. Az ország lakosságának nagyobb része szegény indián, kik földműveléssel és baromtenyésztéssel foglalkoznak, de elnyomóikat gyűlölik. A többi népesség is nagyon vegyes s egységes nemzeti érzülete nincs. A hajdan nagyszámmal volt négerek gyorsan apadtak, tiszta néger már ritkaság, ellenben a kulik, kik nagyrészt megtartották buddhai hitüket a katolikus országban, igen nagyszámmal vannak. Az európaik közt sok a kalandor, vagyonra s tekintélyre főkép az ügyes kereskedő angolok tettek szert, az olasz és franczia s más nemzetbeli kis iparos vagy kis kereskedő marad s hamar spanyolosodik el.

Az indiánok nagyobb része a hajdani quechuak utódja, inkább csak a keleti részen vannak aymara törzsbeliek. A quechuák ma már számos törzsre oszlanak, de mindegyik között él a hagyomány az inkák dicsőségéről s nyelvük is rokon a hajdani inka nyelvvvel melyet még ma is művelnek tudományosan. Számos mű jelent meg e nyelvről, melyben némelyek sankrit szavakat is találtak s már régebben több irodalmi emléket adtak ki e nyelven, különösen egy pár pessimistikus világnézettel irt színművet. Ebből a nyelvből jöttek át a pampa, láma, kondor, guano, khinin s más szavak. Némely törzsek már egészen elvadultak. De vannak Peruban egészen vad indiánok is, így a cachibok, kik az öregeket és gyermektelen nőket megölik s még ma is emberhúst esznek. Sajátságos, hogy a keleti gazdag vidéken nagyon kevés az indián is. A nedves talajon kifejlődő ragályok tömegesen gyilkolják őket. Hajdan háborúban is sokan pusztultak el, mert a könnyen hívő nép hamar lázadt fel egyes kalandorok buzdítására, hogy az inkák régi dicső országát helyreállítsák.

Peru, mint állam, 1821-ben lett önállóvá, de csak 1846 óta van jelen szervezete, az Uniohoz hasonló köztársaság alakjában. Minden egyes departementnek külön prefectje van, ezek nagyobb része 20—50 ezer km² területű, csak a keleten fekvő Loretonak van igen nagy vidéke, 448.168 km² azaz másfél akkora mint Magyar-

ország, de ez egyúttal a legnéptelenebbek egyike, mert csak 61.125 lélek lakik benne.

Az ország fővárosa *Lima* a tengerpart közelében fekszik. A várost 1545-ban a hódító Pizarro alapította a Rimac folyó mentén, mivel az inkák fővárosához nehéz volt eljutni s ezt a folyón találta a legjobb közlekedő útnak a hegység benseje felé. „Királyok városa“ nevet adott neki s egészen szabályszerű koczákban építtette. Ugyancsak tőle ered a város legszebb épülete, a székesegyház, melyen 90 évig dolgoztak. Hosszú időn át Lima, mint a hódítók megerősített

Székesegyház Limában.

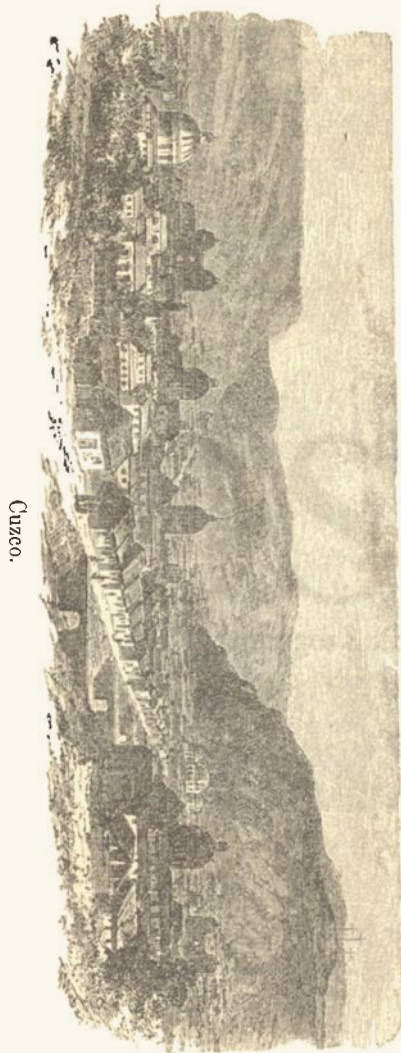
városa és az inquisitio székhelye csak a szegény indiánok elnyomója volt, Cuzco és Arequipa versenyeztek vele, de a vasút építése után, gyorsan emelkedett s ma százezernél több lakosa van. Nem szép város, de érdekes. Vályogból készült körfala 34 bástyával s hét kapujával, a sz. Katalin fellegvár, a Rimacon átmenő nagy kőhíd, a sok apró ház ablaktüveg nélkül, melyeket föszzsel bevont nádból készült díszítésekkel (barajeque) bizarron raknak meg, sok nézni valót ad. A nagy piacon a székesegyházon kívül az érseki palota, az országház s bronz-szobor a nevezetességek. A város 60 templomá-

ban hajdan tömérdek arany és ezüst volt, ma ezek nagyrésztét kifosztották a chileiek és a perui kormány. Van azonban még sok nevezetes épület: az egyetem, a pénzverde, a nagy színház s az óriási bika-

viador czirkusz, melybe 20 ezer ember elfér. A város sok nevezetes tudományos és humanisztikus intézetet s egész sereg gyárt mutathat fel, kereskedelmi élete vasúttal összekötött kikötővárosában *Calla*ban öszpontosul, hol szintén 35 ezer ember lakik. Ez a város Peru külkereskedelmiforgalmának mintegy felét (c. 30 m. kor.) közvetíti s négy nagy gőzhajó-társaság állomása, egyúttal azonban az ország leginkább megerősített helye. Földrengések itt igen gyakoriak, némelyik borzasztó károkat okoz. 1746-ban négy hétig rombolt Limában, 5000 embert ölt meg s 600 millió kor. kárt okozott.

A régi főváros *Cuzco* (= nagy város) az inkák székhelyén ma is fennáll. A híres naptemplom helyén most a dömések zárdája áll, a többi régi templomok és paloták romjai, vakolatlan egymásba illesztett óriási kövek, itt-ott azonkívül is feltűnnek s egy dombtetőn fennáll még a sacsahuamannak nevezett régi erőd hatalmas falaival. A szegény indián kalapot emel és imát mond ősei dicsőségének romjaielőttelhaladva, az idegen is tiszteletet érez irántuk.

Az új város nem oly fényes többé, messze esik a nagyvilágtól s nehezen közelíthető meg. De népe megmaradt indiánnak keresztyén szokásokkal. Templomok és zárdák a város legkiválóbb épületei, melyekben nagy-

Cuzco.

részt benszülöttek a lelkészek is. De azért a város nem utolsó. Van egyeteme, muzeuma, tekintélyes könyvtára, népe élénk kereskedelmet folytat s ügyes műipari termékeket készít. A lakosok száma mintegy 20 ezer s a város fekvése 3467 m. magas.

A harmadik főváros *Arequipa* (30.000 l.) sokkal közelebb fekszik a tengerhez, azonban már 2363 m. magasságban tűzokádó hegyek által környezett üstben, mely Peru legműveltebb és legnépesebb vidéke. Mesterséges öntözéssel valódi paradicsomot teremtettek itt s különösen egész sereg vonzó kertet. A város felett emel-

Szerzetesek Cuzcóban.

kedő szép Guagua-Putina vulkán örökké füstölög, de már századok óta csak egy kis hamut vet ki; a távolabb eső Uvina már nagyobb veszélyt hozott a városra, de még többet a sok földrengés, melyek közül két újabb (1868 és 1877) csaknem teljesen romba döntötte azt. Utánna még szebben épült fel s középületei száma szaporodott. A város nevezetes arról, hogy itt laknak Peru legszebb leányai s hogy a férfiak büszkék, fanatikusak s forradalmakra hajlandók, de emellett nagyon szorgalmasak s különösen műipari cikkek készítésében nagyon ügyesek.

A többi városok között is van egy pár nagyobb, egy-egy vidék természetes központja, minők *Puno* a Titicaca tó mellett, *Ajacucho*, egyetemi város, *Truxillo*, a Pizarro által alapított kikötő hely. Nevezetesebbek azonban ezeknél a nagy bányatelepek, különösen a higanytermő Huancavelica s mindennekfelett a dúsgazdag ezüsttermő *Cerro de Pasco*, melynek közel 10.000, de folytonosan hullámzó lakossága 4300 m. óriási magasságban él, magasabban, mint bármely hasonló népességű község lakói a föld bármely részében, de egyuttal elhagyatva mindenkitől valósággal néma vadonban. Bret Harte tolla még nem akadt, hogy ezt az életet méltóan leírja. Tul rajta keletfelé, holott a Montana vidéke sokkal gazdagabb s letelepülésre alkalmasabb, szintén néptelen a vidék. Amazonas, Loreto és Huanuco nagy departementekben csak elvétve akad egy-két jelentéktelen telep, bár a művelődésnek egyik főeszköze, a gőzhajózás, már eljutott hozzájuk.

Nem szabad azonban Peru városairól szólva mellőznünk a Cuzcon kívül található nagyobb inka romokat sem, melyek mindegyikéhez kegyeletes történeti emlékek fűződnek. Legnevezetesebb közöttük *Cajamarca* kis hegyi város, hol az állítólag inkáktól származó Astopilco kazikának palotája egyrésze annak a történeti nevezetességű épületnek, hol az utolsó inkát, Atahualpát meggyilkolták. Még fennáll az a nagy terem, hol a szerencsétlen inka három hónapig fogva volt s a melynek falán megjelölte, meddig tölti meg a termet arannyal, ha szabadon bocsátják. A város közelében vannak az inkák ma is használt fürdői s mintegy 25 km. távolságra egy Jézus nevű falu, melynek határában a pueblo indiánok mintájára hegyoldalt fecskefészekszerűen épült város romjait találjuk. Több ház még elég épen maradt. A földszintnek rendkívül vastag falai vannak, az emeletek — összesen 7 — egymás tetején épültek oly módon, hogy minden emelet kövel fedett tetője sétat hely volt s a lejáratok hátulról történtek. Igen érdekesek a Junin departementhez tartozó *Banos* falu romjai is. Maga a falu az inkák által épített nagy meleg fürdő helyén épült, közelében van egy inka palota romja, melynek főnevezetessége, hogy a kövek csodálatos módon észrevehetetlenül pontosan illesztvék egymásba. Szintén közel van egy kerek templom romja s a szomszéd hegyeken két erőd és a sziklákba vésett szobrok. Általában azonban az egész hegyvidéken s különösen a Titicaca tó környékén feltalálhatjuk ennek a csodálatos népnek nyomait, különös jeleit annak, mily nagy ügyességük volt utak készítésében és építészetben itt a zord és kedvezőtlen vidéken.

BOLIVIA.

Közönséges nézet szerint Bolivia hasonló jellegű ország Peruval. Határaik jelentékeny területen érintkeznek, különösen a mesés Titicaca tóban mindkét államnak része van, mindkettő az inkák birodalmának része s ásványgazdagságáról nevezetes s azonkívül 1825-ig, midőn Bolivia a délamerikai nagy szabadsághős tiszteletére választott névvel önálló állam lett, Peruval összeköttetésben állott. Mindamellett a hasonlat csak a multra illik. 1884 óta, midőn Bolivia tengerparti vidékeit Chilenek volt kénytelen átengedni s így egészen belföldi állam lett, a viszonyok egészen átalakultak, annyi-
val inkább, mert az Andes hegység összes tartományai között Boliviának van legnagyobb területe a keleti sík vidéken s erről a területről már jelenleg is több, bár szaggatott gőzhajózási és vasúti összeköttetése van Braziliával és a Laplata államokkal. A multnak még kétségtelen túlsúlya van, a másfél milliónyi lakosságból több mint egy millió jut az Andes nagy fensíkjára, mely az ország 1,334.200 km² területből csak 100.000-nyit tesz s itt vannak az ország fővárosán kívül az összes nagyobb városok, kétségtelen azonban, hogy jövőben a termékenyebb s forgalmi szempontból is előnyös fekvésű keleti rész fog emelkedni s nem lehetetlen, hogy itt a még csekély jelentőségű Santa Cruz de la Sierra és Trinidad városok már a jövő században jelentékeny helyek lesznek.

Mindenesetre nevezetes hely még most is a boliviai fensík. A déli kontinens domborzatában ez a nagy peruival összefüggő 4000 méternél magasabb s óriási terjedelmű fensík a legmagasabb földtömeg, ellenmása, de egyuttal felülmulója Északamerika nagy medenczéjének. Minden jel oda mutat, hogy a földgömbnek ez a nagy-szerű elszigetelt vidéke egykor összefüggő belföldi tenger volt, melyből eredtek az Amazon s Laplata forrás vizei, a minthogy ma is számos jelentékeny folyó, minők a Beni, Madre de Dios s mások Boliviában erednek meglepő közel a Titicaca és a többi tavak medenczéihez. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy a fensík déli részében sok ki-kiszáradó sóstó és mocsár van, legnagyobb a Pampa de Sal, melynek vizei gyakran 8000 km²-nyi területet foglalnak el. A fensíkon az Andesnek porfir, trachit és konglomeratokból álló két láncza vonul át, melyek közepén a Minocsomóban egyesülnek, de azután ismét szétválnak. A keleti részen vannak a magas hegyek,

különösen a közepén fekvő Cordillera realban, melynek főcsúcsai a Nevado de Sorata (6488 m.) és Illimani (6771 m.) az Andes hegység legmagasabb csúcsaihoz tartoznak. A két lánczot több helyen keresztágak kötik össze, a melyek külön medenczéket alkotnak. Az örök hó határa 5260 m. ezen alul a 4000 m.-ig gyér a lakosság s a földet nagyobbára csak a marena nevű moh borítja. Minél feljebb szállunk, annál melegebb az éghajlat s termékenyebb a talaj s lenn a yunga vidéken (1500—3000 m.), szőlő, kávé, kakao s más déli növények is megteremnek. Az erős csapadék és a tropikus meleg különösen az Andes keleti lejtőjén levő yunga területeket Amerika leggazdagabb termő vidékei közé volna képes sorolni, azonban a világforgalomtól messze eső vidéken jelenleg még nagyon kevés gyarmatos telepedett le. Nehéz is az árukat szállítani, mivel a legtermészetesebb közvetítő eszköz, a Madeira, az Amazon egyik főmelékfolyója, zuhatagokkal van telve s délkeletre a Pilcomayonál a vad chacóindiánok nehezítik a közlekedést.

Egészbenvéve Bolivia állat és növényvilága a hegyes részén Peru, a síkságon Colombia viszonyaival egyeztethető meg s így jellemzésül még csak annyit akarnak felemlíteni, hogy a kolibri még 4400 m. magasságig található s ugyanitt rovarok és lepkék nagy számmal fordulnak elő, míg a melegebb vidékeken majmok és papagályok az uralkodó népség és az őserdők is megjelennek kúszó és élősdű növényeikkel, bár a szomszéd pampák nagy fátlan pusztáinak előjelei is mutatkoznak. Legérdekesebb Bolivia termékei közül a sok nemes ércz. Potosiban, mely 4688 m. magasságban fekszik, 1545 óta folyvást ássák az ezüstöt, de a rablógazdálkodás daczára ma is évenként 3 millió koronát nyernek e helyen, másutt ismét sokat. Jelentékeny még az arany s újabban az ezüst és ólom bányászata, mind a fensíkon. Sajnos, hogy az ország elzárt fekvése miatt ezt a nagy kincset alig lehet értékesíteni, mivel az érczet is vagy öszvéreken vagy csolnakokon szállítják, míg a két vasútvonalat eléri, melyek közül az egyik Punonál, a másik Oruronál végződik; az előbbi Peruból, az utóbbi Chileből jő.

A bennszülött *indiánok* között túlnyomók még itt is az inkabirodalom lakosainak utódai, azonban nemannyira a quichua, mint inkább az aymara törzsbeliek, kiknek nyelve a főtársalgási nyelv, melyet még a spanyolok is nagyjából értenek. Az aymarák törzséből eredt valószínűleg az inka uralkodó család s ezért ezeknek a régi birodalomban különös kiváltságaik voltak. A többi törzsek

között nevezetesek a yuracarik, mivel csaknem egészen fehér színűek, különben vad erdőben lakó és vadászatból élő nép. Műveltebbek a

Mojos-indián.

chiquitok, kik született zenészek és általában élénk kedélyűek, túlnyomólag földművelők és hajtsárok. Értelmi tekintetben leginkább kiválók a mojos indiánok, az Andes hegység bennszülött zsidói, kik

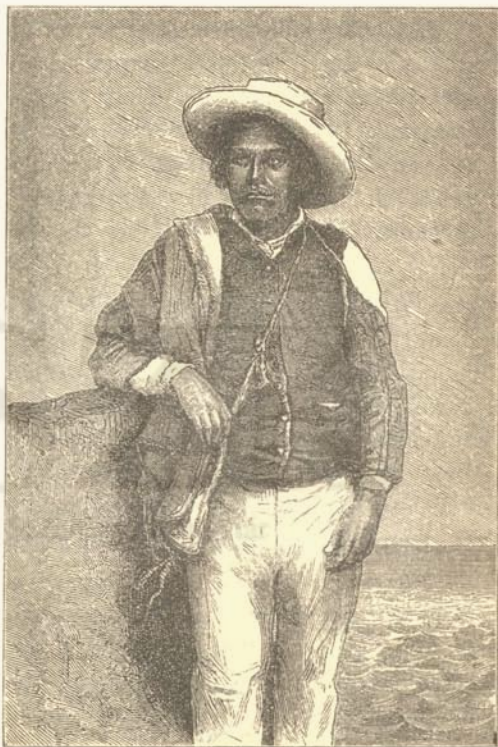
mint házalók messze elkoborolnak s faragásban ügyesek. Mondják, hogy e faj már az őskorban feltalálta az írást, azonban az inkák gondoskodtak arról, hogy ez a veszedelmes találmány a nép között ne terjedjen el. Jelenleg mintegy 30 ezeren vannak, leginkább a városokban megoszolva.

Csaknem indián számba megy még e helyen a fehérek és indiánok vegyülete, az ugynevezett *cholak*. Az Andes nagy részén előfordúl ez a népfaj, de legtisztábban itt Bolíviában a fennsíkon, hol európaikkal igen kevéssé érintkezik s ezért leghelyesebb itt emlékeznünk meg felőlök.

A cholo rendesen középtermetű jól tápláltnak látszó ember sárgás arczbőrrel s indián vonásokkal, melyek közül az alacsony homlok, sűrű merev haj, szakálltalan ajak legfeltűnőbbek, kövér ritka közöttük, leginkább az idősebb nőknél. A férfi ruhája európaias, csak a télen takaróul használt köpeny (poncho) és a harisnyahiány jellemző vonások. A nők ellenben rögtön felismerhetők tarka-barka öltözetükről, melyben főszerepet játszik a rikító színű ránczos mellény, a tarka selyemszalagokkal szegett vállkendő (rebozo), a nemez kalap, a gyöngy- és aranyékszerek. Utánzott ékszereket csak a néger eredetű zambók hordanak. Mindmegannyi érti a spanyol nyelven kívül az indiánokét is, mindnyájan katolikusok és piszkosak. A mosakodás kivételes dolog. Gyalogolni nagyon szeretnek és bírják. Műveltségök nagyon csekély, zenei érzékük kevés, de azért sípolni és gitározni nagyon szeretnek. Mindamellet a cholo nem oly könnyelmű, mint a középamerikai ladino, legalább a vagyonszerzés vágyáért ideig-óráig fáradtságos munkára is vállalkozik. De az ipar valósággal nem kenyerük, inkább a kereskedés. Az apróbb üzletek, kofaság és keres-mároosság egészen az ő birodalmuk. Magok is szeretik az italt, mely pálinkán kívül főkép tengeriből készült chicha. Ezenkívül nagy előszeretetük van az egyházi körmenetek és kakasviadatok iránt. Családi ünnepek közt csak a keresztelést tartják nagy fényvel és általában. Esküvőt nem szeretik s legtöbb esetben a házaspárok csak a gyermekek születése után lépnek oltár elé. A társaséletben eléggé vidámak és barátságosak, egymást gúnyos neveken hívják, idegenekkel szemben azonban gyanakodók és mindenekfelett üzleti dolgokban nagyon óvatosak. A csalásra és lopásra is nagy hajlamuk van. Ha azonban a cholo meggazdagodik, a ponchot kicseréli nagy spanyol köpeny-nyel, köcsögkalapot vesz s lenézi társait.

Indiánok és cholok Bolívia valódi lakosai; fehérek, négerek,

mulattok, zambók, khinaiak s más nemzetiség itt igen csekély számmal vannak, bár a cholok egy része szívesen számítja magát a fehérek közé. A síkságnak jóformán alig ismert vidékein lakó indiánok kivételével, kik még a keresztyén vallást sem fogadták el s egészen vadaknak tekinthetők, a műveltség tekintetében is meglehetősen egy fokon áll az egész nemzet. Van ugyan ennek a másfélmilliomos államnak öt ugynevezett egyeteme (La Paz, Chuquisaca, Cochabamba, Tarija és Santa Cruz városokban), ezenkívül a közoktatás ingyenes és kötelezett, mindamellett a művelt ember aránylag igen ritka s a 200 elemi iskolába alig jár tízezer gyermek. Nem nagy a különbség anyagi tekintetben sem. Nagyon vagyonos ember Boliviában kevés van, másrészt a népesség nagy zömét alkotó indiánok, kik 2—3 havi városi munka vagy hajcsározás útján egész évi szükségleteiket biztosítják, nem mondhatók nagyon nyomorultaknak. Annál szegényebb maga az állam, melyet fennállása óta 1876-ik évig a csaknem örökös polgárháború, később a chilei szerencsétlen hadjárat, mindezekon felül a köztisztviselők napirenden levő hűtlensége és sikkasztásai nagy zavarba hoztak. Évek óta állandó a deficit az államháztartásban, az államadósságból egy főre 30 koronánál több jut. Nevezetes volt a legújabb időkig, a hadsereg, mely összesen 2300 katonából állott, de azért 8 tábornok, 359 törzstiszt s 654 kisebb tiszt volt benne. A kivétel a közlekedési nehézségek daczára elég nagy

Cholo.

Cholo. háború, később a chilei szerencsétlen hadjárat, mindezekon felül a köztisztviselők napirenden levő hűtlensége és sikkasztásai nagy zavarba hoztak. Évek óta állandó a deficit az államháztartásban, az államadósságból egy főre 30 koronánál több jut. Nevezetes volt a legújabb időkig, a hadsereg, mely összesen 2300 katonából állott, de azért 8 tábornok, 359 törzstiszt s 654 kisebb tiszt volt benne. A kivétel a közlekedési nehézségek daczára elég nagy

(60 millió korona), főbb cikkek: érczek, khinin és alpacca, gyapju. A köztársaság szervezete szabadelvű. Az elnökön kívül három kamarából álló országgyűlés és négy minisztérium intézi az ügyeket. Az ország 4 nyugoti és 4 keleti departementből áll.

Bolivia köztársaság alakulásakor (1825) az Unio mintájára az addig fennálló városoktól függetlenül új fővárost alapítottak, melyet egy szabadsághős nevére *Sucre*-nak neveztek. Jelenleg is ez a főváros, bár időközben La Paz, Cochabamba és Oruro voltak a kormány székhelyei. Sucre Chuquisaca departementben van 2694 m. magasságban a tengerszíne felett virágzó művelt vidéken. Lakosainak száma csak 19.000, de a város csinos s számos jelentékeny közintézménye van, melyek közül az egyetem hajdan igen látogatott volt, különös nevezetessége egy ékszerekkel és drágakövekkel gazdagon megrakott, állítólag 5 millió korona értékű Madonnakép.

Az ország legnépesebb (40.000 l.) s legélénkebb forgalmu városa *La Paz* a hasonló nevű kerületben 3694 m. magasságban (magasabban fekvő, mint a Pyraeneusok legnagyobb csúcsa). Fekvése az Illimani alján csinos fasorok és ültetvények között meglepően szép, a város benseje is élvezetes, különösen sétatere (alameda), pompás szökőkúttal ellátott nagy piacza és 9 temploma. Nevét (béke) azonban, melyet 1548-ban alapítója Mendoza adott neki Pizarro és Almagro kibékülése emlékére, egyáltalán nem érdemli meg, mivel a jelen században csaknem minden forradalom itt ütött ki.

Egykor még tekintélyesebb város volt *Oruro* a hasonló nevű departementben, de 60.000 lakosából ma már csak 7000 van meg s 13 templomából csak hat. Hanyatlását a politikai zavarokon kívül, a területén levő ezüstbányák kiaknázása okozta. Ujabban ipari emelésén fáradoznak, az államnak itt van fegyvergyára.

Még mindig jelentékeny hely azonban a híres ezüstbánya telep *Potosi*, mely 3960 m. magasan fekszik a keresztül-kasul fúrt Cerro de Potosi alján. Hatalmas nagy épületei, köztök a Délamerikában csaknem páratlan szépségű székesegyház és a szabadság szobra régi dicsőségét hirdetik, keskeny és rendetlen utcái, meg a nyomoruságos külsejü magánházak jelen szomorú helyzetét. Ma 12.000 ember él itt, virágzása tetőpontján a XVII-ik század kezdetén állítólag 160.000 lakosa volt, kiknek szükségletére szolgált 12 bankház, 70 gazdag áruraktár, 700 bolt, 212 piac, 184 zúda és egy nagy pénzverőintézet, mely utóbbi különben ma is fennáll.

A többi városok közt jelentékenyebbek: Cochabamba, Santa Cruz de la Sierra, Trinidad. A két utóbbi egészen a síkságon van, melynek jóformán egyedüli nagyobb helyei, míg a többiek jóformán csak missiotelepek vagy a régen itt igen hatalmas jezsuiták által alapított indián községek.

Jelentékenyek azonban Boliviában is az inka-régiségek. Nagyobb részük La Paz departementben a Titicaca tó környékén van. A legcsodálatosabbak a Tiabuanacu község közelében levő óriási halmok, melyek az egyiptomi gulákkal versenyeznek s mellettök óriási paloták romjai, melyeknek egy-egy alapköve 9 m. hosszú, 5 m. széles és 2 m. vastag is volt, úgy hogy ideszállítás (közelben nincsenek hegyek) valóságos rejtély. Némely nagy kő művésziiesen kifaragott férfi és nő alakot ábrázol. A nagy érdekű régiségeket azonban még eddig nem ismertették elég részletesen s nagy részük ujabban teljesen elpusztult. 1827-ben még fennállottak egyes kizárólag egy-egy trachyt sziklából készült óriási kapuk s a 60—80 tonnás kövekből készült alapfalak, ma már csak a négyszögű udvarokat láthatjuk, melyek egy része földből készült mesterséges gulákon áll bensejökben földalatti utakkal. A ma még látható szobrászati művek kevésbé jelentékenyek, túlnyomólag baszreliefek, az inkákat és családját ábrázolva.

CHILE.

Az Andes hegyvidéknek legdélibb országa Chile Délamerika nyugati parthosszának több mint felére terjed, összevéve 4900 km. terjedelemben. De az a rengeteg hosszú terület nagyjából csak partszalag, mivel a határt a Kordillerák gerincze alkotja és így az ország szélessége átlag csak 350 km, itt-ott még jelentékenyen kisebb. Egész területén, mely 776.000 km², tehát körülbelől harmadfélszer akkora, mint Magyarország, a síkság elenyészőleg csekély, még a nagy számmal található szigetek is csaknem általában hegyesek.

Ez a hosszú hegyláncsorozat fenn az északi részekén még egészen tekintélyes, sőt épen ebben a részben van az amerikai szárazföld legmagasabb csúcsa, a 6970 m. magas Aconcagua több 4000 m.-nél magasabb hegyóriás által környezve. De már itt is mutatkozik Délamerika nagy nyugati gerinczének hanyatlása annyiban, hogy a főlánczok közelednek egymáshoz s a perui és bolíviai hatalmas

fensíkok itt fokozatosan valódi völgyekké alakulnak át. A 34° d. sz.-en alul a hegyek magassága is alább száll. A legutolsó 5000 m. hegy, a de Maipo vulkán itt van, a legutolsó 4000 m. magas a 35° alatt, azontúl legfeljebb 3000 m.-ig emelkednek fel a csúcsok. A magasság csökkenésével süllyed az örök hó határvonala, Aconcaguánál 3330 m., csaknem oly magas, mint az egyenlítőnél, hét fokkal lejjebb már 1650 méter azaz oly mély, mint Norvégiában, mely sokkal közelebb van a sarkhoz s a parti hegyláncz részben tenger alá merül, szigetekben és félszigeteken nyeri folytatását. Végül, mintha a tenger és az Andes hegy küzdelmének végső fázisait akarná a természet plastikus alakban elélni tártani, az óriási hegység szaggatottá lesz, a tengervíz a norvégiai fjordokhoz hasonló öblökben és benső tengerekben szakadatlanul előrenyomul és Délamerika végső csúcsát szigetek és félszigetek sajátságos labirinthjává alakítja át, melyben a legmagasabb (2100 m.) Monte Sarmiento is csak törpe az Andes óriásai mellett, bár csúcsát örök hó és oldalait jégmezők borítják.

A hegység jellegének átalakulása szerint váltakozó a tenyészet képe is. Északon a kopár andesi fensík az uralkodó, sőt Chile némely részének sivatag jellege még inkább visszataszító, a mérsékelt égöv alatt a nagyobb csapadék az enyhe téllal párosulva már gazdag tenyészetet hoz létre, oly gazdagot, mely a tropikus őserdők hatalmas termőerejére emlékeztet. De az óriási erdők és hatalmas harasztok és fűvek között már-már mutatkoznak a túlelvélű fák is s minél lejjebb hatolunk, annál több mocsár szakítja meg az erdőpagonyokat. Délen, bár az éghajlat magában véve nem mondható zordnak, a tenyészet fogyatkozása, meg az örökös szél és eső lakatlanná tesz nagykiterjedésű vidékeket, gonosz hírnévét költve a Magelhaens szorosnak és a Tűzföldnek, holott azok jellege Irhonéhoz hasonló.

A legészakibb rész benső fensíkja s az ettől nyugatfelé a partig terjedő, különben geologiailag önálló vidék *Atacama* név alatt ismeretes. Csodálatos része ez az amerikai szárazföldnek, talán a legkopárabb és visszataszítóbb valamennyi között. Örök hóval borított hegyek, vulkáni dombok aljában, melyek csaknem 6000 m. magasságig emelkednek, közel 100 km. hosszúságban 3400 m. magas mélyedést találunk, melyen csak sós mocsárok és homokdombok láthatók tenyészet nélkül, de telve a szél által felkorbácsolt és örökké mozgó porfellegekkel. A sivatag szélén még van egy-egy

csoport bokor vagy óriási kaktusz, bensejében azonban nincs más, csak homok, melyben egyedüli változatosságot a többé-kevésbé meredek homokdombok és egy pár idetévedt emberi lakás okoznak. A völgyön túl ismét kezdődik a másik hegyláncz, túlnyomólag

Monte Sarmiento.

6000 m. magas vulkánokkal, melyek közt nem egy csodálatos ikerpár, az egyik éles csúcsu, a másik kerekded. Legnevezetesebb közöttük a Copiapó. Ezután jó a tulajdonképeni Atacama, mely a magas Atacamával ellentétben a partfelé fokozatos terraszokban esik le. Igen érdekes különösen a felső terrasz, mely még 2500–3000 m.

magas s 80—100 km. széles. A havasokról leömlő patakok mély medreket vájtak mindenütt s még nagyobbak a felhőszakadások által alakított árkok telve sziklatörmelékkel. A nagy hőmérséklet különbözet különben is bomlasztó hatása a kőzetre s ezért az atacamai hegyek alakja kivétel nélkül kúpos, vagy kerekded dóm jellegű, seholsem találunk hegytűket, fogakat vagy szarvakat, melyek az európai magas hegységek jellemzői. Az alsó terraszon ugyanez a szaggatott kopár terület látható, közbe-közbe sómocsarakkal, melyek olykor az ösvérek lábnyomaiban is előbugyognak. Közvetlen a tenger előtt 1200 m. magasságig még egy kis parti hegység emelkedik fel, de ezek is homokkal és törmelékkel borított kopár területek, még a völgyekben sincs semmi tenyészet.

Csodálatos mindamellett, hogy ez a partvidék tele van városokkal, melyek között nem egy virágzó s a kopár pusztaságot különböző vasútvonalak szelik át. A titok kulcsa az Atacama sivatagnak rendkívüli gazdagsága különböző salétrom és natron termékekben, sőt még más ásványokban is. Ez a ritka ásványgazdagság különösen a *tamarugali pampából* ered, mely az Andesek és a parti Kordillerák között húzódik el átlag ezer méter magasságban s sok tekintetben egyenlő jellege van az atacamai sivatagával. Az egész területen sohasem esik az eső és teljes hiánya van minden tenyészetnek. Egy-két a tengerpartig eljutó folyó, melyek között a Rio Loa legnagyobb, egészségtelen vízű, mert salétrom oldattal van tele.

Ott, hol az atacamai fensík végződik, az Andes két hegyláncza már csaknem egészen összeér s közepette vonul el a 3900 m. magas Uspallatai hágón át a jelenleg még egyedüli vasútvonal, mely Dél-amerikában a két oceánt összeköti. A hágó sokkal zordabb, mint az európaiak s inkább a kaukazi sziklavölgyekhez hasonlítható. Csakhamar Santa Rosa de los Andes állomás elhagyása után megkezdődnek a legvadabb alakzatú sziklafalak a völgyben, mely lassanként szakadékká szorul össze, de itt-ott apró tágulásokat is mutat, melyekben néhány bokor és pásztorkunyhó van. Magán a hágón túl már sokkal enyhébb a leereszkedés, mert a keleti oldalon a Rio Mendoza völgyében halad az út s csak a Sierra de Uspallata előhegyei képeznek némi akadályt. Az egész vidéknek kétségtelen központja a már említett *Aconcagua*, melynek hatalmas örök hóval borított csúcsa messze kimagaslik a többi hegyek felett s csak jó távol képes a Cerro de Mercadario (6798 m.) ismét bizonyos központi jellegét nyerni. A környéken levő völgyek nagyobbbrészt sza-

AZ ACONCAGUA HEGYLÁNCZ KELET FELŐL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Nassau-jégár a Magelhaens-szorosban.

kadék jellegűek avagy sajátságos meredek falazatú üstök (cajón), melyek az örök hóban végződnek, de csak a chilei oldalon, mert Argentínában az Andések völgyei már tágak és gazdagabb tenyészetűek. Jégárak itt gyakoriak, néha még az alantabb fekvő völgyekben is, bár az örök hó nem összefüggő egész s a hómezők gyakran alakulnak át bizarr jégtömbökké vagy barázdás oszlopokká, melyek, hasonlóan a karszt mészszikláihoz, távolról romoknak vagy városfalaknak látszanak s nem ritkán oly magasak, hogy lovas ember is elvész közöttük. A benszülöttek a csodálatos jégalakulatoknak sajátságos nevet adtak: *nieve penitente* (bűnbánó hó).

Kissé lejjebb ismét kettéválik az Andes hegyláncolata s még az Argentina vidékére kiterjedő Nevado tájképi és tenyészeti tekintetben kedvezőbb: Chile felé a hegység csaknem teljesen kopár marad s a vulkánokon kívül, melyek közül a 2170 m. magas Fitzroy vagy Chalton folyvást füstölög, kisebb-nagyobb hegyi tavak okoznak változatot. A legnagyobb közöttük, a Lago de Llanquihue, több más társával már az Andes és a parti hegység között csaknem 10 szélességi fokon át elnyúló *nagy chilei hosszvölgyben* fekszik, mely északfelől 600 m.-ről némi változatokkal csaknem folytonosan sülyed, míg Puerto Monttnál a tengerszint eléri. Északfelé a hosszvölgyet alacsony keresztgátak metszik át, melyek azonban sohasem emelkednek fel hegyekké s legfeljebb a folyóknak délre futását gátolják meg s azt okozzák, hogy e völgy nem síkság, hanem dombosvidék marad. Ez a völgy, különösen pedig északi még tómentes része Chile legtermékenyebb és legnépesebb vidéke. A déli tavak, melyek a 38°-nál kezdődnek valószínűleg a jégkorszakból erednek; keleti partjaik legtöbbször igen festőiek, mivel itt emelkednek fel az Andes magas hegyei és vulkánjai, a völgy oldalon azonban mocsarak, mely mocsarak esős időben összeköttetésbe jutnak egymással.

A parthegységek északon általában igen szaggatottak és kopárok, ritkán emelkedtek 1000 m. felé, de rendszeren meredeken esnek le a tengerpartra. Festői jelleget ad nekik egy-egy agave fajta növény s a téglaveres mélyedések, melyeket a téli esőzések vájtak ki. Dél felé már gazdagabb lesz rajtuk a növényzet, változatosabb a tájkép, mert a hegytetőkön erdők és pedig örökzöld erdők mutatkoznak emberi munka termékeivel változatosan, a hegyalakok kerekdedebbek, a völgyekben hegyi patakok csevegnek és a száraz emésztő légkör nedvesebb lesz, a mell tágul és szabadabban képes lélegzeni. Csakhamar azonban előtérbe lép a tenger, a fjordok, szigetek és öblök

s bizarr zürzavaros világban lépünk. De ez a zürzavar nem érdektelen. A Magelhaens szoros hegyeinek nagyobb része festői, tengerhullámoktól kimosott czikk-czakkos dolomit kúpok s majd egy-egy jégár tárul szemünk elé. A legtöbb vidék teljesen kopár, itt-ott azonban kellemes zöld legelőket, kis erdőket és érdekes vizeséseket találunk, mint a Nassau jégár vidékén.

Bármily csekély is azonban aránylag Chile szélessége, s bármily nagy partjain a népes kikötők száma, egészben véve a kevésbé ismert országok közé tartozik, mivel csaknem felerészben lakatlan avagy

Araucaria-erdő.

indianok tanyája. Nagyban és egészben jellemző, hogy — miként már a hóhatárvonal gyors süllyedésénél láttuk — a hőmérséklet sokkal gyorsabban apad itt, mint másutt s vele együtt változik a tenyészet. Déleuropai világból csaknem rögtön skandináviai éghajlat alá jutunk, mert a kontinens gyors keskenyedése miatt a tenger uralkodik a szárazföldön s így a déli jegestenger hűsítő hatása nagyon megérzik.

A partvidék északi részein, mint említettük, alig van nyoma a tenyészetnek. Darwin 14 órai lovaglása alatt egy pár kis zuzmót talált, bár ő is elismeri, hogy egy kis eső után a vidék egészen

más képet ölt. Egészen Valparaisoig egyetlen csenevész erdőcske van. Télen és tavasszal — juliustól novemberig — tart általában a tenyészet, azután a hosszas szárazság öl meg mindent, kivéven a kaktuszfajokat. Bármily szépek ezért a part közvetlen közelében levő vulkánikus kegyek és havasok, még a virányos időben is kellemetlen a kép, mert nem látunk fákat.

A tájkép körülbelől a 34°-nál változik meg s egyuttal itt van kezdete a *antarktikus erdővidéknek*, mely innen egészen a Magelhaens szorosig terjed. Legjellemzőbb fája az *Araukaria*, melyet kertjeinkben általában tenyésztének, de mely itt, eredeti hazájában, 30 méternél is magasabb lesz. Mintegy Chiloe szigetig az erdőknek őserdő jellegük van annyiban, hogy bromeliák, smilacaeák s más kúszó növények és élősdiek nagyszámmal fordulnak elő s aljnövényzetként a bambusz vagy lejjebb örökzöld bokrok tömegesen tenyésznek. Igen szépek itt a 3—4 méterig növvő fukszia és veronika bokrok. Később a bükkfák lesznek az erdők jellemző alakjai, de ezek már nem tartják meg télen lombjukat. A Tűzföldön a fák már csak 300—500 méter magasságig emelkednek, azontúl alpesi növények következnek. Jellemző az itteni erdőkre még a mindenütt nagy mennyiségben található ledült fák és sziklák, valamint a nedves lomb és más rothadó gaz takarók, melyek közt nem egyszer apró mocsarak csillámlanak fel. A fán és turfán kívül a Tűzföldön már alig van használható növény, a csekély számú benszülöttek a bükkfán tenyésző gombát eszik, de ennek kellemetlen íze van. Igen gazdag azonban hasznos növények tekintetében a közép hossz völgy, a honnan ered valószínűleg a burgonya, melyből itt 16 fajt ismernek. Megterem e helyen csaknem minden európai kulturnövény, némelyik igen jól; így a tengeri 150 szemet ad átlag s a buzatermés igen kitűnő: Valdiviában annyi sok az elvadult almafa, hogy őszi hónapokban a hegyi patakok több millió vadalmát visznek a tengerbe.

Kevésbé változatos az állatvilág. Északon Peru, délen Argentina vadállatai uralkodnak. Majom és jaguár hiányzik. A közép részen nagy az állattenyésztés, némely haciendában 30—40.000 szarvasmarha van s még több a juh. A napon szárított marhahússal (charqui) nagy kereskedést űznek. Kevésbé jelentékeny a halászat, mivel a folyók nagyobb része igen gyors esésű. Jelentékeny folyó általában nincs, csak kettőnek (Copiapo és Huasto) van tizezer km²-nél nagyobb vízterülete s egynek hossza sem éri a 400 km.-t. Délen jellemzők a sarkvidéki madárfajok s egyes apró rovarok.

Chile az egyedüli állam az Andes vidéken, melyben a fehér vagy legalább fehér eredetű nép túlnyomó többségben van. Ez a népesség különösen az ország közepén a művelhető terület nagyságához képest elég sűrű (15—20 ember egy km²-re) s általában szorgalmasabb és komolyabb, mint a többi spanyol eredetű délamerikaiak. Mint bányászok s hajósok általában nagy elismerésben részesülnek. Vagyonosságuk is jelentékeny volt egész a legújabb időkben dult polgárháborúig. Volt idő, midőn ezt a fajt az élelmes yankeekkel hasonlították össze s magában az Egyesült-Államokban emelkedtek hangok, melyek óvatosságot emlegettek e kis néppel szemben, különösen hajóhadát tekintve, melylyel oly fényes győzelmet nyert a perui hadjáratban. Tény, hogy Chile a múlt évtizedben nagy hódításokat tett több irányban, úgy hogy 1880 óta, midőn területe 298.716 km² volt, több mint még egyszer annyira emelte azt, bár Argentínával szemben, hol 5000 km. hosszú közös határvonaluk pontjainak megállapítása szintén örökös perpatvart okozott, rövidséget szenvedett. Az újabb szerzemények nem igen szaporították a népességet, melynek száma 3·2 milliónyi lehet.

Ebből a népességből a spanyolokon és itt nagyszámmal letelepedett németeken kívül alig van más jelentékeny mennyiségben, mint a benszült indián, kik azonban nagyrészt már elspanyolosodtak. Legnevezetesebb törzs az *araukánok*, szép, erőteljes és harcias faj, az egyedüli Délamerikában, melyet a fehérek csak századokig tartó harczok által voltak képesek leigázni. Eredetileg önálló országuk volt, melyben a peruiak hatása alatt rendszeres a csatornázásig menő földművelést űztek. 1550-től 1641-ig csaknem állandó volt a háború köztök és a spanyolok között és e háború nem egyszer mutatta ki erejüket. A spanyol Ercilla Alonzo, ki maga is küzdött ellenök, szép hőskölteményben énekelte meg dicsőségüket. A mit a fegyver nem volt képes, a diplomata ravaszság vivta ki. 1655-ben a spanyolok látszólag elismerték függetlenségüket és 70.000 km² területet engedtek át számukra, de így pártot szerezve maguknak, fokozatonként kiszorították őket területükről. Ma a nagy törzsből, mely virágkorában százezernél több volt, alig él 25—30.000 s azok nagyobbrésze is nomád az Andesek lejtőjén s számukat a himlő, dysenteria s különösen a pálinka folyvást apasztja. A szabadságszerető független rész az erdő vadgyümölcseivel és guanaco vadászattal tartja fenn magát, az európaiak közt lakók már nagyobbrészt szolgák. 1887 óta nem is kísérlik meg a felkelést. A legtöbb még mindig pogány,

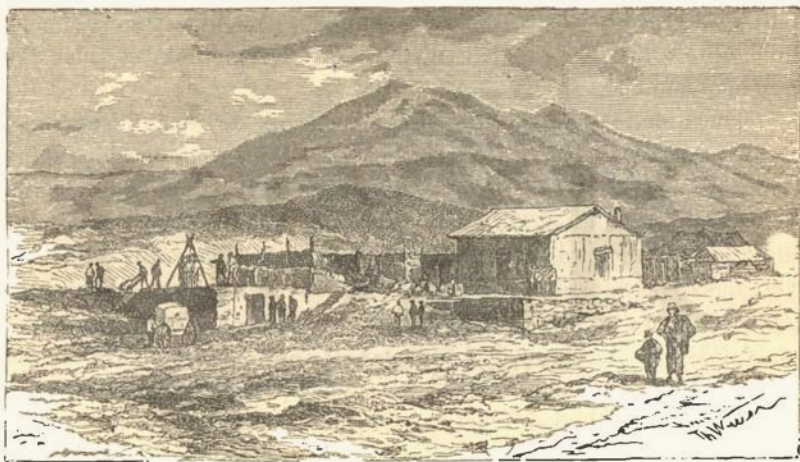
főistenük Toqui, a háború és emberszeretet istene, de vannak mellette gonosz szellemek is. Hisznek a lélekvándorlásban és az Andeseken túl fekvő paradicsomban, de templomaik nincsenek, sem áldozatokat nem hoznak.

Sokkal jelentéktelenebb s elkorcsosultabb faj a *tűzföldi indián*, kik Délamerika végső csúcsán laknak, teljesen vad állapotban, bár a fehéreken kívül a műveltebb patagonokkal is sokat érintkeznek. A hideg éghajlat daczára a legtöbb tűzföldi meztelenül jár s csak olykor vesz egy kis fókabőrt magára. Pedig az ékességet szeretik. Arcukat szénnel festik, nyakukra, lábaikra kagylókat, csontokat, üveget és vasat raknak. Fegyverük és butorzatuk nagyon primitív, még a nyíl is ritkaság, a halfogó szigonyokat czethal fogakból készítik a madár elejtésre parittyákat használnak, késük kagylóból van, a vas ritkaság, kunyhóikat czölöpökből rakják s tetejére galyakat és bőrt tesznek, csolnakjaik fakérgéből készülnek káka-kötéllal. Rendesen nyersen eszik a húst és halakat, állítólag még az emberhústól sem irtóznak. Társadalmi összeköttetései nincsenek, valóságos falvakat sehol sem találunk, legtöbbször egy pár család vándorol együtt, mint a mi kóbor cigányainknál szokás. A tudomány egyes törzseket különböztet meg, legjelentékenyebb a yahgan törzs, mely 1884-ben 949 főből állott, de 1890-ben már csak 300 volt. A pusztulást főkép a jóakaratu angolok idézték elő, kik ide telepedve himlőt, typhust és tüdővést terjesztettek el az erőltetett civilizálás által a természetnek ezen egyszerű, de különben testileg erőteljes fiai között. Az alakalufok még kevesebben vannak, számuk 150, de azért egészen különböző nyelven beszélnek.

Chile fekvésének megfelelően úgy oszlik meg tartományokra, hogy azok északról délfele hatolva csaknem mindenkor egymás alá jutnak. Összesen 23 tartomány és 1 terület van benne, de ez az egy Magallanes nevű terület, mely az ország déli részét foglalja magában, közel 200 ezer km² s csaknem ily nagy az északi vidéken fekvő egészen kopár Antofagasta. E két nagy terület Chile vidékének nagyobb részét foglalja el, a lakosságból azonban igen kis rész jut ide, mert annak háromnegyede a középvídéken lakik. Egészen véve ez a három nagy vidék foglalkozás módra nézve is nagyon különbözik egymástól. Észak népe főkép bányászatból él, közepén vannak a földművesek és iparosok, délen pedig a halászok. A sűrű népességű középső rész természetesen egyúttal a legműveltebb, a minthogy itt fekszenek a nagy városok, de az északi rész is magas fokon áll

a szomszéd Peruhoz hasonlítva, míg ellenben délen, mivel a népesség igen ritka s az éghajlat rendkívül kedvezőtlen, művelt ember csak elvétve található.

Az északi bányavidék Antofagastán kívül Tarapaca és Tacna tartományokat foglalja magában, mind az északi szomszédoktól 1884-ben elvett terület. Csaknem oly nagy e vidék, mint Magyarország, de alig van 120 ezer lakosa s azok közt földművelő alig van egy pár száz, kik a homoksivatagon itt-ott mutatkozó oázisokon kísérlik meg a szerencsét. A legfőbb bányászati cikk a salétrom, azután következik ezüst, réz, borax és guano. Hatalmas a salétrom bányászat, 1890-ben Chile igen jelentékeny 300 millió koronát tevő kivi-

Bánya Caracolesben.

telének nagyjából erre az egy cikkre jutott, melyért tisztán vám alakjában 200 milliónál többet vett be az állam. Pedig ugyanakkor Chileben 50 ezer tonnánál több rezet ástak, a világ réztermelésének körülbelül egyharmadát. A salétrom kivitel főhelye *Iquique*, mely pedig a legutóbbi polgárháborúban nagyon sokat szenvedett, 25.000 lakosával egészen nagyvárosi jellegű hely, főképp az 1877-ki rettenetes földrengés után épült palotákkal. Népes helyek még ezen a vidéken Antofagasta, Tacna és Arica, melyek mindegyike külön kis bányavasút végpontja. Antofagastából ma már a vasút Bolivia közepéig hatol. Calderából Copiapoba már 1851-ben építettek vasutat, az első Délamerika nyugoti oldalán.

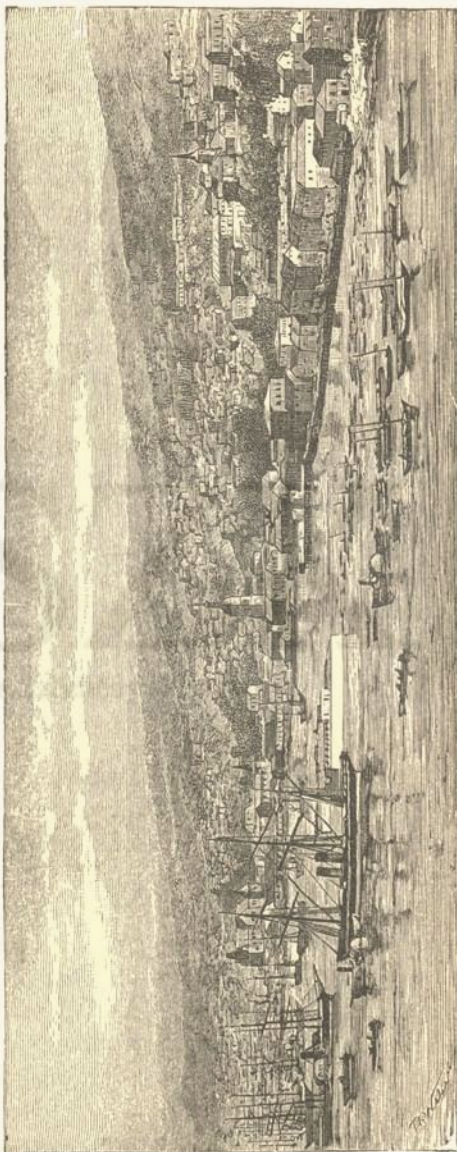
Délfelé még három tartomány tartozik a bányavidékhez: Aconcagua, Coquimbo és Atacama összesen mintegy 120.000 km² területűek több mint 400.000 lakossal. Jelentékenyen sűrűbb népségük is tanúsítja, hogy itt már legalább a folyók mellett és a Kordillerák völgyeiben földművelésre alkalmas telepek is vannak. Gabonaműek, szőlő és lucerna jól megterem. A földolog azonban itt is a bányászat. Különösen a legnagyobb (73.500 km²) Atacama alig egyéb, mint óriási bányatelep. Chanarcilloban, Caracolesben, Valles-narban egymást érik a különböző bányatelepek, különösen sok az ezüst és a réz. A kikötő városok, melyeket a bányákkal külön vasutak kötnek össze, kopár vidékük miatt nem épen kellemesek, de igen élénkek és jelentékeny népességűek. Leginkább említésre méltók La Serena (17.230 l.), Copiapo, Coquimbo és San Felipe. Az elől említett kikötő városban igen csinos templomok és más középületek vannak.

Ismét délfelé haladva csakhamar elérjük Középchile legnevezetesebb kikötő városát *Valparaíso*t. Ez a név paradicsom völgyét jelent. Az északi kopárvidékek után kétségkívül kellemes látványt nyújt egy nyaralókkal körülvett százezres nagy város képe, de a völgy nem mondható termékenynek s különösen a város felett emelkedő meredek vörösesbarna kopár hegyek épen nem paradicsomiak. Igazában e név a város alapítójának Saavedrának háláját fejezi ki spanyolországi hasonló nevű szülővárosa iránt, indián neve Quintil. Nevezetes a város, mint Amerika nyugoti partján San Francisco kivételével a legélénkebb hely. 1890-ben 2537 hajó fordult meg itt 2·4 millió tonna tartalommal, négy külön gőzhajótársulata van, erődített kikötője úszó dockokkal igen jelentékeny s maga a város egészen európai jellegű tömördek közintézettel. Itt jelent meg 1812-ben az első chilei lap, itt van az első börze és kitűnő színház. A város földrengéstől és forrongások miatt sokat szenvedett, de kereskedelmi élete és élénksége ma is megmaradt. A hasonló nevű tartomány, melynek fővárosa, csak 4297 km. területű (minő Pozsonymegye), Chileben határozottan a legkisebb, de szintén igen népes, közel száz-ezer lakóval.

Valparaísoból 1863 óta vasút vezet a hegyeken át az ország fővárosába *Santjagoba*, mely a chilei középvölgy kezdetén 569 m. magasságban fekszik. Kaktusz cserjék, jegenye fasorok, rétek, szőlőkertek, gyümölcsös lankák némi változatosságot adnak a különben kopár környezetnek, de a legszebb ékesség kétségkívül a messze

távolról előre csillámló havasok, melyek közelsége az éghajlatot is egészségesebbé teszi, mint minő Valparaíso. Szép a város felett emelkedő s villákkal borított Santa Lucia magaslat. De hiányzik amannak élénksége. Santjago csendes, elegáns város, rideg szabályszerű házkoczkákra osztva egészen derékszögekben futó egyenes utcákkal, melyek némelyike egész a halotti csendig élettelen. De a csend mellett meg van az elegáns jelleg, melyért a chilei Délamerika Párizsának szokta nevezni. Palotaszzerű középületek, muzeumok, könyvtárak, iskolák és humanisztikus intézetek láthatók mindenütt. Igen látogatott egyeteme, csillagvizsgáló intézete, botanikus kertje s egy pár gyára jelentékenyek s utczáin sok az úri ember, mivel tömredék hivatal van együtt. A város lakossága jelenleg mintegy 200.000, gyarapodása főkép a köztársaság önállósítása óta nagyobb mérvű, bár azóta is gyakran pusztított itt a földrengés.

A két fővárostól délre még 8 csaknem egyenlő, a nagyobb magyar megyékhez hasonló nagyságú tartomány elég népes,

Valparaíso.

egyenként 100—200.000 lakossal, de nagy városok többé nincsenek, a nagyobb községek is, bár egészen modern jellegűek, vidékies jellegűek. A legjelentékenyebb hely *Concepcion* a Biobio folyó torkolatánál, mintegy 25 ezer lakossal. Ezt a várost a század első felében az araukánok s kevéssel azután rettenetes földrengés pusztította el, ma mint kereskedelmi piacz emelkedőben van.

A Biobion túl már jelentékenyen néptelenebb a vidék, habár újabban néhány kőszénbánya és tervszerűen létesített német gyarmat megszüntette az araukánoktól nemrég elfoglalt terület vad jellegét. Különösen érdekes a nagykiterjedésű *Valdivia* tartomány, hol a tavak, vulkánok és havasok a rendkívüli nedvesség miatt igen termékeny talaj közepette sok nagyon szép tájrészletet alkotnak. Az egész terület erdős, az északi részeken még kitűnő gabonatermő helyek vannak, délfelé azonban a vetést sokszor elrontja a túlságos sok csapadék és a déli gyümölcsök nem mindig érnek meg. A németek ipart is létesítettek, különösen sör- és pálinkafőzést, meg bőrkikészítést, de az erdők kincseit még nem képesek eléggé kiaknázni. A legjelentékenyebb kikötő helyek Lebu, Arauco tartományban, a szénkiviteli főpiacza és Valdivia, melynek pompás kikötőjéből különösen épületfák kerülnek nagyszámmal a világforgalomba. Igen érdekes kis világ *Chiloe* tartomány, hol mintegy 120 részben nagyon apró sziget fekszik egymás mellett. Jóformán csak a hasonló nevű félszigeten laknak emberek s annak is csak északkeleti csúcsa valóban népes, hol a jó kikötővel bíró Ancud (San Carlos) városban 3500 ember lakik, köztök püspök is.

A 47 d. sz. foktól számítva azonban még annyi ember sincs. Az egész egyetlen „terület”-nek nevezett vidék *Magallanes* névvel, az első földkörül utazó tiszteletére nevezve így. 195.000 km² óriási területen (csaknem négyszerannyi, mint az egykori Erdély) 1892-ben csak 3111 embert számoltak itt össze s abból is mintegy ezer jut az egyetlen városra, *Punta Arenasra*, melyet az népesít meg, hogy a Magalhaes szoroson áthaladó gőzösöknek szükségük van egy szénállomásra, míg a lakottabb vidékekre érnek, de emellett aranyat is találtak közelében. A lakosok csaknem mind kalandorok, kik csak ideiglenesen tartózkodnak itt alacsony deszkabodéokban s egyedüli mulatságot a sok korcsmában találnak. A chilei kormány egyidőben földművelő gyarmatot, majd, midőn a gyarmatosok a rossz termés miatt megszöktek, fegyencztelepet létesített itt, de ez a törekvése is kárba vészett. A mai lakosok jóformán a kikötőjökbe jövő hajók után

INDIÁN CSALÁD BRAZÍLIA KELETI RÉSZÉN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

élnek, mellékesen fát vágnek, halásznak és fókákat fognak. A hatalmas erdőségek és a nagyszámu hegyi legelők felhasználásával lehetséges volna itt baromtenyésztést és némi ipart létesíteni, mivel az éghajlat (hiszen csaknem egyenlő fekvésű Magyarországéval) még tűrhető s a tömérdek esőtől eltekintve, eléggé kellemes, de a közeli eső kedvezőbb vidékek miatt gyarmatosokra még nem lehet számítani, bár Chileben is vége van már annak a kornak, midőn a bevándorlókat ingyen földekkel csábították.

Érdektelen és kevés becsű névhalmaz volna a Délamerika végső csúcsa körül elterülő szigetek és öblök bár csak legfontosabbjainak is felsorolása. Csak általánosságban említjük fel, hogy ott, hol a Csen-

Punta Arenas.

des és Atlanti-Oceán hajjai ölelkeznek, több száz kisebb és nagyobb sziget van, melyek közül a legnagyobb Tűzföld nevű szigetet (Tierra del Fuego) a szárazföld végső nyulványától a Brunswick félszigettől a híres Magelhaes szoros választja el. Meredek jégárakkal borított partok keretezik a szorost, melyen ép ezért nehéz az átjutás, annyival inkább, mert a nyugati részen, hol aránylag több védett kikötő van, heves nyugati szelek uralkodnak. A toronyalakú 400 m. magas Pillar hegytől erős gőzös két nap alatt átmehet a 600 km. hosszú szoroson, a vitorlás hajóknak ellenben kedvezőtlen szél esetén hónapokig kell itt küzködniök. Mindamellet a Tűzföld szigetcsoportot nagyon ritkán kerülük meg, mivel ennek területe 73.100 km²

s legdélibb csúcsa, a Hoorn fok, mely Amerika végső déli pontja, már igen gyakran az úszó jéghegyeknek közelébe esik.

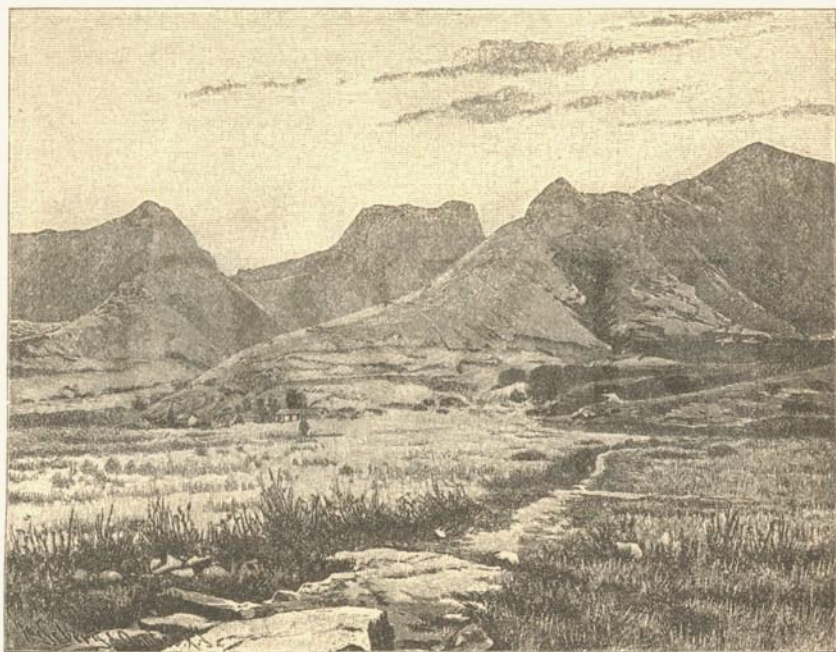
Mindkét part nagyobb részt kopár és teljesen elhagyatott. A fennsíkok hullámos talaján is alig van egy kis sárgászöld fű, még a mocsarak környékén sem látunk állatokat. Csak itt-ott a folyók völgyeiben szaporodnak meg a legelők, az Useless öböl mellett törpe bükk erdőket is találunk s itt-ott vizi madarak telepednek meg nagyobb számmal s köztök feltűnik egy-egy menyét vagy guanaco. Aránylag leggazdagabb a Tűzföld nyugati része, hol erdőségek, arany, ezüst és réz is található. Mindenkor érdekesek azonban az örök hóval borított, emellett vízesésekkel s kékeszöld jégárrakkal disztett magas hegyek, melyek közül a Darwin és Sarmientó tiszta időben messze elkísérik az utazót, mint az antarktikus világ örállói, bár rendszeren az erősen nedves éghajlatban irigy köd takarja el őket szemünk elől.

Chile területéhez néhány partjaitól távol álló sziget is tartozik, melyekről ezen a helyen kell megemlékeznünk.

A legnevezetesebb közöttök kétségkívül *Juan Fernandez* (San Ambrosio) szigetcsoport, nem területe nagysága miatt, mert hiszen csak két nagy s egy pár igen kicsiny szigetből áll összesen 185 km² nagyságban, hanem kegyeletes emlékek következtében. Ez a sziget volt ugyanis, hol 1704-ben Selkirk Sándor skót matrózt kitették s itt 1709-ig magában élt s az ő Edinburgban megjelent élettörténete szolgált okul arra, hogy Defoe világhírű Robinsonját megírja. Ma is Robinson szigetének nevezik e helyet s igen sokan keresik fel a világhírű regény hatása alatt. Kísérleteket is tettek gyarmatosítására, de sikertelenül s ezért 1885-ben bérbeadták a szigetcsoportot egy Rodt nevű svájczinak, ki ott földművelő telepet létesített, melynek maga korlátlan ura. A két félsziget: Mas a Tierra és Mas a Fuera egészen hegyes, a legnagyobb csúcs az El Yunque (üllő) 983 m. Az éghajlat egészséges. A növényzet egészen sajátos, némileg az új-zélandihoz hasonló. Fái csak itt találhatók s a rajtok élő kolibri nincs sehol másutt a földgömbön. Nevezetes a szigeten a sok elvadult kecske s a tengerparton nagyszámmal található fehér teljesen kerek kövek. A szigetet Fernandez 1563-ban fedezte fel, de rendszeren csak a fibustierek tartózkodtak itt s mint a partoktól messze (Valparaisótól 850 km.) félreeső helyet általában nagyon ritkán látogatták. Körülötte számos

magános szirt emelkedik ki a tengerből, melyek között különösen érdekes egy 53 méter magasságu két tornyu bazalt oszlop, melyet sajátságos alakjáról Peterboroughi székesegyháznak kereszteltek el. A legutolsó értesülések szerint az egész szigetcsoporton csak 64 ember lakik, kik főképp halászatból élnek.

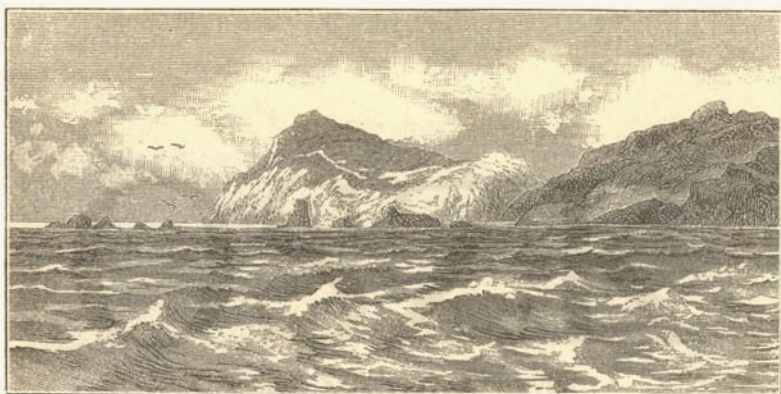
Kisebb, de jelentékenyen népesebb chilei sziget az ugynevezett *Husvét sziget*, mely már egészen Ausztrália területén fekszik a Tuamotu szigetcsoporttal keletre s általában Oceania legkeletebbi fekvésű

Robinson szigete.

szigete, habár Amerika szárazföldjétől még mindig közel 4000 km. távolságra van. Területe 118 km² s lakosainak száma 600. Ezt a szigetet Roggeveen 1722-ben Husvét napján fedezte fel. A bennszülöttek Rapanuinak hívják, más nevei Waihu és Teapi. A sziget hegyes vulkanikus talajú, de a legmagasabb hegy is csak 403 m. magas és a vulkanikus működést csak kráterek és ásványvizek mutatják. Erdő nincs rajta, fa és kevés, bennszülött madár egyáltalán nincs, emlősök közül csak patkány és kecske. A talaj nem igen kedvező,

de czukornád, pisang és batata jól terem rajta. A lakosok száma egykor 3000 volt, újabban azonban kivándorlás és az uralkodó polyandria miatt nagyon megapadt. A benszülöttek nagyon ügyes bűvárok és úszók, nevezetességük a fülökbe rakott nagy karikák. Cook itt egykori műveltségre mutató óriási kőoszlopokat talált, melyeket újabban többen tanulmányoztak s sokan phoeniciai emlékeknek tartják. Az oszlopok trachytból vannak, valószínűleg siremlékek és egyuttal templomok. Feliratai polynéz hieroglyphák, melyeket még nem tudtak megfejteni, valószínűleg csak a főnökök neveire emlékeztetők.

Horn fok.

Az Amazon torkolata.

TIZENHATODIK FEJEZET.

BRAZILIA.

Marc A: Le Brasil, excursion à travers des 20 provinces. 2 köt. Páris, 1891. *Schanz M*: Quer durch Südamerika. Hamburg, 1891. *Ehrenreich P*. Beiträge zur Geographie Zentral-Brasiliens. Berlin, 1891. *Kosevitz*: Bilder aus Brasilien. Leipzig, 1885. *Van den Steinen*: Durch Zentral-Brasilien. Lipcse, 1886. *Sellin*: Das Kaiserreich B. Berlin, 1882. *Levasseur*: Le Br. Paris, 1889. *Schütz-Holzhausen*: Der Amazonas. Freiburg, 1883.

DÉLAMERIKÁNAK legnagyobb állama Brazília, a hivatalos jelentés szerint 8.337,218 km² területet foglal el, tehát csaknem fele az egész földrésznek, melynek (Ecuador és Chile kivételével) minden egyes tartományával határos. Ez az óriási terület csaknem egyenlő Európának szárazföldjével (a szigeteket ide nem számítva) s a föld kerekéségén csak két ország: a khinai és orosz birodalmak haladják jelentékenyen felül, Kanada és az Egyesült-Államok ellenben alig valamivel, sőt az utóbbi területe a földrajzilag külön álló Alaszka nélkül jelentékenyen kisebb. Egyszóval Brazília területét tekintve legalább is az ötödik ország a világon.

Mindenki tudja, hogy jelentőségét tekintve — legalább jelen állapotában — épen nem sorolható a legelsők közé. Ezen az óriási területen, ha még oly nem épen sűrű népességű volna is, mint anyországa Portugália, legalább 400 millió embernek kellene lagnia, de megélhetne rajta akár fél milliárd is s ime! . . . a legnagyobb számítással sincs több 16 milliónál. Egészen pontosan nem tudjuk a számot. A legutolsó népszámlálás 1872-ben 9,930.478 embert találtak itt az indiánokon kívül, 1888-ban becslés alapján 14,600.000-re

tették a népesség számát. Maga ez a csekély népesség eléggé magyarázza az ország fejlődésének bajait.

Másrészt azonban ismeretes tény, hogy Brazília nemcsak a legnagyobb, de egyuttal a természet által leginkább megáldott országok egyike, hogy hatalmas folyamrendszere a közlekedés primitív korszakában nagy támasza lehetett volna a művelődésnek s hogy végre Amerika szárazföldjének minden részei közt ez az ország van legközelebb az óvilághoz, bár kétségkívül annak fejletlen vidékéhez, t. i. az afrikai partokhoz. Mindezek alapján maga a népesség csekély száma lesz rejtélylyé, különösen az Unioval szemben. Kétségkívül hozzájárult ehhez a Délamerikában letelepedett latin népek csekély gyarmatosító képessége, legalább az angollal összehasonlítva, valamint az éghajlat különbsége: a legjelentékenyebb okot azonban a genialis angol történetíró Buckle fedezte fel, reámutatván arra a tényre, hogy itt, a rendkívüli nedvességgel összekapcsolt forróság a tenyészetnek oly buja erejét támasztotta fel, melylyel megküzdeni a műveletlen ember nem volt képes. Brazília azért maradt el annyira, mivel az ember tehetetlen volt a természettel szemben. Később a részletes leírásnál látni fogjuk, hogy a már mérsékelt égöv alá tartozó déli tartományokon kívül az itt letelepedett európaiak utódai is elpetyhüdtek s látni fogjuk, hogy az indiánok között egész Amerikában itt vannak a legelmaradottabb törzsek, úgy hogy egyesek az Amazon mellékfolyóinak világától messze eső zugaiban még mintha most is a kőkorszakban élnének.

Pedig Brazília multja a művelődésre kedvezőbb volt, mint a legtöbb latin amerikai államé. Véres polgárháborúk ritkábbak voltak, önállósága háború nélkül történt meg s közel félszázadon át egy felvilágosodott fejedelem, II. Don Pedro császár vezetése alatt buzgóan dolgoztak különösen a közművelődés megerősítése érdekében, valamint az Amerikában oly fontos rabszolgaság eltörlése is egészen tervszerűen és fokozatosan történt meg. Az ország alkotmánya már a császárság korában szabadelvű volt, a köztársaság behozatala után, mely legkésőbb (1889) történt meg az amerikai szárazföldön, az északamerikai Unio rendszerét honosították meg. Az utóbbi években már eljutottak odáig, hogy minden kis faluban van iskola, a legtöbb helyen legalább egy tanító és egy tanítónő s az analfabeták száma, kik 1885-ben a népességnek 80 százalékát tették, rohamosan apad. Van ezenkívül sok szakiskola, nyilvános könyvtár, aránylag igen sok hirlap s más kulturális intézmények. A vallásszabadság teljesen biz-

tosított, bár a római katolikus egyházon kívül alig van számbavehető hívőkkel rendelkező felekezet. A vasútak 1867 óta gyorsan szaporodnak, habár főképp csak a partvidéken s ugyanezen időtől kezdve igen élénk a gőzhajó közlekedés is az óriási Amazonon s egyes mellékfolyóin. Közel 600.000 km. hosszú vízi utat tesznek meg itt rendszeren a gőzhajók, nem egy helyen oly vidékeken, hol napokon át alig látható egy-egy kis falu avagy épen csak egy pár kunyhó. A pacific vasút mesébe illő merészségéhez hasonló vállalkozás volt itt rendes gőzhajó járásokat indítani meg, de ama nagy vasútvonalhoz hasonlóan ez is elsőrangú kulturtényezővé vált. Kereskedelmi telepek, raktárak alakultak utána, ezer és ezer kéz jött mozgásba a természet kincseinek összegyűjtésére. Még a vad indiánokat is munkára szoktatta a kereseti alkalom. Kaucsukot, gyantákat, erdei gyümölcsöket, festő anyagokat szednek össze, fazekakat készítenek s különösen kifejlődött házi iparuk a szövészet, néha mesterséges és valóban szép függőágyakat (kycaba) fonnak, melyeket zsebbredugva is el lehet vinni.

A természet erejével küzdve megmozdult már a nagy emberi erő. A partvidékeken, hol a küzdelem könnyebb volt, egymásután alakultak a jelentékeny gyárak, különösen gyapot, gépek, hajók és bőrárúk készítésére, a kikötő városokban (mert a 7920 km. hosszú tengerparton sok kiváló kikötő van) már rég felülmulja a külkereskedelem évi forgalma a milliárd korona értéket s nem egy város csaknem európai jellegűvé vált. Beljebb pedig az ültetvények szaporodnak rohamosan. Hazánkba is eljutott már régen a braziliai kávé, mely ma évenként 3 millió métermázsa termelést mutat, a világkereskedelem összes szükségletének csaknem felét. Czukornád, dohány, gyapot és paraguay thea szintén jelentékenyek s ma már az állattenyésztés is emelkedik.

Megmozdult, mondjuk, az ember Braziliában s ez a mozdulat haladást jelent. Délamerika eme hatalmas állama ma még alig áll ugyan a fejlődésnek magasabb fokán, mint az Unio volt a jelen század második negyedének kezdetén, de épen nem lehetetlen, hogy a haladás itt szintén oly gyors lesz s a XX-ik század közepén Braziliát a földgömb legműveltebb államai közé fogják számítani. Ha művelt lesz, a természet rengeteg kincsei birtokában hatalmas is. Ma természetesen mindez még csak sejtetem. Az átalakulás azonban (a köztársaság kikiáltása óta dúló porgárháborúk daczára) folyvást tart s a nemzet izmosodását számos jel tanúsítja.

A rengeteg országnak kétharmada még most is ismeretlen vagy legalább csak annyiban ismert, hogy egyes útasók végig hajóztak a nagy belföldi vizeken, melyeknek partjait nagyrészt keresztülhatolhatlan őserdők zárták el előlük. Egészben véve azonban négy egymástól természeti és társadalmi tekintetben egyaránt nagyon különböző vidéket lehet megkülönböztetnünk benne, melyeknek területét s 1888-ki népességét a következő számokban tüntethetjük fel:

	km ²	Népesség	Egy km ² -re jut lélek
Az Amazon vidéke	3,046.732	448.004	0.16
Tropikus benső államok	2,126.962	291.471	0.14
Tropikus parti államok	2,340.620	10,849.167	4.64
Dél-Brazília	822.904	2,373.693	2.88

Miként ebből a kis táblázatból is láthatjuk, Brazília népességének zöme a tropikus parti államokra jut. Itt van az ország fővárosa, mely az Unio mintájára külön szövetségi kerületet tesz környékével s ezenkívül a Braziliához tartozó 20 állam közül 12. Délbraziliára jut 4, a másik két vidékre 2—2 állam, azonban ezek az utóbbiak már óriási területűek, valóságos kis világok önmagukban. Amazonas állam területe 1,897.020, Matlo Grossoé 1,149.712 km²-nyi, mindegyik nagyobb mint Középeurópa országai összevéve. De épen ezek az államok a legnéptelenebbek is. Az erdőségekben lakó indiánokon kívül, kiknek számát csak becslés alapján lehet sejdíteni, alig lakik ezen az óriás területen egy pár ezer ember szegényes tanyákon szétszorva. Mindenesetre helyes lesz, ha először e félvad vidékek ismertetésével kezdjük meg Brazília részletesebb leírását.

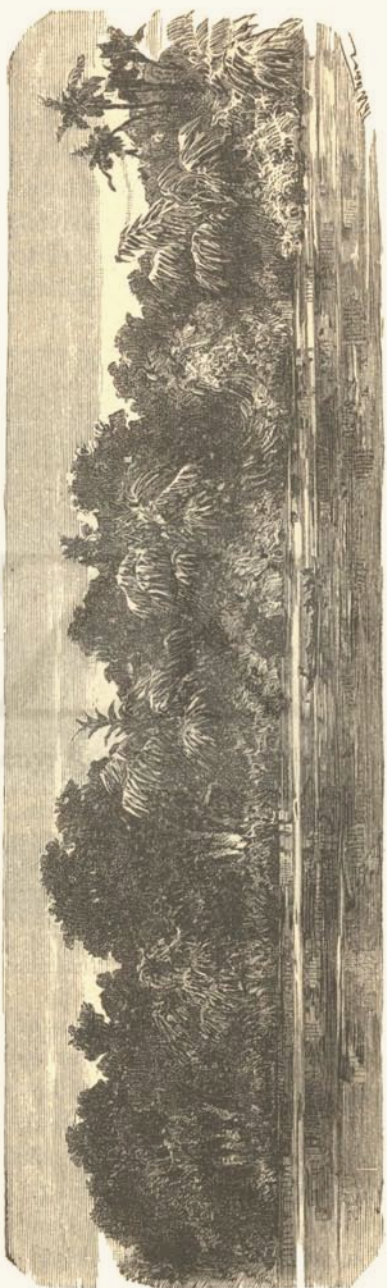
AZ AMAZON VIDÉKE.

Az egész Középeurópa területét jóval meghaladó vidék csak két államból áll: Amazonas és Para.* Mindkettő annak a hatalmas folyónak partján terül el, melyről az első nevét is nyerte s ezért leghelyesebb legelőször magáról a folyóról emlékeznünk meg.

Bolygónk egyik büszkesége az *Amazon folyó*, nem a legnagyobb az összes folyóvizek között, de kétségkívül a leghatalmasabb, egy

* Név	km ²	Népesség
Amazonas	1,897.020	80.654
Para	1,149.712	407.350

„folyammá vált tenger“, miként már a bámuló indián elnevezte. Délamerikában az Andes hegylánc mellett ez a folyó a legnagyobb nevezetesség, valóságos „földközi“ tenger, melynek forrása csekély távolságban fakad a Csendes-Oceántól, de innen, mint valamely látható egyenlítő csaknem egyenes irányban közel 6000 km. hosszúságban fut az Atlanti-Oceán felé, óriási hullámtömegével kétrészre osztva Délamerika száraz földjét. Minden egyes vonás óriási ebben a szertelen egyenlítői főérben. Olyan mély, hogy a mélységmérő 50, 80, sőt itt-ott 100 méter mélységben sem érheti el mindég a fenekét, olyan széles, hogy némely helyen nem látni a két partját s egyes partjainál az ég boltozatának leereszkedése oly messze távolban történik, akárcsak a nyílt tengeren volna az ember. Sok helyen a folyó két partja két különböző tenyészet határát képezi s nem egy madárfaj van, mely kísérletet sem mer tenni arra, hogy a szélesen elterülő viziútrón átszálljon. Miként a tengerben, itt is élnek delfinek s ennek a nagy folyónak is vannak háborgásai, viharkor hullámai több méternyi magasságra emelkednek fel. Midőn a tengerbe ömlik egy 370 km. széles tölcséren (mely már az iskolai térképeken is nagy területet jelöl, hiszen oly távolság ez, mint Budapesttől Temes-

Az Amazon partján.

vár), a végtelennek látszó habok önkénytelenül azt az e pillanatban éppen nem bizarrnak látszó kérdést keltik fel az útbőben, valjon maga az Oczeán nem e hatalmas folyónak köszönheti-e létezését, ennek a folyónak, mely szakadatlanul viszi bele hullámainak óriási adóját? Valóban még a tudósok is bámulva tanulmányozzák a természet erőinek csodálatos mérkőzését itt e helyen, a hol az Amazon a tenger hullámaival érintkezik. Az óriási folyó hullámai derékszög alatt futnak be a tengerbe, roppant erővel tolják félre annak hullámain s még több km. távolságban is meglátszanak a folyó határai, érezhető annak

Amazoni partrészlet.

édes vize. De a hatalmas tenger sem marad tétlen a küzdelemben. Hullámai — mintha erejüket egyesíteni akarnák — torony magasságra emelkedve nyomulnak be a torkolatba s a két küzdő víztömeg között nem ritkán 10 m. magas vízfal nyílsebeséggel rohan a folyás ellenében, menydörgő zajjal rombolva és törve mindent, sőt a sziklát alapjukban rendítve meg. A hatalmas tenger hullámok (pororoca nevet adott nekik La Condemine) csak ott egyhülnek némileg, hol a folyó torkolata rendkívül mély, de ezentúl ismét rögtön kiemelkednek az édesvizből s pusztítva rohannak tovább. A hajósok már

ismerik ezeket a mentőhelyeket, hol a pororoca eltűnik s hálásan esperat névvel jelölik meg.

A most jelzett vonások alapján sem nyerünk azonban egészen tiszta képet az Amazon óriási voltáról. Valódi nagysága e folyónak vízbősége és ezzel kapcsolatban nagy vízhálózata. Az északi szélesség 3°-ától a d. sz. 19° fokáig, kerek számmal harmadfélezer km. hosszúságban minden patak s minden folyó ebbe a hatalmas folyótengerbe hordja adóját, másodpercenként 120.000 köbméter vizet bocsát a tengerbe, mellékfolyói közül 19 a Dunával és Tiszával versenyezhetik s ezenkívül legalább 200 még tekintélyes folyónak mondható.* Még a mellékfolyókba ömlő folyók közt is nem egy van, így a Madeirába ömlő Beni, melyet méltán elsőrangú folyónak lehet nevezni hosszúsága és vízbősége alapján. Az egész földgömbön nincs hasonló nagykiterjedésű s vízben ennyire gazdag egységes hálózat. S ha meggondoljuk, hogy az Amazon vize, mint fentebb láttuk, a Rio Negro útján egyenes összeköttetésben áll az Orinoco vízhálózatával s hogy ezenkívül a Madeira forrásvizzeit oly lényegtelen vízváltató különíti el a La Plata némely forrásaitól, hogy az esős időszak alatt egészen eltűnik: valóban szédületes képet nyerünk arról az óriási víztömegről, mely itt Délamerikában öszpontosul az Andes kopár, de óriási gátja alatt.

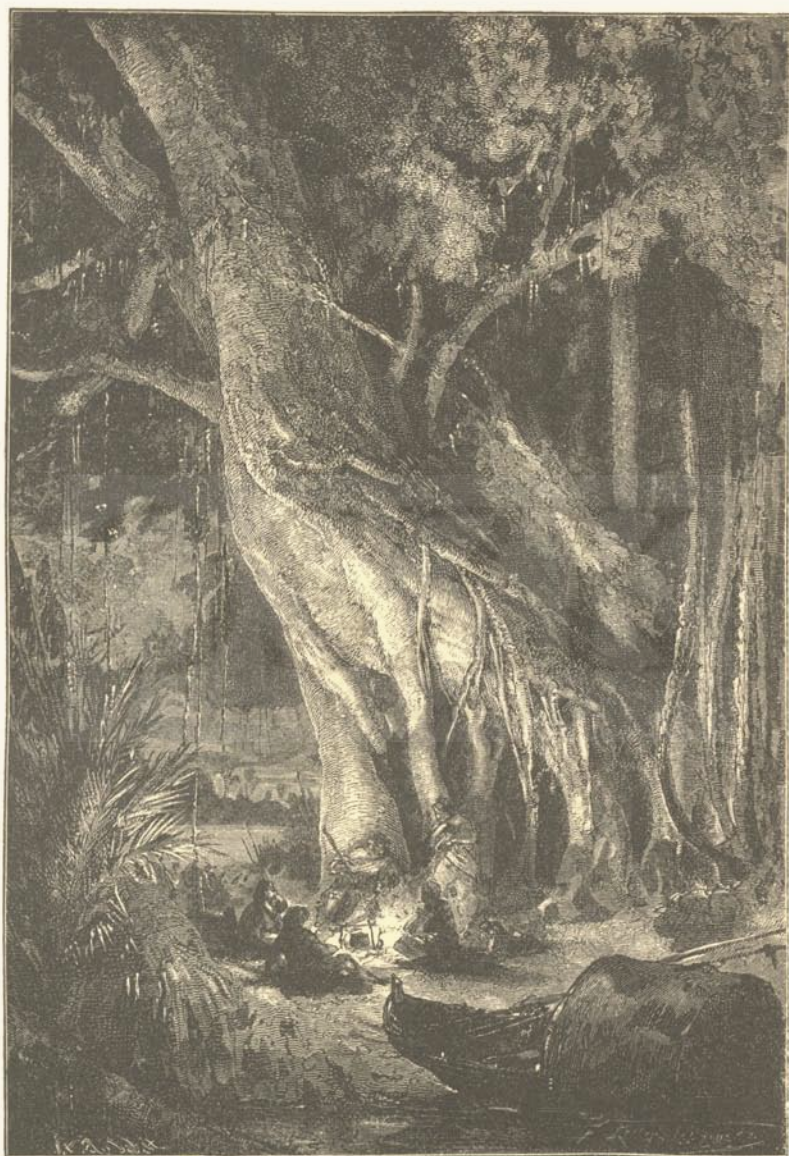
Évek teltek el Amerika felfedezése után, míg ezt a hatalmas folyót a fehér ember felfedezte s csaknem félszázad, midőn 1540-ben

* A főbb adatokat az Amazonról s néhány fő mellékfolyójáról ez a táblát mutatja:

	Hosszúság km.	Vízhálózata km ²	Víztartalma másodpercenként m ³	Gőzhajóval járható rész km.
Az egész Amazon	5.800	5,594.000	120.000	5.200
A Maranon nevű felső rész	2.400	1,000.000	20.000	1.450
Az északi részről jövő mellékfolyók közül:				
Ica	1.645	112.400	2.000	1.480
Japura	2.800	310.000	5.000	1.560
Rio Negro	1.700	715.000	10.000	726
A déli részről jövő mellékfolyók közül:				
Jurua	2.000	240.000	2.500	1 500
Purus	3.650	387.000	4.000	1.800
Madeira	5.000	1,244.500	16.000	1.060
Tapajoz	1.930	430.500	6.000	350
Xingu	2.100	395.000	4.000	120

Orellana hajóval mert rajta utazni. Ekkor nevezték el Amazonnak részben azért, mert a Trombetas folyó torkolatánál egy kizárólag nők által lakott indián falut találtak, részben mert az indiánok „Amassona” (csolnakromboló) melléknevet is adtak neki s Orellana ezt a harcias amazonokra vonatkoztatta. Valóságos felfedezése azonban csak napjainkban 1867 óta kezdődött meg, midőn a brazil kormány bárkinek szabad hajózást engedélyezett rajta s midőn az első rendes gőzhajózás is megindult, melynek megnyitása előtt bárkákkal legalább 10 hónapot vett igénybe rajta az út Peru határáig. De a felfedezés még most sem teljes, mivel a mellékfolyók jelentékeny része, köztök a hatalmas Madeira is, telve vannak zuhatagokkal, melyek a hajózást lehetetlenné teszik.

Maga az Amazon Maranon név alatt Peruban ered 4300 m. magasságban a $10\frac{1}{2}^{\circ}$ d. sz. alatt a Lauricocha tóból. Hosszas ideig fut keskeny völgyekben északnyugat, majd keletfelé s a már említett Pongo de Manseriche nevű szorosból kilépve mint 50 m. széles kis folyó már hajózhatóvá lesz. Nehány km. távolságra eléri a nagy síkságot, hol feltűnő lassu eséssel (3000 km. hosszúságra csak 180 méter) halad tovább s olykor 15 km. szélessé is lesz. Vize alig apad a legszárazabb időszakban is, mivel egyes mellékfolyójának, különösen a Rio Negronak, területén az egész éven át folytonosan esik. De annál észrevehetőbb áradása, mely rendszeren deczembertől márcziusig terjed és a víz tükröt 10—15 méterrel emeli fel. Ebben az időben az Amazon medenczéje valóságos vízi sivatag, hatalmas mellékfolyói összeomlanak nagy tengerré, melyből csak az erdőségek magas lombjai látszanak ki. Az áradás lassanként kezd apadni, de az apadással egyideűleg pompásan nyilatkoznak az áradás következményei: a meglágyult partok nem képesek többé tartani a hatalmas fákat s terhökkel a folyóba zuhannak, mely ilyenkor az őserdő hatalmas darabjait olykor valóságos nagy kiterjedésű szigetek alakjában ragadja magával, mely szigeteken madarak és emlősök tömegesen szoktak tartózkodni. Az ily úszó szigetek nem ritkán a partokon megállanak s új szigeteket és zátonyokat alkotnak, melyek lassanként megerősödve még a folyó irányát is megváltoztatják s örökké új-új kanyarulatoknak, csatornáknak és szigeteknek adnak életet. Ez a jelleg a mellékfolyókon is feltalálható: kanyarulatok nagyszáma, folyton változó alakú szigetek, az áradás folytán átalakult partok s azokon túl az áradásból megmaradt mocsárok mindenütt feltalálhatók. A Madeira torkolatánál van Tupinambara sziget, mely közel 15000 km²

Brazíliai őserdő.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

területével bármely magyar megyénél nagyobb és az Amazon torkolatánál levő Maraho Svájcz területének fele.

A legjellemzőbb azonban minden tájképi vonás közül az *amazoni erdőség nagysága* és mindenekfelett uralkodó állandósága. Csaknem kétséges, vajjon az Amazon óriási víztömege daczára nem az erdő-e itt a lényegesebb? Nem kisebb ember mint Humboldt nevezte el e nagy medenczét Hylaeának s valóban kétségtelen, hogy itt minden legkisebb területen, melyet víz nem borít, fa és csak falátható. Rétek avagy csak tisztások is nagy ritkaságok, a forróság és a kiapadhatlan nedvesség nagyobb erőt ad a tenyészetnek, minthogy az alacsony fű megélhessen. Öt millió km. területen, körülbelől 15-ször oly nagy helyen, minő Magyarország, szakadatlanul összefüggő erdő van, erdő, hol a primitív őslakó fogalommal sem bírhat messzeterjedő síkságról avagy épen sivatagról s hol kalitkában érzi magát az ember, mert hiszen mindenfelé szűk látóköre van, még a napfelkeltének és lenyugtának sem lehet tanuja.

És ez az erdő valódi őserdő, az erő és báj egyesülése, az egésznek nagyszerűsége és a részleteknek végtelen kecses volta egy helyen és folyvást váltakozó alakban. Nálunk van tölgyfa, fenyőfa erdő s még a vegyes erdőkben is egy-két fafaj a túlnyomó, az Amazon vidék őserdőiben ez az egyéniség ismeretlen valami, chaos minden talpalatnyi terület, hol még a tudós fűvész is zavartan áll meg az ott látható növények roppant különfélesége előtt. Már magán a folyón egész sorait látja az összeelegyedett törzseknek és még lombos ágaknak, melyeket a folyó sodra, mint valami úszó erdőt visz magával. A fák zöldelő rengetegének lábától kifelé sűrű nádasak nyomulnak hegyfokok gyanánt előre a part iszapos talaján; azután a tulajdonképeni partszélen a víz által évenként lerakott minden üledéknek meg van a maga külön viránya, mely annál magasabb növésű. annál sűrűbb s annál inkább keresztül-kasul van szöve liánákkal, mennél régibb leülepedésű talajból sarjadzik fel. A fiatal fáknak emez első bástyafalán túl, mely sok helyt egészen eltakarja az igazi erdőt, kezdődik meg végre az őserdők szűzies magánya, hol a képtelen számu növényekből álló amazoni flora a maga teljes pompájában s teljes fenségében tárul föl. A legkülönbözőbb típusok, kúszó fűvek és óriási fatörzsek vegyülnek és keverednek itt együvé; az ágakról alányúló könnyed liánák egyetlen hálózattá kötözik össze az egész erdő galyazatait s hidat alkotnak a majmoknak és kúszó madaraknak, de egyúttal félhomályt teremtenek a tropikus napfény országában.

Különösen érdekes csolnakokkal hatolni be áradás idején az őserdő bensejébe. A legyezős nádason, caladiumokon és mimozákon keresztül menve látjuk, hogy a tulajdonképi erdőben minden talpalatnyi föld víz alatt áll s csolnakunk az aljanövényzet felett halad olykor-olykor fennakadva a lecsüngő liánokban. Az erdő karcsú napfényt kereső fatörzsei közül kiemelkednek a fák óriási fejedelmei, a bombaceák, mungubák és samaumák, melyek 50—60 méter magasságban terjesztik szét lombjaikat, bár hatalmas törzseiket olykor csak léggyökerek tartják. Ha nem is ily magasak, de sokkal szebbek a caesalpinák, copalfák és különösen a tündöklő fehér törzsű mimoza-fajú *Acacia angico*. Ott, hol egy-egy mocsár félbeszakítja az erdőt, a pereméken hatalmas ficusfák emelkednek s mellettük egész sereg rendesen csoportosan előforduló pálma és a pompás vad banána (*Urania amazonica*), a tropikus vidék egyik legszebb fája. A fákon kívül a füvek és bokrok is izmosodni látszanak. Nem is annyira a kúszónövények okozzák az őserdő áthatlan voltát, mint inkább ezek az aljanövényzetet alkotó harasztok és füvek, melyek a buja tenyészereő hatalma alatt valóságos fákká alakulnak s kerítést alkotnak az erdők körül, mely kerítésen csak itt-ott vannak nyílások, melyeket egykor az erdő nagy vadjai, a jaguár, tapir s mások alkottak s azután folyvást fenntartanak, mert csak ezeken a kapukon képesek ők is útát találni az ivőhelyre.

Az őserdőnek három különböző csoportját különböztetik meg az Amazon vidékén, melyeket Igapo, Ete és Capo néven neveznek. Az Igapo a valódi parti erdőség, mely leginkább egyhangú, mivel a növényzetből csak azok tenyésznek nagyobb mennyiségben, melyek a tartós áradásoknak jobban tudnak ellenállani. Legnagyobb ékesége ennek az erdőnek a sokféle pálma, melyek talán seholsem oly változatosak, mint itt. Másrészt azonban csekélyebb számmal vannak a kúszó növények és élősdiek s a zöld szín mellett kevés a tarkaság, csak a tisztásokon tenyészik nagyobb mennyiségben a pompás *Victoria* régia. A távolabb eső Ete erdőségben a babérfa jelleg az uralkodó, még a legmagasabb lombzatokban is. Itt sokkal gyakoribbak az óriási 50—60 m. magas törzsek s mindegyik liánakkal borított. Végre különösen a Rio Negro vidékén a Capo jelleg uralkodó, hol a pálmák és liánák ritkábbak, a magasabb fák az erdő bensejében fordulnak elő, a parti peremeket ellenben csak bokrok és törpefák alkotják.

Igen gyakran megtörténik, hogy ez az őserdő első pillanatra

lakatlan csendesnek tűnik fel. Valóban e nagy területeken alig látunk egy-két repülő madarat és parton sütkérező aligatort; mindenütt vannak papagályok és majmok, az előbbiek nem ritkán oly sűrűen lepik el a faágakat, mint a budapesti Erzsébet-tér verebei, de a dús növényzet eltakarja őket a felületes néző szeme elől. Általában véve is az amazoni őserdőekben a legtöbb állat a vízben és a fagalyakon él, a szárazföldre kevés jut, mert nincs helye. Még a hatalmas jaguár is gyakran kényszerül prédát lesve a fagalyakra felkúszni s másrészt sok állat, mely rendes körülmények között szárazföldi, a vízi élethez is hozzászokik ideiglenesen. Az erdő bozótaiból kiszorult szárazföldi állatok azután különösen estefelé csodálatos szabályszerű csoportokban jelennek meg a nyílásoknál, hogy igranak, fürödjenek vagy halászszanak. Csaknem közvetlen egymásután jönnek a jaguárok, tapirok, a tarka-barka gázlók és a büszke hokko, pár lépéssel odább azonban ismét élettelen minden, a sűrű sötét erdő vette át a korlátlan uralmat.

Mindez azonban csak érzéki csalódás. A víz és fatömeg meghamisítja a látást. A kutató természetbúvár ellenkezőleg hatalmas állatvilágot talál e helyen. Bates angol tudós 14.712 állatfajt gyűjtött az Amazon vidékén, melyek közül 8000 csak itt fordul elő. A halak fajainak száma ugyanitt 2000-et meghaladja, holott a Földközi tengerben ezerféle sincs. Egy más bűvár pár óra alatt 700 faj pillangót szedett össze, köztök a teremtes remekeit. Csalódás a néma csend is. Egy-egy ragadozó állat megjelenése avagy két majom összeveszése pillanat alatt pokoli zajt támaszt, mely ágról-ágra terjedve messze távolig ismétlődik, a legváltozatosabb alakban. A papagályok rikácsolása, a hirhedt Harpya-sas velőtrázkodtató sívítása, a páviának és különösen a mycetes majmok rőfögést és ordítást utánzó bőgése a legjellemzőbb hangok. De vannak más sajátságok is. A harang madár harangozik, az organista madár fuvolázik s egy más darufajtájú madár tigris ordítást hallat.

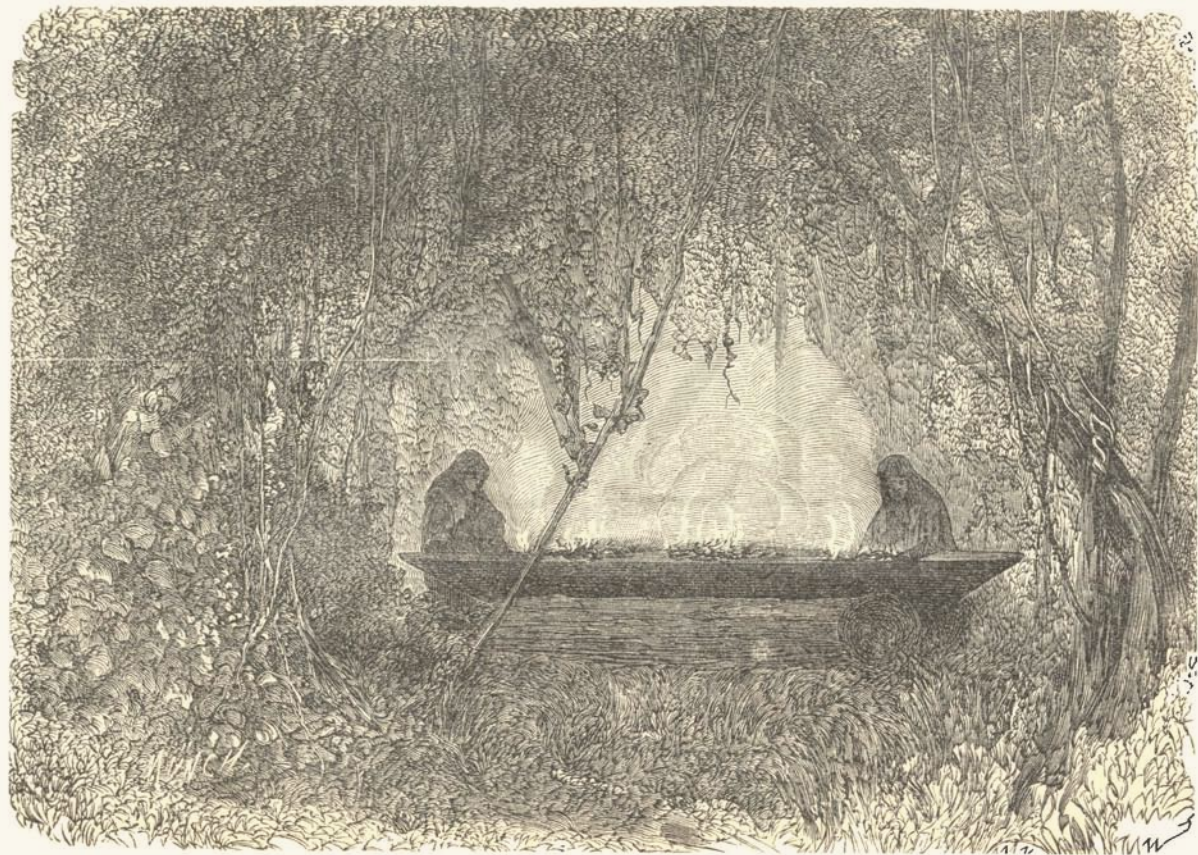
S minő csodálatos ez az állatvilág! A czethalat képviseli a jóízű húsu ökörhal (Manatus), oroszlán helyett van jaguár, elefánt helyett tapir. De érdekesebbek a teljesen eredeti alakok: a hangyales, a rétegzetes páncézzal fedett Dasypus, az idomtalan csőrű tukán, a nevetséges kontyú esernyő madár, a szakállas kolibri, mindennekfelett pedig azok a járó pálczikák és mozgó falevelek neve alatt ismert rovarok és lepék, melyeket a létért való küzdelemben az utánzás és alkalmazkodás mintaképeinek tekintenek. A madarak és

pillangók változatos és rikító színpompájukkal, a rovarok és hangyák embertkeserítő nagyszámukkal tűnnek ki. A sűrű erdőség azonban megnehezíti a vadállatok Babylonjában a vadász működését, legtöbb esetben madarakra szorítkozik avagy az ivóhelyeken lesipuskássá lesz. Maguk az indiánok, bár ők még a majomhúst is megeszik, örömeőbb foglalkoznak a halászattal, mely az alacsony partokon és a lagunákban gátak és varsák alkalmazása által mindig nagy sikert szokott felmutatni.

A természet gazdagsága azonban nem jelenti az ember jólétét is. Az a körülbelül másfélszázezerre tehető vad vagy félművelt *indián*, kik az Amazon partjain állandóan tartózkodnak, a nyomorultak közé tartoznak. A legtöbb nomád életet él, szalmakunyhóját így a szükséghez képest egyszer itt, másszor ott üti fel s igen soknak állandóbb lakóhelye a csolnak, melyet nem nélkülözhet s melyet többen, a *conibó*-indiánok, lassú tűz által kimélyített fatörzsből készítenek. Egyrésze a fehérek szolgálatában áll, kaucukot, kopaiva-balzsamot, *ipecacuanát* s más erdei terméket gyűjt, földműveléssel azonban alig foglalkozik, kivéven a tengeri ültetést, mely általánosan elterjedt közöttük.

Az Amazon parti indiánokat még nem tanulmányozták alaposan. Mintegy 50 különböző nyelven beszélő törzs van, melyek nagyjából rokon a keleti partokon élő tupi törzsekkel. A legtekintélyesebbek a *mundurukuk* a Tapajoz mellett, mintegy 20.000 főnyi nép. Igen erős magas termetű s nagyjából halványszínű egyének, kik egykor nagyon harciasak voltak s ma is katonai szervezettel bírnak. Egész testüket tetoválják s ünnepies alkalommal tollakkal díszítik. Falvaik mellett díszjelül ott vannak czölöpökön az elejtett vadak csontvázai s a megölt ellenségek koponyái. Különösen ügyesek azok az emberek a tollmunkák készítésében. Kalapjaik, öveik, pálczáik, rőf hosszú rojtjaik és virágfüzérek, melyeket tánc közben köpenyszerűleg vetnek vállaikra, valóban művészi izlésű készítmények. Hasonlóképp szép és erőteljes az Ujeme törzs Mapu-erro mellett, mely emellett nagyon szorgalmas is. A közelökben lakó tukánok feltűnően bajuszosak és arczvonásaik mongol jellegűek. A hajdan emberevő yurunák ma már szelíd emberek, de a misszionáriusok működésének kevés nyoma maradt meg náluk, polygamiában élnek, tetovirozzák magukat s rendesen szép zöld tollbőbitát hordanak fejükön, fegyverük még mindig a nyíl.

Nem sokkal kedvezőbb a fehérek helyzete sem. Nehány gyarmatoson kívül, kiknek mesés jövedelmük lehetne a természet buja-

Csónak készítő conibó-indiánok.

sága következtében, ha a termesztett növényekkel egyenlő számban nem szaporodnának a rovarok is, a legtöbb kalandor kereskedő. Az őserdő mesés kincseit, melynek közt még a kakao, vanillia s más kulturnövények is előfordulnak, gyűjteti össze a szegény indiánokkal egy kis pálinka fejében, korcsmákat és primitív raktárakat nyit a hajón utazó közönségnek. Sok tekintetben hasonlít ez az élet az északamerikai Egyesült-Államok „farwest” társadalmához, azzal a különbséggel, hogy az itteni Pacific vasút, az Amazonon s mellékfolyóin járó gőzösök, még inkább dominálók. Képünkön látható egy pionier sátor tanyája, ez a kép eléggé beszédes. S az ilyen tanyák száma az utóbbi évtizedek alatt nőttön-nőtt, egyik-másik már várossá vagy legalább községgé emelkedett fel s nem egynek, különösen ott, hol egy-egy nagyobb mellékfolyó betorkollik vagy a nagy édesvízű tenger öble és az éghajlat kedvező, a jövő században kétségkívül már jó hangzású neve lesz.

Jelenleg azonban még csak egyetlen név igazán ismeretes s ez a név egyúttal az óriási területnek egyedüli helye, mely megérdemli a város nevet. *Para* városa ez a Rio Para mellett, egy 65.000 lakosságú hely, más néven Santa Maria de Belem. 110 km. távolságra van még az Atlanti-Oceántól, mindamellett valósággal itt van az Amazon tengerparti kikötő helye, mivel ezt még a tengeri hajók is könnyen elérhetik a csendes Guajara öböl segítségével, míg maga a nagy folyó deltája nem mindenütt kedvező a hajózásra. A városban sok hivatal van, köztök püspökség is, utcái csinosak, rendezettek s különösen szép fasorai és botanikus kertje nevezetesek, van lóvasútja, muzeuma, hajógyára s sok közintézete, mindamellett legnevezetesebb kereskedelmi forgalma, mely Európára is kiterjed. Kaucsuk, kakao és gesztenye a fő kiviteli cikkek.

A jelentékenyen nagyobb Amazonas állam székhelye *Manaos* (Bara do Rio Negro), a Rio Negro torkolata mellett s igen egészséges helyen, még mindig csak 10 ezer lakosságú, bár nem kell feledni, hogy a gőzhajózás kezdete előtt itt csak nyomorult falu volt. Jelentőségét mutatja különben, hogy vámházában már 1888-ban 3 millió korona volt a bevétel s az összereszkedelmi forgalom 30 milliót képviselt. Ezen a helyen is keresték egykor az aranyember (El Dorado) Parama tó menti palotáját. Szintén gyorsan emelkedik *Satarem* a Tapajoz torkolatánál (4000 l.). A többi helyek kevésbé fontosak s aránylag lassabban gyarapodnak: Így a perui határállomás Tabatinga, bár már 1766-ban alapították, még ma is egy pár kunyhóból áll félig rommá vált erőd mellett.

Amazon folyam melletti tanya.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A TROPIKUS BELSŐ ÁLLAMOK.

Két nagy kiterjedésű állam Goyaz és Matto Grosso* tartozik még Braziliából közelebbről az Amazon medenczéjéhez. Különösen négy hatalmas déli mellékfolyam vidéke ez, mely folyamok közül kettő, a Xingu és Tapajoz még egészen a belföldhöz tartoznak, míg a másik kettő, a Tocantins és Araguaya, melyek a Tigris és Eufrateshez hasonló hatalmas ikrek, egészen az Atlanti-Oceán felé nyomulnak s az Amazonnal már a torkolatnál Marajo sziget mellett egyesülnek, úgy hogy önálló folyamoknak is tekinthetők. Mind a négy felső részében zuhatagokkal és zátonyokkal telt, melyek különösen a nagy belföldi fennsík szélén szaporodnak meg annyira, hogy a Tapajoz csaknem teljesen hajókázhatatlan. Legjelentékenyebb közöttük az Araguaya, bár később a Tocantinssal egyesülve nevét elveszti. Ennek a folyónak két ága között fekszik a mintegy 400 km. hosszúságú Bananal szárazföldi nagy sziget, melyet, valamint a folyók vidékeinek nagyjából részét is mindeddig csak felületesen ismerik s forrásaik néptelen dombos és hegyes vidékeken, hol olykor svájci és norvég jellegű tájrészletek is fordulnak elő, még kutatásokra várnak.

Egységes jellemző sajátsága ennek a nagy magyar birodalom területe hatszorosának megfelelő vidéknek már csak a domborulat különbözősége miatt sem lehet, egészbenvéve azonban Matto Grosso déli részének kivételével túlnyomóan a tropikus éghajlatnak ama csoportjához tartozik, melyet közönségesen *Catinga* vidéknek szoktak nevezni. Jellemző sajátsága ennek a parkjellegű ligetekkel tarkázott pusztaság, mely azonban igen változatos és az esős korszakban valóban gazdag növényzetű. Valóságos átmenet az őserdőből a nagy sík pampa vidékre. Hatalmas kaktuszok és pálmák mindenütt találhatók, egészbenvéve azonban az erdők már sokkal kevésbé sűrűek s nem oly tekintélyesek, mint az őserdők, mivel a törzsek távolabb állanak egymástól, legtöbbször csak 12 m. magasságig emelkednek s közben gyakran fordulnak elő terjedelmes rétek és apróbb pálmacsalitok. Esős időben az erdő szép zöld s a rét is vidám, de ha a száraz időszak áll be, lehullanak a fák lombjai, a táj színe komor,

* Állam	km ²	lakos
Goyaz	747.311	211.721
Matto Grosso	1,379.651	79.750

szürke lesz és nem épen ritkán valóságos szárazság következik be, mely megrepesztí a talajt s a szomjuságtól kinzott állatnak végveszedelmére lesz.

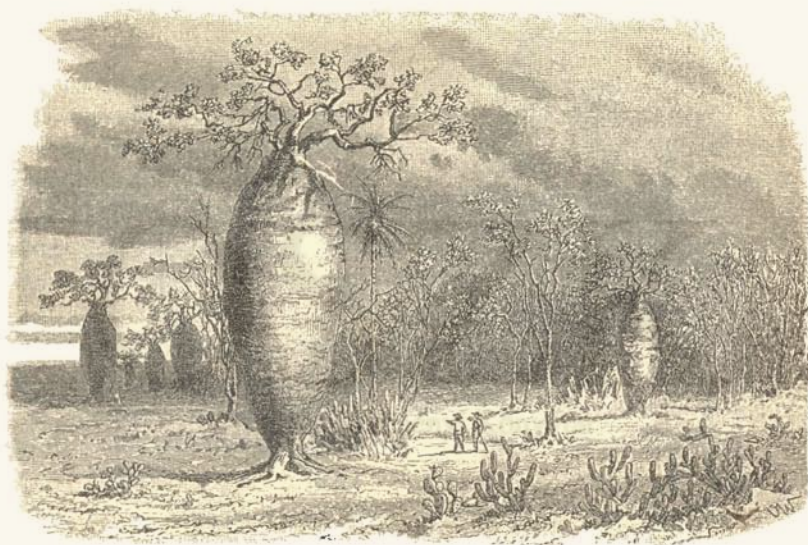
Minél távolabb vagyunk az őserdőktől, annál inkább diadal-maskodik a fű és bokor a fák felett, melyek az úgynevezett *Campo vidéken* már rendesen csak elszórva jelennek meg, legtömegesebben a folyók partjain. Nem valóságos puszták tehát még ezek sem, annyi-
val kevésbé, mert a talaj legtöbbnyire dombos vagy legalább erősen hullámzó. A fű között növe nagy tarka-barka növények és a minde-
nütt jelentkező fák nagy változatosságot nyújtanak az egyes részletek-
nek, minden egyes domb mögött új tájkép tárul fel s igen gyakran a
folyók mélyen bevésődő medre mellett sok talajon is erdős völgy-
ben találjuk magunkat. A benszülöttek egész sereg különböző nevet
adtak a különféle vidékeknek a növényzet szerint. A valódi Campon
(Campo vero) bokor sincs, kevésbé bokros a Campo serrado, sűrű
bokrokkal birított a Carrasco, erdős a Capoes és így tovább. Maguk
a természetbúvárok (Martius) három különböző csoportot tudnak
élesen megkülönböztetni, az északi síkságot ($3-15^{\circ}$), a közép fenn-
síkot ($15-23^{\circ}$) és a déli tájat. De míg a részletek ily változatosak
és igen gyakran valósággal csodálatosak, az egész tájkép csakhamar
unalmassá lesz, nagyon is egyéni jellege van mindennek, nincs a
felvidítő messzelátás lehetősége s e mellett a tropikus forrásághoz
rothadás bűzével telített légkör járul, mely szívszorulást okoz.

A Catinga és Campo vidékek sajátosságok alakjai az óriási kak-
tuszok, a hatalmas liliumfák és a nemezfa vagy répafa (*chorisia
ventricosa*), melynek törzse közepén hordószerűleg vastagodik meg.
A tömegesebben álló fák nagyobb része a borostyán- és mimosá-
csoportokhoz tartozik, a bokrokban gyakoriak a leánder, a fás lilium
és myrthus. Nyugot felé az Andesek irányában, a hol már itt-ott
valóságos őserdők is jelentkeznek újlag, pálma erdők mellett gya-
koriak a nádasok és a hatalmas harasztfák. Az ipecacuanha és a
koka vadon tenyésznek nagy mennyiségben.

Nem oly gazdag az állatvilág, kivéven a hangyákat és pillan-
gókat, melyek mindenütt óriási mennyiségben fordulnak elő, az utóh-
biak pompás színezetükkel s rendkívül nagyságukkal tűnnek fel,
minő többek között a 27 centiméternyi pettyes sorokkal díszített
Agrippina, míg a hangyák kökemény apró dombokban tartózkodnak.
A bokrok közül gyakran rebben fel egy-egy tyúkféle madár vagy a
sarkantyús szárnyu guerogüero, melyet rendesen a legelésző szarvas-

marhák hátán látunk. A levegőben kevés madár repül, a nagyobb vadállatok is ritkák, leggyakoribb az őz, a pampa szarvas, pampa strucz és a cobaya nyúl, ritkább a farkas, róka, hangyales. A kigyók közül otthonos itt a híres boa constrictor és a csörgőkígyó. Nevezetesebbek továbbá a falevélhez hasonló állatok s a száraz galy kinézésű kísérteties phasma.

Ma mindkét tartomány, amennyire benépesített, túlnyomólag baromtenyésztéssel foglalkozik s csak annyi a gabonatermelés, amennyit a napi szükséglet igényel. Egykor Matto Grossoban még

Chorisia.

jelentékeny arany- és gyémántbányák is voltak, ma már ezek szünetelnek.

Különben az egész vidék még mindig inkább az *indianok* birtoka, mint a fehér emberé. Sajátságos, hogy épen a legműveltebb fajt, a quaycurukat irtották ki legelőször, mivel ezek a rendkívül ügyes lovas indiánok harciasak voltak s a fehérek gyarmatait gyakran elpusztították. Legnagyobb számmal vannak jelenleg a vadászatból élő bororók, kik igen ügyes kézimunkások s nyelvük is szép. Nevezetes törzs a paumary azért, mert valósággal a vizen élnek csolnakokban s csaknem kizárólag hallal táplálkoznak. Néme-

lyiknél a külső sajátságok tűnnek fel. Így a yurunák szemöldökeiket s halántékukat leborotválják, zöld tollakat hordanak s fegyverként négyszögű iveket. Még érdekesebbek a karayák, kik nagyobb részt az Araguaya homok zátonyain pálmalombokból szabályszerűen épített falvakban laknak, telepük zsufolva van szelídített állatokkal, melyekhez majmok, krokodilok, struczok s kis vaddisznók s más állatok tartoznak, úgy hogy az utcák és háztetők a szó szoros értelmében hemzsegek a sok állattól. Ezek a karaya indiánok aj-

Cuyaba-indián főnök.

kukban fadarabokat, fülükben tollrosettákat hordanak díszítésül, a nők pedig pofájukra kék gyűrűt festenek s egész testüket megrakják üveggyöngyökkel, tollakkal és más ékességekkel. Mindamellett nem lehet őket teljesen vadaknak mondani; szöni, fonni jól tudnak s háztartásuk igen tiszta. Általában a legtöbb indián, így a cuyabák is, ma már rendszeresen foglalkoznak földműveléssel s nem egynek czukorültetvényei is vannak, bár túlnyomólag magán használatra

A két állam közül a kisebbik *Goyáz* még a kevésbé művelt, mivel a sós agyagtalaj a legtöbb esetben nem kedvező a földműve-

lésre, kivévn a déli fennsík nagy erdővidékét, hol kitünő kávé és dohány terem. Ha a közlekedés fejlettebb lesz, valószínűleg a bányászat is virágzásnak indul, mivel az ásványgazdagság jelentékeny. Jelenleg még csak a főváros, *Villa boa Goyáz* (8000 l.) az egyedüli jelentékeny hely. A kis Rio Vermello egyik mély völgykatlanában fekszik alacsony hóféherre meszelt házakkal, melyek benseje nagyon szegényes. Épületei sem kiválók, nevezetessége, hogy az egyházi ünnepeket itt óriási szinpadias pompával szokták megülni. A folyók, valamint a környéken másutt is sok aranyat mosnak, *Aquaquenteben*

egykor egy 21 kg. súlyú nagy darab szinaranyat találtak s a Rio Claro mentén gyémántokat is. Földműveléséről, baromtenyésztéséről és szőlőműveléséről nevezetes Mia Ponte és vidéke.

Sok tekintetben nevezetesebb, bár kevésbé népes a nagy *Matto Grosso* állam, mely Amazonas után a legkiterjedtebb. Ez Brazília leginkább félreeső, minden közlekedéstől elzárt vidéke, melynek természetes kapúja is a Paraguay felé vezet délre, nem Brazília többi részébe. Már 1891-ben kísérletet tett az állam, hogy önállóságát kivívja s nem lehetetlen, hogy a népesség szaporodtával ez a terv sikerül. Jelenleg, bár az első betelepedés az arany és gyémánt kedvéért történt, a cukorkatermelés és baromtenyésztés a legvirágzóbb keresetágak, hozzávéve az erdőség természeti adományának gyűjtését. A főváros *Cuyabá* (14.000 l.) igénytelen hely vályogházakkal, melyek közül a hatalmas székesegyház s egy pár kaszárnya nagyon kiemelkednek. 1820-ig *Matto Grosso* volt a főváros, melyet aranymosás hozott létre, de midőn ez apadt s a hely egészségtelen éghajlata kiderült, gyorsan hanyatlott. Ma alig van kétezer lakosa a katonasággal együtt. A többi helyek is részben vámállomások körül csoportosult falvak, részben mint Alto-Paraguay-Diamantino, pusztuló félben levő bánya-telepek. Ujabb gyarmatok csekély számmal vannak s azok sem biztató jövőjük.

KELETI ÁLLAMOK.

A legműveltebb régi államai Braziliának, miként az természetes is, az Atlanti-Oceán partján fekszenek; északon a nedves forró éghajlat miatt még egészségtelen vidéken csekély a népesség, de dél felé már sűrűbb lesz. 12 állam és a főváros különterülete *) tartozik

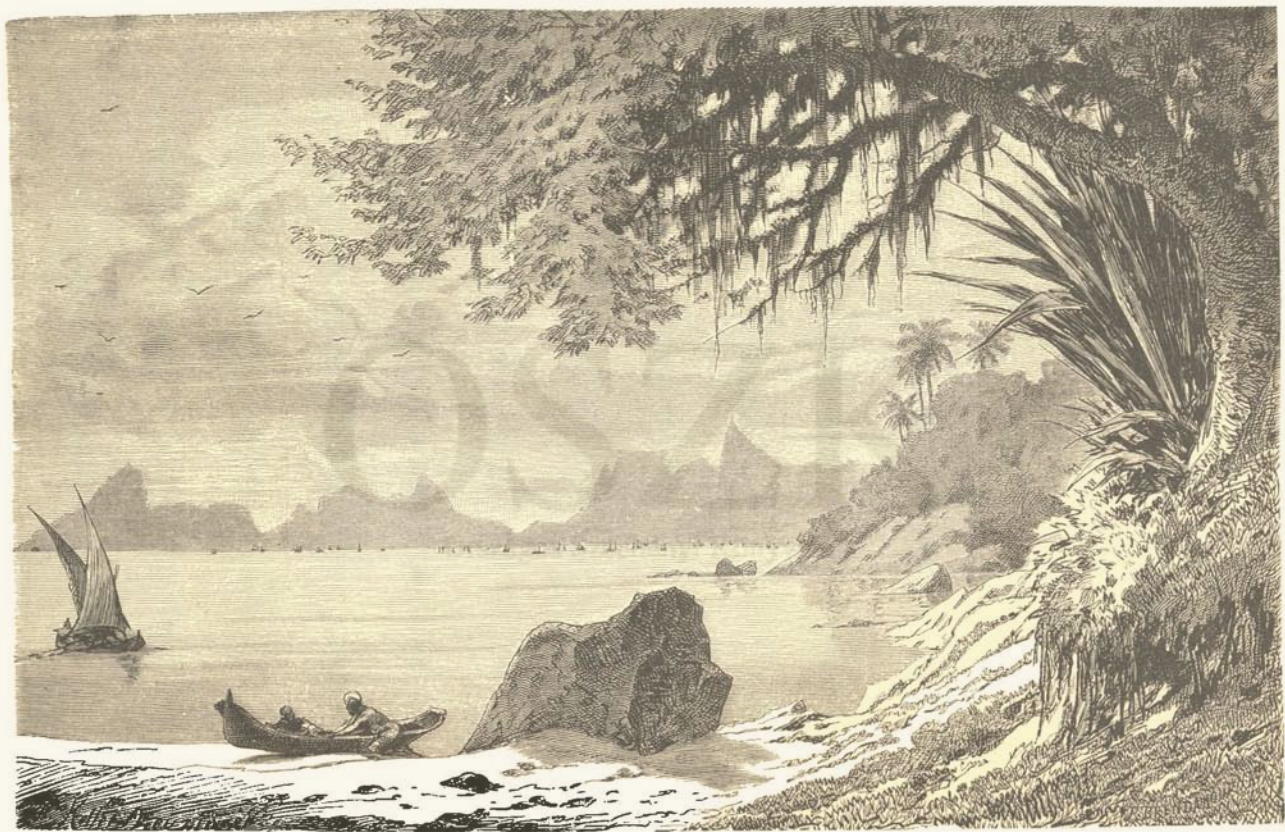
* Állam	Km. ²	Népesség (1888)	Egy km. ² re jut
Maranhao	459.824	488.443	1.06
Piauhj	301.797	266.933	0.88
Cerea	104.250	952.625	9.13
Rio Grande do Norte	57.485	308.852	5.37
Parahyba	74.731	496.618	6.64
Pernambuco	128.395	1,110.831	8.63
Alagoas	58.491	459.371	7.85
Sergipe	39.090	232.640	5.95
Bahia	426.427	1,821.089	4.27
Minas Geraes	574.855	3.018.807	5.25
Espirito Santo	44.839	121.562	2.71
Rio de Janeiro	68.982	1,164.438	16.88
Szövetségi terület	1.394	406,958	291.96

e nagy vidékhez, mely jelentékenyen kisebb azonban, mint az Amazon medenczéje.

Az egész terület hegyes vagy legalább fensik a csekély parti síkság kivételével, mindaanak daczára valóságos hegylánczok sehol sincsenek s a hegységek egy nagy kiterjedésű fensik fenmaradt romjai, hol a folyók medreket és csatornákat alkotnak magoknak és a síkság táblás hegységgel váltakozik, melyek csak délen emelkednek fel jelentékenyebben; ezeket a hegyeket általában Serra névvel jelölik, míg a fensik chapadaos név alatt fordulnak elő. A legmagasabb (2712 m.) csúcs Itatiaya, már messze a belföldön fekszik s általában a hegyek csaknem teljesen elborítják Délamerika sajátságos közp-kicsúcsorodását. Még mindeddig nem ismerjük ennek a hegycsoportozatnak részleteit alaposan, kivéven a főváros közelében elterülő *Serra do Mar* csoportozatot, mely nevet némelyek az egész hegycsoporra kiterjesztenek.

A hol a hegyek a tengerpart mellett húzódnak el, avagy épen a tengerbe benyúlnak, a part rendesen kopár, csak itt-ott látható egy pár kokuszpálma, a sötét, erdős szurdokokból tiszta patakok csörgedeznek elő és a partokon halászkunyhók vagy kis ültetvények vannak. De a hol a hegység kevésbé meredek s a parttól távolabb fekszik, őserdők területnek el, melyek szélét alacsonyabb fák, többnyire babér és pálmafajok koszorúzzák olykor csalitokban egyesülve. Köztők és a tenger között rendesen sárga homokos talaj van, néha azonban áthatolhatlan csalitokkal telt mocsarak avagy zöld rétek. A parti hegység nem egy helyen sajátságos alakokat ölt fel, csodálatos tájképeket varázsolva szemünk elé. Különösen híres szép kúpos és dómalakú csúcsaival a főváros közelében levő *orgonahegység* (*Serra dos orgaos*), melyen át jelenleg vasút vezet Petropolis felé. Őserdők, capoeirák, legelők, sziklacsoportok, szakadékok, vizesések tarka változatosságban mutatkoznak egymás után s a csodálatos képet még érdekesebbé teszi, hogy a tengerpartot csaknem mindenütt tisztán lehet látni, meg a nyaralókkal megrakott apró szigeteket.

Beljebb hatolva a hegyek dombokká vagy különálló csúcsokká alakulnak át s csak ott a hol archaeikus rétegek alkotják a talajt, találunk vadabb jellegű hegytömböket. Ilyen a Serra do Mar mögött fekvő *Serra do Mantiqueira*, hol a szép körvonalú részben erdővel borított hegyek szakadatlan egymást követik, bár meredek lejtők és hasadékok csaknem teljesen hiányzanak. Sokkal vadabb jellegű az északfelé terjedő *Serra do Espinhaco* az aranytermő vidéken. Kopár

A kikötő Rio-Janeiróban.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

széttépett kőzet, ritka növényzettel borított lejtők, hegyes gyengén oldalra hajló kúpok, melyeknek aljáról nem ritkán egy másik csaknem oszlopalakú szikla emelkedik fel ellentétes irányban egész bizarr képet nyújtanak. A legjellemzőbb a *Serra Gral* sajátságos egyforma vízszintes tetőkkel, melyek már teljesen a fennsíknek felelnek meg kiemelkedő csúcsok és rendkívüli mélyedések nélkül. Ha azonban bejutunk ebbe a távolról fennsíknek látszó hegységbe, a látszólagos kőfal helyett mélyen bevésődő völgyeket és hosszan elnyúló sík gerinczeket találunk, melyben már az eddig szórványosan mutatkozó ligetek is valóságos erdőségekké egyesülnek.

Az archaikus hegyeknek sajátságos alakjai, valamint a homokkőből alakult parti hegységek is nagyjából erosio útján keletkeztek, míg a belföldön a víz hatalma és az elporhadás nyomai látszanak. Mély esővájta medrek, földgúla emelkednek lépten-nyomon egészen váratlanul, a porhadás hatása alatt oszlopok, kúpok, tornyok, várak és templomok alakjai fordulnak elő, melyek nem oly szépek ugyan, mint az orgonahegység bazalt kúpjai, de mindenesetre figyelemre méltók. Gyakoriak emellett, különösen délfelé, a sirdombalakú hegyek.

Még jobb különböztetést ad a geológiai alkatnál és a külső megjelenésnél a nedvességi különbözet. Mivel a déli tropikus vidéken az esős időszakot a délkeleti passzát idéz elő, az aránylag magas parti-hegység sokkal nagyobb arányban részesül a nedvességben, mint a benső vidékek. A Serra do Mar területén tehát a nagy nedvesség miatt az egész éven át egyenlő a növényzet gazdagsága, a belföldön ellenben élesen elkülönül a nedves és száraz korszak s ily módon a tenyészetben félbeszakadás támad, mint valami téli álom. Az esős időszak tartamát azonban nem a szélességi fok állapítja meg, hanem helyi körülmények néha igen jelentékenyen. Általános szabály azonban, hogy a talajt mindenütt őserdő borítja, hol elegendő víz van, máskülönben pedig a pusztához hasonló parkvidék fejlődik ki, mely a fenntebb ismertetett catingákba megy át.

A legtöbb folyó nem képes áttörni a Serrákat s ezért többnyire a parttal párhuzamosan haladnak s csak azután egyesülnek egyik vagy másik folyóval, mely az Amazon vagy Parana hálózatához tartozik. Azok között, melyek az Atlanti-Oceánba ömlenek, nemcsak legnagyobb, de minden tekintetben legfontosabb a *Rio San Francisco*, melynek kerek számmal 3000 km.-re tehető folyása Brazília legnépesebb részét csaknem mindenütt érinti s így központi fekvésénél fogva

még jelenleg fontosabb, mint akár az Amazon. A 80 m. magas Paulo-Alfonso vizesés a Moxoto torkolata mellett, melyet a brazilok a Niagarával szeretnek összehasonlítani, meggátolja ugyan, hogy a nagy folyó közép részébe is felhatolhassanak a hajók, de a két hajózható részt ma már vasút köti össze. A folyónak egész mentében tropikus erdő van, csak nyugati mellékfolyói nyúlnak fel a faszegény campo-vidékbe. A folyó legtöbb helyen igen széles, nem egy helyen hatalmas szigeteket alkot s novembertől februárig rendszeren hatalmasan megnő, partjait 20—30 km. távolságra elöntve s termékenyítő iszapot hagyva hátra.

A többi folyók mellett már nem fordulnak elő mindenütt az őserdők, vagy ha igen, többnyire alacsonyabb bokrok és ültetvények zárják el a folyótól. A narancs-, banán- és mangofákon túl egyes pálmák emelkednek fel és túl rajtuk az őserdő sötét vonala és a hegységek zárják be a panorama háttérét. A hol a folyók partjai alacsonyak, rendszeren sűrű bozótokat találunk, melyeknek tarka színű és részben pompás bokrai és fái nagyon szép képet nyújtanak; köztök feltűnők az ubanád zászlóalakú virágaival s legyezőszerű csinos leveleivel, a karcsú bambusz, a bignoniák és más kúszó növények. Különféle kacsák, jégmadarak és más vízi madarak repkesnek a folyó felett és a magas fák lombjaiban szép fehér darúk tenyésznek. Itt-ott a tengerpartokon mangrove tenyészet is van. A hegyek között a magas szirtek közt futnak végig a folyók, számos vizesést alkotnak, végül a dombvidéken a part rendszeren kopár vagy fűzfához hasonló bokrokkal telt.

Maguk az őserdők versenyezhetnek az óvilág legszebb erdeivel. Óriási nagyságú fák találhatók mindenütt s végtelen a változatosság a lombok, virágok alakjaiban és színpompájában. Némely alak egészen eltérő az európaiaktól. Igen érdekesek az amerikai fügefák, melynek gyökerei oszlopok alakjában nyúlnak ki a törzsből, a cecropia nagy ezüst színű levelekkel, a karcsú magas myrtusok, az aransárga virágú begoniák; mindennekfelett pedig a karcsú pálmák és a harasztfák, melyeknek szépségét leírni nem lehet. Némely pálma 65 m. magas s királyi lombkoronája messze lobog a lombzat felett. Tülevelű fák ritkák, csak délen fordul elő az araukaria nagyobb mennyiségben. Az állatvilág is csodálatosan kifejlődött. A fákon majmok, papagályok és más tarka madarak seregestől tanyásznak, végtelen sok lepke versenyzik színpompában a kolibrikkel, melyekkel ugyanazon kelyhekből táplálkoznak. Még a hangyák csodálatos alakú bolyai is megérdemlik

Kuszó növények léggyökerekkel.

a bámulatot. A kúszó növények hatalmas légyökereikkel változatosabbá teszik a képet. Regényes jelleget ad még ezeknek az őserdőknek az örökös titokteljes tompa zaj és zummogás, melyből csak elvétve válik ki egy pár erősebb hang: a tukán kelepelése, az uraponga érczes kiáltása, a lajhár jajgató sóhaja, az ökörbika bőgése leginkább az esti órákban, midőn egyuttal myriad világító bogár repked szét, kísérteties jellegű denevérek suhannak el s a mély csendet a tigris ordítása és az összeomló fák recsegése zavarja meg.

A legjobban ismert parti őserdők közül a felső részeket mato gerial (közönséges erdő), az alsóbbakat mato virgem (szűzies erdő)

Langsdorffia hypogaea.

néven ismerik. Az alsó erdőben a pálmák, myrtusfák és tamarindok, a parti hegység lejtőin pedig a bombaceák és az aljanövényzetben a leguminozák az uralkodók. A jelleg sok tekintetben különböző. Lenn az utas mintegy végtelen kiterjedésű oszlopcsarnokban gondolja magát, melynek tetejét égig nyúló lombkoronák alkotják, a törzsek itt 60—100 láb magasak s csak aztán ágaznak el ernyőszerűleg. A fák ágain tenyésző parasita-növények gazdagságáról és változatosságáról alig lehet képzetünk s legnagyobb részüket nem is látjuk, mivel az aljanövényzet nagyon korlátolja a tekintetet felfelé. Ha azonban az őserdőkben már a hegységig hatoltunk, az óriási egyes fák mellett

előtérbe lépnek a pálmák, harasztfák s bambuszok, melyeket üveg-házakból ismerünk, de nem ily nagy mennyiségben és ily változatosságban. A Taquaranád 20 m. hosszú s 70 cm. vastag hatalmas szálai, a nagy szív alakú levelű taro és más fásharaszt nagy sűrűségeket alkotnak, az aljanövényzet alacsonyabb ugyan, de nagy mennyiségében áthatolhatlan. Különösen feltűnő emellett a sok virág, melyek másutt az őserdőkben a lombok és levelek tömkelegében elvesznek, itt azonban magukra vonják az utazó figyelmét. Különös alakú élősdiek,

Kakao-ültetvények.

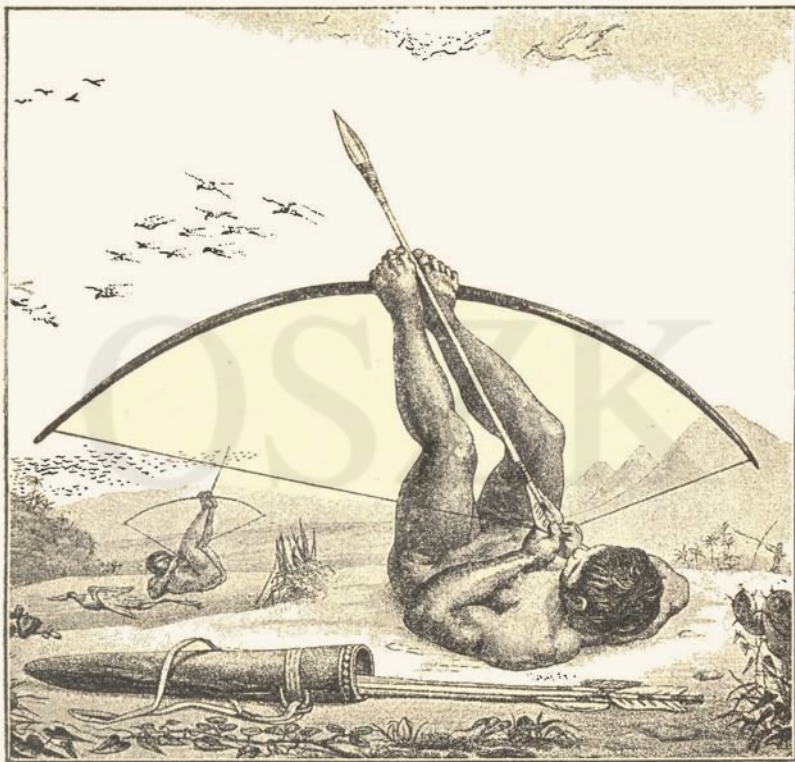
minő a *Langsdorffia hyppogea*, a különböző alakokat utánózni látszó kosborfajták, a lapostagozatú fügekaktusz (*Opuntia*) s más nevezetességek gyönyörködtetik a természetbúvárt. Különösen feltűnő a növényzet gazdagsága Minas Garaes nagy fensikján, valódi kimeríthetlen gazdag virágkert ez, hol bámulva áll meg a sokat utazott ember is, mert minden növényfaj újnak látszik, az egyik szebb és ritkább, mint a másik s emellett oly nagy gazdagsága van a különböző alakoknak és színeknek, hogy olykor a paradicsomban képzeljük magunkat.

Nem kevésbé jelentékeny ennek az áldott vidéknek *ásvány-gazdasága*. Különösen a San Francisco folyó felső részén kimeríthetlen sok arany és drágakő van. Az őshegység nagy részében és több rétegben gyémántokat találnak, Mines Geraes a leggazdagabb aranytermő államok egyike, van továbbá topáz, smaragd, rubin, gránát s csaknem minden drágakő. Ezenkívül van kitűnő vas, ólom, réz, ezüst és más hasznos ásvány, bár a legtöbb bányát munkaerő és jó közlekedés hiányában nem művelik kellőkép. 1698 óta mintegy 4000 millió korona értékű aranyat ástak ki. A gyémántot először 1730-ban találták s még ma is átlag egy millió értéket szereznek belőle, bár a fokföldi gyémántbányák felfedezése óta a művelés nagyon hanyatlott.

Annál jelentékenyebb a kávé és czukornád termelése. Különösen az előbbiben Brazília jelenleg csaknem az első helyet foglalja. A keleti államokban egymást érik a kávéültetvények, melyekért tömérdek erdőt pusztítottak ki, egy hektár földön átlag ezer fa áll, melyek évi termése 1600 kg. Az évi kivitel a fél milliárd korona értéket meghaladja. A czukortermelés szintén növekedőben van, kevésbé a kakao, habár ez az élvezeti cikk is igen jól megterem itt s átlag nagyon háládatos. Sajnos, hogy épen a legtermékenyebb vidékek a folyók partján a malaria miatt európaiakra nagyon veszélyesek. Az állattenyésztés sem oly kedvező, mint spanyol Amerika némely részeiben, mivel a campovidéken nincs só s ezenkívül különösen északkeleten uralkodnak nagy szárazságok.

A benszültött *indiánok* nagyobb része a gés vagy tapuya-csoport-hoz tartozik, de sokan vannak a tupi-csoportból maradtak is. Műveltségi fokuk igen különböző. Vannak vadásznépek, kik földműveléshez és a legprimitívabb iparhoz sem értenek, nyílakat és buzogányokat használnak fegyver gyanánt s főékszerük az ajkakba dugott fadarab vagy a fülbevalóul használt pálmalevél csomók. Teljesen meztelenül járnak s kunyhójuk pálmagalyakból összerakott egyszerű oszlopos napernyő. Leghíresebbek ezek közt a *botokudok*, kik az Atlanti-Oceán partjain nagyon elterjedtek. Legfeltűnőbb szokásukat, az ajkakba és fülekbe szúrt fabotot, már kezdik elhagyni s a legtöbb vidéken nem is található ilyen, de műveltségök általában még nagyon kevésbé haladt előre s nagyobb részük nyílt ellensége a fehéreknek. Hasonlóképen vadak még a canonirok és tapirapek, csaknem mind erdei lakók. Ellenben a coroadotörzs, mely hatalmas területen lakik szét-szórva egyes csoportokban, már félig-meddig művelt s részben fizetett

igazgatók, részben missionariusok vezetése alatt áll. Vannak végre egyes részben már vegyült vérű indiánok, melyek egészen polgáriasodott viszonyok között élnek s magukat jó braziliai honfiaknak tartják. Egészben véve azonban elmondhatjuk, hogy Brazília jelenleg még a műveletlen indiánok főhelye, hol az ethnográf a primitív népek szokásait és erkölceit a legalaposabban tanulmányozhatja, a mint-

Madárlövő indián.

hogy a rengeteg terület egyes csak nagyjában ismert részeinek kikutatói mindenkor kiváló előszeretettel rajzolják az itteni vadnépek életét. Mellőzve más részleteket, csak egy Európában is feltűnést keltett szokásukat emeljük ki, hogy t. i. nagyobb részét mérgezett nyíllakat használnak s a mérget, mely curare vagy urary név alatt ismeretes, századokon át öröklődő titkos szertartások között készítik

különböző növényekből. A curare sötétbarna szurokszerű anyag, melyet apró cserepekben őrzenek s nemcsak nyílakra, hanem fúvócsöveknél is használják; a vérbe menve a méreg halálos, de tudják oly alkalmazását is, mely csak külsőleg hat az állatokra, hogy élve keríthessék azokat kezökbe. A nyílazásban mind igen jártasak s ezért ezt a lőfegyverek sem tudták náluk teljesen kiszorítani.

A keleti államok népességében jelenleg már az indiánoknál sokkal jelentékenyebb helyet foglalnak el a *négerek*. A köztársaság két millió néger lakosából a nagyjobb rész itt van és pedig csaknem teljesen vegyületlenül más fajokkal. A rabszolgaságot csak 1888-ban törölték el, de a felszabadítás fokozatosan történt s a négerek, kiknek őseit főképp Angolából és Mozambiqueből hozták ide, nem költöztek el, hanem önállókká lettek s jelentékeny helyet foglalnak el a nagyobb városokban is, mint kofák, cselédek és kisiparosok. Számok a legutolsó időkben nagyon megsaporodott.

Az egész területen a fővároson kívül is van egy pár igen jelentékeny hely, mindmegannyi kikötő város; különösen: Pernambuco és Bahia, melyek egyuttal a legnépesebb államok székhelyei. Ezekről és a gazdag Minas Geraes államról részletesebben kell megemlékeznünk, a többi, ma még jóformán jelentéktelen hely, csak futólagos felemlítést érdemel.

A legészakibb *Maranhao* állam földművelő népességű. Hasonnevű fővárosa (más néven Cidade de Sao Luis) a Maranhao sziget nyugoti partján fekszik, 35.000 lakossal bír s kikötője eléggé látogatott. A francia eredetű város eléggé csinos s több érdekes középülete van, köztök egy még a jezsuiták által épített püspöki székesegyház. A többi városok közt Alcantara és Caxias nevezetesebbek, mint a gyapotenyésztés székhelyei. Népessége igen gyér s kevésbé szaporodik.

Még ritkább népességű, bár csaknem Magyarország területével egyenlő nagyságu, *Piauhy* állam. Összesen 300 ezer ember sem lakik benne. Városai közt legjelentékenyebb a keskeny tengerparton fekvő Parnahyba, de egészségtelen éghajlata miatt az sem jelentékeny. A főváros *Theresina* az ország bensejében, mint gyapotkereskedelmi telep, lassanként emelkedik. A régi főváros Oeiras már egészen lehanyatlott.

Hasonlíthatatlanul jelentékenyebb mindkettőnél az aránylag sűrű népességű *Ceara* állam. Nevezetes, hogy ez a sűrű népességű hely túlnyomólag terméketlen vagy legalább a gyakori szárazság miatt

nem kiválóan termékeny föld is. Csak a Rio Taguariba és mellékfolyói környékén levő keleti rész mondható gazdagnak. Ez a folyó sem hajózható zátonyai miatt s kikötőhelye, Aracaty, bár közelében vas- és rézbányák vannak, nem kiváló jelentőségű. A többi városok még kisebbek, kivéven a 35.000 lakosságu fővárost Cearat v. Cidade de Fortalezat, melynek kereskedelme az utóbbi években nagyon emelkedett.

A legkisebb államokeyike a nagy Braziliában *Rio grande la Norte*. Ez is meglehetősen terméketlen a sok szárazság miatt, egyes részeiben azonban, különösen Mipiba környékén igen virágzó ültetvények vannak. Hasonnevű fővárosa inkább Natal név alatt ismeretes mintegy 10 ezer lakosu hely élénk forgalommal. Több várossal áll összeköttetésben, s ezek nagyobb részt ültetvények központjai. Emlékezetre méltó, hogy Macan városban Natal mellett 1836-ban nagy kőeső volt, mely alkalommal galambtojás nagyságu közápor hullott le égi fény mellett, mely 40 km. távolságig volt látható. Szintoly száraz és forró vidéke van *Parahyba* államnak, mely

Néger nő.

aránylag igen népes és egészséges vidék. Gyapotot és cukornádat nagy mennyiségben tenyésztnek. az állattenyésztés, is jelentékeny. A parton kokuszpalmák és mangrovák virágoznak s az őserdőkben a hegység keleti lejtőin sok értékes épületfa és festőanyagot szolgáltató fa van, köztük a braziliai fa. Fővárosa Parahyba már eléggé jelentékeny hely (40.000 l.) számos középülettel s iskolával. A tulajdonképeni kikötő város azonban Cabadello, a gyapotkereskedés egyik virágzó központja.

Még lejjebb menve dél felé *Pernambuco* államba érünk, mely a két előbbeni állammal együtt Délamerika legmesszibb nyugoti kicsu-

csorodását foglalja el. Hasonnevű fővárosa Brazília legnagyobb és leghíresebb városai közé tartozik s ez a város az egész környéknek mozgalmas képet nyújt, bár virágzó államnak nem mondható, mivel mezőgazdasága a föld nagy termékenysége daczára elég fejletlen. Hajdan a braziliai fa kivitele volt kereskedelmének fő árucikke, melyet ezért pernambuc-fának is neveztek, ma a becses fát itt már csaknem egészen kiirtották s helyette kereskedelmi növények (czukornád, kávé, dohány és gyapot) termelése léptek. Az állam régi fővárosa *Olinda*, egykor hatalmas hely, ma már csak 7000 lakossal bír, de régiek középületei és különösen sok temploma ma is megvan. A legnevezetesebb hely a fővároson kívül jelenleg *Fernando de Noronha* sziget, mely 1865 óta jól berendezett és kitünően kezelt katonai fegyencz-gyarmat. A foglyoknak, évenként közel 2000, évek óta egyik sajátos feladatuk egy-egy nagy hajtó vadászatot tartani az itt rendkívül nagy számmal mutatkozó mezei egerek ellen, melyekből egy nap 20 ezeret is leöldösnek.

Maga az állam fővárosa **Pernambuco** közel 200 ezer lakosával, mint említettük is, Brazília egyik legjelentékenyebb helye, mivel az óvilághoz legközelebb fekszik és katonai szempontból is igen jelentékeny. A város az itt emberi kézhez feltűnően hasonlító tengerparton és két szigeten fekszik, melyek mintegy kezdőpontjai annak a hosszú zátonynak, mely innen Brazília partja mellett messze elhúzódik. Maga a város neve Cahaté indián nyelven „átlyukasztott kő” jelentésével a zátony eme részére vonatkozik. Fekvésének megfelelően három elkülönített részből áll, melyeknek önálló nevük van: Bairro Recife, Bairro Santo Antonio és a szárazföldön fekvő Bairro Boavista, mely az ős holland telep utóda. Hat szép vas- és kő-híd köti össze egymással a városrészeket, emellett számos erőd van mindenütt, ma már használhatlan állapotban. A kereskedő város Recife s itt vannak a főhivatalok és raktárak, Boavista ellenben tulnyomólag villatelegyönyörű kertekkel gazdagon megrakva. Innen ágaznak el a vasutvonalak, míg Recifeben a táviróhuzalok és hajóállomások főhelye van. Az élénk kereskedelem, mely ezernél több gőzhajót hoz ide évenként, Braziliában nagy ritkaságként egy pár jelentékeny gyárt is létesített, bár a forgalom főtárgya czukor és gyapot. Egész a legujabb időkig nagyon sok lisztet hoztak ide Magyarországból. A forgalom zömét itt is Anglia ragadta magához. A város környéke, mivel a sárgaláz gyakran uralkodik, nem nagyon népes s falusiak a közlekedésre tulnyomólag csak a folyókat használják, melyeken rendszeren nagy szám-

mal láthatók a sajátos alaku árboczokkal s evezőkkel ellátott, de különben faragatlan fatörzsekből álló tutajok (sanganda). A kocsi utak általában igen rosszak s teljesen az időjárástól függnék. Lovak és öszvérek is szolgálnak teherhordókul, leggyakoribb azonban a 4—8 pár ökör által vont szekér, melynek fakerekei egyszerűen keresztül fűrészelt s közepén kilyukasztott fatörzsek.

Pernambucotól nem messze van Keletbrazília legnagyobb folyójának a San Franciscónak torkolata s a legközelebbi államok ennek a folyónak hatása alatt állanak, s aránylag nagy népességük ennek a folyónak termékeny völgyében találja meg főétaplálékát. Már *Alagoas* államban igen jelentékeny ültetvények (fazendas) vannak, különösen híres a dohány és cukor. Az állam székvárosa *Maceio* (12.000 l.) jelentékenyen emelkedik s különösen újabb épületei csinosak. Kereskedelme is igen nagy. A többi városok között *Alagoas*, *Penedo* szintén gyarapodók. A szomszéd *Sergipe* államban már a baromtenyésztés is jelentékeny. Fővárosa *Aracaju* (600 l.) tekintélyes városnak látszik a *Cotinguiba* partjáról nézve s kulturális intézetei, közöttük egy gazdasági intézet, hiresek. Egy pár más városban hajógyárak és más ipartelepek is találhatók.

Mindkét államnál sokkal jelentékenyebb minden tekintetben *Bahia*. Jóval nagyobb ez az állam, mint hazánk, csaknem másfél akkora és épen a főváros környékén fekvő rész, az ugynevezett *Reconcavo* Brazília legsűrűbben benépesített területe nagy falvakkal és virágzó tanyákkal tele. Mindamellet magát az egész államot néptelennek mondhatjuk, mert a főváros környékén kívül csak a San Francisco mellett s a tengerparton vannak említésre érdemes városok. *Iguaripe* gyárváros, *Lencoes*, a gyémántmosó vidék központja, *Leopoldina* svájci telep, a déli gyümölcsök s caravellas-kávé termő helye a nevezetesebbek.

A főváros azonban oly nevezetes hely, hogy róla bővebben is kell szólanunk. Községes neve **Bahia**, mely egyszerűen öblöt jelent, rövidítése hosszú hivatalos nevének, melyet alig használ valaki, de így hangzik: „La Cidade de San-Salvador na Bahia do Todos os Santos“ (A megváltó városa a minden szentek öblénél). A telep igen régi, már 1503-ban járt itt *Vespucci Amerigo*, jelentőségre is hamar vergődött, mert már 1549-ben kormányzó lakott benne. Csakhamar ezután 1771-ig, bár közben két éven át a hollandok birtokában volt, Brazília fővárosaként szerepelt, Rio de Janeiro után ma is a legnagyobb kereskedő város, sőt egyházi tekintetben, mivel Brazília

érsekprimása itt lakik, ma is a főhely. Lakosainak száma körülbelül másfél százezer, melyhez a vele csaknem összenőtt helységek közel százezer főnyi lakossága járul. A város a tágas és természeti szépségeről nevezetes öböl keleti oldalán fekszik, részben egy 195 m. magas

Utcza Bahiában.

fennsíkon. A tengerparton fekvő városrészt a felső várossal több meredek utcza, két sikló s egy sajátoságos hydraulikus erővel hajtott elevátor köti össze, melyben két vasszekrényben folytonosan szállítják fel- és le az utasokat. Az előkelő nép a felső városban lakik, melynek széles utczaiban nagyobbbrészt kőházak vannak üveges téglákkal burkolva. Igen sok ház 3—5 emeletes, erkélyekkel ellátott, vannak egyes meglepő szép épületek, különösen a márványból épült székesegyház, mely hajdan jezsuita templom volt, Brazília legszebb templomának tartják Középületei közt. számos kórház és iskola van. A lakosok közül csak 42.000 fehér, a többi mulatt vagy néger. A

brazíliai mulatt különbön általában fehérnek tartja magát s mint az eredeti letelepülő portugálok utódja, még le is nézi a többi fehéreket és azoktól megkülönböztetőleg „brazíliai“-nak hívja magát. A fajkülönbség nem okoz nagy válaszfalat, bár többek közt a néger nők

számára külön apáczaárda van Bomfia külvárosban, hol az apácák különösen igen izléses tollmunkáikról híresek. Az egyes városrészeket lóvasutak és gőzösök kötik össze. Van azonkívül számos park is, melyek közt a Passeio publico gyönyörű déli növényzetéről és pompás kilátásáról nagyon híres és különösen az esti órákban nagyon látogatott. Van továbbá a város környékén tiz régi ma használatlan erőd s e mellett igen sok gyár. A kereskedelem fő czikkei: dohány, cacao és kávé. Vasuti összeköttetése ma már jelentékeny, bár egyenes összeköttetése a fővárossal még nem valósult meg.

Bahia államnál is nagyobb és bizonyos tekintetben jelentékenyebb Minas Geraes állam, Brazília főbánya telepe. 1700—1888 közt 660.000 kgr. aranyat ástak itt közel 2 milliárd korona értékben, a mai termelés átlag 4—8 millio korona értékű. Az arany bányászat ingadozása szerint gyorsan nő és apad a városok népessége, bár soha oly gyorsan, mint az Unio nyugoti államaiban, mivel az egész állam elzárt a tengertől s közlekedése még mindig primitív. A legnagyobb aranytermő hely a főváros Ouro Preto (22.000 l.), egészen ókoriás jellegű épületekkel és kövezéssel. Éghajlata s hegyi fekvése is hasonló a mi zordabb bányavárosainkéhoz s közös jellege, hogy régi fényének emlékei a legnevezetesebb látni valók benne. Híres bányák vannak még Pitanguy, Saltara, Santa Barbara városokban. A gyémántlelhely központja Diamantina (10.000 l.), melynek területe hajdan államilag elzárt hely volt. Minas Novas környékén topáz, gránát, s más drágakövek gyakoriak. Sok helyen már apadóban vannak a bányák s a lakosság földműveléssel keresi kenyerét, mely sokkal háládatosabb munka. Némely ily gyarmat nagyon gyorsan virágzott fel, különösen Parahybuna hatalmas épületeiről és gyárairól már is nevezetes. Bagagon mellett találták 1854-ben a „dél csillaga“ név alatt ismert gyémántot, a legnagyobbat az ujvilágban.

Az innen part felé eső kis *Espirito Santo* állam még meglehetősen vad állapotban van, mivel nehezen megközelíthető és erdőiből keveset

Brazíliai mulatt.

irtottak ki s alakították át termőföldre, a baromtenyésztés is kezdetleges. Régi fővárosa, Villa Velha do Espirito Santo ma inséges halászfalu s hires bucsujáró zárdáját, Nossa Senhora de Penhát ma már csak turisták keresik fel a pompás kilátás miatt. Az új főváros *Victoria* szintén kis hely (5000 l.), de emelkedőben van. Ujabban az állam egyes részein olasz és német gyarmatok keletkeztek, melyek általában nagyon virágzanak, sőt nagyobb részük már külkereskedelmi összeköttetést nyert.

A legdélibb valamennyi tropikus állam között a fővárost környező *Rio de Janeiro*. Aránylag igen népes állam, bár parti vidéke többnyire mocsaras és nagyon egészségtelen és a fennsíkon is nagyon sok őserdőt irtottak ki. Nevezetes ez az állam, mint a földgömb egyik legjelentékenyebb kávétermelő helye. E mellett azonban czukort, dohányt és gyapotot is nagyban termelnek, az erdőkben sok értékes fa van s az ásványgazdagság is jelentékeny, bár a bányászat csekély. A legjelentékenyebb helyek a Rio de Janeiro öböl mellett, a főváros közelében vannak. Ilyen az állam székhelye *Nichteroy* vagy *Praya Grande* (20.000 l.), melyben különösen a hajógyarak és a jótékonyági intézetek jelentékenyek. Még tekintélyesebb *Petropolis* vagy *Cidade S. Pedro de Alcantar*, melyet II. Pedro császár alapított az orgonahegységben s csinos nyári palotájának ide építése által a főváros legelegánsabb nyaralóhelyévé tett; sok a német lakos. Szintén német gyarmat *Nova Friburgo*, mely azonban nem oly tekintélyes hely. Jelentékeny kereskedő hely *Campos* (18.000 l.) a Parahyba mellett s közel hozzá *Entre Rios*. Mindezen vidékeken számos virágzó ültetvényt s nem egy helyen valóságos kereskedelmi kertészetet lehet találni, melyeknek művelői, mint kofák, népesítik be a főváros utcáit az Európából jövő idegenek előtt bámulatosan változatosnak és érdekesnek látszó gyümölcsaikkal és zöldségeikkel.

Maga a főváros **Rio de Janeiro**, avagy hivatalos néven *Sao Sebastiao do Rio de Janeiro*, melyet a benszülöttek egyszerűen *Riora* rövidítenek, ma még külön szövetségi terület, bár már 1889-ben kimondották, hogy külön állammá alakítják át s a fővárost a belföldi fennsíknak valamelyik pontján fogják felállítani. A város már 22°53' d. sz. alatt fekszik, tehát a tropikus éghajlat szélén. A várost csak 1567-ben alapították, de neve 1531-ből ered, midőn Souza Alfonsz épen január 1-én felfedezvén az öblöt, azt hitte, hogy ez egy hatalmas folyó torkolata. Ez az öböl a földgömb legszebb pontjai közé tartozik, szebb mint Nápoly vagy Konstantinápoly fekvése. Az utazó

Rio-janeirói gyümölcsárusnő.

ideérkezve úgy érezi magát, mintha életében először jutott volna tropikus világ csodái közé. Sehol sincsenek oly merészen emelkedő partvonalak, oly festői hegycsoportok s oly csodálatos zűrzavara a bűbajos szigeteknek, melyeket egyenként gyönyörű növényzet borít. Az egész vidék köröskörül tündérszép kert, melyhez a főváros palotáinak fénye felesleges, sőt a sakktáblaszerűleg épült szűk utcák még zavarólag is hatnak. A háttérben emelkedik az 1000 m. magas Gabia, melynek széles, de a tetőpont alatt kissé összeszoruló csúcsa a tengerről tekintve árboczkosárhoz hasonlít, keleten kimagaslik a hatalmas púpos Corcovado, mely tökéletes párja egy ferdén álló czukorsüvegnek s a többi összes hegyek együttvéve nyugvó óriásra emlékeztetnek, kinek fejét a Gabia és lábait a czukorsüveg jelzi. A hegyek között ékalakulag hatol előre a tenger vize, torkolatánál alig egy tengeri mérföld széles, benn már 13 annyi s a partot szüntelenül változtatják az öblök és előretörő földnyelvek, melyek csúcsán csaknem elmaradhatlan egy-egy templom avagy zárda, valamint az öbölben fekvő 47 kisebb-nagyobb sziget is tele van épületekkel, némelyik egy-egy erőddel avagy világítótoronnyal, melyek váltakozó színe mintegy hirjelzőként lövel éjjel egyik állomástól a másikig, míg alattuk a sok öböl és sziget miatt zavarossá vált apály és dagályhullámok örökös hullámtorlodásokat okoznak.

A főváros, mint elsőrangú kikötő hely, hol évenként mintegy 3000 gőzhajó fordul meg, bizonyos fokig nemzetközi jellegű. Közel félmillióra menő lakosságában, melyet a brazilaiak még többre is szeretnek tenni, nagyon sok a külföldi, különösen franczia, német és angol s mindenek felett oly élénk az utczai élet, mintha a kereskedő város mellett egy óriási nagyságu birodalom adminisztrációjának központja mellékes valami volna. Közvetlenül a tengerpart mellett húzódik el az óváros, többnyire kellemetlenül szűk és piszkos utcákkal és alacsony házakkal, melyek közt azonban igen sok tekintélyes középület van, így a Praca de Acclamacao teren a tekintélyes városház és nemzeti muzeum, a pénzverde és más középületek, a Praca do Constitucao a belügyminiszterium épületek és I. Pedro császár szobra. A legszebb utca a Rua do Ouvidor, a franczia kereskedők fényes kirakatainak székhelye s általában a brazilaiak büszkesége, mely folytonosan tele van sétálókkal. Szélesebb ennél a Rua Primeiro Marco, hol a börze, posta, színház, székesegyház és más középületek láthatók. Az új város utczái szélesebbek, de nem oly élénkek. A külvárosokban igen sok a pompás nyaraló, köztök Sao Christovaoban az egykori

Boa Vista nevű pompás fekvésű császári nyári kastély. Ajuda külvárosban van a hatalmas nemzeti könyvtár egy negyedmillió könyvvel és a pompás népkert tropikus szép növényzettel. Botafago külvárosban van a nagy örültek háza, a katonaiskola és a világhírű botanikus kert sokszor bámult királpálma fasorával. A többi közintézetek közül a városban feltűnő az egyetem hiánya, melyet csak egy pár facultas pótol, van azonban több érdekes muzeuma, képtára, számos jótékony intézet, melyek közt a tisztán társadalmi úton létesített kórházak kiválóan becsesek. Gyárai elég szép számmal vannak, azonban a város népe foglalkozás módjában a kereskedelem az uralkodó, bár jellemző, hogy a folyózatok európaiak kezében vannak. San Francisco rossz híre a sárga láz miatt kissé tulzott, bár ez a rettenetes betegség, melyet 1849-ben hoztak ide Nyugatindióból, csaknem évről-évre előfordul.

A DÉLI ÁLLAMOK.

A csaknem Rio Janeironál elvonuló baktérítő alatt még négy állam*) tartozik Braziliához, melyek területe csaknem Déleúrópa vidékének megfelelő vonalig terjed le. Közös jellemző vonása ennek a négy mérsékelt éghajlatú államnak a szokatlan gyors átalakulások. A nagy kikötő városok környékén kívül itt van a legtöbb vasút s egyuttal a legtöbb új gyarmat. A szomszéd fővárosban még nagy számmal látható négerek itt csaknem egészen eltűnnek, az indiánok szerepet nem játszanak, mert nagyobb részek valósággal erdőkben lakó vad nép, mely kunyhó nélkül él s részben rovarokkal táplálkozik, a fehérek ellenben nagyobb tevékenységet mutatnak, mint a tropikus éghajlat alatt. Nem egy esetben Északamerikára emlékeztető állapotok találunk, 10—20 ezer hektár területre kiterjedő üzletszerű kávéültetvényeket, hol több millió tőkével alakult részvénytársaság ezer és ezer munkást foglalkoztat s azok elhelyezése végett egész falukat építtet és külön vasutvonalokat létesít. Jobb hazát kereső kivándorlók leginkább azokba az államokba jönnek, van itt mindenféle nemzetiség, még orosz és török is. A legtöbb olasz,

*) Államok	Terület km ²	Népesség (1888)
Sao Paulo	290.876	1,306.272
Parana	221.319	187.548
Santa Catharina	74.156	236.946
Rio Grande do Sul	236.553	643.527

Mezei virány Parhana tartományban.
(Dél-Braziliában.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

német és lengyel. A két utóbbi tömegesen lakik Parana államban. Curityba város környékén egy 30 km. területű vidéket hivatalosan is „Új lengyel ország”-nak szoktak nevezni s az itt lakó lengyelek valóban meg is őrizik atyáik nyelvét, szokásait, iskoláikban s templomaikban ez a hivatalos nyelv s ujságuk is van. Leginkább vesztik önállóságukat az olaszok, kik a portugál nyelvet hamar megtanulják. A bevándorlás 1820 óta rendszeres s 1886 óta évenként legalább százezer ember jő ide.

Nagyban különböző ez a vidék természeti viszonyait illetőleg is. Hegyeket itt is találunk, sőt fennsíkokat is, de nem oly kiterjedésben, mint azelőtt. Inkább dombos lett a vidék, sőt a terület jó nagy része már a pampák birodalmához tartozik, melyről a következő fejezetben részletesebben fogunk szólni. A hőmérséklet esése nem oly gyors, mint a nyugati parton Chilében, de azért jelentékeny a különbség s tél derekán, mely itt júliusra jut, már a hóesés sem tartozik a legritkább tűnemények közé s egész nagy területeken a Déleuropából ide vándorolt egyén csaknem otthonosnak érezi magát. A partvidékeken folytatást nyer a Serrák tömkelege, de a táblahegységek homokkőiben már csak a vizerek okoznak tagolásokat. A legtöbb víz nyugat felé halad a Parana és Uruguay irányában, melyek mindketten Braziliában erednek, de a La Plata rendszer kiegészítő részei. Mindkettő tele van sellőkkel és vizesésekkel s azért hajózásra alkalmatlanok, bár jelentékeny nagyok. A vizesések között legjelentékenyebb a Parana nagy mellékfolyójának az Iguassunak Victoria vizesése, mely 200 m. magas s környezete festői változatossága.

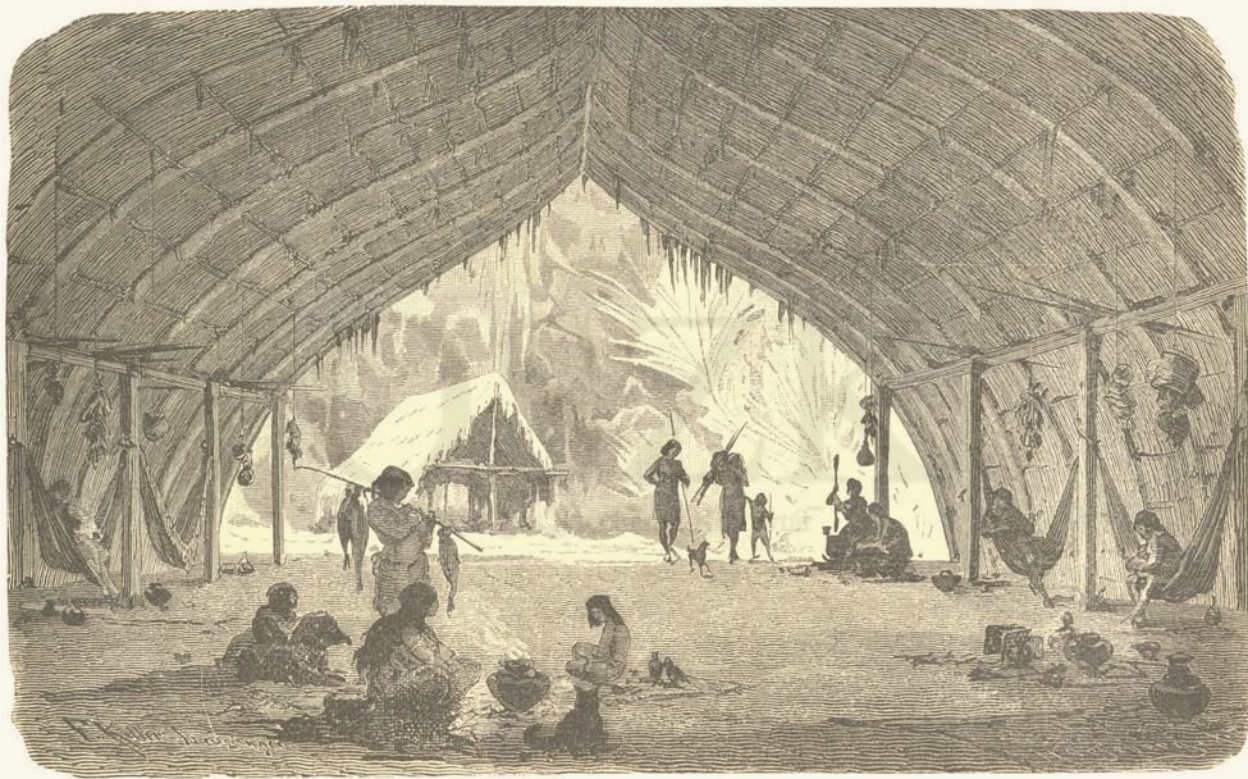
Délbraziliát a botanikusok araukária vidéknek is nevezik azokról a tűlevelű fákról (*Araucaria brasiliensis*), melyek erdeinek fő alkatrészét teszik s azoknak egészen sajátos jelleget kölcsönöznek. Az araucaria törzsek 4—8 m. távolságra vannak egymástól, néha rendkívül magasak $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ m. vastagak s a sugár magas törzsön csak nagy magasságban nyúlnak ki a vastag hajlott ágak, melyek az átlátszó, de sötét tányéralaku lombkoronát tartják. Még jellemzőbb növény a maté vagy paraguayi thea (*Ilex paraguayensis*), mely a kávébokorhoz és a nyírfához is hasonlít, egész vadon tenyészve csaknem önálló erdőt alkot s a benszülötteknek legkedveltebb italát adja. A fűben és bokrok közt kokuszdió és legyezőpalmák is találhatóak, de már csekélyebb mennyiségben. Őserdők még ritkábbak, leginkább a tengerpart közelében. Igen nagy, körülbelül 16.000 km² területű őserdő van még az Uruguay felső vidékén epiphyt növények-

kel és áthatolhatlan aljnövényzettel. Ennek az őserdőknek közepén már ritka a magasabb pálma s annál gyakoribbak az alacsony bokrok.

Az erdős vidék azonban, miként említettük, a kisebb terület, a nagyobbbrész fű, rétvidék. Átmeneti alakok is vannak: az erdő irtások (queimado) sűrű bokrokkal és nádasokkal s az erdő szigetek (capoes) kellemes csalitokkal. Maga a nagy rét esős időben gyönyörű tarkaságával gyönyörködtet, a száraz időszakban azonban igen kopár, csak kaktuszok, agave és vad ananász tenyésznek rajta, kivéven a mocsáros vidékeket. Ősszel és kora tavasszal még a külső világ is emlékeztet Európára, csak a majmok, kajdácok maradtak meg az ujvilágból s különösen a tömérdek hangya, mely némely helyeken oly szapora, hogy a gyarmatosok nem ok nélkül nevezték el „Brazília urá“-nak. Hatalmas ellenfele a gyarmatosnak még a sok egér is, melyeknek üldözésére nem egy helyen különös háziállatot, a 3–4 méter hosszú ártatlan giboia kigyót, tartják és tenyésztik.

A brazíliai fővároshoz legközelebb eső *Sao Paulo* állam, mely csaknem egyenlő nagy hazánkkal, gazdasági ipar tekintetében a legjelentékenyebb. Brazília kávétermelésének mintegy fele innen kerül ki, köztök a santos és campinas név alatt ismeretes fajták, ezenkívül jelentékeny a cukor, dohány és gyapottermelés és valóban hatalmas az állattenyésztés, ideértve a disznóhizlalást, melyet a német gyarmatosok nagyon kedvelnek. Fő kikötő városa *Santos*, bár lakossága a sárgaláz dulása és az egészségtelen környezet miatt csak 15.000 lélek, Brazília legelső forgalmu kereskedő városai közé tartozik, a kivitel értéke az utolsó 20 év alatt hatszorosra nőtt s egyes években közvetlenül Rio után következett. A város ezenkívül tele van közintézetekkel és hivatalokkal. Mindamellet sokkal népesebb nála *Sao Paulo*, az állam fővárosa (35.000), mely magas fekvése következtében egészséges és kellemes éghajlatu. Túlnyomóan iparúzó nép lakja, de a művelt elem igen nagy s azért a jótékonyági, nevelő s más közintézetek örvendetes számmal találhatók benne. A régi főváros *Sao Vincenta*, mely Délbraziliának legrégibb (1531) városa, ma már egészen eltörpült, míg másrészt egy pár modern eredetű gyarmat, mint Itapura, Cananea s különösen Campinas oly rohamos gyorsasággal emelkedtek, hogy már nagyon számot tevő helyek. Nehány uj iparúzó és bányatelep is van, a nagyobb rész azonban földműveléssel foglalkozik s kétségkívül ezek a jelentékenyebbek.

A szomszéd *Parana* állam nem sokkal kisebb, de jelentékenyen néptelenebb. Itt még az indiánok is számot tesznek, különösen a bel-

A braziliai tayowá-indiánusok kunyhója.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

földön harcziás törzs lakik, melyet a náluk szokásos tonzuráról koronázottaknak (corroados) hívnak, a parton lakó caiguák ellenben békés polgárok s túlnyomólag matégyűjtéssel és vadászattal foglalkoznak. Az állam szélén fekvő paraguayi öböl csodálatos szép fekvésű s buja tenyésztet bir, de nehezen közelíthető meg. Ezért a két itt fekvő kikötőváros, Paranagua és Antonina csak a helyi forgalmat képesek némileg kielégíteni. Mindkettő kis város egészségtelen környezettel, de vasuti összeköttetésük van a belföldre. A 110 km. hosszú kis vasutvonal Paranagua és Curityba között gyönyörű vidéken visz át s maga is technikai remek. Három év alatt építették 43 millió költséggel, van rajta 15 alagut s egész sereg áthidalás, melyek közül a legnagyobb 70 m. magas s 83 m. hosszú, különösen nevezetesek a kanyarulatok. Maga *Curityba*, mely az állam fővárosa a Rio Iguassa forrásához közel 1065 m. magasságban épült, csinos kis város mintegy 5000 lakossal s környékén igen sok gyarmat van túlnyomólag galicziai lengyelekkel, kiket maga a braziliai kormány telepített le. A gyarmatosok aránylag jó helyzetben vannak, társadalmi helyzetük azonban különösen a közlekedési eszközök gyarlósága következtében nagyon primitív.

Nagyon kevéssel fejlettebb a kis *Santa Catharina* állam is, bár igen sokan Brazília paradicsomának mondják, egészséges és kellemes éghajlata és természeti szépségei miatt. Tény, hogy jelenleg még itt is csaknem tisztán földművelő nép van, kik a maguk szükségletén kívül csak maté és épületfa kivitelével foglalkoznak; az ipar a pálinkafőzésen kívül igen jelentéktelen s a bányászat csak a legújabb időben kezdődött meg, mióta szént, vasat, márványt és szürke mészkövet több helyen fedeztek fel. Legvirágzóbb az Itajahyvidék, hol *Blumenau* (20.000 l.) központtal igen virágzó német gyarmatok vannak. Az állam fővárosa *Desterro* (14.000 l.) igen szép fekvésű hely egy tengerparti szigeten, de jelentősége nem nagy, valamint szűk kövezetlen utcáival és egyszerű házaival sem képes imponálni, holott a gyarmatok között már nem egy városias külsejű hely van.

Mindeniknél fontosabb *Rio Grande do Sul* állam. Kisebb és néptelenebb, mint Sao Paulo, de népének munkaképességét és társadalmi tevékenységét tekintve, talán a legfontosabb az összes braziliai államok között. A nagy köztársaságnak legdélibb csúcán, a spanyol Amerika határán erősen kifejlődött függetlenségi érzetük, mely körülményt nagyon előmozdította az is, hogy az 1848-ki forradalmak után sok menekült telepedett le itt, különösen németek és olaszok. A

lakosság legnagyobb része (közel 400.000) azonban néger és portugál keverék ivadéka. Ez az állam is túlnyomólag földművelő, de a gazdaságok kezelése már magasabb fokon áll különféle iparágakkal kapcsolatban. Igen jelentékeny e mellett itt a szarvasmarha és juhtenyésztés, melyet kiviteli árunak is használnak. Így Pelotas városban évenként 300–400.000 ökröt vágnak le Európába szállítandó „carne secca” készítése végett, a vágóhidak itt már 40 km. hosszúságban egymást érik az Arroyo de Pelotas folyó mentén s folyvást szaporodnak.

Az állam fővárosa *Porto Alegre* (45.000 l.) igen tekintélyes és szép város. Terraszszerűleg emelkedik fel, szép utczái vannak s több nagy tere, melyek közt nevezetes a *Praca de Dom Pedro II.* a kormányzó palotájával és a székesegyházzal. Középületei s tudományos intézetei nagy számuak, a mellett több jelentékeny gyára van. Szintén népes hely (30.000 l.) a már említett Pelotas, mely az újabb időkben lett nagy várossá, továbbá *Rio Grande* kikötő város (20.000 l.) a *Lagoa de Patos* tengeröböl mellett homokos és kopár vidéken. Általában a tengerpart közelében és az Uruguay partján számos 5–6000 lakosu község van, egy pár még a belföldön is. A városok lakosságában mindenütt nagy szerepet játszanak a németek, kik egyszerű patriarkalis életmódjukat, nyelvüket és a sör szeretetét megőrizték, másrészt azonban a marhalegelőkön tömegesen élnek a félvad csikósok és juhászok, kiknek társadalmi műveltsége nagyon alacsony fokon áll. *Rio Grande do Sul* nemcsak geographiailag, de társadalmilag is átmenetet alkot a nagy pampa vidékre.

Vásárra menő kofa.

Tigris sziget.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

LA PLATA ÁLLAMOK.

Kreuth W.: Aus den La Plata Staaten Bécs, Hartleben, 1891. *Estadística general del Uruguay Anno 1891.* Montevideo, 1893. *Burmeister*: Physik. Beschreibung der argentin. Republik; Halle, 1875. *Schnabl*: Buenos Ayres. Pest, 1886. *Akers C. E.* Argentine, Patagonien and Chilian skesches. London, Harrison, 1893. *Child Th.*: Les republicues Hispano-americanes Paris 1891. *Clemens*: La Plata countries of South America. Phaladelphia, 1886. *Guilaine*: La Republique Argentine. Paris, 1889. *Gotheim*: Der christlich. sociale Staat der Jesuiten in Paraguay. Leipzig, 1883. *Ambrozovics Dezső*: Az első expeditió a Tüzföldön. Földr. közl. XV. köt.

A LA PLATA államok elnevezés általában elfogadott Délamerika mérsékelt égövi részének keleti felére, mely Chilevel párhuzamosan, de annál sokkal nagyobb kiterjedésben Braziliától nyugatra és dél-felé terjed egész a szárazföld végső csúcsáig. Az elnevezés a Rio de la Platától (= ezüstoffolyam) ered, mely azonban nem valóságos folyó, hanem inkább tengerből, melybe a vidék leghatalmasabb folyamai, a Parana és Uruguay öntik hullámaikat. Ez a két folyó mellékvizivel együtt alkotja a nagy Laplata vízhalozatot, Délamerikának harmadik óriási folyamrendszerét az Orinoko és az Amazon mellett. Ennek a folyamhálozatnak területe több mint 4 km², legalább háromszor oly nagy, mint az Orinokoé, csak egy harmaddal kisebb az

Amazonénál. De miként amazok, a La plata is tulnyomólag sík területen terül el s magának ennek a síkságnak 3,300,000 km² a nagysága, csaknem oly nagy mint Európáé, Oroszország és a déli félszigetek leszámításával. Kiterjed ez a rengeteg síkság Paraguay államra, Uruguay és Argentin nagy részére s még ezen felül jelentékeny területet vesz igénybe Bolíviából és Braziliából. A legnagyobb Parana folyón a torkolattól 2500 km. távolságra hatolhatnak fel rajta a kisebb gőzösök s mellékfolyói annyira elágaznak, hogy valóban nem méltatlan dolog volt a La plata öblöt tekinteni az egész vidék központjának, a mint-hogy a kereskedelem és társadalom ennek az öbölnek partján találta fel székhelyét a hatalmas Buenos Ayres és Montevideo városokban.

Maga a híres öböl, a felfedező utazások természetes kapuja, 300 km. hosszú s egykor még messzebb terjedt befelé. Két helyen szorul össze 52 és 105 km. szélességre, végül azonban 300 km. lesz. Első részében csaknem kizárólag a folyók vize tölti meg az öblöt Ensenadáig, innen Montevideo vidékeig már a tenger vizének nyomait is láthatjuk számos homokzátony kíséretében, míg végre a legszélső részében a folyó édes vize csaknem egészen eltűnik. Főfolyói közül a Parana, de még inkább annak legjelentékenyebb mellékfolyója, a Paraguay, sík vidéken megy át, az Atlanti-Oceánhoz közelebb fekvő Uruguay (= tarka madár vize) hegyes vidéken s ennek megfelelően az öböl uruguayi oldala dombos, az argentini csaknem egészen lapos. Mindkettő hatalmas és vízdús folyó s mellékfolyói közül a már említett Paraguayon kívül a Pilcomayo, Bermajo, Salado Európában szintén első rangú folyók volnának s az öbölbe ömlésnél 14 deltaágat képeznek, melyekben számos rendkívül termékeny sziget van, köztök a képünkön látható Tigris sziget, hol a legpompásabb barackfák egész erdőket alkotnak.

A La Plata folyamrendszer nagyon eltérő az Orinokoétól és Amazontól nemcsak azért, hogy a folyók nem keletre, hanem délre hatolnak, hanem még inkább környezetük eltérő jellege miatt. Az Orinoko vidéke pusztaság, az Amazoné őserdő, a La Plataé északon erdő, délen európaias síkság. A három fő meder: Paraguay, Parana és Uruguay is eltérők egymástól. A Paraguay a valódi alföldi folyó. Trópusi vidéken ered Mato Grosso fennsíkján, de mint egyik mellékfolyója, a 176 m. széles Rio Cuyaba is, csakhamar mocsaras vidéken fut keresztül, melyet végtelen széles fátlan síkság szegélyez, csak a partokon van egy kis lomberdőség sűrű aljanövényzettel. Midőn átlép a mérsékelt égöv alá, már Paraguay területén, a már 1000—1500 m. széles

Őserdő a Kordillerákban.

folyó nyugoti oldalán hatalmas síkságot láthatunk mindenütt, mely az északamerikai prairiekhez hasonlít s annak megfelelően külön neve is van: Gran Chaco.

A *Gran Chaco*, az indiánok régi vadászterülete, a déli szélesség 19—19° között fekszik s mintegy 550.000 km² területre terjed, oly nagy, mint a német birodalom. Az egész óriási síkság északnyugatról délkelet felé hajlik, de oly enyhén, hogy teljesen egyenesnek látszik, kő egyáltalán nem fordul elő, egyes déli részei egészen szárazak, mintha sivatagok lennének, a többiben csak a mocsarak és tavak mutatnak némi változatosságot. Fa rendszeren csak a folyók partján van nagyobb számban, többnyire azonban még itt is nagyon könnyen meglehet számlálni a hullámos síkságon hosszú pozna portörőkhöz hasonlóan őrtálló caranda-pálmákat s még ha a távolban összecsoportosulva is fordulnak elő, át lehet látni a törzsek között. Egyhangúságadaczára nagyszerű sík vadon ez, sok tekintetben hasonló a Mississipp alsó vidékéhez. Nehány nagy folyó hirtelen áradás következtében nagy területet önt el, melyből egyes magasabb pontok szigetek gyanánt emelkednek ki, míg az áradásnak ellenálló magasabb keleti parton áthatolhatlan erdőség emelkedik ki. A nagy síkság közepette ily módon csaknem mindenütt láthatók nádasok és más vízi növények s mellettök a magasabb partokon kellemes partvidék. A fák között leggyakoribb a copernicia pálma s általában nincs is nagy változatosság bennök, kivévn, hogy a magas fák a bokrokkal gyakran váltakoznak.

Túl a Chaco vidékén az Andes hegység felé 300 m. magasságról 2400 méterig fokozatosan emelkedik a talaj. Legalúl ez a hegyvidék a rét- és erdőcsalítok változatosságát mutatja, mint valami parkvidéket. Azután következnek a lomberdők, a montes subtropicos. Magas fák hatalmas koronákkal tűnnek szemünkbe, első helyen a nogal (*Jurglans australis*), melynek karcsú törzsén a levelek évenként megújulnak ellentétben a tropikus fákkal, azután a cedro hosszú szárnyas lombokkal és a pino, melynek tetején igen kicsiny finomlevelű korona van, alúl a myrtusfajok uralkodnak s vékony kuszónövények futnak bokorról-bokorra olykor magasra törő czérnához hasonló légygökökerekkel. Köztök megjelennek olykor a nagytörzsű vad narancsfák. Minél feljebb haladunk, annál vékonyabbak lesznek a törzsek, átlag csak egy lábnyi átmérőűek, de annál sötétebbnek is látszanak, míg lejjebb a lombkoronák világosabbak, a levelek finomabbak, az egész lombtetőzet átlászóbb s az egész jellege szegényesebb.

A Kordillerák hegylánczatától keletre a Chaco mintegy átmenetet alkot a nagy délamerikai síkságra, hol régebben fa egyáltalán nem fordult elő s a látóhatár széleig térdig érő fű borította a vidéket, hasonlóan a nagy magyar Alföld némely részeihez. Messze a távolban alig van valami, a mi a figyelmet különösen magára vonná. A határon lehajló égboltozat ibolyaszínű kékségén belül s annak színével összeolvadva fűtenger terül el előttünk, egyforma és egyhangú kép kimagasló pontok nélkül, melyek a megtett út nagyságához mérték gyanánt szolgálának. Csak ha már órákon át utaztunk, találunk olykor egy-egy legelésző csordát, egy felriasztott vadat, egy ökörszeker karavánt, egy parasztlakot, korcsmát vagy egy kis mocsarat. Minden egyes facsoport egy tanyát avagy egy korcsmát (estanzia) jelöl.

Ez a nagy *pampa síkság*, mely kerekszámban mintegy 670.000 km²-re terjed, azaz Magyarország területének jó kétszerese. Igazán szólva azonban, csak ilyen volt a pampa. A művelődés terjedése itt is átalakítólag hat éppen úgy, mint a mi Alföldünkön, hol, még a hortobágyi pusztát sem véve ki, nincs többé hely, hol a messze tekintő szem ne ütközzék egy-egy lakóházba vagy kert csaltiba. A pampákon is egymás után szaporodnak a tanyák vagy legalább a csordák pásztoraiknak lakóhelyei s ezek körül a bokrok és kertek, meg nem ritkán a szántóföldek is. Európai növények mindenütt találhatók, a dűrva gaz és számartóvis otthonossá lett. Mindamellett egészben véve a fű országa az, virágos rét gyöngye növényzettel s teljesen kő nélkül, mely az éghajlatok szerint változtat, színt; tavasszal szénfekete, élénken kékeszöld, midőn a fiatal levelek sarjadzanak, később barnás, majd virágzaskor, midőn a hófehér virágszárak kiemelkednek, mozgó, hullámozó ezüstitengerhez hasonló. Messziről alig észrevehető lapos mélyedésekben (canados), hol a talajviz jobban előtör, tarkább a tenyészet képe, kissé emelkedettebb helyeken oly kopár az apró bokrokkal telt, melyek szigetszerűleg emelkednek a sárgás-barna agyagtalajon. Itt-ott a csupasz földet az eső megszaggatja, egyes fücsomók valószínű magaslatokon remetéskednek. Hol a juhok hosszabb ideig legeltek, a keményebb különálló fű helyére lágyabb alacsonyabb réti fű jő, a többi helyeken hónapokig áll a száraz kórók tömege, a szél játszó tárgyai. Feltűnő, hogy ezen eredetileg fátlan pusztán az elültetett fák, ha a hangyák csírájában tönkre nem teszik, igen jól tenyésznek: a narancs és barack, nemcsak gyümölcsöt, de tüzelő fát is ad és a jegenyék távolról valószínű erdőknek látszanak.

Különösen feltűnő a pampákon a szarvasmarhák rendkívüli nagy száma. 1540 körül hozták ide Spanyolországból az első ökröket, néhány évtized múlva már oly sok vad ökörcsorda volt, hogy hajtóvadászokat rendeztek rájuk, melyeknek egyedüli célja a marhabőrök szerzése volt, a húst rendszeren használatlanul hagyták a vadállatoknak. Még nem oly régen évenként körülbelül egy millió vadökörbőrt szállítottak innen Európába s ezek legnagyobb részét a mi csikósainkhoz hasonló bámulatos ügyességű lovasok szerezték össze az üldözött vadakra dobott hurkokkal. Ma már a vadökört kiszorította nagyrészt a tenyésztett állat. Vannak gazdák, kik tanyáikon 8—10.000 szarvasmarhát tartanak. A tenyésztés azonban egészen pusztai jellegű. Az állatok rendszeren szabadjára vannak hagyva s csak olykor-olykor kergetik lovaslegények össze a karánokba. Vad állapotban van a ló is, mely szintén rendkívül szapora. Ma legalább négy millió ló él ott. A juhok száma legalább 60 millió. Rengeteg számban fordul elő kívülök még a pampanyúl (*Viscacha*), mely éjjeli állatnak földalatti barlanglakásai a pampák száraz magasan fekvő részén hangyabolyokhoz hasonló apró dombsorozatot alkotnak. Nagyobb vadak sem hiányoznak: a nandu strucz, a kondor, a gaunaco, a farkas, a vizi disznó, a puma és jaguár s más Chileben s az Andes vidékén előforduló vadállat.

Jellemző az egész vidékre a hideg déli és délnyugoti, meg a nedves forró északi szelek gyors változása. A hideg szelek (*pamperos*) gyakran vihar alakjában jelentkeznek, rendszeren hirtelen támadnak s porfelleg, eső és gyors lehülés kíséri lépteiket, előhírnöke pedig legtöbbször az egész láthatárt elborító sötét nagy felhő, mely ha a zenithet eléri, a *pampero* megszületik. Valóságos, tartós szép idő, tiszta éggel és nyugodt csendes levegővel igen ritka. Az éghajlat azonban nagyon kedvez a tenyészetnek. A baraczk első virágai augusztusban nyílnak s szeptemberben már minden virágos. November kezdetén érik az első szamócza és cseresznye, december végén van a buzaaratás, januárban érett a szőlő, februárban a körte és alma, de ugyane hónapnak végén már beáll az ősz, áprilban nem ritka a hideg nap, májusban lehullanak a fák levelei s a talaj téli köntöst vesz fel, bár a hó, sőt még a tartós hideg is ritkaság, helyette az erős nedvesség, a hűvös idővel kapcsolatban deresekké teszi a fákat. Annál erősebb a forróság hatalma. Januárban már kora reggel oly meleg van, hogy ajtót, ablakot elsötétítenek hűvösség végett. Különösen, ha a nyár szárazsággal párosul, tűrhetetlennek látszik némely nap forrósága. Némely

helyeken ellenben az esőzés csak tavasszal és nyáron fordul elő, legtöbbszörre esős, de rövid ideig tartó záporok alakjában.

Az egész pampa-pusztát apró lagunák borítják, különösen a nyugati oldalon, többszörre sós mocsarak vagy salinák, melyek a talajokon sós lerakományokat hagynak hátra. A Paraguay és több mellékfolyója többszörre ily mocsárokon ömlik át, melyek egyesülve határtalan víztükröknek látszanak vagy széles ingoványoknak, melyeknek vize az érezhetlenül hajlott talajon csak lassan szivárog tovább a fű között. Van oly mocsár is, a Laguna-Ybera, melynek vize egyszerre két nagy folyóba ömlik, a Paranába és Uruguayba. A mocsarak határozatlan körvonalai a folyók vízállásával szüntelenül változnak s a művelés előrehaladásával mintegy önmaguktól tűnnek el. Nyugat felé a lagunák között alacsony, többszörre magokban álló dombok találhatók. Nagyobb tavak alig vannak, leginkább a Sierrák aljának közelében, mivel keletkezésük oka a folyók elapadása. Több folyó a szó szoros értelmében elvész a mocsarakban és homokban, még ha a szomszédos helyekből nagy vízgazdasággal jött ki. Különösen a Cuartó folyótól délre van egy nagy terület, hol a folyók mind elapadnak. A Rio Quinto a Sierra de San Luisból erős folyamként ömlik a pampa vidékre, de csakhamar eltűnik az Amarga lagunában, mely élénk növényzettel s magas homokparttal körülvett sós medencze. Hasonlóképp vész el a Rio Desaguadero, melyet az Andesekből több patak táplál, a Diamanto, Tunuyan és más folyók a mocsarak láncolatában. Csak a Rio Chadi képes áthatolni az apró dombok közt elterülő lagunákon. A nagy síkság nem engedi a vizereket a tengerhez jutni.

Minél jobban előre hatolunk délfelé, annál inkább emelkedik a talaj és pedig keletről nyugati irányban. Patagonia, melyet különben még mindig csak nagyjában ismernek, alapjában véve valóságos fennsík 100—500 m. magasságban a tenger színe felett, már a partok is oly meredeken 50—200 m. magasságra emelkednek. Több helyen valóságosan megkülönböztethetők a terasszlépcsőzetek. Egész sereg különböző nagyságu folyó ömlik ezeken végig, a lépcsőzetek miatt olykor tömérdek sellőt és vizesést alkotva s festői tájképeket vonva maguk körül. De a növényzet e helyen már kevésbé gazdag, nem egy vidék a sivatag képét ölti magára, melyen még az elkülönülve álló hegyek is kopár néma óriások s nem képesek megnyerőbbé tenni a vidéket. Egyes helyeken a chanarbokrok uralkodnak, alacsony mimoszaszerű növény igen erős tövisekkel, mintha maga ez a növény-

világ is üldözni akarná az utazót ezektől a szomoru helyektől. Különösen a hatalmas Chabut folyó vidékén kopár és sivatag minden, a talajt teljesen elborítja a sok kavics és kőgörgeteg, melyek a vándorszírtekkel együtt egykori jégárok nyomai. A mi ökörfark koróinkhoz hasonló magános növények az uralkodók, csak a folyók mellett vannak friss füvek s itt-ott az Andesek közelében almaligetek. Általában az Andesekhez közelebb, hol a nedvesség is nagyobb, mindenütt több a virág és az erdőség s ezek nem ritkán áthatolhatlan sűrűségűek, melyekben az erősen elágazó lombok, a szép virágú fuchsiák, barbaritzek s más bokrok kellemesebb éghajlatokra emlékeztetnek. Az Andesek aljában érdekesek még a vulkani eredetű kopasz élesormú sziklák, melyek a hegység valódi vulkanikus vidékeinek előjelzői. De bár sivárabb a síkság, hatalmasabb. A természetnek egy-egy bezárt lapja a patagoniai sivatag, mert végtelen nagyságában bejárni csaknem lehetetlen s még inkább, mert rajta van a bélyeg, hogy századok óta változatlan maradt s így marad újabb századokig.

A természet erejével is itt tud legkevésbé megküzdeni az ember. Patagonia óriási területével még ma is lakatlan és alig ismert vidék, bár a La Plata terület nagyobb részét a művelődés igen gyorsan hódítja meg napjainkban. Mondható, hogy Délamerikában nincs egyetlen terület sem, melynek jövője a jelen pillanatban rózsásabbnak látszanék. A kivándorlók özöne, kik kétségkívül kiváló szerepet játszottak az északamerikai Egyesült-Államok gyors felvirágzásában, egész Délamerikában a Laplata torkolatánál és a pampákon keresi legszívesebben új hazáját s mintha ettől az éltető forrástól már is megittasodott volna az új társadalom, az óriási ifjúvá nőtt Unio eszményképét utánözva La Plata vidékének, különösen Argentin lakosságának is erőmutogató öntetszelgései tűnnek fel: nagy alkotások, óriási vállalatok, gombamódra növe városok és másféle. De mindez megszűnik Patagoniában, hol az európai még nem is keresett otthont, és maga a benszülött indián csaknem háborítlanul éli napjait.

Dél-Amerika eme részeinek őslakói közül ma már voltaképen alig lehet másról szó, mint a patagonokról. A többi helyekről elűzte őket az európai ember, elűzte különösen az egykor hatalmas tobatörzsöt, mely egykor a gyarmatosok rémje volt. Középnagyságu, izmos, sötét alakok, kitűnő lovasok. nagy fagyűrűkkel füleikben s egész testükön tetoválva, biztos nyilasok és buzogánynyal ellátottak, valódi megtettesült ördögök. 1882-ben, midőn a híres utazót, Crevaux-t meggyilkolták, valóságos hadjáratot folytattak ellenük. Csak-

nem így pusztult el a nagy Chaco vidékéről az egykor igen hatalmas Abipon törzs, melyből ma már csak 800 megszelidült s földműveléssel foglalkozó ember él Santa-Fé tartományban. Elűzték őket hazájukból Bolivia felé vagy missionáriusok szelidítették meg a haj-

Patagonok.

dani vadakat, mint a mataguayo, pstelcho és chiriguano törzseket, kiknek közös neve hajdan pampa-indián volt.

De teljes épségben maradtak meg a *patagonok*, Dél-Amerika legérdekesebb nomád indiánjai, kiket Európában is nagyon jól ismernek, mint rendkívül magas termetű embereket. Hajdan azt hitték,

hogy e nép általában óriásokból áll; ez tévedés, de 6 láb magas, sőt magasabb emberek nem tartoznak a ritkaságok közé. E mellett

Teehuelchek.

nagyobb részt erőteljes és ügyes emberek, különösen kitűnő lovasok, feltűnő nagy bozontos hajuk, de a szakállt, bajuszt és szemöldököt

kiirtják. Régebben tetoválták magukat, ma ennek helyébe a festés jött divatba s különféle ékszerek. Nagyjából borsátrákban (toldos) vagy galyakból készült kunyhókban laknak, igen sokan azonban állandóan vándorolnak. Öltözetük nagyon hiányos, otthon csak gatyát (chiriga) viselnek ing nélkül, utra felveszik a guanacobórból készült köpenyt s fejükre színes hálót, néha még bőrczipőt is. Eledejük főképp hus és vad gyümölcsök, újabban a pálinka is nagyon elterjedt közöttük. Általában harcias hangulatúak, sőt régebben az európaigyarmatokra veszélyesek voltak. Az északon lakók kissé gyöngébbek s már baromtenyésztéssel is foglalkoznak; a déliek ellenben vadabbak és izmosabbak, még a nyilakat is kevésbé ismerik s tulnyomólag parittyákat használnak. Mindkét törzs techuelch vagy tsoneca névvel nevezi magát, a patagon elnevezés a spanyoloktól ered a széleslábnyomokról.

Gaucho.

Jelenleg mintegy százezeren vannak s ugylátszik, mintha a pampa indiánokkal és araukánokkal közel rokonságban volnának.

Nem érdektelen, hogy az óriási síkságon a fehér ember, ki az indiánt innen csaknem egészen kiűzte, különösen kezdetben ezeknek a nomád indiánoknak szokásait és jellemét öröklötte. A pampák pásztornépéről szólunk, a hírhedt *gauchokról*. A küztudatban ugyanazt a szerepet játsszák ezek, mint a magyar csikósok. De a köztudat

itt is téved. Valóságos gaucha a pampákon már csak a naplopó és dologkerülő tolvaj, kiktől a nomád-életet folytató becsületes csikósokat és béreseket nagyon megkülönböztetik s rendesen más nevök is van: peon = szolga, azaz a baromtenyésztő tanyán (estancia) alkalmazott s az állatok felvigyázásával megbízott emberek. Közös jellemük csak az, hogy mindannyi lovon jár s rendkívül ügyesen tud bánni a lovakkal. De ez Dél-Amerika e részében, mint általában a nagy síkságok lakóinál, közös tulajdonság, sőt a lóháton járás itt oly közönséges valami, hogy még ma is lehet Buenos-Ayres utczáin találni lóháton járó koldusokat, régebben pedig ezt egészen természetesnek találták. A hirhedt gauchok szerencsére nagyon megapadtak s rendesen csak a csikósok és béresek elzüllött tagjai. A szabad természet ölében nevekedve, érdekes alakok mindenesetre: rendesen jól megtermett, erős emberek, kik a lótolvajlás és vadászat gyakorlásában nagy ügyességre tettek szert. Mivel azonban a gauchok, sőt a paonok nagy része életének legnagyobb részét a világtól elzárva tölti s önmaguk között is keveset érintkeznek, gondolkozásmódjuk korlátolt marad és a babona' erőt vesz elméjükön. Nagyobb részük indián és spanyol véregyüleből származik. Vannak sokan, kik mint vándor énekesek vagy bohócok keresztül-kasul járlák a pusztát.

A legnagyobb ellensége a guachoknak kétségkívül a földművelő elem szaporodása s miként már fentebb említettük, a La Plata vidék e tekintetben szerencsésnek mondhatja magát. A legutóbbi két évtized alatt igen jelentékeny a bevándorlás ide, sőt valóságos gyarmatosítások sem tartoznak a ritkaságok közé. Így a művelt világban általános feltűnést keltett Hirsch báró párisi bankár kísérlete, ki több milliónyi költséggel zsidó közösségeket teremtett e helyen Oroszországból kiűzött hitsorsosai számára. A népesség folyvást gyarapodik, különösen a három állam* között minden tekintetben első helyet foglaló Argentiniában.

* Köztársaság neve	Terület km ²	Népesség
Paraguay	253.100	329.645
Uruguay	186.920	711.656
Argentín	2,894.257	4,086.492

PARAGUAY.

A legnéptelenebb közöttük Paraguay. Alig jut több egy ember-nél egy km²-re. Kétségtelenül hatással van a népesség csekély számára az a körülmény, hogy Paraguay a tengerparttól távol fekszik egészen benn a szárazföldben: a leglényegesebb ok mindamellett a multban rejlik. Sajátságos története van ennek az államnak, valóságos regény.

Első kikutatóit a XVI-ik században meggyilkolták az indiánok, kiket csak a következő században szelidítettek meg a missionáriusok-ként bejött jezsuiták. Csakhamar ezek lettek az urak, önálló, a spanyol hatóságoktól független államot alakítottak, melynek határozottan egyházi kommunistikus jellege volt, a legnagyobb ilyenmű kísérlet a világtörténelemben. Mondják, de nincs kellő bizonyítéka, hogy ez az ország virágzó s a nép boldog volt. Lakossága a százezeret meghaladta. 1768-ban elűzték a jezsuitákat s országuk megoszlott Brazília és La Plata között. De Paraguay nem maradt sokáig ily függésben. 1811-ben kivívták függetlenségüket, de benső zsarnokuk támadt az eszes Francia Gáspár személyében, ki 1814—1840-ig korlátlan hatalommal uralkodott. Mint a mormon főnökök, népét a külvilágtól teljesen elzárva igyekezett hatalmát megőrizni. Maga is elzárt életet folytatott. Nevét sem volt szabad kimondani. „Supremo perpetuo“ és más nevek alatt szerepelt, míg holtá után csak „defunto“ név alatt említették, mint valami láthatatlan istent. Halála után öccse Lopez volt az uralkodó, kinek fia 1865-ben területi viszálykodásokba került a szomszéd államokkal, melyből hat évig tartó véres háboru támadt. Brazília, Argentina és Uruguay egyszerre törtek a kis államra. A paraguayak hősieen védték magukat, olyannyira, hogy csaknem minden férfi elvérzett, de elbuktak s nagy területet kellett átengedniök. A kevéssel azelőtt virágzó állam tönkre ment, közel másfél milliónyi lakosságából alig maradt egy negyed millió, 2 millió marha 15.000-re olvadt s kétségtelen, hogy csak a győző államok versengése következtében maradt meg tovább is önállóan, bár jelentékenyen kisebb területtel.

Ennek a történetnek nyomai láthatók a mai köztársaságban is. Az ősi indiánok helyére újabb bevándorlók jöttek, de a jezsuiták által teremtetett patriarchalis viszonyokat még nem tudták teljesen átalakítani. Alig egy-két hely érdemli meg a város nevet, a legtöbb

telep valóságos tanya, rendesen egy-egy szent nevéről elkeresztelve s eredetét bizonyítandó, templom körül csoportosítva, mely templomtól mindig elkülönítve van a faharangláb. Itt-ott még láthatók az egykori katonai „erődök“, igénytelen épületek czölöpökön avagy mesterséges dombokon. Még ma is tulnyomólag nagy a nők száma s vannak félreeső helyek, hol férfi valóságos ritkaság, 20—30 nőre jut egy, miként a hatvanas években volt, midőn (1873) 221.079 lakosból csak 28.746 volt a férfi, a serdülőket és aggodat ideértve s ezért természetesen minden munkát a nők végeztek. A régi szokások, köztök a jezsuiták által divatba hozott gyermekházasságok (10 éves leányok s 13 éves fiúk) és a tömérdek búcsu ma is uralkodik, a közlekedés lehetőleg nyomorult, egyetlen vasutvonaluk csak 152 km. hosszú. De legjobban sulyosodik a mult az állam szomorú anyagi bajai alakjában, mely állandóvá teszi a deficitet, nem engedi a közoktatásügy és az ipar felvirágozását. Aránylag legjobban emelkedett a nagy nemzeti csapás óta a baromtenyésztés, már ismét közel egy millió szarvasmarha van, de a folytonos áradások és a rovarok nagy száma miatt messze áll az is az argentini mögött. Csaknem mindenki földműveléssel foglalkozik s kereskedés czéljából tenyésztenek yerbamátét, gyapotot, dohányt, tengerit, rizst, czukornádat, mindezért azonban potom pénzt kapnak, mivel a termést kis tízerek szedik össze s a szállítás a tengerig igen sokba kerül. Megemlíthető különben, hogy a termőföld kitűnő; a gyapot jobb, mint az Unioban s nem egy éves, hanem 4—5 évig tart, a dohány és czukornád is igen finom. A yerba-maté állami monopolium tárgya s az ország tizedrészét ez a növény borítja.

Jelentékeny még mindig az indiánok száma. Mintegy 60.000 közöttük félig-meddig művelt állattenyésztő és földművelő. Legnagyobb részük a *guarini* törzshöz tartozik, kiknek nyelvét a jezsuiták „lengua geral“-lá tették a vidéken s még most is hatalmasan versenyezik a spanyol nyelvvel. Az egykori uralkodó törzs, a payaguák a nagy háboru alatt csaknem egészen kivesztek. A lakosság tulnyomó részét alkotó paraguayaiak a guarinik és fehérek vegyült vérti utódai. Szintén pusztulóban vannak a vad indiánok, kik közül legjelentékenyebbek a *tobák*, kik a földműveléshez épen nem értenek, vadászok és pásztorok s több más barbár szokásaikon kívül az öregeket megölik. Ez a nép volt az, mely a Pilcomayo-folyó (Piscu-mayu = madarak folyója) mentén 1882-ben a híres utazót Crevaux-t meggyilkolván az argentini indiánok kipusztítását előidézte.

Paraguay jelenleg 70 megyére oszlik, mindenik élén egy rendőrfőnök áll. Van 4 évre választva köztársasági elnöke, 5 minisztere s két kamarás országgyűlése 13 senatorral és 26 képviselővel. Hadserege alig másfélezer főnyi, 20 ágyuval s 3 úgynevezett hadihajóval.

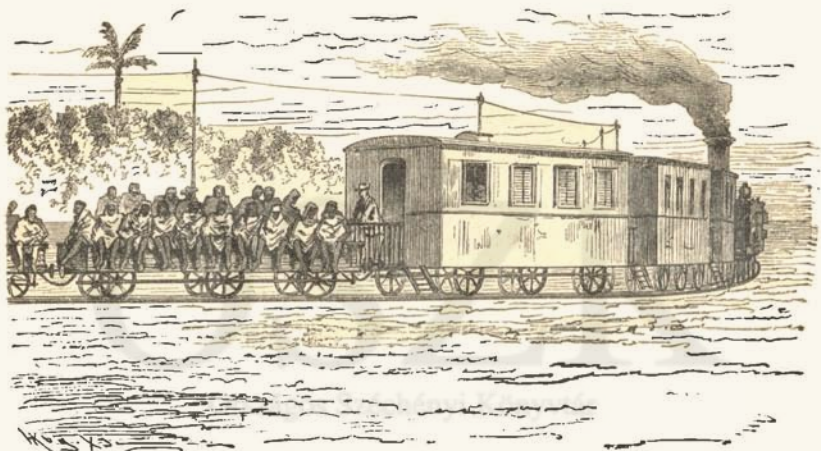

Guarini nők.

Az állam főbevételei a vámok, bérletek és földeladás. Az összes iskolák száma egy kollegium s 149 elemi iskola. A bevándorlók száma 1889-ben 2395 egyén volt.

Kétségtől a legtekintélyesebb hely az országban a főváros *Asuncion* (*Nuestra Senora de la Asuncion*) a Paraguay balpartján

festői szép domboldalon. De csak a külseje festői. Benn a koczkásan beépített kis terület teljesen elhagyatott, kövezetnek semmi nyoma, sok helyen fű lepi el az utcákat s nem ritkák a pocsolyák. A házak csaknem kizárólag földszintesek mór izlésben építve, rostélyos ablakokkal s középen udvarral. Itt-ott láthatók a régi dicsőség nyomai: a nagyterületű, oszlopcsarnokokkal körülvett vámház, a kikötő s a bolthajtásos Lopez-féle palota, de mind romokban. Legszebbek a nagy vásárcsarnok, egy pár kaszárnya, őstemplom és néhány zárda. Még a nyugati művelődés hírhordója a vasut is, mely innen Villa-Ricába vezet, egyszerűbb és primitivebb, mint másutt.

Vasut Paraguayban.

Asuncionnal szemben, a Paraguay tulsó partján van *Villa Hayes*, a Chaco-vidék emelkedő központja s közelében, a Paraguay és Uruguay mellett vannak csaknem mindnyájan a többi nagyobb telepek is, mint Villa-San-Pedro, Villa-Pilar, Villa-Rica 10—12,000 lakossal. A hivatalos statisztika még 10—15 nagyobb helyet sorol fel, de ezekben nemcsak a város, de környékének népe is benn foglaltatik.

URUGUAY.

Dél-Amerika legkisebb országa, mely azonban még mindig jóval nagyobb, mint Magyarország fele, Uruguay, vagy hivatalos néven „Republica (banda) oriental del Uruguay.” Az Uruguay keleti

oldalán fekvő köztársaság, a La Plata északi részén fekszik s itt, valamint a Rio Negro medenczéjében van területének nagyobb része. Bár oly közel van mindenütt a tengerparthoz s a hajózható nagy folyókhoz, aránylag igen későn népesült meg s valóságos története csak 1724 óta kezdődik, önállósága pedig 1829 óta, addig legtöbbszörre Argentintól, de részben Braziliától függött, sőt rövid ideig Angliától is. Az önállóság nem jelentette azonban egyuttal a nyugalmat. Uruguay, mint az amerikai spanyol államok általában, a polgárháborúk és belzavarok egész sorozatát élte át s rengeteg államadósága, meg primitív társadalmi viszonyai ennek a szomorú múltnak élő emlékei.

Lehetetlen azonban Uruguayt egy sorba helyezni a szomszéd Paraguay-al. Kisebb, de jelentékenyen népesebb, ipara s különösen kereskedelme, bár jóformán csak a fővárosra szorítkozik, már számot tesz s különösen jelentékenyen fejlettebb műveltsége. A montevideoi egyetem 500 hallgatójával, a muzeum, statisztikai hivatal, Európában is számottevő intézmények volnának, vasútja gyorsan emelkedik (1891-ben 1612 km.), a postaforgalom feltűnően nagy. A nép jellemét érdekesen világítja meg, hogy a legutolsó népszámláláskor a kis országban 6955 felekezetnélkülinek s ezenfelül 3524 szabad gondolkozónak vallotta magát. Leginkább különbözik Paraguayától ennek az országnak társadalma abban, hogy a lakosságnak közel negyedrésze Európából nemrég beköltözött egyén. Legtöbb a spanyol és olasz, de vagyon és tekintély szempontjából fontosabbak az angol és német.

Uruguay területe nagyjából dombos és hullámos. A legnagyobb domb sem emelkedik 600 méternél magasabbra s másrészt nagy területek vannak itt-ott, melyek csaknem egészen síkságok, finom camposfüvel tele, melyek az ország mozgó kincsesbányáját, a tömördek szarvasmarhát, táplálják. A talaját alkotó eruptív-közetek, gránit, syenit és bazált, bár a homok, agyag és márga boríték alul csak itt-ott kandikálnak ki, változatosabb és szebb képeket nyújtanak, mint a La Plata síkság más részei s a mellett nagyobb ásványgazdagságot mutatnak. A talaj nagyobb része művelt. Gabona-termő rétek, hatalmas agave- és kaktusz-sövényekkel bekerített ültetvények, különösen a partokhoz közel igen gyakoriak. Déli gyümölcsfákból álló kertek, strucz-tenyésztő tanyák, szőlő-táblák szakítják félbe a legelőket. A fő azonban mégis az állattenyésztés. Már 1885-ben 6 millió szarvasmarha, 16 millió juh s egy millió másféle házi

állat volt itt, minden lakosra legalább 40 darab. Különösen nagy lendületet nyert az állattenyésztés a Liebig-féle húskivonatok meghonosodása által. 1862 óta egymásután létesülnek ily nagy gyárak s már 1889-ben 97·6%-a az állam kivitelének a baromtenyésztés termékeire: hus, gyapju, bőr, faggyu s élő állatok, szorítkozott. Az áramlat oly erős volt, hogy az ország a legközönségesebb iparcziket, sőt a gabonát is Európából volt kénytelen behozatni, mivel az összes munkaerőt az állattenyésztés és a conservhús-gyártás foglalta le.

Kétségtelenül ez a körülmény is hozzájárult, hogy az ország fővárosa **Montevideo** (teljes nevén San Felipe y Santiago de Monte Video) oly jelentékeny kereskedelmi központ. A jelen század elején, (különben az első betelepülés is csak 1717-ben történt katonai határerőd alakjában a portugallok ellen) összes lakossága 4722 lélek volt, 1860-ban 38.000, de 1877-ben már százezer s ma legalább 220.000. Ily gyors emelkedés természetesen csak élénk kereskedelem mellett lehetséges. S valóban Montevideóban, mely a Laplata legjobb, bár sok helyen sekélyes és kellemetlenül szeles, kikötője, évenként 6—7000 hajó fordul meg s kereskedelme még inkább összpontosítja Uruguay forgalmát, mint a minő központ népesség és politikai fontosság tekintetében. Azoknak a fővárosoknak egyike, melyek, Kopenhágához hasonlóan, absorbeálnak csaknem mindent s megőlik a vidéket. Környékével együtt az egész ország lakosságának felét ide kell számítanunk.

Maga a város a tenger felől érkezők előtt mint az ezeregyék meséinek megtestesülője tűnik fel. A tengeröbölbe kinyúló félszigeten, dombokon épült, vakító fehér házai távolról márványpalotáknak látszanak és keleties jelleget ad az egésznek a sok lapos tető, apró messzelátó tornyokkal. Még szabályos, kockás építkezési terve sem árt, mert a sok apró domb megőli az egyhanguságot. Benseje sem érdektelen. A földszintes igénytelen házak túlnyomó száma mellett sok a pompás palota s gyakori az oszlopcsarnokokkal, mozaik talapzattal, szökőkuttal és virágágyakkal díszített udvar. A változatosságot előmozdítja hat csinos piacz s a Plaza de la Independencia-ből kinyúló szép boulevardok, végül egy pár dombtetőn épült erőd. A középületek között a székesegyház, kormányzói palota, börze, a Solis-színház, a pompás új fürdő, a nemzeti muzeum, a Hospital de Cariadaol s több egyházi épület a kiválóbbak. Reducto külvárosban több árvaház, egy nagy örültek háza érdemesek a megtekintésre.

Szépek a kikötő és vízvezeték épületei, a gépgyárak s egyes magánpaloták. A nemzeti muzeum természetrajzi, régészeti s paleontologiai gyűjteménye igen gazdag. Európaias jellegét mutatja még többek között, hogy 171 km. hosszú lóvasutja van, melyen 1890-ben 20 millió utas járt.

Az ország többi városai, mint említettük, kevésbé jelentékenyek. Csak kettőnek van ötezernél több lakosa, Saltonak az Uruguay partján s Artigasnak a braziliai határon. Mindkettő elég élénk forgalmi pont. Sokkal híresebb azonban ezeknél *Fray Bentos*, mely tulajdonképpen csak egy gyár, melyet Giebert nevű német állított itt 1863-ban, hogy Liebig-féle húskivonatokat nagyban készítsen. Ma ez a gyár

Marhaölés Fray-Bentosban.

legalább 2000 állandó munkást foglalkoztat, kik naponként mintegy ezer marhát ölnek le s készítenek kereskedelmi áruvá. Alapításakor e helyen csak egy Frére Benoît nevű kápolna állott, ma 3000 lakosnál több él itt s évről-évre növekszik. 1891-ben már 4047 hajó fordult meg e helyen. Közelében ma még más nevek alatt szintén nagy sóshust készítő gyárak (saladerok) vannak, részben óriási épületek.

Az egész ország 19 megyére oszlik, melyek közt a főváros környékén kívül Salto, Artigas, Soriano, La Colonia, Durazno és Florida még kissé népeseek. Az egykori indiánok ma már csaknem egészen eltűntek, bár a guarinik és charruák vére megvan a fehér lakókban. 1873—1890 közt 224.000 bevándorló jött, nagyobb részt

olaszok. Itt-ott az ország félreeső részeiben földmivelő gyarmatok is szépen virágoznak, különösen a svájcziaiak által alapított „Nueva Helvetia“. Az államhatalmat a négy évre választott elnök vezetése alatt 19 tagu senatus s 69 képviselőből álló alsó ház gyakorolja.

ARGENTIN.

A Laplata vidék leghatalmasabb állama, az argentini köztársaság, a legelső hely volt e vidéken, hol európai ember telepedett le (1509-ben). Nagyon kevésre becsülték. Argentín nevét onnan nyerte, mert itt gondolták a legközelebbi utat megtalálhatni Peru és Bolivia kincses bányáiba. Egész 1778-ig a perui alkirályság tartozéka volt s csak akkor alakult a Buenos-airesi alkirályság. 1810-ben kezdődött meg önállósága, de szervezkedése a szomszéd államokkal s részben a fővárossal folytatott versengések és forradalmak után csak 1860-ban történt meg. Ezután a paraguayi háború, benső forrongások, többszörös kholera és szédelgések által előidézett nagy pénzválságok nem egyszer rázkódtatták meg az ifjú államot, mindamellett — főkép a bevándorlás újból-újból éltet hozó ereje következtében — Argentín állandó fejlődésben van, sokkal inkább, mint Közép- és Dél-Amerika bármely más állama. Nem egy jelenség van itt, mely egészen a hatalmas északamerikai Unio gyermekkorának szép tüneteire emlékeztet.

Nem egészen véletlen dolog, hogy az újvilág már Európához közelebb eső országai ellenében Argentín nyerte el a pálmát, még Braziliával szemben is. Tengeri kikötői nem kedvezők (s bizonynyal ez volt a főoka, hogy a gőzhajók kora előtt kevésbé látogatták), annál jelentékenyebb földjének és éghajlatának közel rokonsága az európaival. Legfőbb ok pedig az, hogy Közép- és Dél-Amerika nagyobb részének öldöklő forróságával és nedvességével szemben itt van talán a legegészségesebb nagyobb földterület az újvilágban. A ragályok ritkák, endemikus betegségek kevésbé uralkodnak s míg az Európában egészségi viszonyairól oly előnyösen ismert Angliában 40 lakosra jut évenként egy haláleset, Argentínban 52-re; Angliában másfélszázezer lakos közül egy éri el a századik életévét, Argentínban már minden 7500-dik. A kedvező viszonyokat jellemzi még a házi állatoknak fenn említett gyors elszaporodása, régebben vad állapotban és hogy a gabonatermelés rövid idő alatt már külföldre is

nagy kiviteliképességet nyert. Gyorsan szaporodnak el más növények is. Vannak quintak, hol 6—8000 narancsfát tenyésztenek, gyümölcskeretek szépen jövedelmeznek. Emellett az áldott föld bányászati gazdagsága is mindinkább világossá lesz. Ezüst, réz, vas, kőszén tömredék van még kiaknáztatlanul. Jujuy környékén ujabban oly petroleum forrásokat fedeztek föl, melyek a pennsylvaniakkal versenyezhetnek. S még a mocsaras és sós talaj nagyobb része is alkalmas a baromtenyésztésre; az ország nagy síksága a 22—42 szélességi fokok között ma a legelső baromtenyésztő hely a világon. 20 millió szarvasmarha, 90 millió juh, 5 millió ló s félmillió szamar és öszvér van az óriási

Ökorszekér Argentinben.

területen, hosszú időkön át csaknem kimeríthetlen kincstára a föld lakóinak.

Mindez azonban még valósággal embryóban van. A közgazdasági és társadalmi élet lüktető ereje, a *közlekedés*, Argentinban még gyermekkorát alig haladta túl. Vasutakat csak a 60-as években kezdtek építeni s bár jelenleg már 10.500 km.-nél hosszabb a hálózat, ez a nagy területhez képest igen csekély és csak napjainkban (1894) kezdik befejezni az első délamerikai pacific-vasutat, mely Mendozánál a Cumbre szoros alatt épülő óriási alagutttal (5065 m. hosszú 3140 m. magasban) köti össze Chilét Argentinnal. A vasut elkészülte után Buenos-Airesből Valperaisoba 48 óra alatt eljuthatni. A vasutállomásokról sem vezet rendes út messzibb, mint az állomás

helyére. Szegény munkaerőben és kőanyagban az állam vasutak építésére. A legtöbb ember lóháton megy olykor alig észrevehető nyomásokon, nem ritkán egyenesen toronyirányában, hiszen maga a vasut is így halad, a nagy Pacific vasut közel félezer km. hosszúságban alig mutat valami görbületet. A hol nagyobb teherszállításról van szó, fatalyigákat (carretas) használnak, melyek többnyire két kerekűek. Még a szeg is fából van rajta s kerekeik nem ritkán kilyukasztott fatörzsek. 2—6 pár ökröt húzza a terhes talyigát, naponként alig haladnak 20—30 km.-t s tetszés szerint a szabadban hálnak meg; tüzet raknak, az ökröket szabadra bocsátják s vacsora után a talyiga alá fekszenek. Az ily fertelmesen rázó járómű emberek szállítására épen nem alkalmas és a teherszállítást is rendkívül megdrágítja.

S még ez a primitív társadalmi állapot is hiányzik Argentín legnagyobb részében. Az állam területének körülbelül fele része északon a Chacavidék, délen Patagonia a szó szoros értelmében vadon s ezek a vidékek, sőt a pampák nagy része is aligha lesz valaha művelt terület. Legtöbb helyen nincsenek a legkezdetlegesebb előfeltételek a megélhetésre. A termékenységre alkalmatlan talajon nincsenek fák, sőt alig található vad állatok is, holott ilyenek Dél-Afrika hasonló vidékein és az Unió prairiein nagy számmal fordulnak elő s legfőlegb baromtenyésztő telepek maradnak továbbra is, a termelés ősi fajának megcsontosuló képviselői.

A fejlődés ezen sajátosságos fokának megfelelően a tarka képek özönét találja itt az európai utazó. Magában Buenos-Ayresben különösen vásárok alkalmával félvad vidékieknek egész seregét találjuk lóháton vagy cigányszerű vászonnal borított talyigák mellett. A nagyobb városok tözsomszédságában műveletlenül óriási legelők terülnek el, az útszéli erdőkben egyetemi műveltségű emberek, ékszerekkel felciczmozott gazdag parasztok s félvad pásztorok ülnek egy asztal mellett, az államhivatalnokok nagyobb része megvesztegethető, de e mellett látszólag nagy a nép politikai érettsége vagy legalább szenvedélyesen szeret ily dolgokról beszélgetni. Született lovas minden argentin, a 6—7 éves falusi gyermekek is lóháton járnak, de lóversenyek s lónemesítés jóformán ismeretlenek. Társasjátékaikban sok a hév, szenvedélyes zenészek, emellett azonban nem ritkán játszik szerepet a revolver és lynchelezés, akár a nagy Unió vadon vidékein. A hirlap és a bank nem oly nagy kulturtényezők, mint az Unióban, annál hatalmasabban elterjedt a sokféle szerencsejáték, összekötve a fogadások gyakorlásával.

Nagy szerencséje Argentinnak is, hogy a közoktatásügy fontosságát már korán felismerte s különösen a 60-as évek óta rendkívül sokat tesz érdekében. A magánoktatás szabadsága mellett a felsőbb iskolák, sőt az elemi iskolák nagyobb része az állam kezében van, ezek az iskolák ingyenesek, a tanítók jól díjazottak s a nevelési rendszer eléggé fejlett, nagyrészt német minta szerint. Az állam két egyeteme közül a cordovai már 1613-ban keletkezett, bár egyetemi jellegűvé 1800-ban alakult át. Ugyanitt van egy tudományos akadémia, a fővárosban másik egyetem s San-Juanban polytechnikum. Igen nagy szerepet játszanak a kulturális intézetekben a külföldiek, az elemi iskolai tanítók nagyobb része ilyen, a katonai akadémia igazgatója egy volt magyar emigrans, Czeh János volt, a buenos-ayres-i muzeum igazgatója Burmeister, a híres német geolog. A külföldiek között újabban az olaszok szaporodtak el nagyon s sem ők, sem a többiek nem vegyültek össze a négerekkel és indiánokkal, kik különben is csekély számmal vannak. Általában az európai elem itt rendkívül túlsúlyban van, a toba-indiánok kiűzetése óta jóformán csak a patagonok vannak nagyobb számmal, de ezek a fehérektől távol elkülönülve élnek.

Az állam az Egyesült-Államok mintájára tulajdonkép államok, szövetsége.* A 14 tartomány mindenkének külön alkotmánya van, az igazságszolgáltatást, közoktatásügyet s községi igazságszolgáltatást s helyi adózást önállóan vezetik. A szövetségi kormány a hadügyet, postát, vámot, állambirtokot kezeli. A törvényhozó testület 2 kamarából áll, 30 senator s 86 képviselővel, az utóbbiakat négy évre választják. A köztársaság elnökének hatásköre 6 évre szól. Az állandó katonaság alig 8000 főből áll, de abból 1291 tiszt s köztük 31 tábornok. Egyes néptelenebb vidékek „gubernaciones” címmel külön kormányzók alatt állanak, ilyen van 9. Ezen kívül 1882 óta Buenos-Ayres, mely előbb a hasonló nevű tartomány fővárosa volt, mint államfőváros külön törvényhatósággá alakult. A legsűrűbb népesség a főváros körül van, az északi és déli vidékek egészen néptelenek.

* Állam	Terület km ²	Népesség (1886)	1 km ² -re jut
Keleti tartományok	599.564	1,784.740	3.03
Közép tartományok	353.039	536.500	1.5
Andesi tartományok	635.743	722.480	1.1
Északi Gubernaciones	294.459	40.000	0.2
Déli Gubernaciones	1,011.452	120.000	0.1

A hatalmas főváros **Buenos-Ayres** talán a legélénkebb forgalmu nagy város egész Dél-Amerikában, mindenesetre az, melynek leginkább van világvárosias jellege. Fejlődésének története sok tekintetben egyenlő lépést tart Budapestével, bár természetesen sokkal fiatalabb. 1580-ban még csak 60 ember lakott itt s a mult század végén alig 30 ezer ember. Az emelkedés gyorsabbá az 50-es években fejlődött, s tetőpontját a mult évtizedben érte el. 1852-ben 72.000, 1870-ben 186.320, 1880-ban 270.708, 1890-ben 561.160, jelenleg már legalább 600.000 lakosa van. A gyarapodás természetesen főkép bevándorlás eredménye, és a bevándorlók túlnyomolólag európaiak. Közöttök igen sok olasz és angol, kiknek nagy száma már a közéletben is meglátszik, a spanyol nyelv egyeduralmának megszüntével. Néger, mulattok s indiánok csaknem elenyésző csekély szerepet játszanak.

A nagy város a La Plata jobb partján amerikai szokás szerint csaknem egészen szabályos koczkás háztömbekben (cuadra) terül el 215 km² nagy síkságon. Minden ily tömbnek egyoldala 140 méternyi. Az elkülönítő utcák általában keskenyek s a házak igénytelen homlokzatuk s nagyobb változatosságot jóformán csak az öböl partja és a terek nyújtanak. Az öböl parton igen érdekes a pályaudvar, mely nem egységes nagy épület, hanem csinos svájci jellegű nyaralólakok tömege, mellette hatalmas vámház emelkedik ki. A terek közt a Victoria-tér és a 25 de Mayo palotái tűnnek fel, köztük a nagy opera, a párisi Madelaine templomhoz hasonló dom és a parlamentház. Mindkét téren keresztül vonul a város főutcája, a Via rivadivia, melyben és a Calle Floridában vannak a legfényesebb üzletek. Ebben a két utcában kora reggeltől késő éjig örökké mozgó élet van, különösen a fényes czukrászdák előtt, melynek látogatói rendkívüli fényűzést fejtenek ki. A nagy fénynyel kapcsolatosan tömérdek különféle házaló jelenik meg itt folytonosan. Jellemző a város külsejére nézve a sok rendkívül gyorsan futó lóvasut, a feltűnő magasan — néha 2 méternyire — emelt gyalogjárdák és a hirdetéseknek nagy száma. Egyik városrész, a „Bocca“ teljesen vasházakból áll. A közintézetek nagy számmal vannak, köztök egyetem, muzeum, közkönyvtárak, csillagvizsgáló, kórházak; legtöbb azonban a kereskedőtelep, melyeket a nagy hajóforgalom élénkít. Mióta a tengeröbölben külön csatornákat létesítettek, naponként több száz hajó fordul meg itt s Európával is 15 hajótársulat tart fenn állandó összeköttetést. A szellemi élet is igen élénk. 102 lap jelenik meg itt, 24 naponként különféle nyelven.

Buenos-Ayres egész a legujabb időkig a hasonló nevű tartomány székhelye is volt. 1880-ban azonban törvényt hoztak, hogy csak az állam fővárosa legyen, de a tartomány székhelyéül nem más megfelelő helyet választottak ki, hanem amerikai leleményességgel új nagy város létesítését határozták el és pedig sajátosságosan alig egy pár óra járásnyira Buenos-Ayrestől szintén a La Plata partján. Két év múlva 1882-ben már félig kész volt az új város *La Plata* s rohamosan emelkedett. 1888-ban 50 ezer, 1892-ben 80.000 lakosa volt.

Argentini csikósok.

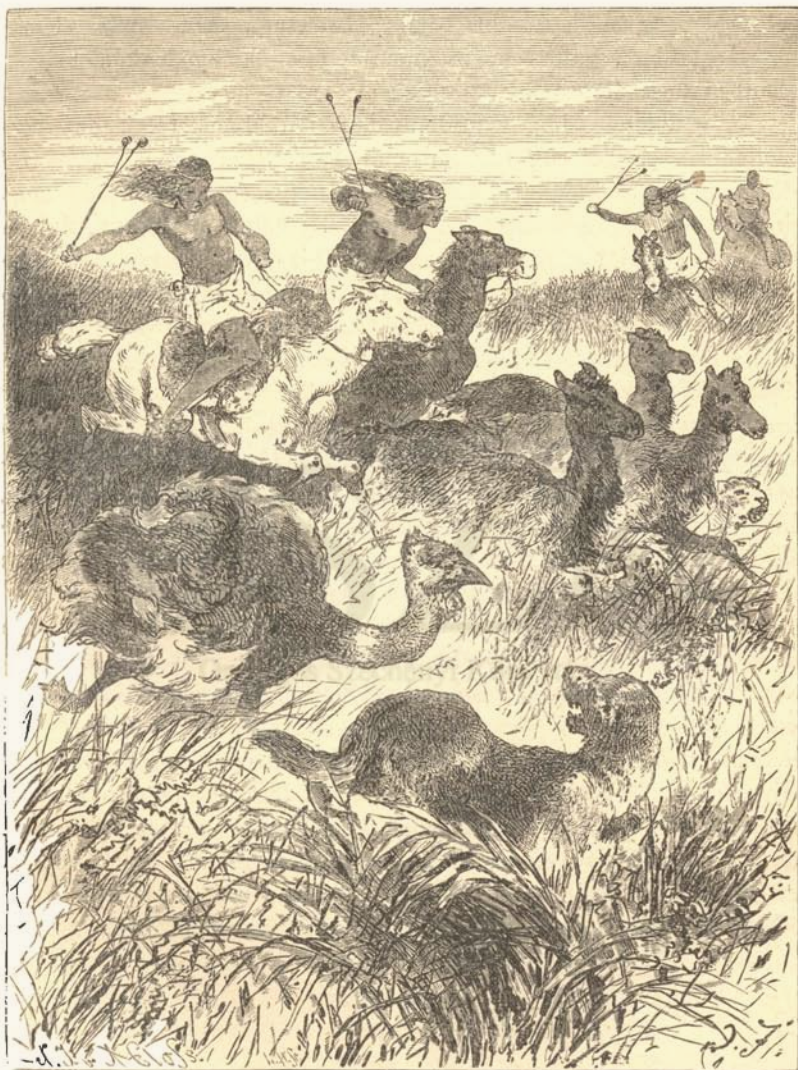
Az új város határozottan szebb a réginél. Széles, jól kövezett, vilámvilágítással ellátott utcák s egyes pompás középületek még Európában is számot tennének. Van már állatkertje, muzeuma, igen előkelő színháza, sőt, mivel távolabb fekszik a tengeröböltől, kikötő helyében külvárosa is. Mindamellett La Plata nagyon közel van a már hatalmassá fejlődött fővároshoz s ezért valószínű nagy várossá nem képes lenni. Talán több reményük lehet erre jövőben a ma még kevésbé népes, Buenos-Ayrestől nem nagyon messze fekvő

vidéki központoknak. Ilyen *Rosario* (50.000 l.), hova még a tengeri hajók is eljuthatnak, *Santa Fé*, a hasonló nevű tartomány fővárosa (20.000 l.), a gabona és gyapju kivitel egyik központja, *Corrientes* (15.000), melynek nagy kereskedelmi fontossága onnan ered, hogy a Parana, Paraguay és Vermejo összefolyásánál fekszik, meg *Parana* (28.000), a hajdani főváros Ente-Rios tartományban, a régi spanyol népéletnek leghivebb képviselője a La Plata partján keletkezett nagyobb városok között. A nagy vágóhidak rendkívül emelik még San Nicolas de los Arrogos, Salto és Concepcion del Uruguay városokat s e mellett különösen érdemes a felemlítésre *Bahia Blanca*, Délamerika legelegánsabb fürdőhelye az Atlanti-Oceánnak hasonló nevű öblénél. Az egész nagy terület sík, több helyen mocsaras, a vidék népe túlnyomóan állattenyésztő. Különösen Entre Rios tartományban (75.457 km²) van jelenleg talán az egész földgömbön a leg-hatalmasabb állattenyésztő telep, még azok a festői alakú és öltözetű csikósok, melyek — hibásan mind gauchoknak hivatva — az Argentinben utazók figyelmét kiválóan magukra vonják s ennek az országnak világszerte ismert néprajzi specialitásai.

A középtartományok között (Cordoba, San Luis és Santiago del Estero) mind területre, mind népsűrűsége nézve legjelentékenyebb *Cordoba* (174.767 km² 310.000 l.) Hasonló nevű fővárosa a Kordillerák keleti alján mélyen bevésztett festői völgyben terül el, szépségéről is messze földön híres. Számos templomán és zárdáján kívül egész sereg pompás középülete van, köztök egyetem, csillagvizsgáló intézet, tudományos akadémia, árvaház s több gyár. Gyönyörű sétateret, meg a magánpaloták nagyszáma itt a művelődés központjaitól messze távol vidéken amerikai varázsolás eredményének látszanak, pedig a város már 1573-ban keletkezett s a múlt században a jezsuiták vezetése alatt tekintélyes hely volt. Ma közel 80 ezer lakosa van s mint az ellenzék főszékhelye, politikailag is igen fontos.

Azonban jóformán csak ez az egyetlen város az egész nagy területen, mely különös figyelmet érdemel. A többiek közül csak Rio Cuarto, meg *Santiago del Estero*, e hasonló nevű tartomány fővárosa, mutatnak fel 10 ezernyi lakost, mások a nagy vasúthálózat kiépülésében látják jövő nagyságuk reményhorgonyát. Nem kedvező éghajlatuk sem. A vízhiány elterjedt baj, sok helyen csakhamar kimerültnek mutatkozik az eke alá vett szántóföld, sósmocsarak nagyszámmal vannak, a Salinas Grandes közöttük jelentékeny kiter-

jedésű, mocsarak terülnek el mindenütt s még a legelők is több helyen hasznavehetetlenek. Különösen San Luis tartományban a

Guacano-vadászat.

száraz légkör pusztító viharokkal vegyesen nagy ellensége a letelepülőknek. Mindamellett sivatagnak épen nem mondható a vidék;

ellenkezőleg, különösen a folyók mentén sok virágzó tanya és telep található s az európai eredetű terményekkel telt szántóföldek évről-évre növekednek. Itt-ott a hegységhez közelebb megjelennek az erdőségek is s velük a subtropikus növényzet, azonban meglehetősen szerény alakban, különösen csaknem teljesen hiányoznak a kereskedelemben használható fák.

Még kivételesebb a földművelésre alkalmas talaj az Andes hegyláncz alján elterülő hét tartományban,*) melyeknek összes területe a mi monarchiánkéval egyenlő, de népessége csak másfél annyi, mint Budapesté. Igen nagy kiterjedésű területeken csaknem oly ritka a növényzet, mint a perui s északchilei sivatag partokon, a benépesített területek sivatagban található oázoknak látszanak, sőt nem ritkán valósággal azok, mesterséges öntözéseknek eredményei. Igen sok helyen a bányászat sorsjátékhoz hasonló csalóképe alkotott nem ritkán pár évtized mulva ismét romba dülő falvakat. Nem riasztja vissza a kopárság az állatokat. Nagyon kevés terület van a földgömbön, hol a bogarász oly sok kincset tudna összeszedni, ezer és ezer változó fajban. Nem jelentéktelen a nagy emlősök száma sem. Idáig hatol a puma és jaguár, melyek a vadkutyával együtt versenyző üldözői Délamerika nemes vadjának, a guacanoknak, melyre fehér benszülött és indián egyaránt szenvedélyvel vadász.

Jellemző, hogy épen ezen a kopár vidéken ritka kivételként van a nagy Argentin legsűrűbb népességű tartománya, a kis *Tucuman*. Valóságos kis paradicsom ez a Sierra de Aconquija alján patakokkal telve, melyek virágzó földművelést és gyümölcstenyésztést tesznek lehetővé. Különösen dicsérik a hasonló nevű fővárost (25.000 l.), mely 450 m. magasban a tenger színe felett narancsligetek közé rejtőzik s távolabbi környéke is szántóföldekkel megrakva, hol sok buza, tengeri és czukornád terem. A város, melynek lakói dicsőséges szerepet vittek hazájuk felszabadításában, szépségre sem utolsó s Cordóbát kivéve nincs Délamerika benső vidékén hely, hol oly

* Tartományok nevei	Terület km. ²	Népesség (1886)
Jujuy	45.286	65.000
Salta	128.266	155.000
Tucuman	24.199	170.000
Catamarca	90.644	92.000
Rioja	89.030	80.000
San Juan	97.505	85.480
Mendoza	160.813	75.000

sok nagy és szép épület volna és annyi sok gyár (cukorgyár, cserzők, szeszgyár) működnek. Az éghajlat évi átlaga 20° C. Hatalmas versenytársa azonban már most is *Mendoza*. Épen nem kedves a vidéke, kopár és zord környezetben valósággal csak egy kis oázis, népessége is csekélyebb (18.000), de jövője nagy, mert a természet világforgalmi gyúpontnak jelölte ki Argentín és Chile között. Forgalmi jelentősége veteményes kertté alakította kopár környékét. Olaj- és különféle gyümölcsfa ligetek között híres dinnyét és a malagához hasonló jó bort tenyésztenek, különösen pedig kitűnő luczernát (alfalfa), melyet a hegyi úton ezer számra megforduló öszvérhajcsárok nagyon keresnek. Ma még 7–8 napba kerül, még innen a kopár hegységen át eljut az ezrével hajtott szarvasmarha Chile lakottabb részeibe s erre a hosszú útra itt kell beszerezni mindent. Tekintélyes hely még *Salta* (20.000 l.), a legjelentékenyebb marhavásár helye, melynek környéke, bár már 1200 m. magasban fekszik, kitűnő legelő hely s közelében még tropikus gyümölcsök s kitűnő kávé teremnek. A legjelentékenyebb bányatelep *Chilecito* 1150 m. magasságban a Sierra de Famatina oldalán La Rioja tartományban, számos arany és ezüst bányával, melyeket ujabban gondosabban művelnek. Említésre méltó még *Jujuy*, kis város a közelében levő vulkánról, mely csaknem szakadatlanul önti ki a gázt és iszapot.

Ezzel jóformán végét értük volna Argentín nevezetesebb helyei felemlítésének. Területének nagyobb részéről ugyan még nem szóltunk, 9 nagy tartományról, melyek együttvéve csaknem négyszer oly nagyok, mint Magyarország. Amde ez a nagy terület csaknem egészen néptelen, városai közül a legnagyobb is csak háromezer lelket számlál, a többi pedig túlnyomólag nyomorult falu. Maguk az argentiniak nem tartományok, hanem „gobernaciones“ névvel jelölik őket s közigazgatásukat katonai hatóság vezeti. Két területileg teljesen elkülönített részből állanak, egyik északon van Bolívia és Peru felé, a másik a szárazföld legdélibb csúcsaig nyúlik s a köztudat már nem is Argentín kiegészítő részének tartja, hanem az ott csaknem vadállapotban élő indiánokról külön nevet adott neki, Patagóniát.

Az északi rész, melyhez három nagy kiterjedésű terület tartozik (Misiones, Formosa és Chaco), egyáltalán nem mondható zord vidéknek, sőt kétségtelen, hogy a népesség jelentékeny szaporodása esetén virágzó lesz. A talaj ugyanis, az ugynevezett *Chaco vidék*,

általában rendkívül termékeny, legtöbb helyen 0.6—1.3 méter vastag humus réteg fedi az agyagot, melyben subtropikus növények és gyümölcsök jövedelmezőleg teremnek s a barom is kitűnő legelőt talál. Egykor a jezsuiták idejében az óriási területnek jelentékeny részén több virágzó telep állott itt, melyeknek romjai még több helyen láthatók. A jezsuiták kiűzetése után (1778) azonban harcias és vad indiánok kóbor tanyája lett a Chaco vidék, kiket csak a legutóbbi években űztek el innen. A La Plata tekintélyes forrásvizei mellett még csak most kezdenek egyes földművelő telepek alakulni, részben katonai fedezet mellett s köztök csak kettő van, Posedas és Resistencia, mindkettő a Parana partján, melyekben már némi iparüzés is található. Szerencsére jelenleg már nincs szükségök a gyarmatosoknak a védő kardra, hogy ekéikkel dolgozhassanak, munkájuk értéke azonban még mindig csekély, mert a nagy folyók nem elegendők, hogy az éltető forgalom biztos közvetítői és nagy városok alapítói legyenek. A chaco vidéknek nagy előnye azonban a pampák felett a sok hatalmas erdő, melyekben a gazdaság kimeríthetlen forrásai találhatók.

Nem ily biztató a jövője, de jelenleg hasonlíthatatlanul érdekesebb a Patagonok földje, a déli néptelen területek, hol az egész köztársaságnak egy harmadát meghaladó vidéken jóformán csak százezer kóbor indián él. A titokteljesség varázsa is hozzájárul Patagonia érdekességéhez. A tengerpart egy pár pontjának kivételével 1870 előtt alig tudtak valamit felőle s azóta is csak nagyjából járták be egyes részeit a jelentékenyebb folyók mentén. A hirhedt kavicsos sivatag között egyes vidékeken kitűnő termő talajt, legelőt találtak, mindinkább terjed a hire a felfedezett szén- és réztelepeknek, pár helyen a parton már vasútak is vannak, mindamellet letelepülő alig akad. A pampa és chaco áldott földjeinek előnyeinek kívül visszariasztólag hat a benszülött techuelch indiánok hirneve is, ezé a hatalmas erőteljes törzsé, mely már feltűnő alakjával félelmet ébreszt s melynek fékezhetlen kóborlási hajlama oly élénk ellentétben áll a gyarmatosok vágyaival.

Hat „gubernacion“ van a Patagonok hazájában 1880 óta szervezve: Pampa, Neuquen, Rio Negro, Chubut, Santa Cruz és a Tűzföld, mely utóbbinak nyugati része, mint említettük, Chilehez tartozik. A három elől említett területen még van egy pár fehér emberektől alapított telep, vannak rajtok iskolák, posta és távirda is s a területet névleg felosztották a gyarmatosok között, a többi három-

ban azonban a tengerpart kivételével, sőt a Tüzföldön egyáltalán nem lakik fehér ember állandóan. Kikötői nem oly kedvezőek, hogy a Magelhaes szoros felé menő hajók megállapodnának bennök s mivel az Andes hegység nyulványai mind közelebb jutnak a partokhoz, az éghajlat is zordonabb, mint fekvéséhez, mely Dél-europával csaknem azonos, illenék, Novembertől márcziusig tart a tűrhető idő, azontúl ködök, esőzések és viharok váltják fel egymást szüntelenül s a hegyeken tartóssá lesz a hó. A földművelést egy pár helyen Neuquen és Rio Negro területén megkísérelték s esetleg nagyobb tőkebefektetés mellett talán sikerült volna, de ma még a baromtenyésztés is csak kivételesen foglalt tért, pedig a legtöbb helyen juhoknak és szarvasmarkáknak jó dolguk lehetne. Vadalmafa a leggyakoribb gyümölcs, de erdőségek jelentékeny számmal vannak.

A vidék élénksége ezért nagyon csekély. A patagonok ugyan állandóan kóborolnak s lovaikkal még a nagyobb folyókon is képesek átkelni, de számuk csak a ma még nagyjában ismeretlen Chubutban jelentékeny, míg a többi helyekről az irányukban

Folyón átkelő patagonok.

ellenséges indulatú argentin hatóságoktól ők maguk is visszavonulnak. Hasonlóképp csekély a vadállatok száma, úgy hogy a benschülöttek gyakran szorulnak a halakra és férgekre; leggyakoribbak a vízimadarak, melyeket nagyon sokan üldöznek.

Az egyes telepek között legkiválóbbak a Rio Negro partján, különösen torkolatához közel, épített s katonai fedezet alatt álló gyarmatok, hol 1889-ben már 5600 hektár művelt terület volt mintegy százezer szarvasmarhával és 300 ezer juhval. A Chubut folyó torkolatánál is van egy hatóságilag nagyon gyámoltott telep, Viedma. Különben minden területnek meg van a maga székhelye, még a Tűzföldön is van egy missio telep a Beagle csatorna mellett, hol egykor katonai hatóság székelte. Élénknek mondhatók a rövid nyári hónapokban *Copahue* melegforrásai, Neuquen területben az Andesek alján, melyek különösen gyomorbajokban nagy gyógyító erővel bírnak. Ebben a területben, mely valószínűleg leghamarább lesz művelté, számos más meleg (35—95° C) gyógyforrás s igen gazdag legelők vannak. Nem lehetetlen, hogy a jövő században Délamerikának ezen jelenleg alig ismert végső csucsán is keletkeznek jelentékeny városok, melyek méltóak lesznek Buenos Ayres szomszédságára.

Uteza Buenos Ayresben.

Szt.-Ilona szigete.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

AZ ATLANTI OCZEÁN ÉS A DÉLI JEGES TENGER.

Tomson: Voyage of the Challenger. The Atlantic. London, 1877. *Ross:* Voyage of discovery and research in the southern and antarctic regions. London, 1847. Olasz expedíció a déli sarkhoz. Földrajzi Közlemények. VIII. köt. 1880.

DÉLAMERIKA éghajlata csaknem szédítő gyorsasággal halad a sarkvilág ridegsége felé. A tropikus világ bűbájában pompázó Braziliától és a Szaharával sok tekintetben rokon Perutól alig néhány szélességi fokon kell átmennünk, hogy a patagonok és tűzföldiek rideg otthonát találjuk magunk előtt. S mindezek a vidékek oly szélességi fok alatt fekszenek, melynek hazánk s általában Közép-Európa felel meg az északi földgömbön. A déli sarkvidék tulajdonkép már itt kezdődik meg, egészen idáig hatolnak az uszó jéghegyek s már itt láthatók a sarkokat jellemző állatok. Számos utazó jegyezett fel e helyen oly hatalmas jégmezőket, minőket a föld ellenkező oldalán csak a sarkkörön túl lehet látni. Alakjuk kevésbé változatos, de nagyságuk rendkívüli. A rendes jégzajlás tavaszkor és nyáron történik, míg a széjjelszórt jégtablák, melyekkel az ember télen találkozik, csak a jégmezőkről levált darabok. A hajók, melyek az

oczeánnak eme vidékein járnak, december hónapjában, tehát ott a nyár derekán harminczszorta, sőt negyvenszerte annyi jégre bukannak, mint júliusban, mikor arra leghidegebb van. Kivételt csak a Tüzföld és a Falkland szigetek közt fekvő tengerrész alkot, honnan a nagy sarki áramlat félre, északkelet felé tereli őket. A déli sark sugarainak töredékei átlag 400 kilométerrel járnak közelebb a forró földövhöz, mint az északi sarké. Ebből következőleg itt a nagy hideg sokkal hamarabb kezdődik, bár még a 60-ik foknál túl is vannak jégmentes vidékek s nem ritkán azon a magas jégfalon túl, melylyel Rossnak és más utazóknak oly sokszor kellett megküzdenie.

Csodálatos, ma még egészen nem tisztázott jelenség ez, bizonyosan összeköttetésben azzal az óriási tengeralatti plateauval, hol a földgömb egyedül így nevezhető három Oczeánjának (a Csendes, Atlanti és Indus Oczeánnak) medenczéi, mint valami forrásvidéken, összefutnak, midőn már az őket szétválasztó rekeszgátak is elvesztették elkülönítő erejüket. Az egyesült tengerfenék itt ellentétben az északi sarkkal, hol a tagozatok világosan megkülönböztethetők, szokatlanul nagy mélységet mutat. A Challenger utasai 3614, Ross 3760 méter mélységben találták meg a feneket. S mindennek daczára jelen ismereteink mellett nagy a kétség, vajon nem nagyobb-e a szárazföld a déli sarkon, mint az északon, sőt bátran feltehető az a vélemény is, hogy itt egy összefüggő nagy földrész van.

De ez a földrész, ha csakugyan van ilyen, ma még teljesen ismeretlen. A régibb utazók által elterjesztett hírek a nagy déli sarkterületről csalódáson alapultak. A csalódás onnan eredt, hogy az Atlanti tenger déli részén, hol a víz nyáron is alig 1° C meleg, a jégdarabok összetolulva külön csoportokat alkotnak, melyek néha mértföldekig nyulnak és a hajózást rendkívül gátolják, másrészt a feltorlódott jégárak legtöbbször úgy tűnnek fel, mintha mögöttök part emelkednék. A köd, mely e vidékeken igen gyakori, a levegő és tenger vizének hőmérsékleti különbsége által feltűnő nagygyá lesz. Az észak felől jövő szelek által ide hajtott levegő oly mértékben hűl ki, a mint az egyenlítőtől el-távozik s ha már eléggé súlyedt hőmérséke, a rendesen még alacsonyabb hőmérsékletű tenger felületén megkezdődik rögtön a ködképződés s kezdetben oly sűrű, hogy az alant fekvő tárgyakat meg-látni sem lehet. Ha a köd alatt a szél délre fordul, rögtön kihűlés következik s a köd eső vagy hó alakjában lehullva, az ég tiszta lesz,

de egyuttal érezhető száraz hideg támad, mely egymásra halmozza a jég torlaszokat s így ismét az ismeretlen szárazföld képét varázsolja elénk.

Hasztalan volna még kísérletet is tenni, hogy erről a szomorú s földrajzilag alig ismert vidékről egységes képet nyerjünk. Még a szigetek is nagyon elszórtan fordulnak elő s közülök csak azok, de azok sem mind, lakottak, melyek a mérsékelt éghajlat alatt vannak. Mily sivár ez a vidék, legjobban jellemezheti az a körülmény, hogy óriási nagy területén, mely a legkisebb számítással ötször oly nagy, mint Európa területe, csak egyetlen pont van, Sz. Ilona szigete, mely minden művelt ember előtt ismeretes hangzásu, de ez is csak azért, mivel egy nagy történeti alak tragikus sorsával áll összeköttetésben. Északon Grönlandról, Ujfundlandról, Spitzbergáról, Ferencz József-földről s annyi más helyről részleteket is olvasott már a hirlapokat kedvelő közönség, itt a legtöbb szigetet egy-két tudományos utazó látta s nagyon soknak léte is kétes. Északról a eszkimók felől már a félműveltek köztudatába is elhatolt egy-két részlet, itt a déli sarkvidéken benszülötteknek még nyomairól sem értesültünk, bár a zord éghajlatu Tüzföld lakóit ismerve nem mondhatjuk, hogy ilyenek nem voltak soha.

Mindamellet a déli sarkvidék kikutatása ebben a földrajzi ismeretek iránt oly fogékony korszakban sem tudott érdeklődést keltetni. Az utóbbi ötven év, mely időszak minden más földrészre új világot hozott nyomtalanul tűnt el a déli sarkkal szemben. Az előbbi kutatások közt is kevés a figyelemre méltó. A legelső jelentékenyebb utazó volt (1769—1775) Kerguelen-Trimarec, ki legelőször érintette a déli sarkövet. Utánna a híres Cook, Palmer és Powell, Wilkes, Nares a nevezetesebbek s mindenek felett a legtekintélyesebb az angol Ross (1839—1843), ki 78° 11'-ig jutott el s kinek köszönhetjük a legtöbb ismeretünket a déli sarkvidék természeti viszonyairól.

Délamerika szárazföldjéhez legközelebb fekszik az angol fennhatóság alatt álló *Falkland* sziget-csoport, mely 2 nagy és 198 kisebb szigetből áll. Egész területe körülbelül oly nagy, mint Pestmegyéé, de lakosainak száma a két ezret sem éri el s ezek jó nagy része a keleti szigetekeken fekvő Port William vagy Stanley harbour nevű fővárosban lakik, hol aránylag élénk kereskedelmi forgalom van. A szigetek talaja sziklás, partjai zátonyosak s a sok apró sziget miatt alig megközelíthetők, azonban egyes jó kikötők is találhatók, melyekben a fókahalászok gyakran megfordulnak. Az

éghajlat, bár a sziget az 51—53° d. sz. alatt fekszik, általában zord, buza már egyáltalán nem terem meg rajta, a zöltségek is kevésbé. Fák és bokrok alig vannak s a sík vidéket fű borítja el. Ez okból a betelepülők földműveléssel nem foglalkozhatnak, de annál virágzóbb a baromtenyésztés és halászat. Növényi eledelül főképp a tussakfű szolgál. Egészen véve 150 virágzó növényfajt találtak itt, mely mind igénytelen külsejű és színű; csak kora tavasszal, november havában, mutatkozik élénkebbnek a természet és zöldebbnek a vidék. A szigetet Davis angol 1592-ben fedezte fel, de a brit kormány csak 1835-ben vette hatósága alá. Azóta jelentékeny gyarapodásnak indult, különösen állati terményeket (gyapju, bőr, csont) nagyobb számmal visznek ki.

A Falkland szigetektől délre már a 64-ik szélességi fok alatt találjuk a *déli Shetland szigeteket*, melyeket 1819 óta ismernek. Több apróbb örök hóval fedett s csaknem teljesen lakatlan szigetekből álló csoport ez. Csak mohok és zuzmók alkotják a növényzetet, de fókák és más tengeri állatok igen nagy számmal fordulnak meg partjain s különösen lomha, nehezen repülő pinguin fajok oly nagy számmal találhatók, hogy a földet sokszor egészen elfedik. Ezek az állatok oly nehézkesek, hogy bottal lehet őket agyonverni, a csethalvadások nagyon üldözik őket. Egyik kisebb szigeten több füstölő tölcser és meleg forrás van, a másikon 2000 méteres hegy.

Közel a szigetcsoporthoz fekszik a *Grahamföld*, melyet azonban még kevésbé ismerünk. Egy része a sarkkörön is tulhatol, határai azonban még nincsenek megállapítva. Dallmann több apró szigetet Vilmos császár szigeteknek és egy csatornát Bismarck utnak nevezett el. Valószínűleg összefüggésben áll vele az ugynevezett Sándorföld is, mely a 70-ik fokig felnyulva e részen a legtávolabb eső ismert pont. Az egész csak felületesen ismert csoportnak földje hegyes és magas. A Grahamföldön vannak egyes szigetek nagy hegyekkel, köztök a 7048 láb magas Haddigton hegy a Lajos Fülöp földön.

Évről-évre elhajóznak erre a vidékre a csethalászok, különösen mióta az északi sark körül ezek a nemes állatok fogyni kezdenek, azonban az út nagy nehézségekkel és a sok jég miatt veszedelmekkel kapcsolatos. Vannak itt oly helyek, hol valóban rendkívül sok állat található. A közönséges bálna (*Balena mysticetus*) néha oly nagy mennyiségben fordul elő, hogy az egész látóhatárt elborítja. Fogása és vadászata igen könnyű és veszélyekkel alig jár. Rendesen 50—60 láb hosszúak, de néha 80 lábnyiak is, mindegyikben átlag 100 tonna

halzsir található. Egy-egy ilyen nagy állat értékét mintegy 10.000 koronára becsülik, felső állkapcsában levő szarúnemű lemezei, melyek háló gyanánt szolgálnak az apró tengeri állatok összefogására, meg szalonnája igen értékesek. A többi nagy czethal féleltől, melyeknek vadászata sokkal több nehézségekkel s egy-kettő életveszéllyel is jár, bár ugyanannyi értékük sincs, a tapasztalt halászok a közönséges bálnát már messziről megkülönböztetik vastag, de alacsony vízfecskeendezéseikről. A fókák és rozmárok ellenkezőleg aránylag ritkábbak itt, mint az északi vidékeken, leggyakoribb faj közülök az 5 méter hosszú sörényes fóka (*Otaria jubata*), melynek mellén rókavörös hosszú sörény látható s ezért némileg az oroszlánhoz hasonlít. Hajdan a medvefóka (*Arctocephalus falclandicus*) százezrével tenyészett itt, ma már a félreeső szigeteken is sokkal könnyebben lehet csontjaikat

Bálna.

megtalálni, mint egy-egy élő példányt. Sokkal gyakoribbak a madarak. Az 57-ik fok alatt Ross oly csomó madarat talált, hogy 2—3 óráig tartott repülésök az eget a szó szoros értelmében elhomályosította; más utazók is mesés mennyiségű tömeggel találkoztak. A lakatlan szigeteken, néha hasadékokba bujva, alig található más, mint madár és madár; a tengerpart felé emelkedő szirteket egész sereg borítja, többnyire pinguinek, melyek egyenes tartásukkal, fekete hátukkal és fehér mellükkel igen különös képet nyújtanak, mintha megannyi egy-egy tisztos korú s fekete szalonruhába öltöztetett egyént ábrázoló báb volna. Ez a madár a leggyámoltalanabb teremtesek közé tartozik, repülni épen nem tud s ezért „röptelen”-nek is hívják, járása nehézkes döcögés, úgy hogy a szárazon kézzel is össze lehet fogni. Zsirjukért és csinos tollazatú

bőrükért nagyon keresik, bár fekete húruk élvezhetlen. Van a déli sarkvidéknek azonban sokkal jellemzőbb és érdekesebb madara is, az ikrász vagy albatrosz, a legnagyobb repülő madarak egyike, mely-

Pinguin.

nek kiterjesztett szárnyai négy méternyire is elnyúlnak. A vihardarak családjához tartozik, evezőtollainak kivételével egészen fehér, de fiatal korában sötétbarnán foltosított és ivesen sávozott; szemei sötétbarnák, csőre halványrózsaszín, csúcsán sárga, lábai vörhenyes sárgás-fehérek. Különösen híres ez a madár óriási repülőképességéről. A hajókat olykor több száz km. távolságra kíséri kintartóan s a déli sark lakatlan szigeteiről, még a vihar közepette is, el-elrepül csaknem az egyenlítőig. A bálnán kívül ő itt az uralkodó, pompás látvány a messzire jövő hajósoknak. Ezeknek a madaraknak valódi ellenségük nincs, a nagy ritkán látható emberen kívül, ők maguk ellenben az apró halakat és tengeri rákokat, melyek egyuttal a czethalak főeledei, tömegtelen mennyiségben fogyasztják el. Sajnos, hogy ezeket

az apróbb állatokat s viszonyaikat még kevésbé tanulmányozták, pedig sok jel mutat arra, hogy az állatvilág e helyen nagyon érdekes s eltérő a földteke más részein levőktől.

Az amerikai szárazföldről délre eső részét a sarkvidéknek a fentebbiekkel nagyjában jellemeztük. Mielőtt azonban Amerika ismeretével foglalkozó jelen kötetünket befejeznők, czélszerűnek látszik épen a déli sarkvidék szegénysége és óriási kiterjedése következtében, hogy ezen a helyen emlékezzünk meg a sarkvidék többi legalább némileg ismert helyeiről, valamint ama a déli féltekén fekvő más szigetekről, melyek geographiailag sem Amerikához, sem a szomszédos földrészekhez nem számíthatók.

Afrika felé haladva a magános szigetek között legnevezetesebb a Szent-Ilona szigete, mely egy angol kormányzóság székhelye, a melyhez e szigeten kívül még Ascension és Tristan d'Acunha szintén az Atlanti-Oceán nagy pusztáján magánosan álló szigetek tartoznak.

A Szent-Ilona sziget 123 km² területű s mintegy hatezer ember lakik rajta. Az egész sziget hegyes, telve szép bazalt kupokkal, melyek között a Diana csúcs 820 m. magasságra emelkedik. Éghajlata nedves, de egészséges és kellemes; számtalan forrás és patak van itt, a legtisztább ivóvízzel. A szűk völgy, melynek bejárásánál fekszik a sziget egyetlen nagyobb lakott helye *Jamestown*, buja forró

Oszlopos bazalt Szent-Ilona szigetén.

égövi növényzettel bir, mely azonban kevés fajt mutat fel, de a behozott növények igen jól tenyésznek, valamint az Európából ide szállított házi állatok is. A kis városban van egy pár csinos épület, katona kórház, csillagvizsgáló, botanikus kert, kaszárnyák. A „The Briars” nevű szép villa, hol I. Napoleon fogsága kezdetén lakott, másfél kilométernyire van a várostól. Kissé távolabb van állandó

lakóhelye, a Longwood nevű major s ennek közelében szomorú fűzfák árnyékában az a hely, melyet maga választott ki sirjául és a hol nyugodott, míg 1840-ben holttestét Párisba szállították. Ezeket a házakat és a sirhelyet a Napoleon család vásárolta meg s ma is sok kegyeletes zárúndok látogatja meg.

A másik két sziget még csekélyebb jelentőségű. *Ascension* (= menybemenetel) szigete kopár vulkanikus sziklatalaj, hol az északnyugoti parton Georgetown nevű kis telep van összesen 40 lakossal. A szigetnek neve onnan ered, hogy Juan de Nova spanyol tengerész 1501-ben áldozó csütörtök napján fedezte fel. Hajdan katonai állomás volt a rabszolga kereskedés ellen, ma legfeljebb a tengeri hajósok széneurakó telepe. E tekintetben azonban sokkal fontosabb a másik sziget, *Tristan d'Acunha*, mint a mely körülbelül fele úton fekszik Buenos Ayres és a Fokváros között és ezért sokkal látogatottabb. Ez a sziget tulajdonkép szigetcsoport, azonban a 116 km² területű főszigeten kívül a többi egészen jelentéktelen és lakatlan hely. Magán a főszigeten is alig lakik 100 ember, túlnyomólag angolok, de egy pár más európai és hottentotta is. A sziget Sziciliával van egyenlő fok alatt, azonban itt már a nyár forrósága sem emelkedik 20° C felé s enyhe éghajlatát csak a hideg csekély volta tanúsítja. A harasztok jól tenyésznek itt, egy pár alacsony bokor is előfordul. Érdekesebb a sziget geologiailag. Főcsúcsa egy 974 m. magas kihalt vulkan, melynek kraterjét csinos tó lepte el.

Lejebb a sark felé már teljesen lakatlan szigeteket találunk, bár nagyobb részük nem nagyon zord éghajlat alatt fekszik. Legnevezetesebb közöttük a *Dél-Orkney* nevű szigetcsoport, melyet 1822-ben Powel fedezett fel. Főszigete a Coronation, magas hegyekkel van tele. Keletre van Laurie s köztök Saddle- és Powel sziget, azután északnyugatra az Inaccessible szigetek csoportja. A fókafajokon és tengeri madarakon kívül igen sok ugynevezett tengeri leopard található itt. Partjai környékén gyakori a köd és vihar s ezért sok hajó ment tönkre e helyen. A hóval és jéggel borított szigetek távolról tekintve magas, meredek s néha czukorsüveg alakú hegyeknek látszanak, az itt-ott hómentes helyek egészen visszataszító képet nyújtanak. A rövid nyári hónapok alatt a sziget sziklatalaján eléggé gazdag a növényzet, de túlnyomólag mohok és zuzmok.

Jelentékenyen feljebb s így a mérsékelt éghajlathoz közelebb fekszik *Délgeorgia sziget* (4070 km²), a déli szélesség 54–55-ik foka között. Éghajlata ennek daczára igen zord. Átlagos évi hőmérséklete

170 C. a legnagyobb észlelt meleg 14° C s nincs oly hónap, midőn fagy nem volna. Számos öble van, de a jég miatt hozzáférhetlenek, mivel még a nyári nap is alig képes az északi oldal jegét kevésbé megolvasztani. 1756-ban fedezték fel s nevét Cook adta 1775-ben, midőn egyszersmind az északi partot lerajzolta. Nehány skorbut ellen használható gyógyfüvet találtak rajta. Állatvilága nagyon csekély, kivéven a madarakat, melyek e helyen is nagy bőségben találhatók. Legnevezetesebb pompás hegykerete, mely közvetlenül a tenger partján emelkedik fel egész 2000 m. magasságig s melynek éles szaggyatott ormói itt-ott omladozó kőfalhoz hasonlítanak. A festői parthegységből völgyek nyulnak be vad hegyi patakok kíséretében s mindegyikben van egy-egy jégár, mely néha 100 m. magas jég-táblákat tol a tengerpart felé, hol előbb fjordok is alakultak. A sziget partjaihoz közel néhány apró sziget van, melyek szintén lakatlanok s alig ismeretesek.

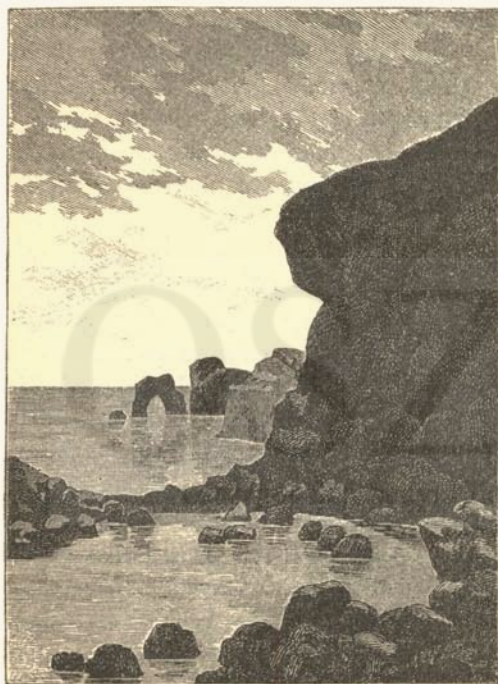
Nevezetes csoportot képez még az Atlanti-Oczeánhoz az előbbi-től délkeletre fekvő sziklás és vulkánis talajú szigetcsoport, melyet *Sandwich szigeteknek* neveznek s ezért igen gyakran összetévesztik a hasonló nevű hawaii szigetekkel. Cook már ismerte, részletesebb leírása azonban későbbi utazók érdeme. Öt nagyobb s több kisebb szigetet számítanak rendesen, melyeket örök hó fed és örök köd takar. Egyet a régi regés földrajz tiszteletére déli Thulénak neveztek el. Különben a többi nevek, melyekkel a részletes térképeket a szó szoros értelmében elborítják, oly annyira, hogy a három utóbb említett szigetcsoport csaknem összeolvadni látszik s majdnem összefüggőnek Grahamfölddel, épen nem hitelesek. Apróbb szigetek, nem egy esetben zátonyok és jégtorlaszok lettek itt a hajósok képzelődő ereje következtében nagy kiterjedésű szárazföldek, melyeket azonban tudományosan még nem vizsgált senki.

Pedig ez az Atlanti-Oczeánnal érintkező rész tulajdonkép az egyedüli a déli sarkon, hol a szárazföldek tömegesebben lépnek fel. A többi vidékeken több ezer kilométernyi útát lehet tenni kizárólag tengert látva magunk előtt s csak a 60-ik fok körül mutatkoznak egy nagy szárazföld kevésbé biztos nyomai. Az egész területről tehát röviden lehet szólnunk.

Az indiai oczeán déli részén, Afrika és Ausztrália között a déli sarktól jó nagy távolságban vannak egyes szigetek, melyeket csak a Challenger expedíció fedezett fel. Mint a nagy sivatagon a járt országúttól félreeső apró oázokról, ezekről sem tudott senki évszáz-

zadokon át, sőt valóban a legnagyobb rész olyan, hogy felfedezésük után alig látogatta meg valaki s leírások még az első kikutatótól ered s egyik földrajzíró a másiktól írja le ellenőrizhetőség nélkül. Egész kis világok ezek, melyeknek néha még gazdájuk sines, mert egy állam sem tartja érdemeseknek, hogy velők törődjék.

Ilyen kevésbé ismert szigetek a Marion és Prince Edward Island. Az előbbi magas sziklatalaj 1280 méternyire emelkedve;

Kerguelen sziget partján.

kopár vidékén tömérdek albatrosz rak fészket, távolról úgy tűnik ki, mintha juhnyáj legelne a kövek között. Az utóbbi kissé kisebb, főkéja és röptelenje sok van s kikötőjében a czethalászok nyáron kellemes otthont találnak. Érdekesekek a tengerből meredeken kiemelkedő sziklaszigetek, a déli szélesség 46—47-ik foka és a keleti hosszúság 51—52-ik foka között található Crozet csoport, melyben legnagyobb az 1500 méternyire emelkedő Possession sziget. Ide tartoznak a Pinguinia (Inaccessible) és Pig-Hog (sertés) szigete

és a 12 apostolról nevezett csoport, melyek nagy része azonban majdnem egyszerű zátonynak tekinthető.

Sokkal jelentékenyebb mindezeknél már csak terjedelménél fogva is *Kerguelen* (3414 km²). Hegyes vidék, számos a szárazföld mélyébe nyúló öböllel, melyek kissé közelebb az egyenlítőhöz kitünő kikötők volnának. A hegyek általában vulkanikus természetűek, a legnagyobb közöttük Mount Ross 1865 m. magas. Még ez a sziget is egészen lakatlan, bár a tengeri madarakon kívül néhány más állatot

is találtak rajta, sőt még egy pár fát is; jelentékenyebb növényvilága, mely természetesen főkép csak fű, de vannak közöttük nagyobb növények is, így egy keresztesvirágú faj (*Pringlea antiscorbuta*), melynek leveleit káposzta helyett lehet használni. Nevezetes, hogy a szigeten talált rovarok, sőt a legyek is vagy szárnytalanok vagy képtelenek repülni. Az erős szelek uralma e helyen kiirtotta a repülő állatokat vagy kényszerítette őket a viszonyokhoz alkalmazkodni. Legjelentékenyebb az a körülmény, hogy e szigeten kitűnő kőszén található és pedig a Christmas Harbour nevű kikötő mellett, melynek gátjait kopasz sziklák alkotják. Mindamellett a szigetet európai állam nem vette birtokába s az angol és francia földrajzírók tetszései szerint sorolhatják saját birtokaik közé hivatalos ellenmondás nélkül. A sziget történetének legnagyobb nevezetessége, hogy 1874-ben a Venus átvonulás megfigyelése végett egy német tudományos expedíció tartózkodott itt. Érdekes felemlítenünk, hogy a tudós kutatók között egy magyar ember is volt, dr. Weinek László, eddig az egyedüli művelt magyar, ki a déli sarkvidéken járt és a ki utazásáról és észleleteiről érdekes tudósítást közölt a „Természettudományi Közlöny“ 10-ik (1878-iki) évfolyamában.

Kerguelentől délre fekszenek a kis Macdonald szigetek, melyek közt legnagyobb a délre fekvő hegyes Young sziget, hol egy kis növényzet található. A Rochelle szoros által elválasztva terjed el tőle északnyugatra a magas hegycsúcsokkal bíró, de kis Haard sziget. Mindezeknél ismeretesebb észak felé a hullámok közül sziklatornyok gyanánt kiemelkedő *Szent-Pál* és *Uj-Amsterdam* szigetek, melyek már túl vannak a sarkvidéken, de azért lakatlanok. Az előbbi 1200—1300 méter átmérőjű kráter (7 km²), melyek egyik oldalán a tenger vize külön csatornán hatol be s nagy festői tavat alkot. Geológiaiilag bebizonyították, hogy az oceán fenekéből lassankint emelkedett föl. Kikötője nincs s ezért nehezen hozzáférhető. Bensejét végtelen lávatömbök borítják, az elhagyatottság és pusztaság sivár képei. Uj-Amsterdam sziget jelentékenyen nagyobb (66 km²), de ugyan oly jellegű, nyugaton függélyes sziklakkal, keleten ellenben lassan süllyedve. Itt azonban már a növényzet elég élénk s több ízben kísérleteket tettek rajta a letelepedésre, sőt 1843-ban Reunion kormányzója elfoglalta a francia állam nevében. A foglalásnak jelenleg semmi gyakorlati jelentősége sincs.

Sokkal közelebb esnek a lakott és művelt világrészekhez a déli sarkvidéknek ama szigetei, melyek az óriási Csendes-Oceán szom-

szédságában vannak. Két kis, jóformán elenyésző csoporton kívül, melyek Uj-Zéland és a Tűzföld közt fekszenek, a többi egészen közel van Uj-Zélandhoz s csak némi erőltetéssel lehet őket a déli sarkvidék tartományai közé sorolni. Legfontosabb közöttük az Uj-Zélandtól délre fekvő *Auckland* szigetcsoporthoz, melyeket 1806-ban fedeztek fel. Négy nagyobb s három kisebb sziget az egész, nem terméketlenek, de emberi lakás nincs rajtuk; partjaikon sok fóka és oroszlán-fóka tartózkodik. Délre esik innen Campbell sziget s délnyugatra a Macquarie szigetcsoporthoz, ennek a vidéknek legzordonabb sziklás része. 500 m. magas kopár sziklák övedzik a kikötő nélküli partot s közelében több apró sziklasziget van. Kelet felé fekszik a Chatam vagy Warekauri csoport, melyen benszülöttek és maorik tartózkodnak s baromtenyésztésen kívül földműveléssel is foglalkoznak, sőt egy pár telepük is van anglikán missionáriusokkal. Délnyugatra innen van a *Bounty* szigetcsoporthoz 24 sziklás sziget, kevés növényzettel. Csak 640 km. távolságban van Uj-Zélandtól s ehhez tartozik, de teljesen lakatlan. Ettől a csoporttól délre a 49° 49' 30" d. sz. s csaknem épen a 180° h. Gr. alatt fekszik egy kis sziget, mely arról nevezetes, hogy a földnek Londonnal épen átellenes pontján fekszik. miért is *Antipodes*-nek nevezik. 27 km² területű s 1800-ban fedezték fel. De ezen a helyen, mely egyenlő fekvésű a legnagyobb többszörös milliómos világvárossal, már nem képes megélni állandóan az ember, szomorú bizonyítékaul a déli földgömb ridegségének.

Pedig mindezek a szigetek, melyeket eddig felsoroltunk, a Grahamföld és környékének kivételével, tulajdonkép még az úgynevezett mérsékelt égövben vannak, melynek eredeti névértelme e helyen csakugyan komikusnak látszik. A szorosabb értelemben vett hidegöv földjei természetesen még zordonabbak. Csakhogy ezekről jelenleg jóformán semmit sem tudunk, legfeljebb azokat a neveket, melyeket egyes felfedezők bőkezűleg osztogattak mindenfelé. Orosz kutatók kereszteltek el I. Sándor és I. Péter csárok nevével egyes kis szigeteket, melyekről alig tudnak valamit. Épen így vagyunk még két szigettel és két állítólag nagyobb terjedelmű szárazfölddel szemben. A két sziget Enderby és Kemp sziget, melyek nagyságát még megközelíthetőleg sem tudjuk. Egy más darabot, melyet Dumont d'Urville Adelaide földnek keresztelt el, újabban kitöröltek a térképekről. Nemcsak ő, de más utazók is azt állítják, hogy Ausztráliával szemben a sarkvidéken nagy terjedelmű szárazföldek vannak; lehet, hogy ezek együvé tartoznak, de lehet, hogy különálló sziklás szigetek. Egyes

neveiket ennél fogva nagyobbbrészt mellőzik s közösen *Wilkesföld* név alatt szerepel. Közvetlen a sarkkörnél a keleti hosszúság 95—160-ik foka közt vonulna el ez a föld s egyes hegyei 1000 méternél magasabbra emelkednek. Valószínűleg ide tartozik még a 167-ik fok alatt fekvő Baleny csigetcsoport és a nagy hegyekkel ellátott Young és Termination szigetek, ha ugyan ezek létezését bebizonyítottak vesszük. Még messzebb nyúlik a Ross által 1840—43-ban megvizsgált *Victoriaföld* a 70—79-ik foka és a keleti hosszúság 150—170-ik foka között. Határait sem ismerjük, mert más utazó még nem látta. Ő keresztelte el egyes részeit s a körülötte levő szigeteket is. Mint alapos utazónak el kell hinnünk, hogy a déli sarknak eme legtávolabbb eső részén óriási hegyek emelkednek, bár talán hibás lesz számítása, midőn a még mindig működő Erebus vulkán 4000 méterre és a Melbourne hegyet 5000-re becsüli. Annyi valószínűnek látszik, hogy a déli sarkvidéken előfordulhatnak ily csodás tünetények, mivel a tenger szokatlan mélysége mellett ily rögtöni gyors emelkedéseket a többi szigetek is észleltek.

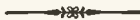
Egészben véve azonban még mindig tétávozó és határozatlan a földrajzíró hangja, midőn a déli sarkvidékekről emlékezik meg. Lesz-e a tudomány szempontjából oly szomorú jelennek szebb jövője? Tudósok, élükön Nordenskjölddel, régen sürgetik a kutatás szükségességét s ujabban örvendetesen fellendült az érdeklődés földünknek eme legelhanyagoltabb vidékével szemben. Kétségtelen azonban, hogy az északi sark még sokáig kegyeltje marad az intéző köröknek, míg a déli sarknak nem születik egy Franklina vagy Livingstoneja.

Az Océán mellett.

TARTALOM.

Tizenegyedik fejezet: Mexikó	356
Tizenkettedik fejezet: A középamerikai köztársaságok	397
Tizenharmadik fejezet: Nyugat-India	429
Tizennegyedik fejezet: Délamerika északi része (Colombia, Venezuela és a Guyanák)	459
Tizenötödik fejezet: Az Andes vidéke (Ecuador, Peru, Bolivia és Chile)	488
Tizenhatodik fejezet: Brazília	539
Tizenhetedik fejezet: La Plata államok	579
Tizennyolczadik fejezet: Az Atlanti Oczeán és a déli jeges tenger	611

KÉPEK JEGYZÉKE.

I. Színes mellékletek.

Kaktuszok Mexikóban az anahuaci fensíkon...	379
Az éj királynője (<i>Cereus nycticalus</i>) ...	399
Metroxylon és livistona pálmák ...	432
Kosborfélék Nyugat-Indiában...	453
Victoria regia ...	482
Az Aconcagua hegyláncz kelet felől ...	524
Indian család Brazília keleti részén...	565

II. Térképek.

III. Egész mellékletek.

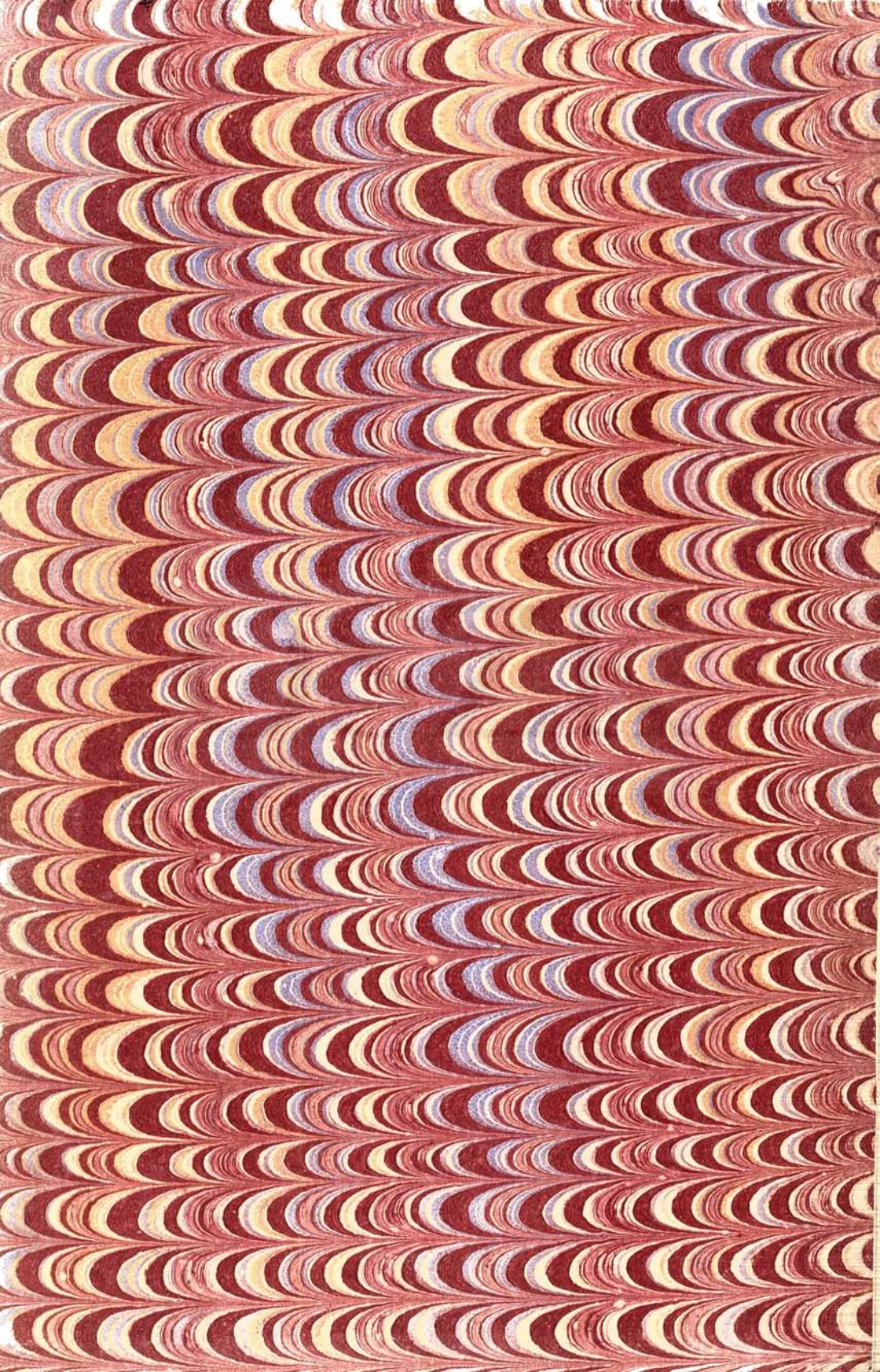
Tortillakészítés Mexikóban ...	359
A székesegyház Mexikóban...	374
Hasadékok Mexikóban ...	394
Czukornád-ültetvény az Antillákon ...	432
Havanna ...	437
Brazíliai őserdő ...	547
Tanya az Amazon-folyam mellett...	552
Kikötő Rio-Janeiroban...	558
Rio-janeiroi gyümölcsárusnő ...	572
Mezei virány Parana tartományban ...	574
A braziliai tajova-indiánok kunyhója ...	577

Székesegyház Guadalajarában	393
Colima tűzhányó	395
A Nicaragua tó mellett	397
Karibok	401
Indián főnök	403
Indiánok tánca	405
Indián férfi Guatemalában	409
Indián nő Guatemalából	410
Guatemala	411
Ó-Guatemala	412
Flores	413
A Rio San Juan partja	419
Aranybánya Contalesben	421
Indián kunyhó Masayában	423
Néger	427
Indián falú	428
Szent Tamás szigete	429
Nyugatindia termékei	431
Kolumbus	433
Kert Kuba szigetén	435
Khinai kulik	437
Lakosok Haiti szigetén	441
Öböl Haiti szigetén	443
A növénykertből Trinidad szigetén	448
Trinidad szigete	449
Partvidék Barbadoes szigetén	455
Charlotte Amalia, Szent Tamás sziget fővárosa	458
Délamerika jelképe	459
Lakóház Colombia bensejében	465
Bogota	467
Taquendamai vízesés	469
Bambuszhid Colombiában	471
Bolivár Simon	473
Hegyi tájkép viaszpálmákkal	476
Kávé szüret	477
Veracruz	355
A Citlaltépetl aljáról	357
Kreol	361
Mestiz	363
Azték	365
Cortez Ferdinánd	367
Portales Mercadores	375
Az Alameda sétatér Mexikóban	377
Agave a mexikói fensíkon	378
Orizaba csúcsa	389
Guajira indiánok czölöpkunyhói a Maracaibo tavon	479
Tupi indiánok falúja	483
Cayenne	486
Strucz vadászat	487
Cotopaxi	488
Inkafalú Peruban	491
Chimborazzo	495
Chinchona erdők	497
Näpo indián	499

	Lap		Lap
Quito	501	Kakaoültetvények	563
Vásári jelenet Quitóban.....	503	Madárlövő indián	565
Guanotelep	509	Néger nő.....	567
Székesegyház Limában	511	Utcza Bahiában	570
Cuzco	512	Brazíliai mulatt	571
Szerzetesek Cuzcóban	513	Vásárra menő kofa	578
Mojos-indián	517	Tigris sziget	579
Cholo	519	Őserdő a Kordillerákban	581
Monte Sarmiento	523	Pataganok	587
A Nassau jégár a Magelhaens szo- rosban	525	Techuelchek.....	588
Araucaria erdő.....	527	Gaucha	589
Bánya Caracolesben	531	Guarini nők.....	593
Valparaiso	533	Vasut Paraguayban	594
Punta Arenas	535	Marhaölés Fray-Bentosban	597
Robinson szigete	537	Ökörszakér Argentínben	599
Horn fok.....	538	Argentini csikósok	603
Az Amazon torkolata	539	Guacano-vadászat	605
Az Amazon partján	543	Folyón átkelő patagonok	609
Amazoni partrészlet	544	Utcza Buenos-Ayresben	610
Csónakkészítő conibó indiánok	551	Szent Ilona szigete	611
Chorisia	555	Bálna	615
Cuyaba indián főnök.....	556	Pinguin	616
Kúszó növények léggyökerekkel	561	Oszlopos bazalt szent Ilona szigetén	617
Langsdorffia hyppogea	562	Kerguelen sziget partján	620
		Az óceán mellett.....	623

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár